

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 09263

ER LEBT!

David Pinski

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דוד פינסקי

ער לעבט!

און אנדערע
דערציילונגען

ארויסגעגעבן פון דוד פינסקי צווייג 296
יידישער נאציאנאל ארבעטער פארבאנד,
מאנטרעאל, קאנאדא.

Copyright 1946
By DAVID PINSKI

Printed by
GRENICH PRINTING CORP.
151 W. 25th St., N. Y. 1, N. Y.

אינהאלט:

זייט

5	ער לעבט!
24	אימשע כאפון
83	פענטעקאקא
96	פאר א בעסערער מענטשהייט
151	קידוש השם
183	דיר וועט נישט געלינגען, גאט!
204	פאר א ברענענדיקן ליכט
230	פרילינג איז געוועזן...
248	דער קדוש פון ליוצין
296	יידנהאט
309	דער כח פון א ניגון

ער לעבט!

1

דער שריפטשטעלער האָט זיך געראַנגלט מיט אַ טעמע. ריכ־
טיקער — מיט טעמעס.

ער האָט געטראָגן אין זיך דעם שוידער־ווייטיק איבער דער
גרויליקער קאטאסטראָפע, וואָס איז באַפאַלן די יידן אין די לענד־
דער וואָס אונטער דעם נאַצי־שן יאָר, און געזוכט אויסדרוק פאַר
זיין האַרץ־געשריי.

יעדן טאָג האָבן די צייטונגען געבראַכט שרעק־געשעענישן
פון מאָרד און פאַרניכטונג, פון אומבאַשרייבליכע פיי־ן און יסורים,
פון אומבאַגרייפ־לעכע סאַדיסטישע איינפאַלן, פון אוממענטש־
לעכע גרויזאַמקייטן.

יעדע געשעעניש אַ טעמע. אָבער דער שוידער אין אים
איז געוועזן צוזאַמענגעהויפט פון אַלע די טעמעס, פון אַלע די
שרעק־געשעענישן, וואָס די צייטונגען האָבן געבראַכט. יעדע
איינציקע געשעעניש, ווי שוידערלעך זי זאָל נישט זיין, איז קלע־
נער פאַר דעם גאַנצן הויפ־ן. אַן איינציק בלאַט, אַרויסגעריסן
פון אַ בוך פון פורעניות, איין וואונד, אָפּגעדעקט אויף אַ קער־
פער, וואָס איז באַדעקט פול און פיל מיט גרויזעליקע וואונדן.
ווען ער וועט איבערדערציילן נאָר איין געשעעניש, אַפילו די שרעק־
לעכסטע, וועט זי אַלץ זיין בלוז אַ קליינער טייל פון דעם שויד־
דער־הויפ־ן אין אים. אָבער ער האָט געזוכט געשטאַלטונג פאַר
דעם גאַנצן הויפ־ן. איין שמאַרץ־אויסגעשריי, וואָס זאָל כולל
זיין אַלע שמערצן.

איין טאָג האָבן די צייטונגען מיט קורצע ווערטער דער־

ציילט: די נאָצים האָבן אַרויסגעטריבן די יידן פון אַן איינ-
גענומענעם שמעטל אין פעלד אַרײַן, דאָרטן אויסגעשאָסן זײ אַלע-
מען, נאָר דעם אַלטן רב האָבן זײ אַרײַנגעשטעלט אין אַ גרוב
און פאַרשאָטן ביזן האַלז, דעם קאַפּ געלאָזן שמעקן איבער דער
ערד.

דער שריפטשמעלער האָט אויפגעשוידערט, צוגעמאַכט די
אויגן. אַ טרער האָט זיך אַראָפּגעקײקלט אַראָפּ זײַן לינקער באַט.
פּלוצלונג האָט ער צוזאַמענגעביסן די צײַנער, צוזאַמענגעדריקט
די הענט אין פּױסטן, זײַן געזיכט האָט אָנגענומען דעם האַרטן
אויסדרוק פון אַנטשלאָסנקײט. יאָ, דאָס וועט ער אָנשרײַבן!
ער איז צוגעלאָפּן צו זײַן שרײַבטיש, גענומען די פּען, איר
בערגעבויגן זיך איבערן פּאַפּיר...

ער האָט געזען פאַר זיך די גאַנצע טראַגישע געשעעניש.
אַזױ קלאָר, אַזױ דײַטלעך, אין אַלע אירע אײַנצלײטן. זי וועט
אַרויסקומען פון אונטער זײַן פּען, ווי אונטערגעזאָגט פון זײַן
זכּרון. נאָר דעם אָנהײב געפּינען, די ערשטע שורה, דאָס ערש-
טע וואָרט...

ווען איז דאָס געשען? אין וועלכער צײַט פון טאָג האָבן
דאָס די בעסטעס אַרויסגעטריבן די יידן פון שמעטל? די צײַר
טונגען האָבן עס נישט אָנגעגעבן, און זײַן זכּרון איז נישט גאַנץ
זיכער. אויב אין דער פּרי, האָבן זײ אַוועקגענומען דעם אַלטן
רב אין טלית און תּפּילין, און אין טלית און תּפּילין אַרײַנגע-
שטעלט אים אין גרוב. אויב שפּעטער אין טאָג, איז ער זיכער
געווען אָנגעטאָן אין זײַן זײַדענער זשופּיצע מיט דעם שטריימל
אויפּן קאַפּ.

זיכער נישט אין דער פּינסטערניש פון דער נאַכט. די
נאַצים באַהאַלטן נישט זײער בעסטיאַלישע אַכזריות. זײ גרױסן
זיך מיט איר אין דער ליכטיקסטער זון. אָבער עס האָט געקאַנט
זײַן באַגײנען, אין דעם ליכט פון פאַרטאָג, ווען די יידן זײַנען
נאָך געלאַנגן אין די בעטן, נישט געוואָלט אַרויסקריכן פון זײ
אויס מורא פאַרן טאָג. די נאַצים האָבן געקאַנט זיכער זײַן,
אַז אין דער דאָזיקער שעה וועט קײן ייד פון זײ נישט אַנטרײַנען.

זיי וועלן אלע זיין אין זייערע שטיבער אויף זייערע געלענערס.
 דארפן די נאָצים די זיכערקייט פון דעם פארטאָג? זיי
 האָבן געקאָנט אַרויסטרומייטערן, אַז אין אַ געוויסער שעה פון
 טאָג, טאָקע ווען די זון איז חתן'דיקער און שטראַליקער, זאָלן
 זיך אלע יידן פון שטעטל...
 די פען איז זיך צולאָפן.

2

אַ באַפעל: אלע יידן פון שטעטל זאָלן זיך צוזאַמענקומען
 אויפן מאַרקפּלאַץ פאַרן האָטעל! אָבער אלע! אַלט און יונג,
 קינדער אויף די אָרעמס און קראַנקע פון די בעטן. קיינער זאָל
 זיך נישט דערוועגן אויסנבלייבן, אויב ער וויל נישט אויסגעפינען
 אויף זיך, ווי די נאָצים קאָנען פייניקן. און אָן געפעק! מיט
 ליידיקן זאָלן זיי אלע קומען. ווי זיי שטייען און גייען.
 זיינען די יידן, וואָס זיינען געבליבן אין שטעטל און נישט
 דערווייזן צו אַנטלויפן, ווען דער נאַציִשער באַטאָליאָן איז אַרייַג
 געטראָטן, צונויפגעקומען זיך אויפן מאַרקפּלאַץ פאַרן האָטעל,
 אַלט און יונג, קינדער אויף די אָרעמס און קראַנקע פון די בעטן
 געפירט אָדער געטראָגן. משפּחותווייז, משפּחותווייז האָבן זיי
 זיך צושטעלט אויפן פּלאַץ. וואָס די גזירה זאָל נישט זיין, זאָל
 מען זיין אינאיינעם, אייגענע מיט אייגענע. צום רב און דער
 רביצין זיינען צוגעקומען זייערע דריי זין מיט זייערע פרויען און
 קינדער און זייערע צוויי טעכטער מיט זייערע מענער און קינדער.
 און אלע אָן געפעק. ליידיק די הענט און פריי די רוקנס.
 נאָר קליידער האָבן זיי אָנגעטאָן אויף זיך וואָס מער, און די
 פילע קעשענעס האָבן זיי אָנגעשטאַפט מיט פאַרשיידענע קלייד
 נע זאָכן, וואָס האָבן געהאַט אַ ווערט אין זייערע אויגן. זיי וועלן
 דאָך געוויס אַרויסגעטריבן ווערן פון שטעטל, האָט קיינער פון
 די פרומע יידן נישט פאַרנעסן אַרומצואוויקלען זיך מיט אַ טלית
 ווי מיט אַ ברייטן גאַרטל און די תפילין אַרייַנרוקן אין אַ קעשענע.
 אָבער דער אַלטער רב האָט אַרייַנגערוקט אונטער זיין שבתדיקער

אטלעסענער זשופיצע דעם טלית-זאק און אין אים טלית און תפילין און זיין סידור און דער זהר הקדוש. די הענט אויף דער ברוסט, אריינגערוקט אין די ארבל, ווי עס וואלט אים גע- פרעסטלט, האָבן געדריקט און געלאַסקעט דאָס הייליקע פעקל. יא, און זיין בעסטע יארמולקע האָט דער רב אָנגעטאָן און זיין בעסטן גרעסטן שטריימל איבער דער יארמולקע. שבת און יום-טוב... איז נישט היינט אַ יום-הדין? רבוננו של עולם! גאָטוניר-פאָטער! — — —

דער שרייבער איז געבליבן שטיין אין זיין שרייבן. זאָל ער באַשרייבן, ווי דער רב האָט אויסגעזען? זיין גרויס און ברייט מאַכט נישט אויס — פאַר דער גרוב איז עס אַלצאיינס. אָבער דעם קאָפּ מוז ער באַשרייבן. אַ זייער שיינער קאָפּ גע- וועזן, אַ הדרת פנים פון אַ גרויסן בן-תורה, אַ גדול בישראל, אַ לייבנקאָפּ, אַן איידל דורכנייטיקט בלייך פנים, אַרומגעראַמט מיט אַ לאַנגער ברייטער שניווייטער באָרד, און אונטער לאַנגע געדריכטע ברעמען צוויי גרויסע שוואַרצע אויגן, אין וועלכע הוי- כע עלטער האָט נאָך נישט אויסגעלאָשן דאָס הייליקע פייער. זאָל ער נאָך וועמען פון דער עדה יודן כאַראַקטעריזירן? ער זעט זיי דאַכט זיך אַלעמען. ער קאָן באַשרייבן דעם-יענעם, די — יענע... ניין, נישט נויטיק. צופיל איינצלעהייטן. זיי וועלן זיך לייגן ווי אַ שווערע משא אויף דעם עצם ענין, אויף דעם עיקר. אַ פאַר הונדערט נפשות, און יעדער נפש לעבט איבער דעם שרעק אויף זיין אופן. אַ יעדער מיט זיינע מחשבות, און דאָך האָבן זיך אַלע מחשבות געדרייט אַרום דעם איין פונקט: וואָס וועט דאָ מיט זיי געשען? די פען איז זיך ווידער צולאָפן.

3

דער גרעסטער טייל פון דעם באַטאָליאָן סאָלדאַטן, וואָס האָבן פאַרנומען דאָס שטעטל, האָט זיך צולאָזן איבער די יידישע הייזער, נאָכגעזוכט, צו האָט זיך נישט אימיער באַהאַלטן, פאַר- לאַדנט די פענסטער, פאַרשלאָסן די טירן און טויערן, און ניט

פארגעסן אָנצופאַסן די אייגענע קעשענעס. אויפן מאַרק איז גע-
שטאַנען נאָר אַ קליינע אָפטיילונג, און זיי האָבן זיך צולאַכט,
ווען זיי האָבן דערזען די אָנקומענדיקע יידן. קיין וואָרט נישט
אַרויסגערעדט, נאָר געלאַכט. עפעס אַלץ אויף די יידן איז
געוועזן אזוי קאָמיש, זייער קליידונג, זייער גאַנג, זייער שרעק
און זייערע טרערן. אַלץ אזוי קאָמיש, אז עס האָט געקיצלט
צום פאַרשיכורנדיקן געלעכטער.

די יידן האָבן זיך קוים אומגעקוקט אויף זיי, אָבער אַ יעדערער
האַט געהאַט אַ קללה אויף זיי, אַ יעדערער זיין קללה אויף זיין
נוסח.

אין אַ פענסטער פון האַטעל האָט זיך באַוווּזן דער קאָמאַנ-
דיר. אַ שניידיקע פיגור, מיט פאַרדרייטע קייער ווילהעלם-וואָג-
צעס, אַ מאַנאַקל אין לינקן אויג — הונדערט פּראָצענט פּריי-
סישער אַריער. ער האָט אַ קוק געטאָן אויף די פאַרזאַמלטע יידן
און אַראָפּגעשפּייט. נישט געצילט אין קיינעם. דער שפּיי איז
געגעבן געוואָרן פאַר אַלע יידן. אָפּגעטאָן און צוריק פאַר-
שוואַונדן. די יידן אָבען האָבן געוואוסט, אז זיי קאָנען זיך דאָ
ריכטן אויף עפעס נאָר נאָר שלעכטם.

ווען די גאַנצע קאָמאַנדע איז זיך צונויפגעקומען אויפן
מאַרק פון דער שליוחות אין די יידישע הייזער, איז דער קאָמאַנ-
דיר אַרויסגעקומען פון האַטעל מיט זיין גאַנצן שטאַב אַרום אים,
באַקרייזט די יידן, וועלכע האָבן זיך ענגער צוזאַמענגעדריקט,
ווי אין דעם וואָלט געווען שוץ, באַקוקט זיי מיט אַ בייזן בליק
פון שטראָף-אויספיר. ער האָט עפעס צוגעשעפטשעט צו זיינע
באַגלייטער, מיט וואונט אָנגעוויזן זיי אין פאַרשיידענע זייטן פון
דער יידישער עדה. די באַגלייטער האָבן פאַרנאַנדערגערוקט די
יידן, אַרויסגעשלעפט פון צווישן זיי אַלע יונגע און מיטלעריקע
מענער און אַלע יונגע פרויען. אויך דעם רבס צוויי זין, אַ
שנור, און אַלע דערוואַקסענע אייניקלעך. אַלע גלייכע יחסנים.
די מענער אויף שקלאַפּנאַרבעט, די פרויען פאַר די סאַלדאַטן אין
די זונת-הייזער. אַ געיאַמער האָט אויסגעבראַכן, אַ הימל-

שפאלטנדיקער געשריי, באגלייט די אוועקגעפירטע, מיט וועלכע מען האָט זיך אפילו נישט געקאָנט צוועגענען.

דער קאָמאָנדיר האָט זיך דורכגערעדט מיט אַ יונגן אָפּי-צער, איבערגעגעבן אים די קאָמאָנדע און איז אַריין צוריק אין האָטעל. אין טיר האָט ער זיך געוואָלט אומקוקן, פילייכט נאָך אַ שפּיי טאָן. אָבער ער האָט ביידע זאָכן נישט געטאָן, נאָר צור געמאַכט די טיר מיט אַ פּריאַזג.

דער יונגער אָפּיצער—איינער פון דער היטלערי־יונגט מיט אַ שטיינהאַרטן פנים און חלפּים־אויגן — האָט אויסגעקאָמאָנדירט, ווי אויסגעשאַסן: „ביקסן אויף אַקסל! אַרומרינגלען! געגאַנגען!“

סאָלדאַטן מיט ביקסן אויף די אַקסלען האָבן אַרומגערינגלט די יידן און געלאָזן זיך גיין. פעסטע טריט, גאַנזטראָט. ביי די יידן האָבן זיך געפלאַנטערט די פיס. שרעק האָט זיי אונטערגעבראַכן. הינטער די סאָלדאַטן און די יידן האָט זיך געלאָזט נאַכפאַרן אַ גרויסער לאַסט־אויטאָמאָביל. ווען די יידן וואָלטן זיך צוגעהערט, וואָלטן זיי געהערט דאָס קלימפערן פון עפעס איינס, וואָס זיינען געטרייסלט געוואָרן אויפן באָרן פון דעם גרויסן וואָגן.

דער אָפּיצער האָט אויסגעקאָמאָנדירט: „לויפן!“ די סאָלדאַטן האָבן אָנגעהויבן צו לויפן. מיט אַ שמייכל, כמעט מיט לאַכן. זיי האָבן פאַרשטאַנען דעם שפּאַס פון דעם אָפּיצער. דורך די יידן איז דורכגעגאַנגען אַ ציטער. לויפן? ווער האָט כוח צו לויפן? עלטערע מענטשן אַלע. און ווי קאָן מען לויפן מיט עטלעכע אָנצוגן אויף זיך, מיט אָנגעפאַסטע קעשענעס, מיט קליינע קינדער ביי דער זייט, מיט קינדערלעך אויפן אַרעם, מיט קראַנקע אונטערן אַרעם, מיט קראַנקע אויפן רוקן?

די סאָלדאַטן האָבן געשטופט, געטריבן, געשלאָגן.
„לויפט! לויפט, שוויינידן!“

האָט מען זיך אָנגעטאָן אַ כוח, געפרוּווט לויפן. פאַלד איז איינער געפאַלן, אַ צווייטער, אַ דריטער... אַ פרוי דאָ, אַן אַלטער מאַן דאָרטן... עטלעכע האָבן זיך אַראָפּגעלאָזן אויף דער

ערד מיט קראַנקע אויף זייערע רוקנס... געפאלן און נישט געקאָנט מער אויפשטיין. נישט געוואָלט מער אויפשטיין. צו וואָס אויפשטיין? זיי האָבן זיך נישט גערירט פון אָרט אַפילו אונטער די ברוטאַלע בריק מיט די שווערע סאָלדאַטנשטיוול. זאָל שוין דאָ זיין דער סוף. און דער סוף איז געוועזן.

אַן אונטעראַפּיצער האָט אָנגעיאָגט דעם אַפּיצער, וואָס האָט געמאַרשירט פאַרויס פאַר זיינע זיגרייכע סאָלדאַטן. וואָס טאָן מיט די ליגן געבליבענע? זיי שטייען נישט אויף. „זאָל מען זיי אויפהייבן און אַרײַנוואַרפן אין וואַגן?“

„וואָס?!“ האָט דער אַפּיצער אויפגעשריען. „אומזין! באַלד וועלן זיי זיך אַלע צולייגן, און דו פיר זיי!“

ער האָט געוואוסט בעסער, וואָס צו טאָן מיטן „געזינדל“, וואָס איז ליגן געבליבן און וויל נישט אויפשטיין. ער האָט אָנגעקלאַפט דעם אונטעראַפּיצער אויף דעם אויטאָמאַטישן רעוואָל-ווער. „מאַרש!“

דער אונטעראַפּיצער האָט אַרויסגענומען דעם רעוואָלווער, איז אַוועק צו די ליגן געבליבענע, וואָס זיינען שוין קיין מאָל מער נישט אויפגעשטאַנען.

פאַר די, וואָס האָבן זיך נאָך געהאַלטן אויף די פיס, אַ ביסל אַפּרו. דער אַפּיצער האָט אָפּגעשטעלט דאָס לויפן, געהייסן שטיין בלייבן. זאָלן די חזירים הערן דאָס קנאַלן פון דעם רע-וואָלווער און זען דעם טויט. די יידן האָבן שווער געאַטעמט, געקרעכצט, געוויינט. אַבער קיינער האָט זיך נישט אומגעקוקט אויף הינטן, דעם אַפּיצער דעם פאַרגעניגן נישט אָנגעטאָן. ער האָט אומגעדולדיק אויסגעקאַמאַנדירט צו רירן זיך פון אָרט.

4

מען איז אַרויס פון שטאָט, געגאַנגען אויף אַ שאַסיי, דורך וואַלד און דורך פעלד, ביז מען איז צוגעקומען צו אַ בריקל, וואָס האָט באַדעקט אַ ברייטן טיפן גראָבן, וואָס האָט זיך געצויגן דורך די פעלדער אויף ביידע זייטן פון שאַסיי. דער גראָבן איז איצטער געוועזן כמעט אינגאַנצן אויסגעטריקנט, וואו נישט

וואו נאָר אַ קליינע בלאַטקע. מען איז שטיין געבליבן. די יידן האָבן באַגריפֿן. דאָ וועט זיין זייער קבורה. אין דעם גראָבן. אָבער זיי האָבן נאָך נישט אַלץ געוואוסט.

פון וואָגן האָבן סאָלדאַטן אַרויסגענומען עטלעכע גראָב־אייזנס. דאָס האָבן זיי דאָס פריער אַזוי געקלימפערט. די סאָל־דאַטן האָבן זיי אַרויפגעלייגט זיך אויף די אַקסלען ווי ביקסן. אַריבער דאָס בריקל און אַוועק רעכטס אויפן פעלד אין דער לענג פון דעם גראָבן.

דער אָפיצער האָט אַ וואונק געטאָן צום רב, וואָס איז גע־שטאַנען מיט דער רביצין אינמיטן פון דער טויטמידער זייער פאַרקלענערטער עדה.

„קום אַהער, שוויינייד!“

דער רב האָט זיך נישט גערירט פון אָרט. ער איז דאָך נישט מחויב צו פאַרשטיין, אַז דאָס מיינט ער אים.

צוויי סאָלדאַטן זיינען צוגעקומען צום רב, אָנגענומען אים פאַרן קראַגן און צוגעפירט צום אָפיצער. דער אָפיצער האָט אויפגעהויבן די האַנט. ביי די יידן איז שטיין געבליבן דער אַטעם. אָבער דער אָפיצער האָט נאָר שטאַרק אַ צופֿ געטאָן דעם רבס באָרד און אַ זאָג געטאָן צו אַ סאָלדאַטן־אָפטיילונג:

„פירט אים אַהין!“

די סאָלדאַטן זיינען אַוועק מיט דעם רב אַריבער דעם בריקל הינטער די סאָלדאַטן מיט די גראָב־אייזנס. די רביצין האָט אויפֿ־געשריען, דער זון, די טעכטער, די שניר האָבן אויפגעשריען, אַ צי געטאָן זיך נאָך אים, געוואַלט זיך צוזעגענען. דער אָפֿ־צער האָט קאַלטבלוטיק אַרויסגערעדט:

„אַרומזוכן!“

סאָלדאַטן האָבן זיך אַ וואָרף געטאָן אַרומזוכן די יידן און געמאַכט די אַנטרעקונג, אַז די יידן טראָגן אויף זיך צופיל קליידער. מיט קלעפֿ און זידל־ווערטער האָט מען זיי אָנגעהויבן אויסצוטאָן. עס איז געוועזן, ווי די יידן האָבן זיי געוואַלט פאַנגענען. פאַלד איז דער גרויסער וואָגן אָנגעוואָרפֿן געוואָרן מיט די יידישע מלבושים און אַלע אַנדערע זאַכן, וואָס מען האָט געפונען אויף

די יידן. ווען די יידן זיינען שוין געוועזן האַלפֿנאַקעט, האָט דער אָפּיצער געווענדט זיך צום פעלדפעבל:

„נעם די הינט אויף דער זייט!“

דער פעלדפעבל האָט אויסגעקאַמאַנדירט. די סאָלדאַטן האָבן אַוועקגעפירט די יידן אויף דער זייט פון דעם גראָבן, אַנטקעגן די סאָלדאַטן מיטן רב און פונקט אַנטקעגן זיי אויך שטיין גע- בליבן. זיי האָבן אויסגעשטעלט זייערע געפאַנגענע קרבנות האָרט ביים גראָבן ענג איינעם לעבן אַנדערן מיטן געזיכט צום גראָבן. זאָלן זיי זיך אַנקוקן זייער באַלדיקן קבר, און זאָלן זיי זען, וואָס עס וועט געטאָן ווערן צו זייער רב.

דער אָפּיצער איז געשטאַנען אויפן בריסקל. צוגעקוקט, אז אַלץ זאָל צוגיין אין אַרדענונג און פינקטלעך. ווען אַלץ איז געוועזן אין אַרדענונג, איז ער אַוועק אַהין, וואו דער רב איז געשטאַנען. ווען ער איז צוגעקומען, האָט ער קאַלטפלוטיק פאַררויכערט אַ פאַ- פּיראַס און אַ זאָג געטאָן צו אַ סאָלדאַט מיט אַ גראָבאייזן:

„מעסט אים אָפּ! ביז צום האַלז בלוז!“

דער סאָלדאַט האָט צוגעשטעלט דעם גראָבאייזן צום רב, אַראָפּגענומען זיין מאָס ביז צום האַלז.

דער אָפּיצער האָט לייכט אַרויסגערעדט צו די סאָלדאַטן מיט

די גראָבאייזנס:

„איר ווייט די מאָס. גראָבט.“

אַן עלטסטער האָט אַ פרעג געטאָן:

„זאָל דער ייד נישט אַליין?“

דער אָפּיצער האָט אָפּגעשניטן:

„ניין. וועט געמען צו לאַנג.“

די סאָלדאַטן האָבן אָנגעהויבן צו גראָבן. אָבער נישט אַ קבר, נאָר אַ ברונען. נישט לאַנג, נישט פרייט, נאָר טיף. און ווען זיי האָבן געגראָבן, האָט אַ סאָלדאַט אַרומגעזוכט דעם רב פאַר די אויגן פון דעם אָפּיצער. אַרויסגענומען דעם טלית-זאַק, אַריינגע- קוקט אין אים, אַרויסגענומען דעם זהר, דעם סידור.

דער אָפּיצער האָט זיי ביי אים איבערגענומען, אַריינגעקוקט,

איבערגעגעבן אַן אַנדער סאָלדאַט: „צורייסן!“

צוויי סאלדאטן האָבן זיך אָנגעכאַפט פאַר דער מצווה. איינער דעם סידור, דער צווייטער דעם זהר. צוערשט אַראָפּגעריסן די טאָולען, דערנאָך האָבן אָנגעהויבן צו פליען איינצלנע בלעטער... און אַ טיפער קרעכץ פון דעם רבס האַרץ.

דער אַרומזוכנדיקער סאלדאַט האָט דערוויילע אַרויסגענומען פון דעם טלית־זעקל דעם טלית, באַקוט אים, באַטראַכט די זיל־בערנע עטרה, אַרויסגערעדט „זילבער“, אונטערנגעטראָגן דעם אָפֿיער. דער אָפֿיער האָט אַ קוק געטאָן און אַרויסגערעדט: „אַראָפֿ־רייסן!“ דער סאלדאַט האָט זיך גענומען פאַר דער עטרה, אַנדערע סאלדאַטן האָבן אָנגעכאַפט דעם פאַרנאַנדערגעוויקלטן טלית, גע־צויגן אַהער אַהין, צוריסן אויף קליינע שטיקלעך. דער אָפֿיער האָט איבערגענומען די אָפּגעריסענע עטרה, באַטראַכט זי, אַריינגע־לייגט זי זיך אין קעשענע.

דער סאלדאַט האָט אים אונטערגעטראָגן די תפילין.

„וואָס איז דאָס?“

„געלעגן אין דעם זעלביקן זאַק.“

דער אָפֿיער האָט איבערגענומען די תפילין, אַרומגעקוקט זיין דער רב האָט זיך געצאָפֿלט, נישט געקאָנט זען די תפילין אין די הענט פון דעם טמא, מורא געהאַט פאַר זייער מיאוסן סוף, אויפגעשטרעקט די ציטערנדיקע הענט און תחנונימדיק גערעדט:

„תפילין... ביים מאָרגנעבעט... אויפן קאַפּ און אויפן אָרעם...“

סאלדאַטן האָבן געלאַכט איבער זיין צאָפֿלען זיך, דער אָפֿיער האָט זיך אויף אים נישט אומגעקוקט און געפרוּווט מיט די הענט אויפצורייסן דעם „בית“ פון דעם „של יד“. ווען עס איז נישט געגאַנגען, האָט ער אים אויפגעשניטן מיט זיין מעסערל, אויפגע־עפנט, אַרויסגענומען אַ צונויפגעוויקלט פאַרמעטל, אַן אַרומגעוויקלט מיט אַן אַנדער שטיקל פאַרמעט און פאַרבונדן מיט אַ האָר. ער האָט פאַנאַנדערגעוויקלט דאָס פאַרמעטל. דאָס פאַרמעטל איז גע־וועזן באַשריבן מיט אומפאַקאַנטע אותיות.

„וואָס איז דאָס?!“

ער האָט שנעל אויפגעשניטן די פיר אָפּטיילונגען פון דעם

„של ראש" און געפונען דאָרטן פיר צונויפגעוויקלטע פאַרמעטלעך, און אַלע באַשריבן מיט די זעלביקע אותיות. „שפּיאַנעריי!" האָט ער אויסגעשריען. „נאָט זאָל אויסהיטן!" האָט דער רב אַרויסגערעדט, באַגיסנ'דיק זיך מיט טרערן. „דאָס זיינען פּסוקים פון דער הייליקער ביבל." דער אָפיצער האָט אים נישט געהערט, נישט געוואָלט הערן. ער האָט אַריינגעלייגט די פאַרמעטלעך צו זיך אין קעשענע, די בתים רשעותדיק צוטראָטן מיט די פיס און געהייסן דעם סאָלדאַט בודקן דעם רבס קעשענעס. דער סאָלדאַט האָט געפונען אַ ביסל געלט, א זילבערנע טאבאקפּושקע, א זילבערן זייגערל מיט אַ קייט. אָבער דער רב האָט קוים געפילט דאָס אַרומטאַפן. ער האָט נאָר געקוקט אויף דעם אָפיצערס קעשענע, אין וועלכער עס זיינען געלעגן פאַר-שעמט די כשרע פאַרמעטלעך, אויף די בתים, וואָס זיינען געלעגן נישט ווייט פון אים, אויסגעליידיקטע פון זייער קדושה, צוטראָטענע, פאַרוואַנדעטע ווי לעבעדיקע וועזנס. טרערן האָבן זיך אים גענאָסן. ער האָט אַ הייב געטאָן די אויגן צום הימל. קוק און זע, נאָט! און שווערער אַראָפּגעלאָזן דעם קאַפּ, שאַקלענדיק אים קוים באַמערקבאַר.

דער פריערדיקער מאָסנעמער איז צוגעקומען צום רב, צוגע-שמעלט צו אים דעם גראָבאייזן פון הינטן, אָפּגעמאַסטן ביזן נאַסן, אומגעקערט זיך צוריק צו דער גרוב, אַראָפּגעלאָזן אַהין דעם גראָב-אייזן, אויסגעמאַסטן און אַרויסגערעדט צום אָפיצער: „פאַרטיק!" צוויי סאָלדאַטן זיינען אַרויסגעהאַלפן געוואָרן פון דער אויסגעגראָב-בענער גרוב.

דער אָפיצער האָט אַ וואונק געטאָן צו צוויי סאָלדאַטן, וואָס האָבן געהאַלטן שטריקלעך אין די הענט. איינער האָט פאַרבונדן דעם רב די הענט, דער צווייטער די פיס. אַוועקגעשמעלט זיך רעכטס און לינקס פון רב, גענומען זיך פאַר די הענט, אַ רעכטע האַנט אַ לינקע האַנט, איין פאַר הענט אַרונטערגעלאָזט צום רבס קני און אויפגעהויבן זיינע ביידע פיס. דער רב איז געפאלן מיט זיין פּרוסט אויף דער אַנדער פאַר הענט, געבליבן אויסגעצויגן אויף ביידע פאַר הענט. דער שטריימל איז אַראָפּגעפאלן פון זיין קאַפּ.

ער האָט עס נישט באַמערקט פֿאַר איבערראַשונג, נישט געוואוסט נאָר, וואָס עס קומט מיט אים פֿאַר. אַ סאָלדאַט האָט אויפֿגעהויבן דעם שטריימל, איבערגעגעבן דעם אָפיצער.

„אַ נוט שטיקל פֿעלץ.“

דער אָפיצער האָט אַרומגעדרייט דעם שטריימל אין זיינע הענט מיט אַן אויסדרוק פֿון עקל און מיאוס און געטראַכט, אַז עפעס וועט מען פֿון אים קאָנען מאַכן.

די צוויי סאָלדאַטן האָבן דערוויילע צוגעטראָגן דעם רב צו דער

גרוב.

פֿון די יידן אויף דער אַנדער זייט גראָבן האָט אויסגע'מוראַ'ט אַ געשרי, אַ געקרעכץ, אַ געיאָמער. „זיי פֿאַנגראָבן אים לעבעדיג-קערהייט! ... זיי פֿאַנגראָבן אים לעבעדיקערהייט!“ הענטברעכעניש, האָררייסעניש, אַ פֿאַרלאַנג אַריבערצושפּרינגען דעם טיפֿן פֿרייטן גראָבן און אַן אָפּהאַלטנדיקער שרעק, און אַ נאָך שטאַרקער אויפֿ-שטייננדיקער געיאָמער. איבער אַלעמען דער געשריי פֿון דער רבי-צין: „זאָלן זיי מיך אויך! זאָלן זיי מיך אויך!“

זי האָט זיך אַ בויג געטאָן צום גראָבן, ווי זי וואָלט אים גע-וואָלט אַריבערלויפֿן, און גלייך אויסגעקערט זיך, געוואָלט זיך לאָזן לויפֿן. דער סאָלדאַט, וואָס איז געשטאַנען הינטער איר, האָט זי אָפּגעשטעלט, און זי האָט געשריען צו אים: „זאָלן זיי מיך אויך! זאָלן זיי מיך אויך!“ ער האָט זי מיט געוואָלט איבערגעדרייט מיטן פנים צום גראָבן.

און עס איז געשען, אַז ביי אַ סך האָבן זיך די פנים אונטער-געבויגן אין חלשות, און זיי זיינען אַריינגעפֿאַלן אין גראָבן. צווישן זיי זיינען געוועזן דעם רבס ביידע טעכטער. סאָלדאַטן זיינען צו-געטראָטן צום ברעג פֿון גראָבן, אַ קוק געטאָן אויף די אַראָפּגעפֿאַ-לענע. איינער האָט אַ זאָג געטאָן: „פֿאַרשפּאַרט קוילן.“ אַ צווייטער האָט דערווידערט: „מי וועט דאַרפֿן אַכטונג געבן.“ די סאָלדאַטן זיינען אָפּגעטראָטן אויף צוריק. די איבערגעבליבענע יידן זיינען ווידער צונויפֿגערוקט געוואָרן.

אויף יענער זייט גראָבן האָבן דערוויילע די ביידע סאָלדאַטן אַראָפּגעלאָזן דעם רב אין גרוב אַריין. ער איז געבליבן שטיין אויף

זיינע פיס, דער קאָפּ איבערן ברענג פון גרוב. וואָס קאָן עס זיין?
 וואָס פאַר אַ טויט האָבן זיי אויסגעטראַכט פאַר אים. די סאָלדאַטן
 האָבן אָנגעהויבן אַריינצושיטן ערד, פאַרשיטן די גרוב. דאָס איז
 דער סוף! זיין סוף. השם יתברך האָט אויסגעקליבן פאַר אים
 אזאָ מין טויט. ווידוי! ווידוי אויף גיך! ... ווען אַלע זיינע, אָט
 אַלע די פון יענער זייט, וואָלטן געשטאַנען אַרום דער גרוב, וואָלט
 ער מיט זיי געזאָגט ווידוי... אָבער זיי קאָנען אים הערן... זיי
 וועלן אים הערן... ער האָט אויפגעשריען, ציענדיק די אותיות,
 מיט פעסטער פרומער שטים:

„שמע ישראל!“

זיי האָבן אים דערהערט. אַ ציטער איז דורכגעגאַנגען דורך
 זיי, די הערצער זיינען ווי שטיין געבליבן, און זייערע ליפן האָבן
 זיך באַוועגט: זיי האָבן אים נאָכגעזאָגט. ער האָט ווייטער גע-
 שריען:

„יהוה אלהינו יהוה אחד!“

די פאַרשיטער האָבן זיך אויך דערשראָקן פון זיין געשריי,
 אויף אַ מאַמענט שטיין געבליבן אין דעם פאַרשיטן. אַ פאַרשיטער
 לינקס פון רב איז פאַלד געקומען צו זיך פון דער רגע שרעק און אַ
 שאָט געמאָן דעם רב אין פנים אַ פולן גראַבאייזן מיט ערד. טאַקע
 ווען דער רב האָט געענדיקט „אחד“. דער שאָט איז נישט געוועזן
 קיין גאַנץ געלונגענער. די ערד האָט געטראָפן דעם רב אין זיין
 לינקער באַס און אין אויער, נאָר אַ ביסל איז אויך אַריינגעקומען
 אין מויל. דער רב האָט ניט געקאָנט מער שרייען. ער האָט גע-
 מוזט אַרויסשפּייען די ערד, אַפילו פאַרהוסט זיך. די סאָלדאַטן
 האָבן געלאַכט, די פאַרשיטער זיינען אָנגעגאַנגען מיט דער אַרבעט.
 די יידן פון אַנטקעגן האָבן נישט געקאָנט זען דעם רב. די
 סאָלדאַטן אַרום אים האָבן אים אינגאַנצן פאַרשטעלט. זיין „שמע
 ישראל“ איז פאַר זיי געוועזן זיין לעצטער אויפגעשריי. זיין הוסט
 איז נישט דערגאַנגען צו זיי איבער דעם געלעכטער פון די סאָל-
 דאַטן. וואָס איז זייער געלעכטער? די יידן האָבן זיך צוואווייט
 מיט דעם געוויין פון איבער אַ טויטן.
 דער רב אָבער האָט געהוסט און געשפּיט און געזאָגט ווידוי.

מיט געבראָכענעם האַרץ, פאַרשעמטערהייט. זאָגן ווידוי און הוסטן און שפייען!... „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. יי מלך יי מלך יי מלך יי מלך לעולם ועד...“ ער האָט צוגעמאַכט די אויגן, פאַרטיפט זיך אין דעם ווידוי, כמעט נישט געהערט, ווי די ערד איז אָנגעשטיגן און אַרומגענומען זיין קערפער. ער האָט געדאַרפט נאָר וואָס גיכער פאַרענדיקן זיין ער-דישן געשפרעך מיט גאָט. אָט האָט די ערד שוין דערגרייכט צו זיין האַלז, באַלד וועט זי אים ווערן איבערן קאַפּ. אַ באַרג ווילן זיי אויפשיטן אויף אים, און אויס, ער וועט נישט קאָנען באַוועגן די ליפּן... יי הוא האלהים, יי הוא האלהים...

די סאָלדאַטן אַרום אים האָבן אויסגעבראַכן אין דעם לוס-טיקסטן געלעכטער. געלאַכט און געשפרונגען, פאַר התפעלות גער-פאַטשט זיך מיט די הענט פאַרנט אויף די אויפערשענקלעך. די יידן אַנטקעגן האָבן איינגעהאַלטן זייער געוויין, געחירושט זיך. וואָס אַזוינס איז דאָרט געשען? אָבער דער רב האָט נישט אויפ-געעפנט די אויגן, געטריבן פון זיך דעם טרייפן געלעכטער, געטיפט זיך אין זיין ווידוי. ביסלעכווייז איז עס געקומען צו אים, אַז די ערדשימעניש האָט אויפגעהערט און זיין קאַפּ איז פריי, נישט פאַר-שאַטן, פילט נאָך אויף זיך די זון און דאָס קליינע ווינטל. ער האָט אויפגעהערט דעם ווידוי, צוגעהערט זיך און געהערט, אַז די סאָל-דאַטן נייען אַוועק. ער האָט אויפגעעפנט די אויגן. ער לעבט! ער זעט זיין עולם אויף יענער זייט גראָבן! די סאָלדאַטן וואָס האָבן זיי פאַרשטעלט פון אים, זיינען נישטאָ. ער הערט זייערע אַוועקגייענדיקע טריט, אָבער מאַכט נישט דעם קלענסטן פאַרווך נאַכצוקוקן זיי. ער קוקט נאָר אויף זיין עולם.

ער זעט זיין ווייב — זי רייסט אויף זיך די האַר און שאַקלט זיך, וואַרפט זיך אין פאַרצווייפּלונג. ער זעט זיין זון — ער שאַקלט זיך אויך און ברעכט די הענט. ער זעט נאָר נישט זיינע טעכטער. וואו זיינען זיי אַהינגעקומען?

און מאַדנע: אַלע זיינען זיי דאָרטן אַזוי העכער פון אים, און דער הימל איז ווי אַפגערוקטער, און ער איז אַזוי נידעריק ווי דאָס גראַז אין פעלד... ער האָט באַגריפּן, וואָס זיי האָבן געטאָן

מיט אים. זיי האָבן באַגראָבן זיין גאַנצן קערפּער ביזן קאַפּ, דעם קאַפּ געלאָזן דרויסן... איז וואָס וועט עס זיין ? ווי וועט ער שטאַרבן? ווען ?

דער שרייבער האָט אַוועקגעלייגט די פען, איז צוגעגאַנגען צום טעלעפּאָן און אויפגערוּפן זיין פּריינט דעם דאָקטאָר :

„אירט היינט געליענט צייטונגען?“

„געליענט. וואָס איז?“

„געליענט דאָרטן די נייע וועגן אַ רב, וואָס די נאַציע האָבן

אייערנעכטן...“

„אַ, יאָ! וואָס פאַר אַ שרעקלעכע אוממענטשן!“

„ווי לאַנג קאָן ער לעבן?“

„דער רב ? מיטן קאַפּ דרויסן ? אויב זיי האָבן אים נישט פאַר-

צעמענטירט, איז ביז ער וועט שטאַרבן אַ נאַטירלעכן טויט.“

„וואָס הייסט אין דעם פאַל „אַ נאַטירלעכער טויט?“

„הונגער, דורשט, לונגענאַנטצינדונג, אויסגיין פון כוהות.“

„קאָן ער אזוי אָפּלעבן עטלעכע טעג?“

„באַשטימט!“

„אַ דאַנק!“

דער שרייבער האָט אויפגעהאַנגען דאָס טרייבל, אומגעקערט

זיך צום שרייבטיש.

5

אַ שרעקלעכער „אַי!“ האָט אויפגעטרייסלט די לופט. די

יידן האָבן דערזען דעם קאַפּ — דעם מאַסיוון לייבנאַפּ איבער דער

פאַרשאַטענער גרוב און די גרויסע ווייסע באָרד צושפּרייט איבער דער

ערד. וויי, זיי האָבן אים אָפּגעהאַקט דעם קאַפּ! דעם גאַנצן גוף

מקבר געוועזן, דעם קאַפּ געלאָזן! דער קאַפּ שטייט אויף דער

ערד איבערן קבר! נישט געקומען צו דער קבורה!...

זיי האָבן אויפגעהויבן אַ מוראדיקן געשרי, אַז זיי האָבן פאַר-

הערט דעם אָפּיצערס קאָמאַנדע. אַ זאַלף און נאָך אַ זאַלף. עמ-

לעכע קוילן האָבן פאַרפעלט זייער ציל און האָבן זיך דורכגעטראָגן צווייט איבער דעם גראָבן, נישט צו הויך איבער דעם רבס קאָפּ. אָבער די אַנדערע האָבן נישט פאַרפעלט זייער ציל, און איינער נאָך דעם אַנדערן זיינען די יידן אַראָפּגעפאַלן אין גראָבן אַרײַן. זייער געשריי האָט אָפּגעהאַקט. עס איז געוואָרן שטיל. די סאָל-דאַטן זיינען צוגעגאַנגען צום ברעג, אַראָפּגעקומט. עס איז נאָך געוועזן לעבן דאָרטן אונטן. נאָך עטלעכע שאָסן, און אַלץ איז אויסגעלאָשן געוואָרן.

דער רב האָט זיך צואוויינט. זיינע ליפן האָבן געציטערט, קוים באַוועגט זיך: „יתגדל ויתקדש שמייה רבא...“ ער האָט גע-זאָגט קריש נאָך די אַלע אומגעקומענע, נאָך די אייגענע און נאָך די פרעמדע, און פאַרגאַנגען זיך אין געוויין, גאַנץ היסטעריש.

אַנטקעגן זיינען געשטאַנען די סאָלדאַטן, געקוקט אויפן קאָפּ, דורכגערעדט זיך, געמאַכט וויצן און געלאַכט, געלאַכט. איינער האָט אָנגעשטעלט זיין ביקס, געצילט זיך, געוואַלט באַווייזן, וואָס פאַר אַ גוטער שיסער ער איז. די שטאַרקע האַנט און די שאַרפע צונג פון אַן עלטסטן האָבן אים אָפּגעשטעלט. ווער האָט עס אים געהייסן? ! נאָרנישט זאָל געטאָן ווערן, וואָס זאָל דעם שוויינ-ייד אָפהאַקן דאָס לעבן! ווען מען וואַלט דאָס געוואַלט, וואַלט מען אים דאָך נישט אזוי פאַרגראָבן, וואַלט מען אים דאָך מיט אַלע איבעריקע...

אויך דער אָפּיצער איז צוגעקומען נאָנט צום גראָבן, אַ סוף געטאָן אויף זיין אַרבעט. אונטן די הרוגים, אַנטקעגן דער לעבע-דיקער קאָפּ. זי איז אים געפעלן געוואָרן, זיין אַרבעט. ער האָט פאַררויכערט אַ פאַפּיראַס, אזוי הנאהדיק פאַרצויגן דעם רויך, אַרי-פּערגעבלאָזן אים צום קאָפּ, אומגעדייט זיך צו די סאָלדאַטן און אויסגעקאַמאַנדירט מיט אַ טאָן פון גרויסן נצחון. די סאָלדאַטן האָבן זיך אויסגעשטעלט אין ריי און גליד. מאַרש! זיי זיינען אַוועקגעגאַנגען. דער רב האָט עס קוים באַמערקט אין זיין געוויין. ווען די טרערן האָבן זיך ביי אים אויסגענומען, האָט ער נאָך שווער אויסגעאַטעמט פון זיך:

„אַלץ איז פון דיין האַנט... דו ווייסט מסתמא, וואָס דו
טוסט...“

ער האָט אַ הייב געטאָן די אויגן צום הימל. און פלוצלונג
אַ ווענד געטאָן זיי אַרויף צו זיין שטערן. ערשט איצטער האָט ער
באַמערקט, אַז ער האָט זיין שטריימל נישט. אַ ציטער איז דורכ-
געגאַנגען דורך אים. בנילוי ראש! זיינע געפונדענע פאַרשאַך
טענע הענט האָבן דערפילט דעם באַפעל, אַז זיי זאָלן זיך תיבה
אויפהויבן און אַ טאַפ טאָן, צו האָט ער נאָך די יאַרמולקע, און
אויב נישט, זאָלן זיי בלייבן אויפן קאַפּ, ווי אַ צודעק. אָבער די
הענט האָבן נישט געקאַנט פאַלגן. ווי, ער האָט געזאָגט ווידוי,
געזאָגט קדיש, אַרויסנערעדט גאַטס הייליקן נאָמען און אַלץ בנילוי
ראש. ער האָט אָנגעהויבן צו מאַכן באַוועגונגען מיט דער הויט
פון שטערן, צוגעהערט זיך צום ווינט-בלאָז אויף זיין קאַפּ, דער-
פילט די יאַרמולקע. געלויבט איז השם יתברך! זיין שרעק איז
פאַרשוואַנדן.

ער וועט איצטער דערזאָגן דעם ווידוי. וועט זאָגן תהילים
פאַר די נשמות פון די הרוגים, די קדושים... פאַר יעדן איינעם און
פאַר יעדער איינער... וועט דאוונען מנחה... כל זמן דער פאַטער
אין הימל נעמט אים נישט אַוועק, וועט ער אויסנוצן יעדע מינוט,
יעדע רגע אויף צו לויבן און דאַנקען אים, אויף צו לערנען זיין
הייליקע תורה... דאָס וויל ער דאָך מסתמא פון אים... און ווען
נאָט זאָל וועלן, שיקט ער אַן אַ גוטן ווינט, און דער ווינט טראָגט
אים אונטער פאַר זיינע אויגן די הייליקע שמות פון דעם זוהר
הקדוש, וואָס וואַלגערן זיך דאָ אַרום... אָבער ער קען אַ סך אויף
אויסווייניק... נגלה און נסתר אויף אויסווייניק... און ער וועט
לערנען אויפן קול... מיט דעם ניגון, ווי ער וואָלט געשטאַנען ביי
זיך אין בית-מדרש איבער זיין סטענדער.

שנעל דורכגעפילט עס. אין שנעלע אויגנבליקן. יא, ער
הייבט אָן. צוערשט וועט ער אָפּדאוונען מנחה, די זון זעצט זיך
שוין. די הענט האָבן דערפילט, אַז זיי דאַרפן געוואַשן ווערן.
ער האָט אָפּגעקערעכצט. דאָס וועט שוין נאָט מוזן מוחל זיין. ער
האָט אָנגעהויבן „אשרי“....

דער שרייבער האָט ווידער אויפגערוּפֿן זיין פֿריינט דעם
דאָקטאָר.

„איר ווייסט, ער לעבט נאָך, און היינט איז שוין דער דריטער
טאָג.“

„ווער לעבט נאָך ? וואָס דער דריטער טאָג?“

„אירט שוין פֿאַרנעסן?“

„וואָס האָב איך פֿאַרנעסן?“

„ווי שנעל מי פֿאַרנעסט ! איבערגעלייענט און פֿאַרנעסן.
דורכגערעדט זיך און פֿאַרנעסן. אַריבערגעשפּרייזט איבערן
קאַפּ...“

„אָ, איר מיינט דעם רב !... דעם איינגעגראָבענעם... פּונוואַנען

ווייסט איר, אַז ער לעבט נאָך?“

„איך ווייס עס !...“

„עס קאָן זיין.“

„נישט עס קאָן זיין, נאָר באַשטימט.“

„אויב...“

„אָן אויבס ! ער לעבט!“

די נאַציעס האָבן נישט געוואָלט פֿאַר דעם רב קיין שנעלן טויט,
דער שרייבער האָט בכלל נישט געוואָלט, אַז דער רב זאָל שטאַרבן.
ער האָט געזען אַלץ אַזוי קלאָר, אַלע איינצלעהייטן פֿון דער טראַג-
געדיע, אָבער ער האָט נישט געזען דעם רבס טויט. ווי לייכט
וואָלט געוועזן צוצוטראַכטן אַ טויט, אַ נאַטירלעכן אָדער אַן אומ-
נאַטירלעכן. אָבער ער קאָן עס נישט. דער רב לעבט !

ניסים זיינען געשען און קאָנען געשען. עס האָבן זיך גע-
פֿונען גוטע מענטשן, דווקא פשוטע פויערים, אַרבעטער אויפֿן
פֿעלד. אָדער אפילו דער עלטסטער, וואָס האָט אָפּגעשטעלט די
האַנט ביי דעם סאָלדאַט, וואָס האָט זיך געציילט אין דעם קאַפּ
פֿון דעם רב. זיי דערוועגן זיך נאָך נישט אויסצוגראָבן אים,
אָבער שמעלן איין און טיילן מיט אים זייער ברויט און זאַלץ
און וואַסער. דער רב דאַרף נישט פֿיל. ער איז געוויינט צו
תעניתים. זיי וועלן אים נאָך אויסגראָבן, איינמאָל אין אַ פינס-

טערער נאכט, ווען זיי וועלן וויסן גענוי, ווי צו באהאלטן אים,
ווי צו ראטעווען אים.

ער לעבט! דער רב לעבט נאך! און ער לערנט און ער
דאוונט...

און איינמאל, ווען ער האט אָפּגעזאָגט דעם „אני מאמין“,
האט ער אויפגעהויבן די אויגן צום הימל און פרום־פריילעך
ארויסגערעדט:

„בורא עולם, גאטוניו, איז נישט דיין פאלק ישראל געגליכן
צו מיר? ביזן האלז אין דרערד, און גלויבט דאך אין דער
גאולה!“

איטשע כאפון

דערציילט פון א פשוטן ייד.

. . . אנטקעגן דעם, וואָס מע זאָגט „גוטע אַלטע צייטן“.
איז עס דען אמת? זיינען די אַלטע צייטן טאַקע אזוי גוט געוועזן?
אפשר זיינען די „גוטע אַלטע צייטן“ נאָר דערמיט גוט, וואָס זיי
זיינען אוועק, וואָס זיי זיינען שוין נישטאָ. דער אמת איז,
אז מע קרעכצט נאָך די אַלטע צייטן און מע רופט זיי גוט, ווייל
דער היינט איז אזוי שלעכט. דאָס איז אזוי אין יעדער צייט און
אין יעדן דור. יעדן דור דוכט זיך אויס, אז פריער איז געוועזן
בעסער, ווייל אים איז שלעכט. אין אָנהייב פון אַלע דורות
שטייט דער גן־עדן. מיט דעם ערשטן מענטשן־דור הייבן זיך שוין
אָן צרות. וואָלט עס דאָך געהייסן, אז אַלע צייטן זיינען שלעכט.
וועל איך אייך זאָגן: ניין. אַלע צייטן זיינען גוט און אַלע צייטן
זיינען שלעכט. ווי פאַר וועמען. עס איז נאָר אַ טעות אין פשט.
גוטע צייטן, נאָך מיר נאָך, מיינט נישט דווקא, אז מענטשן איז
גוט געוועזן, אַלע מענטשן. נאָר אז מענטשן זיינען גוט געוועזן,
און נישט דווקא אַלע מענטשן. איין גוטער מענטש, צוויי גוטע
מענטשן קאָנען פאַרשיינען א דור, און מען זאָל דערנאָך ריידן
דורות־לאַנג פון גוטע אַלטע צייטן. זיי הייבן זיך אַרויס מיט
זייער גוטסקייט, באַלייכטן זייער צייט, און זי, זייער צייט, ווערט
דערנאָך געזען אין זייער ליכט און גלאַנץ.

איר הערט, וואָס איך זאָג אייך: „גוטע צייטן“ מיינט נישט
גוטע אומשטענדן נאָר גוטע מענטשן. וואָס מער גוטע מענטשן,
אַלץ בעסער די צייטן, און ווען גוטסקייט זאָל אָנפֿילן די ערד,
הערן אויף אַלע צרות, גלויבט מיר!

איך ווייס נאָר, אז ווען איך זאָג „גוטע אלטע צייטן“, טראַכט איך פון מיין שטאָט און פון דער צייט, ווען אין איר האָט געלעבט איטשע כאפון. אָט איז פאַר אייך אַ טעמע! איר קאָנט פון אים מאַכן די שענסטע דראַמע. ווען איך וואָלט געוועזן אַ שרייַ בער, וואָלט איך אויף אים אָנגעשריבן אַ גרויס בוך. איך וועל אייך זאָגן דעם אמת, איך פיל, אז מען דאַרף נאָר האָבן פאַר אים אַן אַנדער לשון. וועגן אים האָט מען נאָר געדאַרפט ריידן אין גראַמען. באַזינגען האָט מען אים געדאַרפט!

איר זייט שוין מסתמא מיד פון מיין לאַנגער הקדמה. אָבער איך ווייס עפעס נישט, ווי מע הייבט אָן צו דערציילן וועגן אים. איר פאַרשטייט, אין דעם מאָמענט זע איך פאַר זיך דעם גאַנצן מענטש, לעב אים איבער מיט מיין גאַנצער התפעלות און וואָלט געוואָלט אוועקשטעלן אים פאַר אייך מיטאַמאָל: אָט קוקט אים אָן און ווערט אויך נתפעל. איך וואָלט געוואָלט, אז אין אַנהייב זאָלט איר שוין וויסן אַלץ... איז ווי מאַכט מען עס? קאָן איך עס טאַקע נישט.

איז הערט'זשע כסדר און באריכות.

איטשע און זיין טאַמע.

געהייסן האָט ער, ווי איר ווייסט שוין, איטשע כאפון — אַ מיאוסער גאַמען, וואָס האָט אָנגעוויזן אויף אַ העסלעכער באַשעפֿ־טיקונג. איטשע האָט אים אָפגעקראָגן פון זיין טאַטן, וואָס איז געוועזן אַ כאַפער — איינער, וואָס פלעגט כאַפן יידישע קינדער און אוועקנעבן זיי אין קאַנטאָניסטן (אַ וואָרט, וואָס באַדייט: „קלייַ גע קינדער, וואָס ווערן דערצויגן צום סאָלאַטנדינסט“). מסתמא ווייסט איר עס. ניקאָלאַי דער ערשטער האָט אין יאָר 1827 אַרויפֿ־געלייגט אויף די רוסישע יידן די פליכט פון מיליטע־דינסט, צו וועלכן מען האָט שוין גענומען צוועלף־יעריקע יינגלעך. דאָס פרוטאָלע געזעץ האָט אָבער פאַרגעשריבן, אז פאַר נישט־באַ־צאָלטע שטייערן זאָלן די יידישע קהילות באַצאָלן מיט נאָך ייִנ־גערע יינגלעך. האָט עס געפראַכט דערצו, אז מען האָט ביי יידן

צוגענומען יינגלעך אין עלטער פון אכט און פון זיבן יאָר און אפילו בני יחידים, און עס האָבן זיך באוויזן פראָפעסיאָנעלע כאַר פערים — יידן, וואָס האָבן געמאכט פאַר זייער פרנסה צו יאָגן זיך נאָך יידישע קינדער, אַרויסכאַפן זיי ביי דער נאַכט פון די בעטן און אוועקגעבן זיי אין קאַנטאַניסטן, צו פאַרטריבן ווערן טיף אין רוסלאַנד טויזנטער וויאָרסט פון זייער היים.

זאָ כאַפער איז געוועזן איטשעס טאַטע אַבע כאַפון. איטשע איז געוועזן זיין העלפער און האָט געטיילט מיט אים דעם צו־נאַמען.

איטשע איז געוואָרן קוים בר מצווה, ווען דער טאַטע האָט אָנגעהויבן צו נעמען אים מיט זיך אויף „געיעג“. אַבע כאַפון האָט דאָס געטאָן אלעמען אויף צו להכעיס. דער מלמד האָט אַרויסגעוואָרפן איטשען פון חדר, ווי נאָר עס איז באַקאַנט גע־וואָרן, אז אַבע איז אַ כאַפער; דער ישיבה בחור, וואָס האָט אים געלערנט ליענען און שרייבן פאַר אַ טאָג, וואָס ער האָט געגעסן ביי אַבען, האָט זיך אָפּגעזאָגט פון דעם טאָג און פון דעם תלמיד; דער שמיד, צו וועלכן אַבע האָט געוואָלט אוועק־געבן איטשען אין דער לערע, האָט שיר ניט צעשפּאַלטן ביידן די קעפּ.

„אויב אזוי“, האָט אַבע געזאָגט, „וויילט איר האָבן נאָך אַ כאַפון, וועט איר האָבן נאָך אַ כאַפון,“ און האָט אָנגעהויבן מיטצונעמען איטשען אויף זיין כאַפ־אַרבעט.

איטשע איז געוועזן הויך־געוואַקסן און זייער קרעפטיק — אַבע האָט זיך קיין בעסערן שותף נישט געקאַנט ווינטשן. אַבער איטשע האָט געהאַט אַ ווייך און ערלעך האַרץ, און דאָס האָט אַבע נישט געקאַנט פאַרטראַגן. קיינער האָט נישט גע־וואוסט, וואָס עס איז פאַרגעקומען צווישן טאַטן און זון הינטער צוגעמאַכטע טיר און פענצטער, און מען האָט געשאַלטן דעם זון מיט די זעלביקע ביטערע קללות, מיט וועלכע מען האָט געשאַלטן דעם טאַטן. אַבער ביי יעדער געיעג, צו וועלכער אַבע האָט אים גענומען, פלעגט פאַרקומען אַ קאַמף צווישן די ביידע. דער זון האָט נישט געוואָלט גיין, און דער טאַטע האָט

אים געצוואונגען. צוערשט מיט קרעפטיקע פעמט אויף ביידע באַקן, דערנאָך מיט אַ ווילד־כעסדיקן פאַרשפרעך, אז ער וועט אים צושפּאַלטן דעם קאָפּ און איבערברעכן אלע ביינער, און דערביי געשריען: „ער וועט מיר זאָגן, וואָס מע מאַג און וואָס מע טאָר נישט! אַ בעל רחמים וועט ער מיר זיין!...“ ווען איטשע איז געוועזן אין זיין אַכצנטן יאָר, איז ער שוין געוועזן מיט צוויי קעפּ העכער פאַר זיין טאַטן, וועלכער איז אויך נישט געווען קיין קליינינקער, אַ בחור מיט ברייטע פלייצעס און אייזערנע הענט. און ווען ער האָט גענוי אָפּגע־שאַצט דעם כוח, וואָס איז געלעגן אין זיינע ביידע קולאַקעס, האָט ער איינמאַל אין דער געיעג־צייט אַ זאָג געטאָן דעם טאַטן: „אויב דו וועסט נאָך גיין כאַפּן קינדער, וועסטו ביי מיר גיין אָן הענט און אָן פיס!“

אַבע כאַפּוּן האָט אויפגעריסן מויל און אויערן, אָנגעהויבן שווער צו סאַפּען און אַ וואָרף געטאָן זיך אויף זיין זון. איטשע האָט אים אָנגעכאַפט פאַר די הענט, אָנגעהויבן זיי צו דריקן און געקוקט דעם טאַטן אין די אויגן מיט אַ שאַרפּן סוק, נישט אַרויסגעבנדיק פון זיך קיין טאָן און צונויפבייסנדיק די ציר־נער. אַבע האָט זיך געדרייט און געקרימט און געשריען: „לאָז אָפּ!“ און געשאַלטן מיט ביטערע קללות און געקרעכצט מיט ווילדער בייזקייט, געוואָרפן זיך מיט די ציינער צו איטשעס הענט, געוואַלט דערלאַנגען אים מיט די פיס. אָבער איטשע האָט נישט אָפּגעלאָזן די הענט און אזוי אַ טראַט געטאָן צו־ערשט אויף איין פוס דעם טאַטנס דערנאָך אויפן צווייטן, אז אַבע האָט זיך אַראָפּגעלאָזן מיט אַ קרעכץ אויף די קני, טויט־בליך, מיט טרערן אויף די אויגן. דעמאָלט האָט איטשע אים אָפּגעלאָזן און אַרויסגעברומט: „דו וועסט נישט מער כאַפּן!“ אַבע איז געבליבן שטיין אויף די קני מער טויט ווי לע־בעדיק און ווי צומישט געקוקט אויף זיינע ביידע הענט. ער האָט נישט געקאָנט באַוועגן מיט קיין פינגער, און אַ ריוויסער ווייטיק האָט אויסגעפילט ביידע הענט און צעשפרייט זיך איבער די אַרעמס און פאַרקוועטשט דאָס האַרץ, אז אַט־אַט וועט ער פאַלן

אין הלשות. ער האָט געקערעכצט, איינגעביסן זיך אין זיין אַרבל פאַר ווייטיק, און ווען ער האָט זיך געוואָלט אויפהייבן, האָט ער אויסגעפונען, אז ער קאָן נישט שטיין אויף די פיס. ער האָט זיך אויסגעצויגן אויף דער ערד און געקרימט און געווינדט זיך אין גרויסע יכורים.

איטשע האָט זיך אויף אים נישט אומגעקוקט. ער איז נאָר אוועק אויפצווכן די מאמען, וועלכע איז געוועזן ערגעץ ביי אַ שכנה. ווען ער האָט זי געפונען, האָט ער איר געזאָגט: „גיי, העלף אים. ער ליגט דאָרטן ביי מיר. ער וועט שוין מער נישט כאַפן“.

איטשע האָט געהאַלטן וואָרט: אַבע איז געוואָרן אַ קאַליקע און אויס כאַפער. די שטאָט האָט גערעשט פאַר התפעלות איר בער איטשען. „אי אַ כאַפּון!“ עס איז געוועזן דאַנקבאַרטייט אין דעם אויסרוף, אָבער אויך אַפּשיילעכקייט און ווידערווילן, ווייל אַ זון האָט עס געטאָן זיין טאַטן, און נאָר טאַקע אַ „כאַפּון“ האָט געקאָנט טאָן אזא זאַך. וואו איטשע האָט זיך באַוויזן. האָט מען באַוואונדערט דעם כוח פון זיינע הענט און דעם כוח פון זיינע פיס, געבענטשט זיי פאַר דאָס, וואָס זיי האָבן אַפּגעטאָן, אָבער אויך געשאַלטן זיי, אז זיי מאַגן אַפּנעמען און אַפּגעדאַרט ווערן, ווייל דאָס, וואָס זיי האָבן געטאָן, טוט נישט אַ זון זיין אייגענעם טאַטן.

„אַ כאַפּון! וואָס קאָן מען דערוואַרטן?“

אַבע איז אינגיכן געשטאַרבן אונטער שרעקלעכע ווייטיקן פון אַ ראַק אין האַלדן. זיינע געשרייען פלעגן אַנפילן די נאַנץ צע גאַס, אָבער זיי זיינען געוועזן פאַר איר די אַנגענעמסטע מוזיק. מען האָט זיך געפרייט, וואָס ער ליידט אזוי. איז ער שטיל געוואָרן אויף אַ וויילע, האָט מען אים נישט פאַרנומען, וואָס די ווייטיקן האָבן אַפּגעלאָזן, און מען האָט מיט אומגעדולד געוואַרט, ווען ער וועט ווידער אָנהייבן צו שרייען, און שמענדיק איז געוועזן עולם אונטער זיינע פענצטער. נאָר זיין פרוי האָט זיך געבראַכן די הענט און געיאַמערט און מיטגעליטן, אָבער זיין זון האָט זיך נישט אויסגעמאַכט: דעם טאַטנס

יסודים-געשרייען האָבן אים אַפילו נישט געשטערט אין זיין שלאָף.

ווען אַבע איז ענדלעך געשטאַרבן, איז איטשע נישט גע-
גאַנגען אויפן בית עולם און אויך שפעטער נישט געזאָגט קיין
קדיש. די מאַמע איז געלאָפן צום רב, דער רב האָט געשיקט
רופן איטשען און אַריינגעמענהט מיט אים, אז עס מאַכט נישט
אויס, וואָס דער טאַטע איז געוועזן, ווייל אַפילו נאָך דעם גרעסטן
רשע דאַרף מען זאָגן קדיש. איטשע האָט אויסגעהערט דעם
רב, גאָרנישט געענטפערט און קיין קדיש נישט געזאָגט. אויף
דער מאַמעס יללות און קללות האָט ער געענטפערט מיט דער
פאַרויכערונג, אז נאָך איר וועט ער יאָ זאָגן קדיש.

די שטאָט האָט זיך ווידער געפרייט, נקמה גענומען אָן דעם,
וואָס האָט איר פאַרשאַפט אזויפיל צער און טרערן, און דאָך
געפילט די עברה, וואָס דער זון איז באַגאַנגען, און ווידער גע-
חזרט:

„א כאָפּן! וואָס קאָן מען דערוואַרטן?“

ער איז געבליבן איטשע כאָפּן. מע האָט זיך פאַרהאַלטן
צו אים, ווי ביי זיין טאַטנס לעבן. מע האָט אים אויסגעמיטן
ווי אַ שרץ, ווי אַן אומריינקייט. און אויך מיט אַ געוויסער
מורא: מאַלע וואָס עס קען אָפּטאָן אזא איינער, וואָס האָט
צעבראַכן הענט און פיס זיין אייגענעם טאַטן!

איטשע האָט דעמאָלט מיט פאַרגעניגן אָנגענומען די שמע-
לע פון אַ שומר — אַ באַשעפטיקונג, וועלכע האָט אים געהאַלטן
אויף די פיס ביינאַכט און אין בעט בייטאָג און שמענדיק אין
איינזאַמקייט. אין שול פלעגט מען אים זען נאָר שבת און
יום טוב; אין די וואַכנטעג האָט ער געדאוונט אין דער היים.
אַבער אין שול פלעגט ער זיך אַריינשאַרן, מע זאָל אים נישט באַ-
מערקן, פאַררוקט זיך אין אַ ווינקל ביי דער טיר, מע זאָל נישט
קומען מיט אים אין פאַרירונג. און די גאַס פלעגט ער בייטאָג
דורכגיין, ווי איינער, וואָס שעמט זיך אויפהיבן זיינע אויגן.
אין זיין איינזאַמקייט און אָפּגעזונדערטקייט, אין דעם גע-
פיל פון אַ לאַ יבוא בקהל, האָט ער געלעבט מיט די דערינע-

רונגען פון זיין נישט ווייטן אמאָל, איבערגעלעבט און איבער-
געלעבט דעם געיאָמער, וועלכן ער האָט זיך אָנגעהערט, און
דעם שרעק, וועלכן ער האָט זיך אָנגעזען, אלרי יסורים און דעם
טרויער, וואָס ער האָט אַרײַנגעבראַכט אין ייִדישע הייזער, ביז
איינמאָל אין אַ זומער אין אַ העלער שיינער לבנה־נאַכט, האָט ער
דערפֿילט, אַז זיין הויט ברענט אויף אים, ווייל ער האָט זיך
נאָך דערטראַכט, אַז ער דאַרף אויסקויפֿן זיינע זינד.

זיין ערשטע תשובה.

דאָס ערשטע הויז, אין וועלכן ער איז איינמאָל אין אַן
אָוונט אַרײַנגעקומען מיט זיין גוטער כוונה, איז געוועזן יונה
דעם איינבינדערס, ביי וועמען איטשע און זיין טאטע האָבן
אָועקגענומען אַ נײַ־יעריקן יינגל. ווען די איינבינדערקע האָט
אים דערזען, איז זי געוואָרן אַ פאַרצאַפֿלטע. זי האָט אין יע-
נעם מאָמענט פאַרגעסן, אַז איטשע איז נישט קיין כאַפּער און
אַז די קינדער־כאַפּעריי איז שוין פאַרבאָטן געוואָרן פֿון דעם
נייעם צאַר אַלעקסאַנדער דעם צווייטן, און מיט פאַרגלײַווערנדיקן
שרעק אַרומגעקוקט זיך, צי איז דאָ נישטאָ איינער פֿון אירע
איבערגעפֿליבענע זין, און צעשריען זיך היסטעריש:
"וועמען ביסטו געקומען כאַפֿן? וועמען ווילסטו ווידער
כאַפֿן?"

און דער איינבינדער האָט זיך גענומען אַרומקוקן נאָך אַ
שווערן שטיקל געצייג און אַרויסגעשיפעט:
"נייסט אָוועק! וואָרעם איך וואָרף דיר עפעס אין קאַפֿ!"
איטשע האָט פאַרלאָרן געשמייכלט:
"נאָט איז מיט אייך, רב יונה! איך בין נישט קיין כאַ-
פּער... נישטאָ שוין מער קיין כאַפּעריי... קיין כאַפּערס...
איך בין געקומען מחילה בעטן."
דער איינבינדער און זיין ווייב האָבן אויסגעגלאַצט אויף
אים די אויגן.
"וואָס? וואָס ביסטו געקומען?"

איטשע האָט שווער אַרויסגערעדט:

„מיין טאטע און איך האָבן נישט גוט געטאָן... איך וויל גוט מאַכן...“

יונה און זיין ווייב האָבן אים ווידער נישט פאַרשטאַנען. אָבער ווערליך דער איינבינדער האָט געהאַלטן זיינע פּרעגנדיקע אויגן אויף איטשען, און אַריינגענומען זיין שפּיציקע געל־נרויע באַרד אין דער לינקער האַנט אַרײַן, און געוואָלט קלאַר ווערן, האָט די איינבינדערקע ביטער גערעדט:

„גוט מאַכן! ... צוגעכאַפט מיין קינד ... אָט ערשט ניין יאָר געוואָרן... אוועקגעגעבן אים אין גווישע הענט... איך ווייס אפילו נישט, וואו זיין געביין איז אַהינגעקומען... צו לעבט ער גאָר אפילו... צי איז ער נאָך גאָר אַ ייד... וועט ער גוט מאַכן... וואָס מע קאָן שוין דאָ גוט מאַכן!...“

„ווי איך בין אַ ייד, איך וועל גוט מאַכן!“ האָט איטשע וואַרעם אַרויסגערעדט.

יונה האָט כמעט אַרויסגעשריען מיט פאַרכאַפטן אַטעם:
„ווייסט וואו ער איז? וועסט אים ברענגען צוריק?“
אין די אויגן פון דער איינבינדערקע האָט אויפגעפלאַקערט האַפּענונג, דערוואַרטונג.

איטשע האָט זיך פאַרלאָרן. דאָס בעסטע און דאָס ריכ־טיקסטע, מיט וואָס ער וואָלט געקאָנט אויסקויפן זיינע זינד, איז אַן אוממעגלעכקייט. ווער ווייס גאָר, וואוהין דער יינגל איז פאַרשיקט געוואָרן?! און וואָס וואָלט געהאַלפן, ווען מען וואָלט געוואוסט? פון דער קאזאַרמע קאָן מען נישט אַרויס־רייסן...

ער האָט געשאַקלט מיטן קאַפּ. ניין, דאָס קאָן ער נישט טאָן. און געשמט זיך צו זאָגן, מיט וואָס ער איז געקומען צו זיי.
„איר שאַפט זיך מיט מיר“, האָט ער געשאַמלט. „איר דאַרפט וואָס, רופּט: איטשע! און איך וועל אַלץ טאָן. עפעס אוועקטראָגן... עפעס ברענגען... אַלץ... אָן געלט. איר וועט נישט דאַרפן באַצאָלן.“

דער איינבינדער האָט זיך שיר נישט צולאַכט און אוועק־

געמאכט מיט דער האַנט, און די איינבינדערקע האַט זיך צו-
רעדט אין ביטערער אַנטווישונג:

„א גרויס גליק האַט אונז געטראָפֿן! ... אַקוראַט ווי מיר
האָבן עפעס אָפֿצוטראָגן ... סײַדן מײנע צרות! ... אַ טובה
אַ ביסל! ... דאָס הײסט בײַ אים גוט־מאַכן פֿאַר דעם אומ־
גליקלעכן שעמעלע, וואָס זײַ האָבן אונז אוועקגעריסן“ ..

„איך ווײס, אַז דאָס איז נאַרנישט“, האַט אײטשע דער־
שלאָגן געזאָגט. „איך ווײל גוט מאַכן, און דאָס איז אַלץ, וואָס
איך קאָן. וואָלט געהאַט געלט, וואָלט איך געגעבן געלט. איך
האָב כוח, ווײל איך צאָלן מיט כוח“ ...
יונה האַט זיך עפעס געכאַפט.

„מײנסט טאַקע נאָר אַן געלט?“ האַט ער אַ פֿרעג געטאָן.

„ווי איך בין אַ ייד!“ האַט אײטשע אַרויסגעברומט מיט

האַרץ.

יונה האַט פֿאַרגניגט אַ גלעט געטאָן זײַן באָרד. אײטשע
איז אים טאַקע אַראָפֿגעפֿאַלן ווי פֿון הימל. געשטאַרבן דער
מורה הוראה און איבערגעלאָזן אַ סך ספרים. אַ נאַנצן ש״ס
— גרויסע גמרות, געדרוקט אויף דײַקן פֿאַפּיר, געבונדן אין
שווערע אײנבאַנדן, יעדע גמראַ אַ וואָגיקע משא — דערנאָך
אַ נאַנג משניותן, אַ נאַנג מדרשים, אַ נאַנג עין יעקבס, אַ חשן
משפט, אַן אַלפס, אַ יורה דעה און נאָך און נאָך. דעם מורה
הוראהס אַלמנה האַט אים פֿאַרגעשלאָגן, ער זאָל בײַ איר צונעמען
די ספרים, איבערבינדן די, וואָס דאַרפֿן איבערגעבונדן ווערן,
אָפּפֿרישן און פֿאַרריכטן די איבעריקע אײנבאַנדן, אַרײַנקלעפֿן
אַרויסגעריסענע זײטן, דערנאָך געפֿינען אַ קױפּער און צוטײלן
זיך מיט איר גלײַך אויף גלײַך. דאָס איז געוועזן אַ זײער גוטער
אַנבאַט. ער וואָלט זיך אים זײער גוט געלױנט. אָבער זי האַט
נישט געוואָלט פֿאַצאָלן אַ טרעגער אָדער אַ בעל עגלה פֿאַר אוועק־
נעמען בײַ איר די ספרים, און ער האַט פשוט נישט געהאַט. און
אַט האַט זיך אונטערגערוקט אײטשע!

„אויב דו מיינסט עם טאקע“, האָט דער איינבינדער גע-
זאָגט, „וועסטו טאקע פארדינען אַ מצווה...“
„אַט האָסטו דיר!“ האָט די איינבינדערקע אַרויסגעבוי-
זערט. „ער וויל אים נאָך לאָזן פארדינען מצוות!“...
„פאָרוואָס נישט?“ האָט דער איינבינדער געענטפערט.
„אַז אַ ייד וויל טאָן תשובה.“

„תשובה! תשובה!“ האָט זיך איטשע אָנגעכאַפּט. ער
האָט שוין לאַנג געזוכט אין זיין זכרון דאָס דאָזיקע וואָרט און
נישט געקאָנט עם אַרויסגראַפּן. ער האָט געוואוסט, אַז עם
איז פאַראַן אַזאַ וואָרט, וואָס דריקט אויס קלאַר, וואָס ער וויל,
און נישט געקאָנט זיך דערמאָנען. און אָט איז דאָס וואָרט
אַרויסגעזאָגט געוואָרן. עם איז אים אַזוי העל געוואָרן אין
קאַפּ און גוט אויפן האַרצן.

„תשובה, אָט!“ האָט ער איבערגעחזרט, ווי ער וואָלט גע-
לאַשטשעט דאָס וואָרט. „איך האָב געזינדיקט, וויל איך תשובה
טאָן. איך האָב לאַנג געטראַכט, ווי... און אָט!... איך
וועל אָפּדינען... מיין תשובה!...“ האָט ער גערירט אויס
גערופן, און עפעס פון אַ טרער האָט אַ פינקל געמאָן ביי אים אין
אַן אויג.

די איינבינדערקע האָט אַ דריק געמאָן מיט די אַקסלען, אַ
קרים געטאָן מיטן מויל: עפעס אַזוי מאַדנע, אַזוי אומבאַר-
גרייפלעך.

„נאָך אַזוי ווייט צו יום כיפור!“ האָט זי אַרויסגעמורמלט.
דער איינבינדער האָט זיך דערשראָקן, אַז זיין ווייב זאָל
עפעס נישט קאַליע מאַכן. זי ווייס דאָך אויך וועגן די ספרים,
איז וואָס רעדט זי! און ער האָט שנעל און איבערציגנדיק
אַרויסגערעדט:

„בקיצור, איטשע, וועסט פארדינען אַ מצווה... אַ גרוי-
סע מצווה“...

איטשע האָט זיך שטאַרק געפרייט.

ווען ער איז געשטאַנען מיט דעם איינבינדער פאַר די פאָר-

ליצעם מיט ספרים אין דעם מורה הוראהס הויז, האָט ער אַ
פרעג געמאָן:

„אלע אויף אמאָל אָדער ביסלעכווייז?"

„וואָלסט דען געקאָנט אלע אויף אמאָל?" האָט זיך יונה
געוואונדערט.

„איר זאָגט נאָר!"

„אלע אויף אמאָל וואָלט געוויס געווען בעסער, אָבער ...
ווי ווילסטו?"

„איך קאָן אוועקטראָגן אלע אויף אמאָל. אָבער איך וואָלט
געוואָלט ביסלעכווייז."

„נאָטירלעך ... גרינגער", האָט דער איינבינדער צוגע-
שטימט.

איטשע האָט געשאַקלט מיטן קאָפּ.

„ניין, נישט ווייל גרינגער. נאָר איך וויל דינען."

יונה האָט נישט פאַרשטאַנען און געטראַכט בשעת־מעשה,
אַז גלייכער איז, ווען איטשע טראָגט אוועק אלע אויף אמאָל און
געפטרט אַן עסק, און ער וועט נישט דאַרפן מורא האָבן, טאָמער
האָט איטשע חרטה און ווערט אויס בעל־תשובה ...

„אויב דו קאָנסט איינטראָגן אלע אויף אמאָל, איז אלע
אויף אמאָל", האָט ער געזאָגט.

„איז אלע אויף אמאָל", האָט איטשע אַנטטוישט איבער-
געחזרט. „איך האָב געוואָלט מער גיין. מער תשובה."

„נישקשה", האָט דער איינבינדער דערווידערט. „איינ-
טראָגן אַזא פאַק אויף אמאָל, איז די גרעסטע תשובה. וועסטו
נאָר קאָנען?"

„אָ-הא!" האָט איטשע אַרויסגעברומט. „גיט נאָך מער.
איך וויל די גרעסטע תשובה."

ער האָט אויסגעשפּרייט אַ ראָגזשע אויף דעם מורה הוראהס
טיש, צוזאַמען מיט דעם איינבינדער אויסגעלייגט די ספרים
לויט זייער גרויס און דיק, איבערגעדעקט מיט אַ צווייטער ראָג-
זשע, איבערגעבונדן מיט אַ שווערן שטריק און צוגעשטעלט
זיך צום הויכן גרויסן פאַק מיטן רוקן.

די רביצין האָט אַרויסגעשריען איר ספּות: „ער וועט דען קאָנען רירן פון אָרט!“

דער איינבינדער איז אויך געוועזן שטאַרק מסופּס און גע-
וואַרט, קיין וואָרט ניט געזאָגט.

ווען דער פּאַק האָט זיך אַ ריר געמאַן און זיך אוועקגעלייגט
אויף איטשעס איינגעבויענעם רוקן, האָט די רביצין מיט שרעק
פאַרנאָנדערגעפירט מיט די הענט און אויסגעשריען:
„ער וועט נאָך פּאַלן, מיינע שונאים! די ספרים וועלן
נאָך אַראָפּפּאַלן אויף דר'ערד!“

דער איינבינדער אָבער האָט כלומרשט געהאַלפּן, געהאַלטן
אַ האַנט אויפן פּאַק, אונטערנעהויבן, געקוועטשט זיך, געקרעכצט.
איטשע האָט אַראָפּגענומען די ספרים פון טיש, איז דורכ-
געגאַנגען מיט זיי דעם חדר, אָבער נישט געקאָנט דורכגיין דורך
דער טיר: צו הויך. ער האָט זיך מער איינגעבויען: אַלץ
נאָך צו הויך. האָט ער זיך לאַנגזאַם אַראָפּגעלאָזן אויף אַלע
פיר מיט דעם פּאַק אויף זיין רוקן, און אַדורכגעפּויעט דורך דער
טיר, און דורך דעם צווייטן צימער, און דורך דער גאַסטיד, באַ-
גלייט פון דער רביצין, וועלכע האָט געבראַכן די הענט און גע-
אָיקעט, און פון דעם איינבינדער, וועלכער האָט נישט אַראָפּ-
גענומען זיין האַנט פון דעם פּאַק. אין פירהויז האָט ער זיך
לאַנגזאַם אויפגעהויבן און איז אוועק.

אין גאַס האָט מען אים אָנגעשטוינט. ווי פּאַלט ער נישט
אונטער אַזאַ משא! דעם מורה הוראהס זכרוננו לברכה אַלע
ספרים! עס וואַלט קיינעם נישט געאַרט, ווען איטשע וואַלט
געפּאַלן און אַפילו נישט אויפגעשטאַנען, אָבער די ספרים וועלן
דאָך דערווילע אַרונטערפּאַלן און אפשר זיך צעשיטן.

„איך האָב אים דען געהויסן?“ האָט זיך דער איינבינד-
ער פאַרטיידיקט. „ער האָט אַליין געוואַלט. און נישקשה, די
ספרים זיינען גוט איבערגעבונדן, וועלן זיך נישט צעשיטן. און
איר זעט'אָך, אַז איך העלף, נעם די האַנט נישט אַראָפּ“...

איטשע האָט זיך אָנגעהויבן אויסצוגלייכן, געוואָרן גליי-
כער און גלייכער, מיט ביידע הענט פון הינטן גערוקט דעם פּאַק

אויף זיך העכער און העכער, און אָט אַרױפֿגערוקט אים זיך אויפֿן קאַפּ. יונהס האַנט איז געפֿליבן הענגען אין דער לופֿטן, אָבער איטשע האָט אָנגענומען דעם פּאָס מיט בײַדע הענט פֿון בײַדע זײַטן, אויסגעצויגן זיך אין זײַן גאַנצער הויך, און איז אַוועק מיט פעסטע גרויסע שפּרײז. ער האָט געקוקט גלײַך פֿאַר זיך מיט זײַנע בלויע אויגן, דאַכט זיך קײנעם נישט געזען, גע- וואָרן אײַן שטיק מיט דעם פּאָס, אַ רײז, וואָס וועט דאַכט זיך קײן מאָל נישט אויפהערן צו שפּרײזן, צו באַוועגן זיך. מען איז אים נאָכגעגאַנגען, פֿאַרלאָפֿן אים דעם וועג, באַוואַנדערט אים. און עס זײַנען געוועזן אַזעלכע, וואָס האָבן געזען ברע- גענדיקע ליכט אין זײַנע אויגן.

עס האָט געױבלט אין אים, און יעדער שפּרײז זײַנער האָט עס אַרױסגעהיילכט. ער טוט תּשובּה! ער באַצאָלט! ער מאַכט גוט!

יונה דער אײַנפֿינדער אָבער האָט אים מער קײנמאָל נישט געבעטן עפעס אָפּצוטראָגן.

זײַן צווייטע תּשובּה.

געוועזן בײַ אונז אײַנער, וואָס האָט געהײסן צאַלע דער אַל- מערניק, אויפֿן נאָמען פֿון זײַן אַזױ צו זאָגנדיקן געשעפט. אין דער געשעפטנאַס, דרויסן בײַ דער וואַנט פֿון אַ מאַנפּאַקטור-קראָם זײַנען געווען אָנגעשלאָגן אַ צען פּאַליצעס אײַנע איבער די אַנדע- רע, און צו די פּאַליצעס זײַנען געווען צוגעמאַכט טירלעך. דאָס האָט געהײסן אַן אַלמער. די פּאַליצעס פֿון דעם דאָזיקן אַלמער זײַנען געוועזן אָנגעשטעלט מיט קלײנע קאַרטאָנקעלעך, אין וועלכע עס זײַנען געלעגן ברױוולעך נאָדלען, שפּילקעס, קאַטושקעס פּאַדײַם, פּרענטלעך, קעמלעך, האַרשפּילקעס, שנירלעך, טאַשמעס און נאָך אַזעלכע גאַלאַנטע-רײ-אַרטיקלען, און אויסגעלײגט שטיקלעך צײַן און לוסטריין און לײוונט — ביליק אויפֿגעקויפטע איבערבליי- בענישן. ווי אויך שרײַב-פּאַפּיר, קאַנווערטן, בלײַפּענס, פענעס און נאָך און נאָך. דאָס איז געווען צאַלעס געשעפט, וואו ער,

א דארער און א לאנגער, איז געזעסן אויף א שטול צווישן ביידע טירלעך פון דעם אלמער און האָט געלערנט זוהר צווישן איין קונה און דעם אנדערן. ווען ער איז געוועזן אין שול, איז אויף דעם שטול געזעסן זיין שרה גיטל, א מיטלוואקסיקע און אן אויסגעדרארטע, און אויב זי האָט נישט גערעדט מיט א שכנה, האָט זי געלייענט דעם „צאינה וראינה“ צווישן איין קונה און דעם אנדערן.

און ביי זיי האָט איטשע געהאַלפן זיין טאטן אוועקצוגעבן נען א צען-יעריקן יינגעלע, וואָס איז געוועזן פאַר זיינע עלטערן ווי א ליכטיגער און זייער פינצערער אָרעמקייט. א נע-ראָטן קינד, א וואויללערנער, א מתמיד. און בכלל א טייער קינד. ער האָט געוואוסט די לאגע פון זיינע עלטערן און גע-האַלפן זיי טראָגן זייער שווערן גורל מיט דעם, וואָס ער האָט פון זיי גאַרנישט געפאָדערט, און געפרייט זייערע הערצער מיט זיין גוטסקייט און פרומקייט און התמדה. זיי האָבן זיך גע-בענטשט מיט אים. און נישט נאָר זיי — די גאַנצע גאַס האָט זיך געבענטשט מיט אים.

און ער איז אוועקגעכאַפט געוואָרן אויפן וועג אין חדר. אוועקגענאַנגען א ליכטיקער צום ליכטיקן לערנען און נישט גע-קומען מער אַהיים. איטשע און זיין טאטע האָבן אים פון מיטן גאַס אוועקגענומען, פאַרנאַרט, פאַרשלעפט. קיינער האָט עס נישט געזען. ווען די גאַס וואָלט עס געזען, וואָלט זיך געטאָן חושך. אלע וואָלטן זיך פאַר אים איינגעשטעלט, עס וואָלט געוואָרן דער גרעסטער צונויפלויה. אָבער אזוי האָט מען זיך געכאַפט ערשט אין אָונט, ווען ער האָט געדאַרפט קומען אַהיים צו וועטשערע. וואָס קאָן עס זיין, וואָס ער איז נאָך נישטאָ פון חדר? די מאמע איז אוועק אַהין. עס איז שוין געוועזן טונקל, און אין די גאַסן זיינען נאָך געלעגן טיפע השוין-בלאָטעס. איז זי געגאַנגען און געקוקט אין דער לענג און אין דער ברייט. אפשר שמעקט ער נאָר וואו אין א בלאָטע. דערשלעפט זיך קוים צום חדר און דערוואוסט זיך, אז ער איז נאָר נישט געוועזן. דעם גאַנצן טאָג נישט געוועזן. דער רבי האָט זיך אפילו שוין צוגעקליבן אַר-י-

בערצוגיין אויסצוגעפינען, פארוואס ער איז נישט געקומען. דער „אי!“, וועלכן זי האָט ארויסגעשריען, האָט לאַנג געקלונגען אין די אויערן פון די, וואָס האָבן אים געהערט, און געריסן זיי אין האַרצן. זי האָט גלייך אַ טראַכט געטאָן וועגן כאַפּער, אויך די אַנדערע האָבן עס אַ טראַכט געטאָן, אָבער ערשט נאָך אַ נאַכ־צער נאַכט זוכן איז דאָס געוואָרן געוויסהייט. עס האָט זיך צונויפגעקליבן אַ גרויסער עולם אַרום אַבע כאַפּונס הויז און געשטורעמט און געליאַרעמט, געפאָדערט דעם יינגל צוריק. די יללות פון שרה גיטלען האָבן געבראַכן די הערצער, און צאלע איז געשטאַנען בלייך ווי דער טויט, געבראַכן זיך די הענט און אָן ווערטער, נאָר מיט פאַרטערטע תחנונים־אויגן געבעטן ביי אַבען זיין קינד צוריק.

אַבע האָט געליקנט שטיין און ביי. ער האָט זיך געשוואָרן ביי זיין יידישקייט, און זאָל ער אזוי נישט וויסן פון קיין צער, און זאָלן אים די הענט אָפּדאַרן, אויב ער האָט זיך צוגערירט צום יינגל. וואָס איז? ער ווייס נישט, וואָס פאַר אַ יינגל דאָס איז געוועזן? ער וועט עפעס אוועקנעמען אזא יינגל און אוועקגעבן אין גוישע הענט?!

אָבער אָן איטשען האָט מען געזען, אז אַבע לייגט און שווערט פאַלש. ער איז געוועזן בלייך, דער איטשע, געדריקט די ציינער און קענטיק געוואַלט עפעס זאָגן. אָבער אַבע האָט זיך אוועק־געדרייט פון עולם, אַ שטויס געטאָן איטשען, אַריינגעשטופט אים אין שטוב און איז אַריין נאָך אים, צוגעהאַקט די טיר.

מען האָט אויסגעבראַכן אַלע שויבן, אָבער וואָס האָט עס געהאַלפן? דער יינגל איז נישט געקומען צוריק.

איז שטעלט זיך פאַר, אז מיט יאָרן שפעטער עפנט זיך אויף איינמאָל אין אַן אַוונט די טיר ביי דעם צאלע דעם אַל־מערניק, און ביי דער שוועל בלייבט שטיין איטשע! ווי אַ בעט־לער ביי דער טיר, מיט טרויעריקע תשובה־אויגן און אַראַפּגע־לאָזענעם קאַפּ. זיינע ליפּן האָבן זיך אַ באַוועג געטאָן — דאָס האָט ער מכתמא אַרויסגעליפּט „אַ גוטנאָוונט!“ אָבער קיינער האָט אַפילו קיין טאָן נישט פאַרנומען.

צאלע און שרה גיטל און זייערע דריי קינדער האָבן ערשט פֿאַרענדיקט זייער וועטשערע און זיינען געזעסן אַרום טיש, וואָס איז געוועזן באַלויכטן פֿון אַ חלִבֿענעם ליכטל, און האָבן גע־בענטשט. ווען זיי האָבן דערזען די געשטאַלט ביי דער טיר, האָבן זיי זיך אויפֿגעהויבן פֿון זייערע ערטער, פֿול שרעק, ווי זיי וואָלטן דערזען אַ נישט־גוטן. די ווערטער פֿון דעם בענטשן זיינען פֿאַר־שוואַנדן, פֿאַרגעסן געוואָרן, די מילער זיינען געבליבן אָפֿן, נאָר איין צאלע האָט שנעל פֿאַרענדיקט דאָס בענטשן און הייזע־ריק אַרויסגעברומט:

„וואָס ווילסטו?“

איטשע האָט נישט געענטפֿערט. נישט געקאָנט ענטפֿערן. ער איז געשטאַנען און האָט געוויינט. ער האָט נישט אָפֿגע־ווענדט דעם קאָפּ, נישט פֿאַהאַלטן זיין געזיכט. געקוקט מיט זיינע תּשובֿה־אויגן אויף די שטובֿיקע ביים טיש און פֿאַנגאָסן זיך מיט שטראָמען טרערן. שטיל אַזוי, אָן דעם קלענסטן טאָן. צאלע האָט אויפֿגעהויבן דאָס ליכטל פֿון טיש, באַלויכטן איטשען, איינגעקוקט זיך אין אים. זיי האָבן דערזען זיינע טרערן, וועלכע האָבן מאַט אויפֿגעשיינט אונטער דעם פֿלעמל פֿון דעם ליכטל. מען איז איבערראַשט געוואָרן, אַ ציטער איז אַריין אין די הערצער. מען האָט זיך אָנגעקוקט איינע די אַנד־דערע, און ווידער אים. און ענדלעך האָט צאלע קוים אַרויס־געבראַכט פֿון זיך:

„וואָס? ... וואָס? ...“

שרה גיטל האָט אויסגעבראַכן אין אַ געוויין, איז געוואָרן היסטעריש. אויך די אויגן פֿון די קינדער זיינען פֿול געוואָרן מיט טרערן. צאלע האָט אַוועקגעשטעלט דאָס ליכטל, גענומען פֿאַרוואַקסן זיין ווייב און אַריבערגעשריען צו איטשען:

„וואָס? ... וואָס? ...“

איטשע האָט זיך אויסגעדרייט אין דער טיר און איז אַוועק־געגאַנגען.

צאלע האָט זיך געלאָזט נאָך אים, אָנגעיאַגט אין גאַס.

„וואָס איז דאָס געוועזן? וואָסו געוואָלט? וואָסו גע-
וויינט?“

איטשע האָט זיך אויף אים נישט אומגעקוקט נאָר ווייטער
געשפּרייזט מיט זיינע לאַנגע שפּרייז, און צאלע האָט געהאַלטן
מיט אים שריט און געטענעט צו אים:
„עפעס מוז דאָך זיין?“

איטשע האָט געקוקט פאַר זיך אין דער פינצטערניש פון
דער גאַס און גערעדט:

„איך ווייס שוין מיין תשובה...“ דאָס וואָרט האָט ער
שוין מער נישט פאַרגעסן. „וועל זאָגן תהילים. יעדן טאָג וועל
איך זאָגן תהילים פאַר אים. ירוחם'ל האָט ער געהייסן. איך
ווייס. איך וועל זאָגן תהילים.“

„איז ער געשטאַרבן?!“ האָט צאלע אויסגעשריען אַן אויפֿ-
גערודערטער.

„איך ווייס נישט“, האָט איטשע גערעדט אין דער ווייטקייט
פון דער גאַס אַריין. „איך ווייס נאָרנישט וועגן ירוחמקען. וועל
זאָגן תהילים פאַר אים. יעדן טאָג תהילים. דאָס איז מיין
תשובה.“

צאלע האָט אלץ נישט געקאָנט פאַרשטיין.
„וואָס ביסטו געקומען? וואָס ביסטו אוועקגעגאַנגען?
וואָסו געוואָלט?“

איטשע האָט ווייטער אַריינגערעדט אין דער ווייטקייט פון
דער גאַס, נישט אומקוסנדיק זיך אויף דעם, וואָס האָט געשפּרייזט
ביי זיין זייט:

„איך האָב געוואָלט וואָס... געוואָלט אַפּדינען... אַפּער
ווען איך האָב אַלעמען געזען... געזעסן און געבענטשט...
האָב איך... אָט איז מיין תשובה!... וועל זאָגן תהילים...
יעדן טאָג“...
צאלע האָט באַגריפּן.

„זאָג! זאָג!“ האָט ער כמעט געשריען. „דאָס איז אַ
גרויסע זאָך! די בעסטע זאָך, וואָס דו האָסט געקאָנט טאָן!
דער תהילים פון אַ בעל־תשובה? ... אַ-ווא! ווי דאָס קאָן

העלפן! ירוחמל וועט זיכער בלייבן א ייד! מער דארף איך נישט! רבוננו של עולם! ירוחמל זאָל נאָר בלייבן א ייד! זאָג, איטשע, זאָג! און זאָלסט טאָקע דערמאָנען, אז דו זאָנסט עס פאַר אים. ווען דו וועסט זאָגן יעדן טאָג די קאָפיטלעך תהלים, זאָלסטו דערמאָנען, אז דו זאָנסט זיי פאַר ירוחם בן שרה ניטל... וועסטו עס געדענקען? ... ירוחם בן שרה ניטל... אויף זיין מאַמעס נאָמען... זי איז אַ צדקת... זאָג, איטשע, זאָג!..."

ער האָט זיך צעוויינט, אויפגעהויבן די הענט צום הימל און אַרויסגערעדט פול געבעט און האָפּענונג:

„אוי, רבוננו של עולם!" — — —

צאלע האָט אַוועקגעאיילט אַהיים אָנצוזאָגן זיין ווייב שרה ניטלען די גרויסע שמחה, און איטשע איז אַוועק צו היטן די יידישע גאַסן, האָט געקלאַפּט מיט דער גרויסער קאַלעקאַטקע, גנבים זאָלן וויסן, אז עס גייט אַרום דער שומר, און איז געוועזן אומגעדולדיק. ער האָט געבענקט נאָך דעם תהלים. מיט וואָס פאַר אַן אמתער פרומקייט וואָלט ער אים געזאָגט איצטער, אַרום נייענדיק איבער די גאַסן! פאַראַן יידן, וואָס קאָנען דעם נאַנצן תהלים אויף אויסנווייניק... ער אָבער... עך! ... שטענדיק אַ גראָבער קאַפּ געוועזן... אַ גוי... אַ כאָפּוּ! ... ער האָט שוין כמעט פאַרנעסן אַלץ, וואָס ער האָט אַמאָל געלערנט אין חדר...

ער האָט זיך אָנגעשטרענגט צו דערמאָנען תפילות פון דאַוונען, אָפּגעשעפטשעט אַ שטיק פון „אשרי" און געבליבן שטיין, נישט געקאָנט ווייטער. און ער דאַונט דאָך יעדן טאָג, זאָגט „אשרי" דריי מאָל אַ טאָג! ... אזא פאַרשטאָפּטער קאַפּ! ... ער האָט אָפּגעזיפּצט און אַנטטוישט געקלאַפּט מיט זיין גרויסן קלאַפּער. די נאַכט־שעהן האָבן זיך געצויגן אזוי לאַנג. ער האָט שוין געוואָלט זיין אינדערהיים ביי דעם תהלים.

ווען ער איז געקומען פאַרטאָג אַהיים, איז די מאַמע נאָך געשלאָפּן. און דאָס האָט ער געוואָלט. זי וואָלט אים געשטערט מיט איר פרעגן, און אפילו מיט איר קוקן. דער תהלים איז געלעגן אין זיין טאַטנס טלית־זעקל. און

איטשע האָט געמאַכט אַ פינסטער געזיכט, ווען ער האָט זיך אָנגע-
 גערירט אָן דעם טלית-זעקל, וואָס זיין טאַטע האָט אזוי אָפּט
 געהאַלטן. און ווען ער האָט אַרויסגענומען דעם תהלים, האָט
 ער אָפּגעווישט די פאַרשמירטע, האַלב-צעריסענע טאַוולען אָן
 זיינע הויזן, ווי ער וואָלט געוואָלט אַראָפּווישן פון זיי די שפורן
 פון-זיין טאַטנס פינגער.

דער תהלים איז אים נישט געוועזן פרעמד. יעדן ראש-
 השנה פלעגט אים דער טאַטע אוועקזעצן לעבן זיך איבערן
 תהלים, און ביידע פלעגן זאָגן פסוק ווייטער פסוק. דער טאַטע
 איז געוועזן אַ שנעלער זאָגער, פלעגט אָפּמאַלן זיין פסוק אין
 אַן אויגנבליק. איטשע איז געוועזן אַ שווערער זאָגער, פלעגט
 דורכקריכן זיין פסוק, ווי אַ וואָגן דורך געדיכטן זאַמד. דער
 טאַטע איז געוועזן אומגערולדיק, פלעגט אים נוקען, שטורכען,
 שטופן, שילטן מיט ביטערע קללות. און אזוי איז דאָס תהלים-
 זאָגן געווען פאַר איטשען אַן אָפּקומעניש. ער פלעגט צו דעם
 צוטערטן מיט דער זעלביקער מינע, מיט וועלכער ער פלעגט
 קליינערהייט, אויפן טאַטנס באַפעל, אויסציען זיך אויף דער
 באַנק און אַראָפּלאָזן די פליידערן...

איצטער האָט ער געהאַלטן דעם תהלים מיט אַ געפיל פון
 פרייהייט — דער אַלטער כאַפּון איז נישטאָ לעבן אים, וועט
 אים נישט אונטערטרייבן, נישט שטורכען, נישט שילטן. ער
 האָט אויפגעמישט דאָס ערשטע פלעטל מיט יראה, מיט אמתער
 פרומקייט, מיט אַ געבראַכענעם האַרץ, אַ קוק געטאָן אויף דעם
 פאַרגעלטן און פאַרפלעקטן פלעטל מיט תשובה, מיט געבעט,
 אָבער איידער ער האָט אָנגעהויבן צו זאָגן, האָט ער אַרויסגע-
 שפּעטשעט, שאַקלענדיק זיך:

„פאַר ירוחם בן שרה גיטל, צאלע דעם אַלמערניקס ווייב...“
 דאָס איז געוועזן גענוי, דער ריכטיקער אַדרעס — זיי קאָ-
 נען אויבן קיין טעות נישט מאַכן. און ער האָט אָנגעהויבן
 שטיל אַרויסצולייגען פון תהלים: „אשרי האישי אשר לא
 הלך...“

ער האָט געזאָגט די ווערטער פרום, כמעט מיט טרערן. ער

האַט נישט געוואוסט דעם טייטש פון די ווערטער, אָבער זיי זיינען אים געוועזן אזוי נאָענט און הייליק. דאָס זיינען דאָך ווערטער, צו וועלכע מען ווענדט זיך שטענדיק, ווייל זיי בעטן אזוי גוט. אין אַ צרה זאָגט מען תהלים. נאָך אַ טויטן זאָגט מען תהלים. ראש השנה, ווען מען וויל זיך אויסבעטן אַ גוט יאָר, זאָגט מען תהלים. און ער האָט איצטער געזאָגט תהלים, ווייל ער האָט געבעטן פאַר דעם קליינעם ירוחמקע, וואָס איז שוין אפשר געשטאַרבן, אָדער וואָס איז נאָך ערגער ווי גע- שטאַרבן, ווייל ער האָט זיך געלאָזן אָפּשמדן...

ער האָט געזאָגט די ווערטער, און עס איז אים געוועזן, ווי איימיצער וואָלט זיי אים פאַרטייטשט. ער האָט אַרויסגעהערט אין זיי צער און זיין פאַרשעמטקייט און זיין תשובה און זיין הילף-געשריי פאַר ירוחמקען. יעדעס וואָרט האָט געהאַט זיין מיינונג אין אים, אַרויסגעוויינט פון אים, אַרויסגעקערעכצט. דאָס וואָרט יהוה האָט ער גוט געוואוסט, און ער האָט עס אַרויס- גערערט מיט צייטער, נישט דערוועגט זיך שנעל אַרויסצוריידן, געפילט אַ שוואַכקייט אין האַרצן און זיך פאַרזאָיאַקעט. ער האָט אויך געקענט די ווערטער צדיקים, רשעים... אָך, דער תהלים רעכנט זיך שוין דאָרטן גוט אָפּ מיט די רשעים! אָבער דאָך נישט מיט ירוחמקען, חלילה...

ער האָט אָפּגעזאָגט דעם ערשטן קאַפיטל, דעם צווייטן. אינמיטן דריטן האָבן זיך אים אָנגעהויבן צו קלעפן די אויגן. דאָס איז נישט גוט, אזוי טוט מען נישט תפילה... ער האָט זיך געפרוואווט שטאַרקן, אָבער דער שלאַף האָט זיך געלייגט שווער אויף די אויגןדעקלעך, אַראָפּגעדרוקט זיי, צוגעמאַכט... און אָט איז ער גאָר ביים טייך און ביי אַן אַנקומענדיקער לייזע, און ער שטייט צווישן מוזשיקעס און זידלט זיך אין דער מאַמען אַרײַן, און — דער תהלים גיט זיך אַ גליטש פון די הענט. ער האָט אויפגעצאַפלט און דערקאַפט אים... ניין, אַן עברה דאָס ראַנגלען זיך מיטן שלאַף. ער וועט מוזן זאָגן דעם תהלים, ווען ער וועט זיך אויסשלאָפן.

ער האָט געוואָלט אַרײַנלייגן דעם תהלים צוריק אין טאַטנס

טלית-זעקל, א הייב געטאָן שוין די האַנט, אָבער עפעס האָט אים אַ טיאָכקע געטאָן אין האַרצן. ער איז געוואָרן גאַנץ וואַך. ניין, דער תהלים וועט נישט קומען אין באַרירונג מיט דעם, וואָס זיין טאַטע האָט אָנגערירט. פון היינט אָן און ווייַטער וועט דער תהלים ליגן אונטער זיין אייגענעם תפילין-זעקל. איצט האָט ער אָנגעטאָן די תפילין און שנעל אָפּגעדאוונט. נישט אויפגעוועקט די מאַמען, צו געבן אים עפעס אָפּעסן, אַרייַניג געוואָרפן זיך אין בעט און גלייך איינגעשלאָפּן. געשלאָפּן לאַנג און שטאַרק. די מאַמע האָט אים אויפגעוועקט. ער האָט גאָרנישט געגעסן — צו איז אים נישט עפעס?

ער האָט זיך געוואַלט צונויפּדרייען און ווייטער שלאָפּן. ער האָט זיך אָבער עפעס דערמאָנט, אויפגעהויבן דעם קאָפּ, אַ קוק געטאָן צום תהלים אונטערן תפילין-זעקל. ער איז שנעל אַראָפּ פון זיין געלעגער, אָפּגעגאַסן נעגל-וואַסער און גענומען דעם תהלים. אויפגעפנט, אַריינגעקוקט. די ווערטער זיינען אים איצטער ביים העלן ליכט פון טאָג אויסגעקומען גאַנץ פרעמדע, ווייטע, מיינונגסלאָזע. ער האָט פרעמד און קאַלט אָנגעהויבן צו זאָגן, וואו ער האָט באַגיגען געלאָזן. אינמיטן פון דעם דריטן קאַפיטל. ער האָט זיך אָבער געכאַפט. האָט איבערגעריסן, לייכט צעשאַקלט זיך און שטיל און פרום און תשובהדיק אַרויסגעשעפטשעט: „פאַר ירוחם בן שרה ניטל, צאלע דעם אַלמערינסם ווייב...“

זיין דריטע תשובה.

ביי כאַטשע דעם שניידער האָבן זיך נישט געהאַלטן קיין סינדער. פון עלף, וואָס נעכע זיין ווייב האָט אים געבאַרן, זיינען אים געבליבן דאָס צווייטע, אַ מיידל פון זיבצן יאָר, דאָס זעקסטע, אַ יינגל פון עלף יאָר, און דאָס ניינטע, אַ יינגל פון זיבן יאָר — און אַט דעם זיבן-יעריקן יינגל האָבן איטשע און זיין טאַטע אַרויסגעגנבעט איין מאָל אין מיטן אַ קאַלטער ווייב-טער-נאַכט.

דער שניידער און זיין ווייב זיינען נישט געוועזן אינעם דערהיים. אבער האָט עס קענטיק געוואוסט. זיי זיינען ביידע געזעסן ביי איר קראנקן ברודער, וועמעס טויט מען האָט גע- דאַרפט דערווארטן יעדע מינוט. אין שטוב זיינען געבליבן די דריי קינדער: די מיידל איז געלעגן אין דער מאמעס בעט, די יינגלעך אין טאטנס בעט. ווען טאטע-מאמע וועלן קומען, וועט די מיידל איבערגיין צוריק אויף איר געלעגער אויף א פּאָד קאסטנס אין דעם פינצטערן צימערל ביים אווון אַנטקעגן דער אַרײַנגאַנגטיר. אָבער איצטער איז זי געלעגן אין בעט, ווייל אין אַ בעט ליגט זיך אַ סך בעסער ווי אויף קאסטנס, און ווייל ביידע ברידערלעך האָבן זיך געפילט פריילעכער און זיכערער, ווען די עלטערע שוועסטער איז געוועזן לעבן זיי.

די אַרויסגאַנגטיר איז געוועזן פאַרשפּאַרט מיט אַ הילצער- נעם פאַרלייגער. אַבען איז נישט אָנגעקומען שווער אויפצוהייבן אים מיט אַ שפּיזל, וואָס ער האָט הורכגעשטופט צווישן טיר און פּריטלעך. זיי — אַבער פאַראַויס, איטשע הינטער אים — זיינען דורכגעגאַנגען אַ פיר-הויז און אַרײַן אין צימער, וואָס איז געוועזן באַלויכטן פון אַ קאַגאַנעצל, אַז טאטע-מאמע זאָלן ניט דאַרפן אָנצײַנדן קיין פייער, ווען זיי וועלן קומען. זיי האָבן געקאָנט זען די בעטן, אָבער נישט, ווער עס ליגט אין זיי. אַבער איז אַוועק צו איין בעט, איטשע צום אַנדערן, צום בעט, אין וועלכן די מיידל איז געלעגן. די מיידל איז נאָך נישט גע- שלאָפן אָדער האָט אויפגעכאַפט זיך. זי האָט זיך שנעל אויפ- געזעצט, די אויגן אויסגעגלאַצט אין אַ טויטשרעק און אַרויס- געלאָזן אַן אימהדיקן לאַנג-אַנהאַלטנדיקן קוויטש, אין וועלכן עס איז געלעגן הילף-געשריי, שרעק, פאַרצווייפלונג.

איטשע איז געבליבן שטיין ווי צוגעגאַנגלט פון דעם קוויטש און נישט געקאָנט אָפּווענדן זיינע אויגן פון אירע אויסגע- גלאַצטע אויגן.

דער טאטע האָט אים אַרויסגעריסן פון זיין פאַרגליווערט

קיט.

„נא, נעם און לויף!“

ער האָט אים אַרײַנגעשטופט דעם וואַרעמען קערפּער פון דעם יינגעלע, אַ שטופ געטאָן צו דער טיר, אַראָפּגעלאָזן דער מיידל אַ פּאַטש אויפן מויל, איבעררייסנדיק איר קוויטש, און איז אַנטלאָפּן נאָך איטשען. —

עס איז געוועזן אַ ווינטער־פּאַרנאַכט שפּעטער מיט יאָרן, און איטשע, גלייך נאָך מעריב, איז ווידער געגאַנגען צו כאַטשע דעם שניידער. ווען ער וועט אַרײַנקומען, וועט ער מוזן אַ קוק טאָן אויפן בעט בײַ דער וואַנט לינקס פון דער טיר, אויפן בעט, אויף וועלכן עס איז געזעסן די מיידל און האָט געשריען. ער האָט געזען פאַר זיך די טונקלקייט פון דעם צימער, די זיצנ־דיקע מיידל, אירע אויסגעגלאַצטע אויגן, און געהערט איר שוין דערלעכן קוויטש. וואָס וועט ער זײ דאָרטן אָנבאַטן? וואָס קען ער טאָן פאַר זײ? אַ, ער גײט אָנבאַטן כאַטשען צו העלפּן אים טראָגן די אָרעמקײט! ער וועט אים יעדע וואָך אָפּגעבן עפעס פון זײן שכירות.

ער האָט נישט געוואוסט, אַז די שניידערקע איז פאַר עגמת־נפש געשטאַרבן נאָך פאַר איר שטאַרבנדיקן ברודער, און ער האָט נישט געוואוסט —

ווען ער איז אַרײַן צו כאַטשען אין שטוב, האָט זיך אים צוערשט געוואָרפן אין די אויגן אַ מין שטול נישט שטול, וועגעלע נישט וועגעלע, אין וועלכן עס איז געזעסן אַ מויד פון עטלעכע און צוואַנציק און מיט אַ שמעקן צוגערעדערט זיך צום שניידערטיש, אויף וועלכן כאַטשע און זײן זון זײנען געזעסן און האָבן גענייט.

דער שניידער, וועלכער האָט שוין געוואוסט פון איטשעס תשובה, ווייל די שטאָט האָט מיט איר געקלונגען, האָט ווי דערוואַרט אים.

„אַט ביזטו דאָ!“ האָט ער אַויסגערופּן, נישט איבער־רייסנדיק זײן אַרבעט. „האַסט זיך דערמאַנט. אַבי איך האָב שוין געמײנט, אַז מײך האָסטו פאַרגעסן.“

איטשע האָט אַרויסגעברומט:

„כ'האָב נישט פאַרגעסן!“

„נו?“ האָט כאַטשע אַרויסגערעדט מיט אַ קאָפּ-באַווע-
גונג, אין וועלכער עס איז געלעגן פאַרוואורף און מוסר, און
האָט גלייך פאַרטגעזעצט מיט אַ זיפּץ: „איאַאיאַיי! שיינע
זאַכן האָסטו און דיין טאַטע אָפּגעטאַן! ווייסטו כאַטש, וואָס
דו האָסט מיר אָנגעטאַן? איך רייך שוין ניט פון מיין קינד,
מיין יינגל...“

די מיידל אין דעם פאַרשטול האָט אַרויסגעלאָזן אַ קליי-
נעם געשריי.

זי האָט איטשען נישט געדענקט, אין יענעם אָונט האָט
זי זיין געזיכט קוים געזען, און דעמאָלט אויך האָט ער זיין
רויטלעך בערדל נישט געהאַט. ווען ער איז איצטער
אַריינגעקומען, האָט זי געזען, אז עס איז אַריינגעקומען
אַ שיינער יונגערמאַן, אַ הויכער, ברייטפליציקער מיט אַ
רויטלעכן בערדל און שיינע בלויע אויגן. געוועזן אַ פאַרנע-
ניגן אויף אים צו קוקן, כאַטש ער איז געוועזן אָנגעכאַמעט אין
אַ שמוציקן פעלצל, מיט אַ צוריסענעם וואַטאָון היטל איבער
זיינע קודלעס. זי האָט פון אים די אויגן נישט אַראָפּגענומען
און געשעמט זיך פאַר איר וואָגן, פאַר אירע פיס, וואָס טראָגן
זי נישט, ווי זיי טראָגן אַלע מענטשן. זי האָט געוואוסט, אז
זי זעט נישט מיאום אויס מיט איר בלייבן לענגלעכן געזיכט,
אירע גרויסע גרויע אויגן און אירע געדיכטע קאַשטאַנען-האַר.
נאָר וואָס איז די פעולה! ... און דאָך האָט זי געוואָלט, אז
ער זאָל אויף איר קוקן, אָט דער קרעפטיקער בחור מיט די
שיינע בלויע אויגן ... און — אַי! דאָס איז נאָר דער כאַ-
פון! דער ...

זי איז געבליבן זיצן מיט אַ ווייט פאַרנאַנדערגעפנטן מויל
און אויסגעלאָצטע שרעק-אויגן. איטשען האָט זיך געדאַכט,
אז ער וועט באַלד דערהערן איר קוויטש, יענע שוידערלעכע
תקיעה גדולה פון טויטלעכן שרעק. ער האָט זיך גאַנץ פאַר-
לאָרן, אָנגעהויבן איבערצוטערעטן פון פום אויף פום, מיט אַ געפיל,
אז ער דאַרף דאָ נישט זיין.
„זעסטו“, האָט דער שניידער געזאָגט. „אָט זי איז דיין

ארבעט. זי איז געוועזן מיט אלע מענטשן צוגלייך, אָבער אין יענעם אויפדערנאכט האָבן איר פאַר שרעק אָפּגענומען די פיס. שוין אָט פינף יאָר, דאָס זעקסטע יאָר, אז זי איז אַ קאַליקע. געמוזט צוטראַכטן פאַר איר אָט אזא פאַרער... איך אליין האָב אים צוגעטראַכט און געמאַכט... אין אַ נויט ווערט מען אַן אויסקלערער פון זאַכן... וואָס דען האָב איך געזאָלט טאָן? אַרומטראַגן זיך מיט איר? ... וויסטאָך מסתמא, אז מײן ווייב איז אוועקגעפאַלן אַ טויטע, ווען מיר זיינען געקומען אַהיים און דערוואוסט זיך, וואָס דו און דיין טאַטע האָבן אָפּגעטאָן... אַנשטאַט צו ניין צו איר ברודערס לוויה, האָט מען אים גאָר געבראַכט צו איר לוויה... און זי" — ער האָט אַ מאַך געטאָן מיטן קאַפּ אויף דער טאָכטער — „האָט געדאַרפט ווערן די גאַנצע באַלעבאַסטע... העהעהע... אז אָך און ווי צום געלעכטער... אָבער איך מוז לאַכן, און אפשר טאַקע וויינען, ווען איך דערמאָן זיך, ווי איך האָב זיך אויף איר צעשריען, פאַרוואָס זי איז געבליבן ליגן אין בעט און נישט גערירט זיך פון אָרט און נישט נאָכגעלאָפּן נאָך די כאַפּערס... און פאַרוואָס בלייבט זי נאָך אַלץ אין בעט, ווען זי זעט, אז די מאַמע איז אוועקגעפאַלן... ערשט האָסטו דיר, זי איז גאָר אָן פיס! נו, נו... נוט שלעכט איז מיר געווען פריער, אָבער ווי מיר איז אוועקגענאַנגען נאָך אייער גוט־יום־טוב־ביטן — הע! מיט דעם יינגל אָן אַ מאַמען, מיט אַ טאָכטער אָן פיס... איז נו, וואָס ביסטו געקומען מיר זאָגן גוטס? וואָס פאַר אַ תשובה האָסטו גענומען אויף זיך? פעקלעך אָפּצוטראַגן האָב איך נישט, תהלים זאָגן דאַרף איך נישט..."

אויף איטשעס געזיכט האָבן זיך געביטן די פאַרבו, און ער האָט נישט געוואוסט, וואוהין ער זאָל אַהינטאָן זיינע אויגן. ער האָט זיי געווענדט צום ריירנדיקן שניידער, אַראָפּגעלאָזן צו דער ערד, אָבער מיט אַנגסטן, מיט היץ און קעלט געמוזט קוקן אויף דער מיידל אין דעם „פאַרער“, וועלכע האָט איר מויל נישט צוגעמאַכט, די שרעק־אויגן נישט אָפּגעווענדט פון אים, און געאַטעמט שווער, און אַט־אַט וועט זי זיך צעקוויטשען אימח־

דיק, הארצברעכנדיק, פארניכטנדיק. זיין הארץ איז געגאנגען אויף און אָפּ אין שנעלן אָטעמען, און אַ כעס האָט זיך אין אים אָנגעצונדן, אַ כעס אויף זיך אַלײן, אַ וועלן בײסן זיך די הענט, אויסקראַצן זיך די אויגן, אונטערהאַקן זיך די פיס... פאַרוואָס שטייט ער נאָך אויף זײנע פיס? שעמט ער זיך נישט צו שטײן אויף זײנע פיס פאַר איר דאָ, פאַר דער מײדל מיט די אָפּגענומענע פיס? ער האָט זיך געשעמט פאַר זײנע שטאַר-קע פיס, פאַר זײן געזונט, פאַר זײן כוח...

כאַטשע האָט גערעדט, פאַרטאָן אין זײן נײען, און נישט געזען, וואָס עס קומט פאַר מיט איטשען, די מײדל האָט גאַרנישט געזען אין איר שרעק און פאַרגלױוערטקײט, און איטשע האָט געמאַכט אַ פאַוועגונג, ווי ער וואָלט געוואָלט אַנטלױפן. אָבער דעם שניידערס לעצטע ווערטער האָבן אים צוריקגעהאַלטן.

"איך וויל... איך וועל..." האָט ער גערעדט, ווי ער וואָלט געקערעכצט, "פון מײנע שכירות... יעדע וואָך..."
און איז שנעל אַוועק.

די מײדל האָט איצטער געפונען איר צונג:

"זאָל ער אונטערברעכן די פיס!... ברעכן זאָל ער דעם קאַפּ!... זאָל ער נישט דערלעבן צו קומען צו זיך אַהיים!..."
אויך דער יונגל אויפן טיש האָט איצטער אַרויסגערעדט זײנע ערשטע ווערטער:

"איך האָב אים געוואָלט געבן מיט דער שער אין קאַפּ!"
כאַטשע האָט איבערראַשט נאָכגעקוקט דעם אַוועקאײלנדיקן, געוואָלט עפעס איבעררײדן, איבערפרעגן, און פאַר איבערראַ-שונג פאַרגעסן אַפילו איטשעס נאָמען, נישט געפונען קײן וואָרט אויף אָפּצושטעלן אים, נישט געקאָנט אַראָפּשפּרינגען פון טיש און נאָכלױפן אים, אָבער דער טאַכטערס קללות האָבן אים גע-בראַכט צו זיך.

"ששש!" האָט ער כעסדיק אַרויסגעשיפעט. "בהמה!
וואָסמאַצן צעשאַלטן? האָסט נישט געהערט, וואָס ער'ט גע-זאָגט? יעדע וואָך פון זײן שכירות... פאַרשטייסט נישט,

וואָס דאָס מיינט? מע דאַרף נאָר אויסגעפינען, וואָס קריגט
 ער שכירות און וויפיל פון זיין שכירות..."
 "און דו וועסט אָננעמען ביי אים געלט?" האָט די מיידל
 צוריקגעביזערט.

"פאַרוואָס נישט? פּערד!" האָט כאַטשע געענטפּערט.
 "ער איז איצטער אַ בעל תשובה און גיט אַלעמען. ער וויל
 גוט מאַכן".

"גוט מאַכן!" האָט די מיידל ביז געזאָגט. "מיט אַ פּאָר
 גראַשן גוט מאַכן!... איך וועל זיך נישט צורירן צו זיין
 געלט!"

"וואָס איז?" האָט כאַטשע דערווידערט. "איך וועל עס
 דיר דען געבן? וועסט עס דען אַפילו אָנזען?" — —

און איטשע האָט געשפּרייזט מיט גרויסע שנעלע טריט,
 געקוקט פאַר זיך אין דער ווייט פון גאס און איז גענאַנגען ווי
 געבלענדט, האָט שיר נישט אומגעוואָרפן אַן אַנטקעגנטייער,
 געקראָגן אָנגעזינדלט אין טאַטן אַרײַן מיט דער מאַמען פאַרבייסן,
 אָבער נישט געהערט. ער האָט נאָר געטראַכט פון אַ פּאָר אָפּ-
 גענומענע פּיס. אַט אַ מיידל, אַ יונגע, אַ שיינע, און אָן פּיס!
 מוז זיך אַרומרוקן אויף רעדלעך!... און ער האָט דאָס איר אונט-
 טערגעהאַקט די פּיס!... גענומען אַ יונגע מיידל און אונטער-
 געשלאָגן איר די פּיס!... ער האָט געדאַרפט אוועקשטעלן זיך
 אין מיטן גאס און צעשרייען זיך, צעשרייען זיך, ווי די מיידל
 דעמאָלט, און אויך פאַרלירן די פּיס...

אָבער די פּיס האָבן אים געבראַכט אַהיים. ער האָט זיך
 אָפּגעזאָגט פון וועטשערע, נישט געענטפּערט אויף אַלע צושטייע-
 נישן פון דער מאַמען, וועלכע האָט געוואָלט וויסן, וואָס איז מיט
 אים אזוינס, גענומען דעם גרויסן קלאַפער און איז אוועק אין
 גאס אַרײַן.

"מסתמא עפעס אָפּגעטאָן!" האָט די מאַמע אים נאָכגע-
 זאָגט, אום צו פאַרטשעפען אים מיט עפעס — זי האָט געוואוסט,
 אַז איטשע האָט נאָר נישט אָפּגעטאָן.

אָבער איטשע איז נישט שטיין געבליבן. אַ, יא, ער האָט

אָפּגעטאָן, אָפּגעטאָן, אָפּגעטאָן... כאַטשע דער שניידער האָט אויך געברויכט דאָס דאָזיקע וואָרט. אָפּגעטאָן, אָפּגעטאָן... די נאַכט איז געוועזן זייער אַ העלע. דער פּראָסט האָט געקנאַקט — אין אַזעלכע נעכט גייען גנבים נישט אַרויס אויף זייער אַרבעט. איטשע האָט נאָר אַ פּאָר מאָל אַ ריר געטאָן מיט זיין קאַלעקאַטקע, אָבער ער איז אַרומגעגאַנגען צו האַלטן זיך וואַרעם און ווייל ער האָט קיין רי אין זיך נישט געפונען. ער וואָלט ערגעץ אַנטלאָפּן, וואָלט פאַרשוואַנדן — די מידל מיט די אָפּגענומענע פּיס אויף דעם שטול מיט רעדלעך האָט אים גע-טריבן, געטריבן...

עס איז שוין געוועזן אַ שטיק נאָך האַלבער נאַכט, ווען ער איז אַריין אין בית מדרש אָנצואוואַרעמען זיך. אין בית מדרש האָבן געוואַכט עטלעכע ישיבה-בחורים איבער זייערע גמרות ביים מאַטן שיין פון אַ פּאָר יאָרצייט-ליכט. איטשע האָט זיך אַריינגערקט אומבאַמערקט, צונעשטעלט זיך ביי דער הויכער קאַלנער הרובע נישט ווייט פון דער טיר, געוואַרעמט זיין רוקן און זיינע הענט, מיט די אויגן אָנגעשטעלט צום אַרון קודש אויף יענער זייט פון דער בימה און מיט די אויערן צום שטיין ניגון פון די לערנער. אָבער זיינע אויגן האָבן געזען נאָר די מידל אויפן פּאַרשטול, און זיינע אויערן האָבן זיך שאַרף צוגעהערט צו דעם, וואָס עס איז פּאַרגעקומען אין אים אַליין, צו שטימען פון הרטה, פון בושה, פון ווייטיק און פון טרערן. און אָט האָט ער פאַרנאַנדערנערט די אויגן, פאַרריסן דעם קאַפּ, ווי ער וואָלט געוואָלט זען וואָס אַ גרעסערן טייל פון דעם אַרון קודש, און זיין האַרץ האָט געטיאַכקעט. ער האָט זיך אָפּגע-ריסן פון דער הרובע און איז כמעט אַרויסגעלאָפּן פון בית מדרש. דרויסן האָט ער זיך געקלאַפט אין קאַפּ, און איז זיך אויך אַריינגעפאַרן אין דער מאַרדע, פאַרוואָס עס איז אים גלייך נישט איינגעפאַלן דאָס, וואָס עס איז אים איצטער איינגעפאַלן. ער איז געגאַנגען שנעל, ווי איימיצער וואָלט אים געשטופּט. — קלאַפּ, קלאַפּ, קלאַפּ... אַ שווערע האַנט אויף אַ צוגע-רינגלער טיר.

הינטער דער טיר האָט זיך גאַרנישט נישט אַ באַוועג געטאָן.
קלאַפּ, קלאַפּ, קלאַפּ... די שווערע האַנט אויף צונעמאַכטע
לאָדנס.

הינטער די לאָדנס שטימען. איימיצער ווערט געוועקט.
איימעצער בייזערט זיך.

קלאַפּ, קלאַפּ, קלאַפּ... די שווערע האַנט ווידער אויף דער
צונגעריגלטער טיר.

הינטער דער טיר טריט.

„ווער קלאַפּט דאָרטן? ווער אינמיטן דער נאַכט?“

„איך.“

„ווער איך?“

„איטשע.“

„איטשע?! וואָס פאַר אַ איטשע?“

„איטשע... כאַפּון!...“

„אַז כאַפּן זאָל דיך די כאַלערע! האַסט דאָ קיינעם נישט
צו כאַפּן! נישטאָ דאָ מער פאַר דיר קיין קליינע יינגלעך!...“

„רב כאַטשע, איך...“

„האַ? ווער האַסטו געזאָגט, ביסטו? איטשע?“

„יאָ, איטשע.“

„וואָס דו ביסט דאָ פריער געוועזן?“

„יאָ.“

„איז וואָס עפעס? ... וואָס האָט דיך אָנגעטראָגן אינ-
מיטן דער נאַכט? ביסט דאָרטן אליין? ביסט דאָרטן נישט
משונע געוואָרן? ביסט נישט שיכור? וואָסטו דאָרטן פאַר-
טראַכט? זאָל איך טאַקע עפענען די טיר?“

„עפנט, רב כאַטשע.“

„פּונוואַנען ווייס איך, אַז דו ביסט איטשע? אפשר ביסטו
דאָרטן אַ שר מיט הערנער, נישט אינדערנאַכט צו דערמאָנען?“

„ווי איך בין אַ ייד, רב כאַטשע!“

„אַז דו ביסט טאַקע איטשע?“

„איטשע.“

„איז וואָס טאָקע אין מיטן דער נאַכט? האָסט נעבראַכט פון דיין שכירות?“

„ניין, איך וויל...“

„גיי זיי מוחל אַהיים און וויל דאָרטן!“

„משרד זיין זיך...“

„האָ? וואָסטו דאָרטן געזאָגט?“

„אייער טאָכטער... חתונה האָבן... מיין תשובה...“

די טיר האָט אויפגעפראַלט, אַ האַנט האָט זיך אויסגע-
שמרעקט, אַ כאַפּ געמאַן אימשען און שנעל אַריינגעשלעפט איר
נעווייניק אין פירהויז און צוגעהאַקט די טיר.

„זאָג איבער נאָך אַמאָל, וואָס דו'סט געזאָגט!“ האָט כאַ-
טשע שנעל געפליסטערט פון דער פינצטערניש אַרויס.

איטשע האָט איבערגעחזרט. ער האָט כאַטשען נישט געזען
און איצטער אויך נישט געהערט, ווייל כאַטשע האָט איינגע-
האַלטן זיין אָטעם אין דערוואַרטונג. די ווערטער, וואָס איטשע
האַט אַרויסגערעדט, האָבן געקלונגען ווי אַ פרומע שבועה, אזוי
ערנסט, אזוי יראַהדיק.

„מיין תשובה... איך וויל חתונה האָבן מיט אייער טאָכ-
טער... איך וויל גוט מאַכן“...

דער שניידער האָט אים אין דער פינצטער אָנגעכאַפט פאַר
די לאַצן פון זיין פעלצל, געוואָלט עפעס זאָגן, אויפגעלאַכט,
ענדלעך אַרויסגעשעפטשעט: „וואַרט דאָ, וואַרט!“ און איז
פאַרשוואַונדן.

פון צימער האָט זיך דערהערט דער טאָכטערס שטים:
„מיט וועמען האָסטו דאָרטן גערעדט? ווער איז דאָרטן?“
כאַטשע האָט געענטפערט:

„וועסט באַלד זען!... וועסט באַלד זען!...“

עס האָט טונקל אויפגעלויכטן דער קאנאניעץ, שאַטנדיק
אָנגעוויזן דעם וועג פון פירהויז אין צימער אַריין.

„קום אַריין! קום אַריין!“ האָט פריילעך אַיינגעלאַדן

דער שניידער.

איטשע איז אריין אין צימער, געבליבן שטיין אין דער טיר, האָט אַריבערגעקוקט צו דער מיידל, וועלכע האָט זיך אויפֿ-געזעצט אין בעט.

זי האָט אויפגעריסן די אויגן, ווען זי האָט אים דערוען, גלייך אַוועקגעלייגט זיך און אַרונטערגערוקט זיך ביז דער נאָז אונטער דער דינער פּערינע, מיט וועלכער זי איז געוועזן צו-געדעקט. איטשע האָט געזען צוויי גרויסע אויגן, וואָס האָבן אַריבערגעפלעמלט צו אים מיט דערשטוינונג און אפשר מיט מורא.

"דאָס איז ער", האָט דער שניידער גערעדט צו זיין טאָכ־טער. "דו זעסט אים? דו דערקענסט אים? איטשע כאָ— ער האָט דאָס וואָרט נישט דערזאָגט און פאַרענדיקט גוטמוטיק, אויפגעלעבט, מיט אַ פּמורקללה: "אַז כאָפּן זאָל אים! ווייסט, וואָס'ט אים אָנגעכאַפּט? ער וויל דאָך מיט דיר חתונה האָבן! פאַרשטייט, אינמיטן נאַכט האָט עס אים אָנגעכאַפּט! ... ער וויל נישט וואַרטן אויף קיין כאַליערע אָדער אַן אַנדער מנפה, העהעהע... ער וויל דיך אויסכאַפּן גלייך! ... איז עס נישט אַ הינגע וחינגע?" האָט ער אויסגערופן, פאַרגרייזנדיק די ווערטער, "הילולא וחינגא" אָבער ריכטיק איבערגעבנדיק זייער פּריילעכן מיין.

"איז ער משוגע געוואָרן?" האָט די מיידל געפרעגט אין דער לופט אריין, נישט אַפּווענדנדיק אירע גלאַצאויגן פון איר טשען.

איטשע האָט אָנגעהויבן צוצוקומען צו איר בעט:

"מיין תשובה... איך וויל חתונה האָבן מיט דיר..."

די מיידל האָט זיך אינגאַנצן אַרונטערגערוקט אונטער דער פּערינע, איבערדרייענדיק זיך אויף דער רעכטער זייט פון דעם אויבערשטן טייל פון איר קערפּער.

איטשע האָט אַוועקגעלייגט זיין קלאַפּער לעבן בעט, אַרויפֿ-געלייגט זיין האַנט אויף דער פּערינע, מיט לאַסקע אַרומפּאַ-וועגט זיין האַנט איבער דער, וואָס האָט זיך באַהאַלטן אונטער דער פּערינע. די מיידל האָט אויפגעציטערט, געוואָלט אַראָפּ-

וואָרפֿן די האַנט, געמאַכט אַ באַוועגונג, אָבער נישט פאַרענדיקט זי. איר האַרץ איז איר שיר נישט שטיין געבליבן. זי האָט זיך צוגעהערט צו דער האַנט, געפילט איר קראַפט און לאַסקע. איר קערפער האָט געציטערט, געקאַרטשעט זיך, און געצויגן זיך צו דער האַנט, געבעטן זיך ביי איר, געגעבן זיך איר. זי האָט דאַכט זיך דערפילט די אָפּגענומענע פּים.

און איטשע האָט גערעדט:

„וועל זיין דיר אַ גוטער מאַן ... איך טרינס נישט ... בין אַ פּרומער ... ברענג נישט אויס קיין געלט ... מיין גאַנצע שכירות וועל איך דיר אַוועקגעבן ... וועל זיין דיר אַ געטרייער מאַן ...“ ער האָט אַ קוק געטאָן אויף דעם „פּאַרער“, וואָס איז געשטאַנען ביים צוקאַפּנס פון בעט, און צוגעגעבן: „איך וועל דיר טראָגן אויף די הענט ... בין געזונט ... זייער גע-זונט ... איך קאָן דיר ווי אַ קינד ...“

„דו הערסט, האַ?“ האָט זיך כאַטשע אַריינגעמישט, מיט ביידע הענט אָנגעשפּאַרט אָן טיש, אַריבערקוקנדיק צו דער מאַכ-טער. „וואָסציעך אַריבערגעדעקט? וואָסטו פאַרלייגט די אויערן? ... דו הער זיך בעסער צו ... האָסט געהערט, וואָס ערט געזאָגט? .. אויף די הענט וועט ער דיר טראָגן! ... קאָנסט עס אים גלויבן! ... ער קאָן דיר אַיינטראָגן מיטן בעט צוזאַמען! נו, וואָס זאָגסטו דערצו, האַ?“

ווען כאַטשע האָט גערעדט, האָט איטשע אויפגעהערט אַרומ-צובאַוועגן זיין האַנט אָבער נישט אַראָפּגענומען זי פון דער פּע-רינע און געהאַלטן זי רואיק אויף דער מיידלס אַקסל. די מיידל האָט זיך צוגעהערט צו דער האַנט — וועט זי זיך ווידער אָנ-הייבן אַרומגליטשן איבער דער פּערינע? — און פאַרשטיקט אַרויסגערעדט פון איר פאַרקריכעניש:

„וואָס האָט ער זיך אויסגעזוכט צו קומען אין מיטן דער נאַכט?“

„ווייס נישט“, האָט איטשע געזאָגט, און זיין האַנט האָט ווידער אָנגעהויבן צו גלעטן און לאַסקען. „איך האָב געפילט, איך מוז גיין ... געפילט, איך מוז עס טאָן ...“

„וואָס אַרט דיך, ווען? בהמה!“ האָט כאַטשע געלאַכט.
 „ווער דאַרף דאָ קוקן אויף אַ זייגער? ווער פּרעגט דאָ ביי די
 הענער? מוז דווקא זיין זון? מוזן דווקא ברענען שטור-
 קאַטשן? אָט אזוי פאַרשטיין איך אַן עסק! עס האָט אים
 אָנגעשפּאַרט, איז ער געקומען. פאַרשפּאַרט אַ שדכן און שדכנות-
 געלט... אַ כּוואַט!...“

„איך בין נישט אָנגעטאָן“, האָט די מיידל אויסגערופן
 פון אונטער דעם צודעק.

„אָט דאָס איז אַלץ?“ האָט אַרויסגעלאַכט דער שניידער.
 „חתן-בחור, דריי זיך אוועק, קוק אָט אַהער אויף מיר און דריי
 זיך נישט אום, ביז מען וועט דיר נישט זאָגן: פאַרטיק! און
 דו, מיין כלהשע, מיין פיינעלט בת רב כאַטשע דער שניידער,
 וואַרף אויף זיך אַרויף, וואָס דו האָסט אויף זיך אַרויפצואַ-
 וואַרפן...“

„איך בין נאָך אזוי שלעפּעריק... איך וויל נאָך שלאָפּן...“
 האָט פיינע עטל געזאָגט פון אונטער דער פּערינע און אוועקנע-
 לייגט זיך אויפן רוקן, געוואַרט אויף די לאַסקע-באוועגונגען...
 אָבער איטשע האָט זיך פאַרשעמט און אוועקגענומען די האַנט,
 אָפּגעקערט דעם פנים.

זי האָט אַראָפּגערוקט די פּערינע פון אַריבערן קאַפּ און
 אָנגעשטעלט אירע אויגן אויף איטשען. זי האָט געקוקט אויף
 זיין שטאַרקן נאַסן, זיינע ברייטע פלייצעס, און איר ברוסט איז
 שנעל גענאַנגען אַרויף און אַראָפּ. מיט עטלעכע שעה צוריק
 האָט זי זיך דערשראָקן פאַר אים, געשאַלטן אים מיט ביטערע
 קללות, צוגעשוואָרן זיך, אַז זי וועט נאָרנישט טוען זיין פון זיין
 געלט, און איצטער האָט זי געוואָלט זען זיין פנים, געבענקט
 נאָך דער לאַסקע פון זיין קרעפטיקער האַנט, גענאַרט, ער זאָל
 זי אויפהייבן און טראָגן אויף די הענט, און דער אָנפליק פון
 זיינע ברייטע פלייצעס און שטאַרקן נאַסן האָט געווירקט אויף
 איר ווי אַ מאַנגעט.

און דער שניידער האָט דערווייל גערעדט צו איטשען:
 „וואָס שלאָפן! ווען שלאָפן! ווער וועט איצטער גיין
 צוריק שלאָפן! איך בין אפילו אַ בעלן אויפּוועקן דעם פּאָר
 פער דאָרטן און אַרויסשלעפּן אים פון זיין קאַמוך!... העי,
 הערשלי, שטיי נאָר אויף און קום אַרויס!“ האָט ער אויסגע-
 שריען אין דער זייט פון דעם פינצטערן צימערל הינטערן אויוון,
 און גלייך געווענדט זיך צו דער טאַכטער: „און דו טו, וואָס
 איך זאָג דיר. האָסט שוין אַרויסגערוקט דעם קאַפּ, מיט דוק
 זיך ווייטער אַרויס... ער קוקט נישט... כאַפּ אויף זיך
 עפעס אַרויף... און ווייט גאָר וואָס? זעץ זיך אַרויף אויף
 דיין פּאַרער און מאַך אונז גאָר עפעס אַ ביסל וואַרמס... וואַרט,
 מיר וועלן בעסער מאַכן אַ לחיים!“ ער האָט זיך אַ לאַז געטאָן
 צו די פּאָליצעס, וואָס זיינען געוועזן צוגעשלאָגן ביי דער וואַנט
 רעכטס פון דער טיר, און ווייטער גערעדט: „די קשיה איז
 נאָר, מיט וואָס פּאַרבייסט מען!...“ ער האָט אַראָפּגענומען
 פון דער אונטערשטער פּאָליצע אַ פּלעשל מיט משקה און עטלעכע
 קעלישקעס און אוועקגעשטעלט אויפן טיש. „הא, וואָס זאָנסטו
 עפעס וועגן פּאַרבייסן?“ האָט ער זיך געווענדט צו דער טאַכ-
 טער, וואָס איז נאָך אַלץ געלעגן און האָט געקוקט אויף איטשען:
 „וואָס ליגסטו און קוקסט? וועסטצעך שוין אויף אים אָנקוקן,
 נישקשה!... באַזעג זיך!... נא, איטשע, מיר וועלן דער-
 ווייל מאַכן לחיים...“ ער האָט אָנגעגאָסן צוויי קעלישקעס.
 „דאָס וועט זיין קנס-מאַל. דו פּאַרקנסט זי. ווערסט געבונדן...
 און איך זאָג דיר גלייך, אויסער אירע אָפּגענומענע פּיס האָט
 זי גאָרנישט. דו קענסט זי אפילו נישט נעמען, ווי זי שטייט און
 גיט. דו וועסט זי מוזן נעמען, ווי זי זיצט און ליגט, נאָר דעם
 פּאַרער וועל איך איר מיטגעבן. מיין אַרבעט... איך האָב
 אים אַליין געמאַכט... בין אַן אומן יד. וואָלט איך נאָר אַזא
 שניידער געווען, ווי איך קאָן אַלץ... האַהאַהאַ... גוט
 אַריינגעזאָגט זיך אַליין, ווי? ... נו, לאָמיר מאַכן לחיים.
 לחיים, איטשע! לחיים, טאַכטער! עס איז מן השמים...
 אַלץ מן השמים!... נו, מאַך ברכה... אַי וויי, איך דאַרף דאַכט

זיך אָפניסן נעגל-וואַסער! וואָס זאָנסטו, מורה הוראה מייענער?
 דו האָסטאָך געטראַגן אויף דיין קאָפּ אַ גאַנצן ש"ס מיט אַ יורה
 דעה, האַהאַהאַ... עס איז נאָך נישט פאַרטאַג, איך האָב מיין
 שלאָף נישט אויסגעשלאָפּן, דאַרף איך אפּשר נאָך נישט
 קיין נעגל-וואַסער... אָבער זאָל מיינס אַריבערגיין..."

ער איז אַוועק צום פּאַס אין פירהויז, אָנגעשעפּט אַ קענדל
 וואַסער, באַגאַסן זיינע הענט איבער דער פּאַמויניצע, וואָס איז
 געשטאַנען ביים אויוון, באַרירט מיט זיינע נאַסע הענט זיינע
 אויגן, אָפּגעווישט הענט און אויגן מיט דעם גאַנץ שוואַרץ
 געוואַרענעם האַנטוך, וואָס איז געהאַנגען איבער דער טיר, און
 די גאַנצע צייט גערעדט:

"דו ווייסט נישט, איטשע, וואָס פאַר אַ גרויסע תּשובּה
 דו האָסט אויף זיך גענומען... אַזאַ תּשובּה, אַז דו האָסט
 פאַרשטעקט מיך מיטן גאַנצן עולם הבא, וואָס איך האָב דאַרטן
 אָפּגעשפּאַרט... אָבער איך מוז דיר זאָגן: זי איז טאַקע
 אָן פּיס, און דאָס האָט זי דיר צו פאַרדאַנקען, אָבער זי איז אַ
 גרויסע בריה... אָט אַזוי אַ פּאַרט זי זיך אַרום איבערן שטוב
 און מאַכט דיר אַ קונגל, האָסטו אַזאַ קונגל ביי דיין מאַמען נישט
 געגעסן... איך גיב איר אַ ביסל מעל מיט כּשרע פּאָדים און
 ביי איר קומט אַרויס אַ קונגל, אַז איך קאָן זיך נישט אָפּלעקן...
 און וואָס קאָן זי נישט?... " ער האָט אויפּגעהאַנגען דעם האַנט-
 טוך. "נאַ, איצטער וועלן מיר מאַכן ברכה... " ער האָט גענומען
 זיין קעלישעק. "וואָס נעמסטו נישט? נאַ!"

ער האָט אַריינגעשפּאַרט איטשען אין האַנט דעם צווייטן
 קעלישעק און געמאַכט די ברכה "שהכל". איטשע האָט
 אויך געמאַכט די ברכה. ביידע האָבן אַ ביסל אַ זופּ גע-
 טאָן, גלייכצייטיק צוגעוואונטשן זיך לַחיים, אָבער נאָך נישט
 געטרונקען. כאַטשע האָט זיך נאָך געווענדט צו פּייגע עטלען:
 "לַחיים, פּייגעטל! לַחיים, טאַכטרקע! הלואי... " ער
 האָט נישט געקאַנט רעדן. ער האָט דערפּילט טרערן אין האַלדזן,
 שנעל אַריינגעקערט דעם קעלעשיק, און געזאָגט צו איטשען:
 "זאָג איר לַחיים, זי הייסט פּייגע עטל..."

איטשע האָט זיך אומגעווענדט צו דער מיידל:

„לחיים, פייגע עטל!“

פייגע עטל איז געלעגן אָון פון אירע אויגן האָבן זיך גע-
גאָסן שטילע טרערן.

ביי איטשען האָט זיך אַ טרייסל געטאָן די האַנט. ער האָט
דערפילט אַרום האַרץ, וואָס ער האָט דערפילט, ווען ער איז גע-
שמאַנען אין דער טיר פון צאלע דעם אַלמערניק. ער האָט אַ קיי
געטאָן מיטן מויל, אַראָפּגעשלאַנגען, געשטאַרקט זיך און אַ פּרעג
געטאָן:

„פאַרוואָס וויינסטו, פייגע עטל?“

פייגע עטל איז שנעל אַרונטערגעקראַכן מיטן קאָפּ אונטער
דער פּערינע און קאָנוואַלסיוו געוואָרפן זיך אין ביטערן געוויין.
דער שניידער האָט שנעל אויסגעטרונקען נאָך אַ גלעזל, געמאַכט
זיך האַרץ און אויפגעלעבט געזאָגט:

„זיי וויינט גאָר? ! פייגעטל בת רב כאַטשע דער שניידער,
וואָס וויינסטו? אַז דיר איז באַשערט אַזאַ גליק אין דיין אומ-
גליק, איז וואָס וויינסטו? דאַרפסט גאָר קוועלן, זאָג איך דיר.
געזונטע מוידן, לויפערקעס און טענצערקעס, וואָלטן זיך געפילט
גליקלעך, ווען זיי קריגן אים פאַר אַ חתן!...“

דאָס איז אויך געוועזן אמת. מען האָט ביסלעכווייז אָנגע-
הויבן צו פאַרגעסן איטשעס טאַטן און זיינע יינגלשע יאָרן און
אַלץ מער אָנגעהויבן צו זען אין אים דעם שיינעם, געזונטן און
ערלעכן בחור, און נישט איין מיידל אין די הייזער פון אַרעמ-
קייט און נויט האָט זיך שטילערהייט צוגעוואונטשן, אַז ער זאָל
זיך פאַרקוקן אויף איר. אָבער ער איז אַרומגעגאַנגען מיט דער
טאַטע-לאַסט אויף זיך און נישט אויפגעהויבן די אויגן אויף
קיין מיידל. און אויך איצטער, ווען דער שניידער האָט דערמאַנט
די מיידלעך, זיינען די ווערטער פאַרבייגעגאַנגען פאַרביי אים,
ווי זיי וואָלטן נישט אים געמיינט. ער האָט אַרויפגעלייגט אויף
דער וויינענדיקער פייגע עטל אַ פאַרוואַיקנדיקע האַנט און רהמנות-
פול גערעדט:

„וויין נישט, פייגע עטל! ... ביזט נישט די איינציקע קאַ-“

ליקע ... איך וועל זיין א גוטער מאן ... איך קאן דיר שווערן...
וועל דיר טראָגן אויף די הענט ... דיר וועט ביי מיר גארנישט
פעלן .. מין תשובה ... איך וועל גוט מאכן ..."

איר קערפער האָט זיך אויפגעהערט צו וואַרפן, געוואָלט זיך
צוהערן צו איטשעס האַנט און לאַסקע. אָבער כאַטשע האָט
געמוזט אויסטרינקען אַ דריט גלעזל. איצטער האָט ער אינגאנצן
אויסגעטרינקט אין זיך די טרערן. איצטער האָט ער געוואָלט
פריילעך זיין און פריילעך מאַכן.

"אָ, איך ווייס, פאַרוואָס זי וויינט!" האָט ער אויסגע-
רופן. "מען האָט איר נישט געגעבן קיין לחיים! מיר האָבן
געטרונקען און איר גארנישט געגעבן! ... טאָקע אַן עוולח! ...
איך וואָלט זיך אויך צערָוועט ... אָבער האַסט'אָך געקאָנט
זאָגן, דו שוטה דו! ... וואָס האַסטו געדאַרפט צעוויינען זיך?
אָט קרינסטו גלייך אַ לחיים, און מיר וועלן אויך איבערהוזן!..."
ער האָט אָנגעגאָסן דאָס דריטע גלעזל און געווענדט זיך צו
איטשען: "גיב מיר נאָר דיין גלעזל..."

איטשע האָט אַוועקגעשטעלט זיין גלעזל אויפן טיש.

"וואָס?" האָט אויסגערופן דער שניידער. "האַסט נאָך
גאַרנישט געטרונקען? ביסט דאָך אַ שלימעזאַלניק! ... טיט
נעם עס צוריק! ... איצטער וועלן מיר טרינקען אַלע דריי..."
ער איז צוגעגאַנגען צום בעט, אַראָפגעשאַרט די פּערינע פון פייגע
עטלס קאָפּ. "נו, זעץ זיך אויף, און מיר וועלן אַלע דריי מאַכן
לחיים ... וואַרט, וואו איז דיין קאָפּטל? ... אָט איז דיין
קאָפּטל ... נאָ, טו אַן ... דריי זיך אַוועק, חתן-בּחור!"

איטשע האָט אָפּגעווענדט דעם קאָפּ, אָבער די האַנט, וואָס
איז געלעגן אויף איר אַקסל, נישט אַוועקגענומען.

"נעם אַוועק דיין לאַפּע, וועט זי זיך קאַנען אויפּזעצן און
אַנטאָן", האָט כאַטשע געזאָגט.

איטשע האָט אַ הייב געטאָן די האַנט. פייגע עטל האָט
שנעל אַרויסגעכאַפט אירע הענט פון אונטער דער פּערינע און
אַנגעכאַפט זיך מיט זיי אָן איטשעס האַנט. איטשע האָט זי לאַנג

זאָס אויפגעהויבן, אויפגעזעצט, פאַמעלעכלדיק ציענדיק זיין האַנט.

זיין האַנט האָט צום ערשטן מאָל געפילט די באַרירונג פון מיידלשע הענט, אירע הענט האָבן צום ערשטן מאָל אזוי ענג אַרומגענומען די הענט פון אַ בחור — עפעס האָט זיי ביידן דורכגענומען, אויפגעטרייסקלט, דערוואַרעמט. איצטער זיינען זיי געוואָרן חתן-כלה. זי האָט נישט געוואָלט אָפּלאָזן זיין האַנט, ער האָט זי נישט געוואָלט אַוועקנעמען. אָבער ער האָט לאַנגזאַם אַ קער געמאַן זיין קאַפּ. צו דער מיידל, און זי האָט זיך פאַרשעמט. האָט אָפּגעלאָזן זיין האַנט, און פאַרדעקט איר ברוסט מיט דער קאַפּטע, וואָס דער טאַטע האָט געהאַלטן פאַר איר.

„און אַט נעם דיין קעלעשיס“, האָט כאַטשע געזאָגט, איבער-געבנדיק איר דאָס גלעזל, „נו, לחיים, איטשע! לחיים, פּינג'עמל! לחיים, חתן כלה!“ זיינע אויגן זיינען דאָך פאַרלאָפּן געוואָרן מיט טרערן. ער האָט שנעל אויסגעטרונקען זיין גלעזל און געזאָגט: פונדעסטוועגן דאַרף מען אַ זוך טאָן עפעס אַ פאַרבייסן!“ און איז שנעל אַוועק צו די פּאָליצעס, באַהאַלטן די פאַרלאָפּענע אויגן. „זעץ זיך“, האָט פּייגע עטל דערווייל געזאָגט צו איטשען. „דו שטייסט'אָך די גאַנצע צייט. נעם אַ פענקל און זעץ זיך... קאָנסט זיך אַוועקזעצן אויפן בעט, אויב... אויב דו ווילסט... און טו אויס דיין פעלצל. דיר מוז דאָך שוין זייער הייס זיין...“

איטשע האָט אויסגעטאָן דאָס פעלצל און אַוועקגעזעצט זיך אויפן ברעג בעט.

„איך האָב!“ האָט פּריידיק אויסגעשריען כאַטשע ביי די פּאָליצעס. „און נאָך וואָס פאַר אַ פאַרבייסן! אַ שטיקל לעקאָך!... וואָס ביי אַ קבצן קאָן זיך פאַרוואַלגען!... ווי קומט עס אז איך זאָל פאַרנעסן? ... וועט טאַקע איצטער זיין אַן אמתער לעקאָך און בראַנפן!...“

ער האָט צעבראַכן דאָס שטיקל לעקאָך אויף דריי חלקים און צוגעאיילט צום מיש:

„זע, איר האַלט נאָך אייערע פולע גלעזלעך! איצטער מאַגט איר אַוודאי מאַכן לחיים!... פאַראַן לעקאָך! לעקאָך!...“

„לחיים, פייגע עטל!“ האָט איטשע געזאָגט.
 „לחיים, איטשע!“

זי האָט אַרויסגעזאָגט זיין נאָמען צום ערשטן מאל אָן זיין
 צונאָמען און אָן אַ באַגלייטנדיקער קללה, און אזוי ווייך, אזוי
 לאַסקענדיק.

זיי האָבן ביידע אַ זופֿ געטאָן, אָנגעקוקט זיך, און אויסגעטרונק
 קען די גלעזלעך ביזן דעם. דערפֿילט זיך פֿלוצלונג ווי אָנגעהייצט,
 און ביידע האָבן זיך צעלאַכט. כאַטשע האָט זיי אַ וויילע פֿאַר-
 וואַנדערט אָנגעקוקט און גלייך אויך צעלאַכט זיך. געוועזן אַ
 קורצער געלעכטער, דעם טרויער פֿון זייערע הערצער האָט ער נישט
 פֿאַריאָגט.

כאַטשע האָט אויסגעטיילט דעם לעקאָך, וועלכער איז שוין
 גוט ווייך געוואָרן פֿון לאַנגן ליגן, און דאָס עסן איז אוועק אָן דעם
 רוישיקן כראַמשקען.

„זאָל איך דיר באַווייזן, ווי איך וועל דיך אַרומטראַגן?“
 האָט איטשע געפרעגט פייגע עטלען.

כאַטשע האָט אויסגעכאַפט דעם ענטפֿער, ווי נישט צו דער-
 לאָזן צו אזאָ זאָך:

„וועסט נאָך צייט האָבן! וועסט נאָך צייט האָבן!“ האָט
 ער שנעל געזאָגט.

„דיך טאַקע מיטן בעט צוזאַמען“, האָט איטשע ווייטער
 גערעדט.

„הייב זיך נאָר אָן מיטן פעט, וועט עס זיך דיר באַלד צעשיטן“,
 האָט כאַטשע ווייטער אַריינגעמישט זיך. „און זיי טאַקע נישט
 אויף אים, עס קאָן נאָך כאַפֿן ריסוק אַברים“.

איטשע איז געוועזן צעוואַרעמט פֿון דער משקה, פֿון דער נאָר
 ענטקייט פֿון דער מיידל, פֿון זיין גרויסער תשובה. ער איז אויפֿ-
 געשפרונגען, געקוקט אויף פייגע עטלען, געשטאַנען אָנגעצויגן, ווי
 אַטאָט וועט ער עפעס אָפּמאַן, פֿאַרוואָס טאַטע און טאָכטער האָבן
 אַ ביסל מורא געהאַט. אָבער ער האָט נאָר אויפֿגעהויבן די הענט,
 פֿאַרנאָגערעגעשפּרייט זיין פֿרוסט און אַרויסגערעדט הויך און שטאַרק,
 ווי ער וואָלט געשוואָרן אַ הייליקע שבועה:
 „איך וועל זיין דער בעסטער מאַן!“

דער נאָכדעם

ער איז געוועזן דער בעסטער מאן, דער בעסטער חתן, דער בעסטער געליבטער.

ווען ער האָט אָנגעזאָגט זיין מאמען, אז ער גייט חתונה האָבן מיט כאַטשע דעם שניידערס טאָכטער, אַ קאַליקע מיט אָפּגענומענע פיס, האָט זיך די מאמע צוערשט געכאַפט פאַרן קאַפּ, געמיינט, אז ער איז משוגע געוואָרן, און באַלד אָנגעהויבן צו שיטן מיט קללות אַפּריער אויף אים, דערנאָך אויף איר ...

איטשע האָט זי איבערגעריסן מיט אַ דונערקלאַפּ אָן טיש:
 „מיך מאָנסטו שילטן, זי זאָלסטו זיך נישט דערוועגן!“
 „וואָס איז? וועסט מיר פאַרשטאַפּן דעם מויל?“ האָט די מאמע געשריען מיט שוים אַרום מויל.

„איך וועל!“ האָט ער ארויסגעשטורעמט און אָנגעקוקט זי מיט אַזעלכע גזלנישע אויגן, אז זי האָט זיך דערשראַקן און נישט געקאָנט ארויסריידן קיין וואָרט. ער האָט אָנגעהאַלטן די גזלנישע אויגן און ווייטער געזאָגט: „נאָך דער חתונה וועל איך זי ברענגן גען אַהער. דאָרטן איז ניטאָ קיין פּלאַץ. וועל איך זי ברענגען אַהער. איז אויב זי וועט פון דיר הערן אַ קללה ... איז אויב דו וועסט זיין שלעכט ... איז געדענק דעם טאַטן! .. און אויס קריש! ...“

אַבער עס האָט זיך אויסגעלאָזן אזוי, אז דער טאַטע האָט גענומען די מאמען. דער אַלמן און די אַלמנה זיינען זיך געפעלן געוואָרן און געגאַנגען אונטער דער זעלביקער חופּה, אונטער וועל-כער איטשע האָט מקדש געווען פייגע עטלען, וועלכע איז פריער אַרומגעפאַרן אַרום אים זיבן מאָל אויף איר פאַרער, געשטופּט פון איר טאַטן דעם אונטערפירער.

נאָך דער חופּה-וועטשערע איז די אַלמנה געבליבן ביים אַלמן, און איטשע האָט אַוועקגעטראָגן זיין ווייב פייגע עטל צו זיך אַהיים. אויף איין האַנט האָט ער זי געטראָגן, ווי מען טראָגט אַ גרעסער קינד, אויף דער אַנדער האַנט האָט ער געטראָגן איר גאַרדעראַב, איבערגעבונדן אין אַ לייילעך, און איר פאַרער. און געשפּרייזט

מיט פעסטע שריט מיט דער זעלביקער געהויבנקייט, ווי דעמאלט ווען ער האָט געטרָגן דעם גרויסן פּאַק מיט ספרים. און ווידער ווי דעמאלט איז מען אים נאָכגעגאַנגען, פּאַרלאָפּן דעם וועג, ניר געריק אָנגעקוקט, און זיינע אויגן האָבן געלויבט, ווי צוויי ברעך גענדיקע ליכט, און עס איז געוועזן געזאַנג אין זיין גאַנג. זי האָט אים געהאַלטן אַרומגענומען מיט ביידע הענט אַרום האַלדז, דעם קאַפּ אויף זיין אַקסל, און פון צייט צו צייט געקושט אים זיין באַק, ווען זי איז געוועזן זיכער, אַז סיינער קאַן נישט זען.

איטשע איז דעמאלט נישט געוועזן מער קיין שומר — ער וועט זי דאָך נישט לאָזן ביי דער נאַכט איינע אליין. ער האָט זיך גענומען פאַר עפעס נאָך זיינע כוונות: ער איז געוואָרן אַ טרע-גער. אוועקגעשטעלט זיך אין מאַרק לעבן קלויסטער, וואו אַלע טרעגער זיינען געשטאַנען, און אָנגעבאַטן זיין קרעפטיקן רוקן פאַר אַלערליי משאות. און ער איז טאַקע געוואָרן אַ גוטער פאַרדינער, און האָט געהאַט די געלעגנהייט אַפילו אינמיטן טאָג, און עטלעכע מאָל אין טאָג, אַריינכאַפּן זיך צו זיין פייגע עטלען.

וואָס האָט מען זיך נישט אָנדערציילט פון דער ליבשאַפט צווישן דעם ריז און דעם קריפּל! מען האָט זיך נישט געקאַנט אָפּ ריידן פון זיין געטריישאַפט. ווי ער גיט איר אַוועק אַלץ, וואָס ער פאַרדינט, ווי ער טראָגט זי אַרום אויף די הענט, ווי ער לייענט איר אָפּ פון מויל איר קלענסטן פאַרלאַנג, ווי ער שיינט נאָר אויף, ווען ער קוקט זי אָן.

און זי האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַ גרויסער בריה. דאַכט זיך מיט אָפּגענומענע פיס. שטענדיק אויף איר פאַרער, האָט זי געהאַלטן אירע צוויי הדרים אַזוי שיין און ריין, אַז די געזונטע שכנות האָבן זיך געדאַרפט ביי איר לערנען. און דערביי איז זי געוועזן שטיל ווי אַ טויב, גוט און האַרציק, און אויף איטשעס געזויבט האָט זיך באַוויזן דער שמייכל, וועלכער איז דאָרטן פריער קיינמאָל נישט געוועזן און איז שוין מער קיינמאָל פון דאָרטן גיט אַראָפּ — אַ פאַרחלומטער שמייכל פון איבערגעלעבטער גוטסקייט. ווען זי האָט געבאָרן דאָס ערשטע קינד, איז געשען אַ נס: זי האָט דערפילט אירע פיס. זי האָט אָנגעהויבן צו קאַנען זיי באַ-

וועגן, געקרימט זיך, ווען מען האָט זיי געקניפן, און געלאַכט, ווען מען האָט זיי געמיצלט. ווען זי האָט אין זעכצן חדשים אַרום גע- באַרן דאָס צווייטע קינד, האָט זי אָנגעהויבן אַרומצוגיין. די שטאַט האָט גערוישט מיט דעם נס. מען איז געלאָפן זען דאָס וואונדער. פאַר דורכפאַרער האָט מען זיך געגרויסט מיט דער געשעעניש. פאַר איטשען האָט מען געקראָגן דרך ארץ אין גאָס און אין שול: מען האָט אים געצוואונגען צו פאַרלאָזן זיין אָרט ביי דער טיר און פאַר- נעמען אַ פּלאַץ ביי דער דרום-וואַנט, וואָסערע זעקס-זיבן שורות פון דער מזרח-וואַנט ...

אַבער די ביידע קינדער, ביידע — יינגלעך, האָבן זיך נישט לאָנג געהאַלטן. זיי זייגען געבאַרן געוואָרן שוואַכיקע, קוים זשאַ- ווענדיקע. דער קלענסטער ווינט האָט זיי אוועקגעבלאָזן. איינעם נאָך דעם אַנדערן אין אַ קורצער צייט.

איטשע האָט אָנגענומען דאָס אומגליק, ווי עפעס, וואָס עס קומט אים.

„גאָט האָט ביי מיר צוגענומען די קינדער פאַר די קינדער, זועלכע איך האָב צוגענומען“, האָט ער געזאָגט צו פייגע עטלען. „האָט ער זיי ביי דיר צוגענומען“, האָט געוויינט די אומ- גליקלעכע מאַמע. „אַבער פאַרוואָס האָט ער זיי ביי מיר צוגע- נומען? “

„האָט ער דיר דערפאַר אומגעקערט די פיס“, האָט ער זי געטרייסט.

ניין, זי וואָלט בעסער געוואָלט בלייבן אָן די פיס ... אַבער ער האָט זי נישט געלאָזט דאָס אויסרעדן.

ער האָט נאָר געוואָלט וויסן, וויפיל קינדער וועט גאָט ביי אים צונעמען. אַבער שוין דאָס דריטע קינד איז געבאַרן געוואָרן אַ געזונט און קרעפטיק, און איז בייגעשטאַנען די שווערסטע ווינטן. און אזוי אויך דאָס פערטע און דאָס פינפטע. אַבער די דריי זיי נען געוועזן מיידלעך, און נאָך זיי האָט אויפגעהערט דאָס קינדלען, און ער האָט שטאַרק געוואָלט האָבן אַ זון, אַ יאָטל, אַ קריש ...

ווען די יאָרן האָבן זיך געמערט און קיין זון איז נישט גע- באַרן געוואָרן, האָט ער געוואוסט, פאַרוואָס דאָס איז געשען. ער

האָט עס שוין לאַנג הושד געוועזן, אָבער ענדלעך איז עס געוואָרן
ביי אים באַשטימטקייט.

„מיין שולד ... מיין עבירה, וואָס מיר האָבן נישט קיין זון“,
האָט ער געזאָגט צו פייגע עטלען.

„שוין גאָר אזוי!“ האָט פייגע עטל געפראַטעסטרט. „וואָס
נאָך וועסטו זאָגן?“

ער האָט נישט געקוקט אויף איר, נאָר אין ערנעץ אַ ווייטקייט
אַריין, און לאַנגזאַם גערעדט:

„איך טראַכט שוין לאַנג ... איך האָב שווער געזינדיקט ...
נישט גוט געטאָן ... נישט געזאָגט קדיש נאָכן טאַטן.“

פייגע עטל האָט נישט געענטפערט, פאַרביסן די ליפן, צו-
דריקט אַ טרער.

אויך זי האָט שוין לאַנג דאָס געטראַכט, נאָר מורא געהאַט
אַרויסצוברענגען אויף די ליפן. זי האָט אָבער אויך געטראַכט,
אַז איר איטשען האָט מען שוין לאַנג מוחל געוועזן אַלע עבירות.
איר צודריקטע טרער האָט באַפעסטיקט איטשען אין זיין באַ-
שטימטקייט.

„האָב נישט געזאָגט קיין קדיש, האָב איך נישט קיין קדיש“ ...
איז געבליבן איבערצובעטן זיך מיטן טויטן טאַטן. ער האָט
אוועקגעשטעלט אַ שיינע מצבה, געזאָגט תהלים — יעדן טאָג עט-
לעכע קאָפיטלעך תהלים פאַר דעם טאַטנס נשמה, פאַר דער נשמה
פון רב אבא בן פרומע דאָבע, געפראַוועט יאָרצייט, געזאָגט קדיש,
געשמעלט ליכט. און דורכגעעדט זיך מיטן טאַטן און מיט עמיצן
אַנדערש, מיט דעם עמיצן, וואָס הערט אַלץ און ווייס אַלץ:
„בין געוועזן אַ גאָרנישט ... אַ יינגל ... וואָס האָב איך גע-
וואוסט? ...“

עס האָט נישט געהאָלפן. דעמאָלט האָט ער צונויפגענומען
אַ מנין יידן אויפן טאַטנס קבר און פאַר אַלעמען געבעטן מחילה ביי
זיין טאַטן, און דער מנין יידן האָט אָנגעזאָגט דעם מת, אַז ער מוז
מוחל זיין. אָבער דאָס האָט אויך נישט געהאָלפן.

האָט ער זיך שוין געווענדט דירעקט צו גאָט. אין בית מדרש
ביים דאוונען, אין מאַרק ביי דער קלויסטער-וואַנט, אין גאָס אונטער

א שווערער משא, ביי דער נאכט אין דער פינצטערניש אין בעט.
נעקסט ארויף צום הימל, אָנגעשטעלט בעטנדיק די הענט און וויי-
טיקדיק, תחנונימדיק באַווענט די ליפּן:

„וואָס זאָל איך? ... וואָס זאָל איך נאָך? ... איך וויל
דאָך אַ זון, אַ קדיש“ ...

אויך דאָס האָט נישט געהאַלפּן.

ביז ענדלעך האָט ער אויפגעהערט צו האָפּן און צו וואַרטן.
יעמאָלט האָט ער נוטמוטיק און פּריילעך און מיט אַ מאַך מיט דער
האַנט שלום געמאַכט מיט דעם, וואָס אים איז באַשערט:
„איז נו! ... איז אָן אַ קדיש! ...“

זיין לעצטע תשובה.

ער איז שוין געוועזן קרוב צו פּופּציק יאָר, מיט אַ היפש ביסל
גרוע האָר אין באַרד און אין קאָפּ, ווען אין שטאָט איז אַריינגע-
שטעלט געוואָרן אַ באַטאַליאָן סאָלדאַטן, צווישן וועלכע עס האָבן
זיך געפונען נייען יידן. איטשע האָט אויפגעפלאַקערט. איצטער
האָט ער די בעסטע, די פּאַסיקסטע תשובה. ער, וואָס האָט געהאַלפּן
זיין טאַטן צו מאַכן יידישע קינדער פאַר אויס יידן, איבערגעגעבן
זיי צו שמד, און צו עסן טרפּות אַ נאַנץ יאָר און חמץ אום פּסח,
זועט אויסקויפּן איצטער זיינע זינד אין פּולן. ער וועט זען, אַז די
יידישע סאָלדאַטן, וואָס האָבן געדינט אין באַטאַליאָן, זאָלן נישט
עסן קיין טרפּות. ער וועט געפינען פאַר זיי יידישע קעסט. נייען
יידישע סאָלדאַטן — דריי און זעכציק יידישע באַלעבאַטים וועלן
נעמען צו זיך אַ סאָלדאַט אויף איין טאָג אין וואָך. ער אליין
וועט נעמען צו זיך אַ סאָלדאַט אויף שבת — וועט ער דאַרפן גע-
פינען די איבעריקע צוויי און זעכציק.

ער האָט זיך אוועקגעלאָזן איבער דער שטאָט צו געפינען
די איבעריקע צוויי און זעכציק. אים איז נישט איינגעפאַלן צו גיין
צום רב פון שטאָט, ער זאָל פאַררופּן אַן אַסיפה אָדער לאָזן אויס-
רופּן אין שול. ער האָט אויך מיט קיינעם זיך נישט מיישב געוועזן,
מיט קיינעם נישט איבערגערעדט. עס איז זיין תשובה, ער דאַרף זי

אליין אויספירן. ער האָט אַפילו נישט דורכגערעדט זיך מיט באַר
לעבאָטים ביים דאוונען, ווייל ער האָט געוואָלט אויך די צושטימונג
פון די באַלעבאָסטעס. ער איז פשוט אַוועק פון שטוב צו שטוב,
באזוכט צוויי און זעכציק יידישע הייזער. ווען פיינע עטל האָט
אים געוואָלט אַרויסהעלפן מיט איר עצה, צו וועמען ער זאָל יאָ
אַריינגיין און וועמעס טיר ער זאָל בעסער אויסמידן, האָט ער
געענטפערט:

„אַלע יידן גלייך. קיינערט נישט אָפּזאָגן.“

און קיינער האָט אים טאַקע נישט אָפּגעזאָגט. ער האָט אליין
געוואוסט, אז ער דאַרף נאָר אויסמידן אַזעלכע הייזער, וואו מען
האָט אליין נישט וואָס צו עסן, און אַזעלכע, וואו מען פאַרניגט
זיך אליין דעם ביסן נישט.

ער האָט אַוועקגעגעבן אויף דערויף נאָר אַ פּאַר טעג פון אינ-
דערפרי ביז שפּעט אין אָונט. באזוכט היימען, קראַמען, וואַר-
שטאַטן. זיין טאָן איז נישט געוועזן בקשה, אויך נישט באַפעל,
נאָר האָט נישט צוגעלאָזן קיין אָפּזאָג.

„נייען יידישע סאָלדאַטן אין באַטאַליאָן ... טאָרן נישט עסן
קיין טאַרפע ... מע דאַרף זיי פאַרזאָרגן מיט טעג ... אַ סאָלדאַט
אַ טאָג אין וואָך ... וואָסער טאָג ווילט איר?“
איבעראַשונג. מען האָט אים נישט רעכט פאַרשטאַנען. מען
האָט איבערגעפּרעגט. ער האָט איבערגעחזרט מיט מער פעסט-
קייט:

„נייען יידישע סאָלדאַטן אין באַטאַליאָן ... טאָרן נישט עסן
קיין טאַרפע ... מען דאַרף זיי פאַרזאָרגן מיט טעג ... אַ סאָל-
דאַט אַ טאָג אין וואָך ... וואָסער טאָג ווילט איר?“
ווען מען האָט אים פאַרשטאַנען, האָבן מאַן און ווייב איבער-
געלייגט זיך, וואָסער טאָג פאַסט זיי אַמבעסטן. און פאַרטיק.

„גוט,“ האָט אַיטשע צוגעשטימט, און איבערגעחזרט דעם טאָג.
איינגעחזרט אין זיך. די און די דאָ און דאָ — מאַנטיק. די און
די דאָ און דאָ — דינסטיק. און אזוי ווייטער.
אין אַ סך היימען, און דווקא אין רייכערע, האָט מען געפּראוואוּט
אויסצענען זיך מיט אים. האָט ער שוין איבערגערעדט מיט דעם

באטאליאָנעם קאָמאָנדיר דעם רשע ? פּונוואָנען ווייס ער, אז דער רשע וועט אָפּלאָזן די סאָלדאַטן ? פּונוואָנען ווייס ער, אז די סאָלדאַטן וועלן עס גאָר וועלן ?

„איר זאָגט צו“, האָט ער דערווידערט. „קלייבט אויס דעם טאָג... ווייטער — מיין דאָגה. איך דאַרף קומען צום קאָמאָנדיר: אזוי און אזוי, און פאַרזאָן אַלע טעג“...

עס מאָג דערציילט ווערן, אז אין עטלעכע הייזער, און דווקא אין בעסעראַפיקע, האָט מען אים אָנגערופן אַ טאָג מיט דער האָר פענונג, אז דער קאָמאָנדיר וועט אים מסתמא פאַריאָגן מיט דער נאַגאַיקע, וועלכע ער האָט שטענדיק אַרומגעטראָגן מיט זיך. אָבער דערפאַר זיינען געוועזן נאָך אַ סך מער באַלעבאַטיים, וואָס האָבן אים פאַרגעוואָרפן:

„רב איטשע, וואָסט איר עפעס מיך דורכנעלאָזן?“
ער האָט זיי באַרוואַקט.

„נייען סאָלדאַטן בלויו. וועלן צוקומען נאָך, וועט איר האָבן.“
ווען ער און פייגע עטל מיט זייער עלטערער טאָכטער, וועלכע כע האָט געהאַט אַ שיינע האַנטשריפט, האָבן אויסגעשריבן דעם צעטל מיט די נעמען און די טעג, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אז ער האָט געדענקט און געדענקט און דאָך געמאַכט אַ טעות. ער האָט גע- האָט מער מיט איין שבת און איין מיטוואָך און עס האָבן אים געפעלט אַ פרייטיק מיט אַ דינסטיק. ער האָט געדאַרפט אויס- נלייכן דעם ענין, איבעררעדן מיט די צוויי לעצטע באַלעבאַטיים פון איין שבת און איין מיטוואָך, זיי זאָלן איבערבייטן אויף אַ פריי- טיק און אַ דינסטיק. דאָס מיטוואָך פאַר-פּאָלק האָט ער לייכט איבערגערעדט, און זיי האָבן אָנגענומען דעם דינסטיק. אָבער דאָס שבת-פּאַרל האָט פון פרייטיק נישט געוואָלט הערן און זען. נאָר שבת, אז נישט ווילן זיי אינגאַנצן נישט. האָט ער געפרוואווט איבערריידן מיט אַנדערע שבתניקעס, אפשר וועט איינער פון זיי אויסבייטן שבת אויף פרייטיק, אָבער אַלע האָבן זיך געהאַלטן שטאַרק אָן זייער טאָג, דעם שבת קדש. וואָס דאַרף מען מער ? ער אליין האָט נישט געוואָלט אָפּטרעטן זיין שבת. ער און פייגע עטל האָבן בעסער שטאַרק חשק געהאַט, אז זייער סאָלדאַט זאָל

ביי זיי עסן פרייטיק אויך. אָבער דאָס וואָלט געוועזן אַן עוולח קעגן די באַלעבאַטיים, וואָס האָבן זיך אַליין אָנגעשלאָגן. און צווישן זיי האָט ער טאַקע געפונען דעם נויטיקן פרייטיק.

ווען ער האָט געהאַט אַלע טעג און אַלע באַלעבאַטיים, איז ער אַוועק צום קאָמאַנדיר פון באַטאַליאַן. אָנגעטאָן זיך שבתדיק, פאַרבאַרשטן די פרייטע באָרד, אויסגעזען אַ בכבודיקער באַלעבאַט. „היט זיך, ער זאָל דיך נאָר נישט מיט דער נאַנאַיקע“, האָט מען אים געוואָרנט.

„מייַלע“, האָט ער געענטפערט. „וועט ער שמיסן“. דער קאָמאַנדיר האָט נישט פלוין געהאַט אַ נאַנאַיקע, ער האָט אויך געהאַט דריי הינט. גרויסע, שטאַרקע, ביזע. רשעים, ווי זייער באַלעבאַט.

און מערקווירדיק: ווען זיי האָבן דערזען דעם הויכן ייד, האָבן זיי זיך אויסגעשטעלט ווי אַ לייבוואַך און אפילו נישט אַ בורטשע געמאָן. אימשע האָט זיי קוים אָנגעקוקט און איז דורכ־גענאַנגען צווישן זיי אָן דעם קלענסטן ציטער. זיין זיכערקייט האָט זיי באַרואיקט. זיי האָבן אים נאָר נייגערק אָנגעקוקט. דאָס האָט מען אין שטאַט געהאַלטן פאַר נישט קיין קלענערן נס, ווי דער נס מיט פייגע עטלס פים.

דער קאָמאַנדיר איז געזעסן ביים עסן — ריכטיקער, ביים טרינקען. ווען זיין „דיענשטיק“ האָט אים אָנגעזאָגט (פאַר אַ מטבע, וואָס אימשע האָט אים אַריינגערוקט אין האַנט), אַז אַ ייד וויל אים נויטיק זען, האָט ער זיך פאַרוואַנדערט, וואָס ער האָט די הינט נישט געהערט און נישט די הילף־געשרייען פון דעם ייד. ווען ער האָט זיך דערוואוסט, אַז די הינט האָבן רואיק דורכ־געלאָזן דעם ייד, האָט ער זיך פאַראינטערעסירט און געהייסן אַרייַן לאָזן אים.

אימשע האָט נאָך אַמאָל אויסגעגלעט זיין באָרד, איז אַריין צום קאָמאַנדיר, האָט אונטערטעניק אַרויסגערעדט: „גוטן טאָג, וואַשע וויסאַקאָבלאַנאַרָדיע!“ און אפילו נישט אַ טראַכט גע־טאָן וועגן דער נאַנאַיקע, וואָס איז געלעגן הינטער דעם קאָמאַנדירס שטול.

דער קאמאנדיר האָט אים אָנגעקוקט, פאַרוואונדערט זיך. איך טשעס אויסזען האָט אויף אים געמאַכט אַן איינדרוק.
 „וואָס דאַרפסטו, זשירד?" האָט ער אַרויסגערעדט קיענדיק מיט אַ פולן מויל.

אין דעם לשון פון די פויערים פון וויסרוסלאַנד, געמישט מיט שלעכטן רוסיש, האָט איטשע אויסגעלייגט פאַר אים זיין בקשה. נייען יידן דינען אין דעם באַטאַליאָן—זאָלן זיי אָפגעלאָזן ווערן יעדן טאָג, צוויי מאָל אַ טאָג, צו וואַרמעס און צו וועטשערע, צו גיין עסן אין יידישע הייזער, כדי זיי זאָלן נישט עסן פון קעסל, ווייל עס איז טאַרפע. אויך וועלן זיי שטענדיק קריגן פון די זעל־ביקע יידישע הייזער עפעס פאַר אָנבייסן אינדערפרי.

ער האָט גערעדט רואיק און געלאַסן, מיט דער זעלביקער זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט, מיט וועלכער ער האָט גערעדט צו די באַלעבאַטים, געטריבן פון דער מצווהדיקייט פון זיין פאָדערונג. ער האָט זיך שפּעטער אַליין געוואונדערט, פּונוואַנען האָט זיך צו אים גענומען נאָר אזא מין לשון. עפעס גאָט אַליין האָט געפירט מיט זיין צונג, האָט ער געזאָגט.

דער קאמאנדיר האָט נישט נלייך פאַרשטאַנען, וואָס דער ייד וויל פון אים, געמאַכט אים איבערצוזוהרן, און איבערצוזוהרן. ווען ער האָט פאַרשטאַנען, האָט ער זיך אַ בויג געטאָן צו דער נאַנאי־קע, אָנגענומען זי, און אויף זיינע ליפּן האָט געצוקט אַ בייזער „פּאָ־שאַל וואָן!" אָבער ער האָט נישט אַ שמיץ געטאָן און דאָס „פּאָ־שאַל וואָן!" נישט אַרויסגעבייזערט, ווייל אַ חשבון איז דורכ־געפלוין אין זיין מוח. ער האָט אַוועקגעלייגט די נאַנאיקע ביי זיך אויף די קני און אַ פרעג געטאָן:

„וויפיל, זאָגסטו, יידן אין באַטאַליאָן?"
 „נייען!"

דער קאמאנדיר האָט זיך פאַרטראַכט, איבערגעצייגט די יידן אין זיינע פיר ראַטעס.

„יא, ריכטיק. נייען. אויף אַלע טעג פון יאָר?"
 „אויף אַלע טעג. אויף אַלע יאָרן. און אַז עס זאָלן צוקור־מען נאָך יידישע סאָלדאַטן, איז יענע אויך!"

דער קאמאנדיר האָט אָנגעהויבן צו פירן מיט דער האַנט איבער באָרד און וואַנצעס, נאַכאַנאַנד, נאַכאַנאַנד, אַרויף און אַראָפּ, האָט אויך געמאַכט נאָך אַ לחיים צוליב גרעסערער קלאַרקייט אין קאָפּ. דאָס האָט ער צוזאַמענגערעכנט, וויפיל קאָן באַטרעפן די פאַרפראַג וויאַנטירונג פון נייען סאָלדאַטן אַ גאַנץ טיילעכדיק יאָר, דריי הונדערט און פינף און זעכציק טעג. וויפיל קאָן באַטרעפן די פאַרפראַוויאַנז טירונג פון איין סאָלדאַט? ער האָט אָנגענומען אַ מינימום. גע- פּפּלט אויף דריי הונדערט פינף און זעכציק, דערנאָך אויף נייען. אַרויסגעקומען אַ גאַנץ נישקשהדיקע סומע. האָט זיך דער אַפּעטיט ביי אים פאַרנאַנדערגעברענט, און ער האָט אָנגענומען דעם מאַקסי- מום. ווידער איבערגעפּפּלט, און די סומע איז אַרויסגעקומען אַ גאָר גאָר פּפּכורדיקע. און זי וועט בלייבן ביי אים, אויב דער זשיד וועט נאָר האַלטן וואָרט און קאַרמענען די נייען סאָלדאַטן... ער האָט אָפּגעהוסט און אַריינגעקערט נאָך אַ פּוסה. ווי האַנדלט מען איצטער מיט דעם ייד? דער זשיד-מאַשעניק קען זיך עפעס שטויסן. און אפּשר האָט דער זשיד-מאַשעניק אויף דערויף טאַקע געבויט, ווען ער האָט זיך געלאָזט גיין צו אים. די זשידעס האָבן עס מסתּמא אַפּריער אויסגערעכנט... דאַרף מען זיך נישט באַאיינלן... דאַרף מען ציען די עצמות... דאַרף מען די זשידעס אַרויפברענגען אויף אַנדערע געדאַנקען..

„אזוי, הא!״ האָט ער שטרענג אַרויסגערעדט. „איך גע- פּעלט נישט אונזער עסן!״

„טריף,״ האָט איטשע געענטפּערט.

„טריף!״ האָט דער קאמאנדיר שטרענג איבערגעהזרט און אַ שמיץ געמאַן איטשען מיט דער נאַגאַיקע. איטשע האָט זיך אַפּילו נישט אַ קרים געטאָן, און דער קאמאנדיר האָט געדונערט: „טריף, הא! וואָס הייסט טריף? מיר אַלע עסן, און איך איז עס טריף, פאַרשיווע זשידעס! ווער'ט דיך געשיקט?״

„קיינער נישט.״

„וואָס הייסט, קיינער נישט? האָסט'אָך צוויי און זעכציק אַנדערע זשידעס. איר'ט זיך דאָך מסתּמא צונויפגעברעט. זשי- דאָוסקי קאהאַל!״

"דאָס האָב איך אליין," האָט איטשע אים פאַרזיכערט, אָנ-
צייגנדיק אויף זיך. "איך בין גענאָנגען פון שטוב צו שטוב..."
"אַזא ביסטו! און דו וועסט דערפון נאָרנישט פאַרדינען?"
"ווי קאָן עס זיין?"

"איך האָט זיך דאָך מסתמא צונויפגעלייגט, און דו לאָזט זיך
באַצאָלן"...

"ווי גאָט לעבט, אז ניין!" האָט איטשע פרום געשוואָרן און
געטראַכט, אז אפשר האָט מען טאַקע געדאַרפט זיך צונויפלייגן און
געבן דעם רשע דאָ..."

און דער רשע האָט ווייטער געצויגן די עצמות.
"האַסטו, הייסט עס, אליין?"
"אליין".

"מיט דיין אייגענעם נוטן ווילן?"
"זאָל איך אזוי געזונט זיין!"

"איך וועל עס באַלד וויסן. זאָג נאָר: טאַנצן קענסטו?"
איטשע האָט אים פאַרוואונדערט אָנגעקוקט און קוים אַרויס-
גערעדט:
"ניין".

"האַסט'אָך אַמאָל חתונה געהאַט? האַסטו אויף דיין חתונה
נישט געטאַנצט?"

"מיין ווייב איז געוועזן אַן פּיס".

"וואָס?! דער קאָמאָנדיר האָט אויסגעשאָסן אַ געלעכטער.
"דו האַסט חתונה געהאַט מיט איינער אַן פּיס?" און ווידער גע-
לאַכט. "אַט אַ פּאַלעל!" און ווייטער געפרעגט: "און זינגען
קאָנסטו?"

"האָב קיין מאָל נישט געזונגען".

"נאַטירלעך, ווען מען האָט אַ ווייב אַן פּיס..."

ער האָט זיך ווידער צעלאַכט, אַריינגערופן זיין דיענשטשיק,
געהייסן אים אַריינצוברענגען אַלעמען, וואָס געפינען זיך אין דער
קאַנצלאַריע פון דעם באַטאָליאַן, און געווענדט זיך צו איטשען:
"הייסט עס, איך זאָל דיר דערלויבן אוועקצונעמען דייןע

נייען זשידקעס צוויי מאָל יעדן טאָג פון דער קאזארמע, בייטאָג
און פארנאכט..."

"נאָר אויף אָפעסן", האָט איטשע דערקלערט. "ווען אַלע
סאָלדאטן גייען עסן, וועלן זיי אויך..."

"און דו מיינסט, אז דאָס איז מעגלעך?"

"ווען וואָשע וויסאָקאָבלאָנאָראַדיע וועט וועלן..."

"איך מאָג וועלן און נישט קאָנען", האָט דער קאָמאָנדר דער-
ווידערט. "אז מען טאָר נישט, טאָר מען נישט. טריף. און אָט
מאָנסטו וועלן טאָנצן און זינגען, אָבער אז דו קאָנסט נישט, קאָנסטו
נישט. אז איך וועל וועלן, דו זאָלסט זינגען און טאָנצן, וועסטו
עס טאָן? וועסט זאָגן, אז דו קאָנסט נישט..."

איטשע האָט זיך אָנגעהויבן צו שטויסן, וואָס דער קאָמאָנדר
וועט פון אים וועלן.

"אז וואָשע וויסאָקאָבלאָנאָראַדיע וועט וועלן... אז וואָשע-
וויסאָקאָבלאָנאָראַדיע וועט אָפּלאָזן די יידישע סאָלדאטן..." האָט
ער געשטאַמלט.

"וועסטו זינגען און טאָנצן?"

איטשע האָט אָפּגעשמיכלט און אַ פיר געטאָן מיט די הענט:

"ננווו... ניעכאי!..."

עס זיינען אַריינגעקומען אַ קאָפיטאָן און אַ פאָרוטשיק, אַ פּעלד-
פּעבעל און די שרייבער פון באַטאַליאָן. זיי האָבן פאָרוואַנדערט
אָנגעקוקט דעם הויכן ייד, און דער קאָפיטאָן האָט אַ פּרעג געטאָן:
"וואָס איז געשען, דאָנילאָ מיכאַילאָוויטש?"

די ביידע אָפיצערן האָבן זיך אַוועקגעזעצט, די איבעריקע זיי-
נען געפליבן שטיין אויסגעצויגן, הענט אַראָפּ קאָפּ אַרויף, און דער
קאָמאָנדר האָט דערציילט. אַזוי און אַזוי, און ער וועט אָפּלאָזן
די סאָלדאטן, זאָלן זיי עסן קוגל און געפילטע פּיש, און ער, דער
זשיר דאָ, וועט דערפאַר זינגען און טאָנצן.

די ביידע אָפיצערן האָבן זיך צולאַכט, דער פּעלדפּעבל און

די שרייבער האָבן נאָכגעלאַכט, ווי אַן עכאָ.

"אָט אַ פאַרגעניגן!" האָט טרוקן אַרויסגערעדט דער פאָרו-

טשיק נאָכן אָפּלאַכן.

„איך וואָלט זיי בעסער געמאַכט צו באַצאָלן, דאָנלעך מיכאַר-
לאָוויטש“, האָט געזאָגט דער קאַפיטאַן. „זיי ווילן זייערע סאָל-
דאַטן זאָלן נישט עסן קיין טרוף, זאָלן זיי באַצאָלן“.

„זיי וועלן נישט געבן, די זשירעס... טאָ זאָל ער טאַנצן“,
האָט דערווידערט דער קאָמאַנדיר.

„ער זאָל נאָר נישט שפּרינגען, ער וועט אויפהויבן דעם פּאַלסן“,
האָט געזאָגט דער פּאַרוטישק.

„ווי רופּט מען דיך? “ האָט דער קאָמאַנדיר אַ פּרעג געטאָן
איטשען.

„איצקאָ“.

„איצקאָ, ווי דען אַנדערש“, האָט געזאָגט דער פּאַרוטישק, און
אַלע האָבן געלאַכט.

„נו, איצקאָ“, האָט געזאָגט דער קאָמאַנדיר, „ווילסטו דייע
סאָלדאַטן, וועסטו זינגען און טאַנצן, צו דו קאָנסט אָדער קאָנסט
נישט“.

ער האָט אָנגעגאָסן דריי גלעזלעך און געווענדט זיך צו די ביידע
אַפיצערן :

„לאָמיר טרינקען!“

די אַפיצערן האָבן זיך נישט געלאָזט בעטן, אָבער איטשע האָט
נאָך נישט געפּאָלגט. ער האָט טאַקע קיינמאָל נישט געטאַנצט,
איז מילא, וועט ער שטעלן פּיס. אָבער וואָס זינגט מען? ער האָט
נישט געקאָנט קיין איין טאַנץ-ניגון.

אַ שרייבער האָט זיך אָנגעבאַטן :

„זאָלן מיר אים מיט אַ האַרמאָניקע?...“

דער קאָמאַנדיר האָט שטרענג איבערגעריסן אים :

„מי בעט דיך נישט!“ און געווענדט זיך צו איטשען : „דו
זינג, וואָס דו זינגסט שבת ביים קונג...“

זמירות זאָל ער זינגען! אָן אַ היטל, און אין ווינקל הענגט
גאָטס מאַמע — ווי זאָל ער זינגען גאָטס געזאַנג, אין וועלכן ער
האָט שמענדיק געפּילט אַ גרויסע הייליקייט, כאָטש ער האָט זייע
ווערטער נישט פּאַרשטאַנען?

דער קאָמאַנדיר האָט אַ הייב געטאָן די נאַנאַיקע.

און איטשען איז אין דער מינוט וואָס איינגעפאלן, און עס איז אים געוואָרן אזוי לייכט, אז עס האָט זיך אים געוואָלט אי זיך גען אי טאָנצן.

ער האָט געזונגען דעם ניגון פון „יה רבון עלם ועלמיאָ“, אָבער די ווערטער זיינען געוועזן זיינע אייגענע. ער האָט געפילט, ווי נאָט גיט זיי אים אַרײַן אין מויל. ער האָט תפילהדיק אויפגעהויבן די הענט צום הימל, בקשהדיק פאַרגלאַצט די אויגן צום באַלסן, געמאָפּטשעט מיט די פים און מתקוהדיק פרום געזונגען:

איינגעמען זאָלט איר אלע אַ פנידיאָ! ...

קומען זאָל אויף אייך, אַי, אַ שרייפּיאָ! ...

פּרן זאָלט איר נאָר אַ מיתה משוניאָ! ...

ווערן זאָלט איר אלע אונזער פּפּריאָ! ...

און טאַקע, אוי טאַקע, פּקרוב בימיאָ! ...

ער האָט די ווערטער אַרויסגעזונגען אזוי, אז מען זאָל זיי נישט דערקענען, נישט פאַרשטיין.

„אַבי איך האָב גוט געמיינט“, האָט ער געזאָגט, ווען ער האָט עס שפּעטער דערציילט. „און דער רבונג של עולם האָט עס שוין פאַרשטאַנען“.

די צוהערער האָבן נאָר געהערט „איאָ... איאָ...“ ביי די לעצטע צוויי קללות האָבן די שטייענדיקע סאָלדאַטן אונטערגעכאַפט אין כאַר „איאָ!“ און געלאַכט, ווי איבער אַ גרויסן וויץ, און געוואַרט אויף נאָך „איאָ“. אָבער איטשע איז געבליבן שטין, די הענט אויפגעהויבן, די אויגן פאַרגלאַצט, און געדראַכט, וואָס נאָך זאָל ער זיי אָנווינטשן, אויב דער קאָמאַנדיר וועט וועלן מער.

דער קאָמאַנדיר האָט ניט געוואָלט מער. ער האָט זיינס דערגרייכט. אלע וועלן וויסן, אז ער האָט אָפּגעלאָזן די יידישע סאָלדאַטן אויף יידישער קעסט, ווייל דער ייד איצקאָ האָט געטאַנצט און געזונגען פאַר אים.

אָבער איטשעס זינגען און טאַנצן איז געוואָרן אַ מין פאַר-וויילונג ביי די אָפּיצערן, די פעלדפּעבלס און ביי יעדן איינעם, וואָס האָט געהאַט אַ טשין און אַ דעה אין די קאַזאַרמעס. אין אַ

טאָג פון שיכרות פלעגט מען פארהאלטן א יידישן סאָלדאט, ניט לאָזן אים גיין עסן. איטשע פלעגט גלייך באקומען עס צו וויסן. ווען ער איז געקומען אָפּבעטן, האָט מען אים שוין געמאַכט צו זינגען און צו טאַנצן, און אין לוסטיקן כאָר און מיט רוישיקן געלעכטער אַרויסגעזונגען מיט אים „איאָ ... איאָ! ...“ איינע אזא פארהאלטונג איז פאָרגעקומען איינמאָל פסח צום סדר. אַ באַלעבאָס איז געקומען צו לויפן צו איטשען מיט אַ בהלה:

„רב איטשע, מיין סאָלדאט איז נישטאָ! נישט געקומען!“ איטשע איז שוין געזעסן ביים סדר אויף זיין העסעבעט, אָנגעטאָן אין קיטל, גרייט דורכצוקריכן דורך דער הגדה. ער איז גלייך אַראָפּ פון העסעבעט, אויסגעטאָן דעם קיטל און אַוועק אין דער קאַזאַרמע פון דער פערטער ראַטע. דאָרטן האָט ער אויסגעפונען, אז דער סאָלדאט האָט זיך מיט עפעס פאַרזינדיקט און איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן אונטערן ביסק. דער פּעלד־פּעבעל האָט דאָ נישט געקאָנט העלפן. איטשע האָט געמוזט אַוועק צום קאָמאַנדיר פון דער ראַטע, אַ שטיק וועג פון דער קאַזאַרמע און גאָר ווייט פון איטשעס היים. פון יידישע הייזער האָט זיך געטראָגן הגדה־זאָגערין, די גאַסן זיינען געוועזן ליר־דיק און פאַרלאָזן, און איטשען איז געוועזן שווער אויפן האַרצן. עס איז טאַקע אַ מצווה, וואָס ער גייט טאָן, אָבער דער סדר איז דאָך פאַרשטערט. און דאָרטן ביים ראַטנעם וועט ער נאָך מסתמא דארפן זינגען און טאַנצן... אַך, רבונו של עולם! וואָס פאַר אַ קללות זאָל ער עפעס אַרויסזינגען? עפעס נייע, שווערערע, ביטערערע... זיין גאַנצער פאַרדראָס זאָל ליגן אין זיי, די גאַנצע יידישע ביטערקייט... אַיִאָ?

דער האַטנער איז געוועזן אין דער היים אין קרייז פון זיין פאַמיליע. זיין ווייב איז געוועזן לעבן אים, און עפעס אַ פיר־פינף קינדערלעך — איטשע האָט נישט גענוי איינגעקוקט זיך — קליינ־וואָרג נאָך. דער ראַטנער האָט זיך צעשמיכלט: ער האָט געוואוסט, אז דער איצקאָ קומט מיט אַ בקשה, און זיין קליינ־וואָרג וועט איצטער האָבן אַ ביסל שפּאַס.

„וואָס וועסטו זאָגן, איצקאָ? קומסט וועגן בראַמסאָנען?
 ער האָט זיך פאַרזינדיקט, דער מערזאוועז. ער מוז שטיין
 אונטערן ביסק...“
 איטשע האָט געמאַכט אַ רהמנות־פנים און מיט געבעט
 אָנגעהויבן:

„וואַשע בלאַנאָראַדיע...“
 דער אָפּיציר האָט אים נישט געלָאָזט אויסרעדן.
 „וועסטו זינגען און טאַנצן?“
 איטשע האָט זיך געפרוּאוּט אָפּבעטן. עס איז יום־טובּ,
 אין דער היים וואַרט מען מיט וועטשערע.
 דער אָפּיצער האָט געשאַקלט מיטן קאָפּ. ניין. ער מוז
 טאַנצן און זינגען, אַז נישט קרינט ער נישט דעם סאָלדאַט.
 „ננוּוו, ניעכאַי!“

איטשע האָט זיך אוועקגעשטעלט אין זיין טאַנץ־פּאָזע, אַ
 הוסט געמאָן, געטראַכט וועגן נייע און שווערערע קללות, אָבער
 ער האָט דערפילט דעם ראַטנעם קינדערס לעבן זיך, זייערע ניר
 געריקע קינדערשע אויגן, זייער דערוואַרטנדיקן אָטעם און —
 ער האָט נישט געקאָנט שילטן. איז וואָס־זשע פאַר אַ ווערטער
 זינגט מען?
 „פאַרוואָס הייבסטו נישט אָן?“ האָט דער ראַטנער גע-
 מאַנט.

און איטשע האָט דאָס מאָל געזונגען „יה רבון עלם ועלמיה...“
 ער האָט פאַרשלאָנגען די הייליקע ווערטער, נאָר „אַיָ... אַיָ“
 האָט מען געהערט. אָבער דאָס איז אַלץ, וואָס דער אָפּיצער
 האָט געוואָלט הערן. באַלד האָט דאָס קליינוואַרג אַרויסגע-
 זונגען צוזאַמען מיט איטשען „אַיָ!“ און געלאַכט, געלאַכט...
 עס איז שוין געוועזן זייער שפּעט, ווען איטשע האָט זיך
 אוועקגעזעצט צום סדר. אָבער ער איז נאָך קיין מאָל אַזוי גליק-
 לעך נישט געוועזן.

„אליהו הנביא וועט זיך מוזן מטריה זיין פון אונזערט-
 וועגן אליין“, האָט ער פריידיק געזאָגט צו די זייניקע אַרום
 דעם סדר־טיש. און ער האָט אים געפילט אַזוי לייב־האַפטיק,
 דעם פרייד און טרייסט־ברענגער, דעם האַרציקן אליהו הנביא...“

א פאָר איינצלהייטן און דער סוף

וויילט איר דאָך מסתמא וויסן, וואָס איז דער איטשע גע-
וועזן אַלס ייד פון א גאַנץ יאָר... נו, איז ווייסט איר דאָך,
אז ער איז געוועזן א טרעגער און א גוטער פאַרדינער, ווייל
ער האָט געהאַט דעם כוח פון א גוטן פערד. פייגע עטל איז
געוועזן א גוטע באַלעבאַסטע, און ביי איטשען אין הויז האָט
עס אויסגעזען זייער באַלעבאַטיש. צו דער ירושה פון זיין
טאַטן איז צוגעקומען א קאַמאָד, א קיילעכדיקער טיש מיט
פלינגלען, א וואַנטווינגער, און צולעצט אויך א גרויסער סאַמאָ-
וואַר, וואָס האָט באַזונדערס געפרייט איטשעם האַרץ, ווייל
ער איז געוועזן א שטאַרקער טייטרינקער. ער איז געשטאַנען
פאַרן סאַמאָוואַר, אָנגעקוקט אים מיט גרויסער גיריקייט, גע-
טאַפט אים, געגלעט אים.

„ווייסט“, האָט ער געזאָגט צו פייגע עטלען. „עפעס ער...“
— ער האָט א טייטל געטאָן מיטן פינגער נאָך אויבן — „איז
זייער גוט צו אונז... מוז זיין פאַר דיר... דו זוכת...“
„איך ווייס נישט, מיט וואָס מוין זוכת איז אזוי גרויס“, האָט
פייגע עטל דערווידערט.

ער האָט אויפגעהויבן זיינע קינדיש-גוטע בלויע אויגן צום
באַלסן, ווי ער וואָלט געוואָלט אַדורכקוקן צום הימל און צו
גאָט, וואָס איז אזוי גוט צו אים, און האַרציק צוגעשמייכלט און
פרום אָפגעקרעכצט: „אַדאָ!“

דעם זעלבליקן געשפרעך מיט פייגע עטלען און מיט גאָט
האָט ער געפירט, ווען ער האָט אויסגעגעבן זיינע דריי טעכטער.
די חתנים זיינען געוועזן סאָלדאַטן, וואָס האָבן געגעסן ביי
אים שבת און פאַרליבט זיך אין זיינע טעכטער, וועלכע האָבן
געשמט אַלס שיינהייטן. אַלע — לייטישע בחורים, וואויל-
לערנער, נישט קיין אַבירווער.

„נו, הא, פייגע עטל!“ האָט ער גליקלעך אויסגערופן ביי
דער חתונה פון דער ערשטער טאָכטער, און ביי דער חתונה פון
דער צווייטער, און ביי דער חתונה פון דער דריטער. און יעד-

דעם מאָל האָט ער אויפגעהויבן זיינע אויגן צו גאָט און פרום און פול דאַנק אַרויסגעקערעכצט: „נו, רבּונו של עולם!“ זיין טאַטנס תהלים האָט ער שוין לאַנג פאַרביטן אויף אַ דיקן סידור, וואָס איז אויך געוועזן אַ תהלים, אַ הגדה, אַ תיקון ליל שבועות, אַ סליחה און אַ מחזור. אויסערדעם האָט ער נאָך געהאַט אַ חומש, אין וועלכן ער פלעגט מעביר זיין די סדרה. פייגע עטל האָט געהאַט איר אייגנס אַ „צאינה וראינה“, פון וועלכן זי האָט אַ פאָר מאָל געפרואווט פאַרלייענען פאַר איטשען, און יעדעס מאָל מיט דעם זעלביקן רעזולטאַט: איר טשע איז אַנטשלאָפן געוואָרן.

ער האָט אַ פאָר מאָל געפרואווט גיין הערן אַ מנין, געד וואָלט הערן און פאַרשטיין. ער האָט נישט פאַרשטאַנען און נישט געהערט, ווייל דער מנין האָט אויף אים געווירקט, ווי פייגע עטלס „צאינה וראינה“.

פייגע עטל האָט גראָד ליב געהאַט צו הערן אַ מנין, און זי וואָלט נישט איינגעשלאָפן. אָבער נאָך מער האָט זי ליב געהאַט צו זיין מיט איטשען אין דער היים. זיי זיינען ביידע נישט געוועזן קיין שטאַרקע ריידער, און זייערע טעג זיינען נישט געוועזן באַזונדערס רייך מיט געשעענישן, און דאָך אַז זיי זיינען געוועזן ביידע צוזאַמען, און אַ וואָרט אַהער און אַ וואָרט אַהין, האָבן זיי זיך געפילט אַזוי באַגייסטערט און אַזוי באַתענוגט... וויפיל מער וואָלט דער מנין געקאָנט איר געבן? און איצטער ווילט איר דאָך געוויס וויסן, ווי אַזא ייד האָט געענדיקט, ווי ער איז געשטאַרבן... איז אדרבא, ווי שטעלט איר זיך עס פאָר?

ער אַליין האָט שטענדיק מורא געהאַט פאַר אַ שווערן טויט. ער האָט געדענקט זיין טאַטנס טויט און דערוואָרט, אַז ער וועט אויך שטאַרבן אין שרעקלעכע יסורים. ער וועט באַ- שטראַפט ווערן, פאַרוואָס אים האָבן נישט געאַרט דעם טאַטנס געשרייען.

איז ער האָט אפשר געטראָפן, אָבער איר וועט נישט טרעפן. ער האָט שוין געמוזט זיין אַ בן שבעים, ווען אין שטאַט

איז מיט דער הילף פון סאַלדאַטן דורכגעפירט געוואָרן אַ פּאַנאַם מיט הריגות און שרפות גאָר אויף אַ גרויסן אופן. כמעט אַ האַלבע שטאַט איז אַוועק מיט פייער, און אַכט און צוואַנציק הרוגים זיינען געפירט געוואָרן צום בית-עולם, אַחוץ פיינער פון פאַרברענטע אין דער שרפה. צווישן די אָפּגעברענטע הייַר זער האָט זיך געפונען אויך איטשעס הייַז, און צווישן די האָר לעוועשקעס האָט מען געפונען די פיינער פון פייגע עטלען, אָבער קיין שפור נישט פון איטשען. נישט צווישן די פאַרברענטע און נישט צווישן די הרוגים. וואו זיין געביין איז אַהינגעקומען ווייס מען עד היום נישט. געווען אַ סברא, אַז ער איז גע-וועזן ביים טייך, ווען דער פּאַנאַם האָט אויסגעבראַכן. דער פּאַנאַם האָט זיך אויך טאַקע אָנגעהויבן ביים טייך. איז מעגלעך, אַז מען האָט אים דערטרונקען. אָנגעהאַנגען אויף אים שווערע שטיינער און אַריינגעוואָרפן אים אין דער טיף דאָרטן, אַז דער טייך זאָל אים קיינמאַל נישט אַרויסנעבן.

אָבער איך בין נוטה צו גלויבן דער מעשה, אַז סאַלדאַטן האָבן אים געכאַפט אינמיטן גאַס, ווען ער איז געלאָפּן אַהיים צו פייגע עטלען, וועלכע איז געוועזן אַליין. זיי האָבן זיך אַרומגעשטעלט אַרום אים, געמאַכט אַ ראָד און געהייסן אים זינגען און טאַנצן. ער האָט זיך אומגעקוקט, אָנגעקוקט די חיהשע געזיכטער פון די באַוואָפנטע סאַלדאַטן, געוואוסט, אַז זיין גרויסער כוח וועט אים דאָ נישט קאַנען העלפן, וועט אים נישט אַרויסרייסן פון דעם קרייז, און פייגע עטל איז דאָרטן אַליין... האָט ער אויפגעהויבן הענט און אויגן צום הימל, פאַ-גאַסן זיך מיט טרערן און אָנגעהויבן צו זינגען „יה רבון עלם ועלמא“ דאָס האָט ער תפילה געטאָן, פיליכט ווירוי גע-זאָנט...

אַ סאַלדאַט, וועמען עס איז איינגעפאַלן, אַז דער ייד דאָ רופט אַראָפּ אויף זייערע קעפּ גאַטס שטראַף, האָט אויפגעהויבן זיין ביקס און שווער אַראָפּגעלאָזן זי אויף איטשעס קאַפּ. דאָס איז געוועזן אַ סיגנאַל פאַר די איבעריקע סאַלדאַטן. וואָס זיי האָבן צו טאָן מיט איטשען, ווי זיי האָבן אים געפייניקט און

פשוט געריסן אויף שטיקער איז נישט צו באשרייבן. וואו
זיי האָבן אים אַהינגעטאַן, נאָכדעם ווי זיי האָבן אים אומ-
מענטשלעך אומגעפראַכט, ווייס מען נישט.
איז צי אזוי צי אזוי, מען ווייס נישט, וואו זיין געביין איז
אַהינגעקומען.

איטשע איז פאַרשוואַנדן. פאַרשוואַנדן!
איז אפשר לעבט ער נאָך ערגעץ-וואו... אפשר וועט ער
נאָך קומען צוריק... אַט אזוי וועט ער זיך באַווייזן מיט זיינע
גרויסע שפּרייז, אַ הויכער, אַ גלייכער, מיט זיין פּרייטער וויי-
סער באַרד, מיט אַ ווייט צועפנטן העמד אונטער דעם לאַנגן
אַרבע פּנפות, מיט זיין מילדן שמייכל אויף זיינע ליפּן, דער
מענטש פון תשובה, צדקה און מעשים טובים, דער העלפער
און פּרייד-ברענגער... אליהו הנביא...

פענטעקאקא, דער פינף-עבירותניק

א נידעריקער, א דארער, א שווארצער, מיט א שיטערן שווארצן בערדל און מיט סימנים פון פאות, וועלכע ער האָט נישט געהאַט קיין מוט אינגאַנצן אָפּצושערן, האָט גערעדט געלאָסן און צוצויגן:

„איך באַגיי יעדן טאָג פינף עבירות.“

„בלויז פינף?“

„פינף, וואָס זיינען מיין אַרבעט, מיין ברויט. די אַנדערע

צײל איך נישט.“

„וואָס זיינען די פינף עבירות, וואָס זיינען דיין ברויט?“

„איך האַנדל מיט זונות...“

ער האָט עס אַרויסגערעדט לאַנגזאַם, באַטאָנט וואָרט נאָך וואָרט. און ווי אַרויסגעזונגען, אַראָפּגעלייענט פון טראָפּ. מיט דער זעלביקער צוצויגנסייט און באַטאָנונג האָט ער פּאַרטנע-זעצט:

„איך גיב אַכטונג אין טעאָטער...“

„וואָס איז דאָס פאַר אַן עבירה?“

„אַזוי רוף איך דאָס הויז, וואוהין איך בריינג די נסבות.“

ער האָט אַפילו קיין שמיכל נישט געגעבן און ווייטער אַרויס-געזונגען:

„איך העלף זיי ביים אויסטאָן און אַנטאָן זיך. איך טאַנץ און דריי זיך פאַר זיי. איך שפּיל פאַר זיי אויף אַ פּיפּל...“

פינף עבירות. אַלע — גלייכע עבירות. פון איין וואָג און מאָס. דער האַנדל און דאָס פּיפּל-שפּילן זיינען ביי אים ביידע גלייכע עבירות. און ער איז זיי באַגאַנגען, אַלע פינף, טאַג-טעג-לעך, ווי ער וואָלט געמאָן יעדע כשרע אַרבעט. גלייכנילטיק, קאַלט-

בלוטיק, ריין מעכאניש. דעם צונאָמען „פינה־עבירותניק“ האָט ער אָנגענומען מיט דעם געפיל, אז ענדלעך האָט ער אַן אייגענעם נאָמען, זיין ריכטיקן נאָמען. האָט מען אים געפרעגט, ווי ער הייסט, האָט ער געענטפערט: „פינה־עבירותניק.“

ביז דער געלערטער גאָסט פון זיין „טעאָטער“ האָט דער־קלערט, אז „פינה־עבירותניק“ קלינגט עפעס נישט גוט. „פינה־עבירותניק“ — שווער אפילו אַרויסצורעדן. אויף גריכיש וועט עס קלינגען אַ סך בעסער: „פענטעקאָא...“

פינה־עבירותניק האָט אויפגעלאַכט פאַר שמחה. ער האָט אָנגענומען דעם נייעם נאָמען ווי די בעסטע מתנה. איבערגעזחזרט אים, איינגעזחזרט אים, און געשמעלצט זיך.

ווען ער איז געבליבן אַליין, האָט ער זיך אפילו צולאַכט אויפן קול פאַר גליקזעליקייט. און אונטערגעטענצלט, און אונטער־געזונגען: פענטעקאָא! פענטעקאָא! פענטעקאָא! און באַלד אָנגעזאַנגט אַלעמען, אז פון היינט אָן און ווייטער וועט ער הייסן פענטעקאָא. אויף קיין אַנדער נאָמען וועט ער זיך נישט אָפֿ־רופן.

און דערנאָך טאָג נאָך טאָג, ווען ער האָט געקערט מיטן בעזים די צימער פון זיין טעאָטער, האָט ער אונטערגעזונגען און אונטערגעטענצלט: פענטעקאָא! פענטעקאָא! פענטעקאָא! פיר טעג אַזוי. אויפן פינפטן טאָג האָט ער געקערט דאָס גרויסע פאַרצימער פון דעם טעאָטער — אַ קאָלאָנענצימער, וואו פיר קאָלאָנען האָבן פון פיר זייטן אונטערגעשפאַרט דעם מיט נאַקטע פרויען באַמאָלטן באַלקן. געקערט די רויט־שטיינערנע פאָרלאַגע, אונטערגעטאַנצט און אונטערגעזונגען פענטעקאָא! פענטעקאָא! און פּלוצלונג אָפּגעהאַקט אינמיטן וואָרט, געבליבן שטיין אינמיטן קער, מיט אַ פּוּס אַ ביסל אויפּגעהויבן. איז נישט עמעצער אַריינגעגאַנגען? ער וואָלט געשוואָרן, אז עפעס ווי אַ פרויענקלייד האָט זיך אַ טראָג געטאָן פאַרנט אין צימער נישט ווייט פון דער אַריינגאַנגטיר. ער האָט אָנגעשמעלט די אויגן, איינגעקוקט זיך. שטייט דאָרטן נישט עמעצער לינקס הינטער דער קאָלאָנע? ער האָט געמאַכט אַ שריט נאָך רעכטס, איינגע־

קוקט זיך. יאָ, אַ פּרוי. אַ פּרוי שטייט דאָרטן. באַהאַלטן זיך הינדער דער קאַלאָנע. אַט אַ פּלכטע! געוואָלט אַריינגנענען זיך! ...
ער האָט זיך אוועקגעלאָזן אַהין. מיט שנעלע ביזע טריט.
ער וועט איר! ...

די פּרוי איז געשטאַנען הינטער דער קאַלאָנע, און טרערן זיינען איר גערונען איבער די באַקן. אַ יונגע פּרוי, אַ שיינע, זייער אַרעם אָנגעמאַן.

ער האָט אַרויסגעפרומט:

„וואָס טוסטו דאָ? וואָס איז דיר?“

די פּרוי איז צוגעפאַלן צו דער קאַלאָנע מיט ביטערן געוויין, היסטעריש.

ער האָט מער נישט געפרעגט. געדולדיק איבערגעוואַרט, געלאָזט זי אויסוויינען זיך. ווען ער האָט באַשלאָסן, אַז זי קאָן שוין ריידן, האָט ער אַ פרעג געמאַן:

„גרוי?“

זי האָט שווער אויפגעאַטעמט, געשלאנגען טרערן, דערציילט. איר מאַן איז אַרעסטירט געוואָרן. פאַר אַ קלייניקייט, אַ גאָר נישט. ער איז נישט קיין פאַרברעכער. ער איז אַ זייער גוטער מאַן. אָבער ער איז אַריינגעפאַלן. פאַר אַ קלייניקייט, אַ גאָרנישט. זי מוז אים אַרויסקריגן, באַפרייען. ווען זי קריגט אים נישט אַרויס, וועט ער זיצן און זיצן. אַ, זי ליבט אים שטאַרק! וויים גאָר נישט, ווי וועט זי לעבן אָן אים... און פון וואָס וועט זי לעבן, ווען ער וועט זיצן? נישטאָ קיין ברעקל ברויט אין שטוב... אָבער אויף אַרויסצוקריגן אים דאַרף זי האָבן געלט. נישט קיין סך געלט. אַ גאַנץ קליינע סומע. זי האָט אָנגערופן די ציפּער. אָבער זי האָט גאָר גאָרנישט. קיין פּרוטה נישט. און האָט אַפילו נישט וואָס צו פאַרקויפן, נישט פון שטוב און נישט פון זיך. אָבער זי האָט זיך.

זי האָט עס אַרויסגעזאָגט פאַרשעמט, שיר ווידער נישט אַרויסגעבראַכן אין אַ יאָמער. קוים איינגעהאַלטן זיך. און גערעדט שטילער, מיט בראַך און ווייטיק.

זי איז געקומען אָנצובאַטן זיך. אַ, זאָל ער זי נישט אוועק-

שיקן! זי איז געזונט. זי איז ריין. זי איז יונג. און זי איז דאך
נישט העסלעך.

פענטעקאקא האָט אָנגערוקט דעם שטערן, געטראַכט עפעס:

„האַסט שוין אַמאָל געזינדיקט?“

„קיינמאָל נישט!“

זי האָט עס אַרויסגעשריען ווי מיט שרעק. ער האָט איר

געגלויבט, און דאָך ווייטער געפרעגט:

„האַסט נישט געהאַט קיין געליבטן?“

„נאָר מיין מאַן!“

„געוועזן אים געטריי?“

„ווי נאָט.“

„און נאָט ביזטו געוועזן געטריי?“

„ווי קאָן מען אַנדערש זיין?“

אַ, יא, ער ווייס, אז מען קאָן אַנדערש זיין. אָבער דאָס

האַט ער נישט געזאָגט, און ווייטער געפרעגט:

„ווי ביזטו איצטער געקומען אויף דעם געדאַנק? האָסט'אָך

מסתמא ווען געטראַכט דערפון.“

„זאָל מיך נאָט שטראַפן!“ האָט זי פרום אַרויסגערעדט.

„איך האָב קיינמאָל נישט געהאַט דעם קלענסטן געדאַנק! אָבער

איצטער... וואָס קאָן איך אַנדערש טאָן?“

ער האָט זי שאַרפער אָנגעקוקט. וואָס קאָן זי אַנדערש טאָן?

און זי האָט גערעדט:

„איך דאַרף דאָס געלֶט שנעל. איך קאָן אים נישט לאָזן זיצן.

ביז איך וועל געפינען עפעס אַרבעט אָדער אַ שטעל... און וועל

איך געפינען?...“

ער האָט געקוקט אויף איר, געטראַכט.

זי האָט אויפגעהויבן צו אים די הענט תחנונימדיק, מיט שרעק

אין די אויגן, ער זאָל איר נישט אַפּזאָגן, זי נישט אוועקשיקן.

ער האָט זיך דערטראַכט.

„גיי אַהיים.“

„און וואָס וועט זיין?“

„איך וועל שוין זען?“

„וואָס זען?“

„וועל זען דיר העלפן.“

„ווי אזוי?“

„מיין זאך.“

„און איך זאל זיך נישט פאַרקויפן?“

„ניין!“

„וויכט מיך אליין?“

ער איז שטאַרק אין כעס געוואָרן, האָט זיך צושריען:

„וואָס אליין? וואָס וויל איך? ניי אַהיים! שוטה!“

די פרוי האָט עפעס נישט געגלויבט. נישט געוואוסט וואָס

צו טאָן. געמאַכט אַ באַוועגונג צו גיין און געבליבן שטיין.

ער האָט אַרויסגערעדט, אָנגערוקט און פּרוגורדיק:

„דו זאָג מיר נאָר, וואו דו וואוינסט. דו דאַרפסט אַהערצו

נישט קומען, נישט באַווייזן זיך.“

זאָל זי אים גלויבן אָדער נישט? זי האָט אים געזאָגט, וואו

זי וואוינט, און מורא געהאַט אַוועקצוגיין.

„ניי! שטיי דאָ נישט מער!“ האָט ער געזאָגט האַרט און

באַפוילעריש.

זי איז אומווייליק אַוועק. מיט איינגעהאַלטענע שריט. ער

האָט איר נאָכגעקוקט, געטריבן זי מיט די אויגן. ביז זי איז אַרויס

פון מיר. און שפעטער נאָך אַ ווילע. זי איז שוין געוועזן אַ שיינע

פאָר שריט אין גאַס, ווען ער האָט זיך געכאַפט, אַז ער האַלט

דעם לאַנגן בעזים, און דערמאָנט זיך, אַז ער האָט דאָ פריער גע-

קערט די פאָדלאָגע. האָט ער אַוועקגעשטעלט דעם בעזים ביי דער

קאָלאָגע, געקראַצט זיך דעם קאַפּ און גענומען טראַכטן, באַ-

טראַכטן.

ער האָט פאַרשפּראַכן צו העלפן איר, און האָט אליין נישט

קיין פּרוטה ביי דער נשמה. ווייס אפילו נישט, וואו צו קריגן.

האָט נישט וואו צו באַרגן, און קיינער וועט אים נישט באַרגן.

זיין נאָמען איז שלעכט, און אפילו ער זאָל אונטערשרייבן אַ

שטרייב-אָדער שווערן פייס נאָמען פון זיינע טויטע טאַטע-

מאַמע, וועט קיינער אים נישט גלויבן.

ער האָט באַטראַכט די זאַכן אויף זיך. קאָן ער וואָס פאַר-
קויפֿן? הע! ער איז ווערט אויסווייניק, וויפֿיל ער איז ווערט
אינעווייניק.

ער וועט גיין אַהיים. אפשר וועט ער דאָרטן וואָס געפינען.
הם! ... ער ווייס גענוי, וואָס ער האָט דאָרטן. די בנדים, וואָס
וואַלנערן זיך דאָרטן ביי אים אין קאַסטן, זיינען נישט ווערט
פולער, ווי דער בנד, וואָס ער טראַגט אויף זיך. נישטאָ קיין
איין ברעקל צירונג, קיין איין שטיקל מעפל... אָדער אפשר...

ער איז אוועק אַהיים. ער האָט נישט אָנגעזאָגט קיינעם אין
„טעאָטער“, אַז ער גייט אוועק. מען וואָלט אים נישט דערלויבט
אוועקצוגיין, ווייל ער איז נאָך נישט פאַרטיק געוועזן מיטן ריי-
ניקן. אָבער ער האָט נישט געקאָנט בלייבן. ער האָט זיך געמוזט
באַיילן.

ער האָט געוואוינט אין אַ קליינעם שטיבל, איינער אַליין.
זיין ווייב האָט אים שוין לאַנג אָפּגעגט, ווייל זי האָט נישט גע-
וואָלט עסן דאָס ברויט פון זיין פרנסה, און קיין צווייטע האָט ער
זיך נישט געקאָנט מער צוקלייבן. ער האָט זיך אוועקגעשטעלט
אין מיטן צימער, אַרומגעקוקט זיך אין אַלע זייטן, גאָרנישט
אַנטדעקט. ליידיקע ווענט, אַ שלעכטער טיש, נאָך ערגערע בענק
לעך. ער איז צוגעגאַנגען צום גרויסן קאַסטן, אויפגעפנט, אַרייני-
געקוקט, אַריינגערוקט די האַנט און איבערגעוואָרפֿן די זאַכן
דאָרטן. נו, יאָ. ער האָט אַך געוואוסט. גאָרנישט ניטאָ. צוגעמאַכט
דעם קאַסטן, ווידער אַרומגעקוקט זיך. נו, יאָ... בלייבט נאָר
די איין זאך. דאָס בעט. ער איז צוגעגאַנגען, באַקוקט דאָס בעט,
באַטאַפט. אַ גוט בעט, גוט האַליץ. אויף פאַרברענען איז זי ווערט
דאָס געלט... דאָרף מען גיין געפינען אַ קונה. וואו געפינט מען
אים? וואו זוכט מען אים?

ער איז געפאלן אויף אַ שכל. ער האָט אַראָפּגעוואָרפֿן דאָס
בעטגעוואַנט אויף ד'רערד, אויסגערייניקט דאָס בעט, אַרומגע-
וואָשן, אַרומגעווישט, געמאַכט עס צו שיינען און אַרויסגעטראָגן
דרויסן אין גאַס פאַרן הויז. געשטעלט זיך פאַרן בעט און אָפּגע-

שטעלט פאַרבייגייערס און פאַרבייגייערקעס. ער פאַרקויפט דאָס בעט, צו וויל מען נישט קויפן ?

אַכט זיינען פאַרבייגעגאַנגען און האָבן געשאַקלט ניין מיטן קאַפּ, דער ניינטער איז געבליבן שטיין און באַקוקט דאָס בעט.

„וויפיל ווילסטו ?“

פענטעקאַקא האָט אָנגערופן אַ פרייז ווייט איבער דער סומע, וועלכע ער האָט געדאַרפט צושטעלן דער פרוי. ער האָט געוואוסט, אז דער קויפער וועט זיך דינגען.

דער קויפער האָט זיך צעלאַכט. ניערהייט אפילו איז עס נישט ווערט געוועזן.

פענטעקאַקא האָט אַראָפּגעלאָזן עפעס פון דעם פרייז.

דער קונה האָט שפּאַטיש אָפּגעקנאַקט מיט די ליפּן „באה !“

און גענומען אוועקגיין.

פענטעקאַקא האָט נאָך עפעס אַראָפּגעלאָזן.

דער קונה האָט זיך אפילו נישט אומגעקוקט אויף אים,

פאַרעכטלעך אַרויסגערעדט : „דו ביזט שיכור !“ און איז גע-
גאַנגען.

פענטעקאַקא האָט אים נאָכגעשריען אַ נייעם פרייז, און באַלד

טאַקע די ציפער פון דעם אויסלייזגעלט. אָבער דער קונה איז

געוואָרן טויב, געגאַנגען ווייטער. פענטעקאַקא איז אים נאָכגע-
לאָפּן, אָנגעיאָגט.

„האַסט'אָך אפילו נישט גוט אָנגעקוקט דאָס בעט. ווילסט

זי דען קויפן ? ווילסט זי נאָרנישט קויפן. אז דו וואָלסט געוואָלט

קויפן, וואָלסטו נישט אַנטלאָפּן. זאָג מיר, וויפיל ווילסטו געבן.

אָבער איך זאָג דיר, אז איך וועל נישט נעמען. איך וועל קיין

פרוטה ווייניקער נישט נעמען אונטער דעם לעצטן פרייז. איז וויפיל

ווילסטו געבן ?“

„וואָס דאַרף איך דיר זאָגן, וויפיל איך וויל געבן, אז דו

וועסט נישט נעמען ?“

„איך וועל נישט נעמען, אָבער דו זאָג !“

„משונע !“

דער קונה האָט פאַרשנעלערט זיין גאַנג.

פענטעקאקא האָט אים אַ ווילע נאַכגעקוקט, דערנאָך אַרומ-
געקוקט זיך, צו קומט נישט אָן אימיצער, פיליכט אַ נייער קונה,
אַבער קיינער האָט זיך נישט באַוווּזן. פענטעקאקא איז אומרואַיק
נעוואָרן. ער האָט ווידער נאַכגעקוקט דעם אַוועקגייענדיקן קונה.
אַ געדאַנק האָט אים אַ שטויס געטאָן. ער האָט זיך אַ לאַז געטאָן
נאָך דעם אַוועקגייענדיקן.

„שטיי! אַנטלויף נישט!“

יענער אַבער איז נישט שטיין געבליבן. פענטעקאקא האָט
אים אָנגעיאָנט.

„ביזט אפשר אַ בעלן אויף בעטגעוואַנט אויך?“

„אויב נאָר אָן לייז.“

„ביזט טאַקע אַ בעלן?“

„האַסט'אָך געהערט.“

פענטעקאקא האָט אָנגעכאַפט דעם קונה און גענומען שלעפּן
צוריק.

דער קונה האָט זיך אַ ביסל געווערט.

שלעפּ נישט, איך וועל אליין גיין.“

אַבער פענטעקאקא האָט נישט אָפּגעלאָזן, אַרײַנגעשלעפּט
אים אין הויז, אָנגעוויזן אויף דאָס בעטגעוואַנט, וואָס איז גע-
לעגן אויף דר'ערד אינמיטן שטוב.

„אַט!“

דער קונה האָט באַטראַכט דאָס בעטגעוואַנט.

„קאָן איך עס אָנרירן? וועט נאָרנישט אַרויפקריכן אויף

מיר?“

„זעסטו דען קריכער?“

דער קונה האָט געמאַכט אַ קרומע מינע פון מיאוסן זיך,
אַרײַנגעדריקט די שפיץ פינגער צוערשט אין קישן, דערנאָך אין
מאַטראַץ. אין איין אָרט, אין אַ צווייטן, אַ דריטן. אַ ריר געטאָן
די קאָלדע.

„די פאַרקויפסטו אויך?“

„אַלץ.“

„וויפיל ווילסטו?“

„פאַרן בעט און בעטגעוואַנט צוזאַמען?“
 „נױ, יאָ, נאַטירלעך.“

פּענטעקאַקא האָט ווידער אָנגערופן אַ גרויסן פּרייז. דער
 קונה האָט זיך געלאָזן צו דער טיר. אָבער פּענטעקאַקא האָט ניט
 אָפּגעלאָזן. אַראָפּגעלאָזן איינמאַל און צוויימאַל. אָבער איצטער
 האָט דער קונה אים אָנגעבאָטן אַ פּרייז. פּונקט די ציפּער פּון דער
 אויסלייזסומע. פּענטעקאַקא האָט אָנגענומען, צוגעפּאַטשט.
 „יאָ, אָבער דו וועסט מיר אָפּטראָגן די זאַכן צו מיר אַהיים,
 האָט דער קונה געזאָגט.“

„וואו וואוינסטו?“

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער קונה האָט געוואוינט
 נישט ווייט פּון דער גאַס, וואו די פּרוי האָט געוואוינט. פּענטעקאַקא
 האָט צוגעשטימט, געקראָגן דאָס געלט, אַרויפגעלאָדן אויף זיך
 דאָס בעט מיטן מאַטראַץ און אַוועק מיט גרויסע שריט. דער
 קונה, מיט קישן און קאַלדרע, איז געגאַנגען נאָך אים און גע-
 וואונדערט זיך, ווי שנעל ער גייט.

צוגעשטעלט דאָס בעט, נישט פאַררוט זיך, אַוועקגעלאָפּן
 צו דער פּרוי. נישט ווייט פּון איר הויז איז ער שטיין געבליבן.
 געוואַלט זיך פאַררוען, אָפּכאַפּן דעם אַטעם, און אַריינגיין צו איר
 געלאָסן, רואיק און מיט שטרענגן פנים.

אָבער זי איז געשטאַנען פאַר דער טיר פּון איר הויז, אומ-
 געדולדיק געוואָרט אויף אים, אויסגעקוקט די אויגן. ווען זי
 האָט אים דערזען, האָט זי זיך אַ יאָג געטאָן צו אים.
 ער האָט זי באַגעגנט מיט זייער אַ שטרענגן געזיכט.

„וואָס ביזטו געשטאַנען פאַר דער טיר? געוואַלט אימעצן
 פאַררופן? געוואָרט אויף אימעצן?“

„אויף דיר.“

„האָסט נישט מורא, אַז מען וועט דיך זען מיט מיר און
 דיך חושד זיין?“

„נאָך ערגער וואַלט געוועזן, ווען מען וואַלט דיך געזען
 אַריינגיין צו מיר אין שטוב.“

ער האָט אַרויסגערעדט ווייכער:

„איך האָב דיר געבראַכט דאָס געלט.“
 אַן אויסגעשריי אין גרויסער פרייד: „אַי!“ און גלייך שטיל
 און פרום: „נאָט זיי דאַנק!“
 ער האָט זיך אַרומגעקוקט, צו זעט נישט ווער, און שנעל
 איבערגעגעבן איר דאָס געלט.
 „ווי זאָל איך דיר דאַנקען,“ האָט זי אַרויסגעשעפּטשעמט.
 „האַסט שוין געדאַנקט... נאָט געדאַנקט... ניי. לייז אויס
 דיין מאַן און זינדיק נישט. טוט מען איינמאָל אַ טראַכט, קומט
 מען שפעטער צו טאָן. נאָר אַ היתר מאַכן זיך...“
 „נישט איך... נישט איך...“ האָט זי אַרויסגעאַטעמט מיט פרו-
 מען שרעק. און מיט די אויגן אויפגעהויבן מיט לויב און דאַנק
 צום הימל האָט זי ווי אַרויסגעזונגען: „איך ניי אויסלייזן מײן
 מאַן!“

און איז אַוועק. מער געלאָפן ווי גענאַנגען.
 פענטעקאָסא האָט איר נאָכגעקוקט, ביז זי איז פאַרשוואונדן.
 „נא!“ האָט ער אַרויסגעברומט, אַ קראַץ געטאָן דעם קאָפּ און
 געמאַכט אַ פאָר שריט. וואוהין גייט ער? נײן, ער וועט אין „טעאַ-
 טער“ איצטער נישט נײן. נישט אויפגעלייגט. וועט נישט קאָנען
 טאַנצן, וועט נישט קאָנען שפּילן. אַפילו אָנטאָן און אויסטאָן
 וועט ער נישט קאָנען. נײן, ער וועט נישט נײן. זיי וועלן אים
 זוכן. וואונדערן זיך, וואָס ער איז נישטאָ. זאָלן זיי. ער מאַג דאָך
 אַמאָל קראַנק זײן.

ער איז אַוועק צו זיך אַהיים. אַרײן אין שטוב, אַ וואָרף
 געטאָן אַ בליק אַהין, וואו דאָס בעט איז געשטאַנען. לײדיק דער
 פּלאַץ. עפעס מאָדנע. ווי עפעס אַ לעבעדיקער פריינט האָט דאָרטן
 געהויזט און נישטאָ מער. געשטאַרבן, אַוועקגעטראַגן. ער האָט זיך
 אַוועקגעזעצט אַנטקעגן אויפן קאַסטן און געקוקט, געווען
 אַ בעט, נישטאָ קיין בעט. ער זעט זי נאָך אַזוי גענוי. און נישטאָ.
 אַ לײדיקער פּלאַץ. בלוז די שטיינערנע פּאַדלאָגע. גרויע, גרויסע
 פירעקיקע שטיינער, דיק באַדעקט מיט שטויב. מען וועט אים דאַרפן
 אויסקערן, דעם שטויב, אַפּוואַשן.

ער האָט זיך לאַנגזאַם אויפגעהויבן, גענומען זיך פאַר דער

אַרבעט. אויסגעקערט, אַרומגעוואַשן. שוין און ריין. געבליבן שטיין, געקוקט אויפן פלאץ. יא, דאָ וועט ער זיך אַוועקלייגן שלאָפן. וועט זיין האַרט. יאָ-יאָ! וועט—זיין—האַרט. מי'ט דאַרפן עפעס אונטערלייגן, אונטערבעטן.

ער האָט אויפגעעפנט דעם קאַסטן. וואָס האָט ער דאָ ווייכס? אַרויסגעשלעפט אַלץ, צולייגט אויף דעם ריין-געוואָרענעם בעט-פלאַץ. אַ ביסל אונטער דער זייט, אַ ביסל צוקאַפנס. מיט דעם בנד, וואָס ער טראָגט, וועט ער זיך צודעקן...

איצטער וואָלט געוועזן גוט עפעס אַ ביס טאָן און צולייגן זיך. געוועזן אזוי פאַרטאָן, אז ער האָט דאָס עסן פאַרנעסן. און איצטער איז ער טאַקע שטאַרק הונגעריק. פון אין דער פרי אָן נאָרנישט אין מויל געהאַט. אָבער ער האָט גאָרנישט אין שטוב. נישט צו עסן און נישט צו טרינקען. ווייל ער קריגט אַלע זיינע מאַלצייטן אין „טעאַטער“. זאָל ער דאָך גיין אַהין? ער האָט לאַנגזאַם געדרייט מיטן קאַפּ אויף ניין. ניין, היינט גייט ער ניט. ער וועט זיי דאַרטן נישט קענען אַנקוקן. ער וואָלט אפילו געקאַנט געמען זיין לאַנגן בעזים — ער מוז נאָך דאַרטן שטיין ביי דער קאַלאַנע — און אַרויסטרייבן, אַרויסקערן זיי אַלעמען פון דאַרטן. אזוי איז ער איצטער אויפגעלייגט. וועט ער אַהין נישט גיין. וועט בעסער נישט עסן. וועט לייגן זיך שלאָפן אין תענית.

אין תענית... הע!

מיט דריי טעג צוריק האָט די גאַנצע שטאָט געפאַסט, און ער — נישט. אַ גזירת תענית געוועזן. דאָס גאַנצע לאַנד ליידיט פון טריקעניש. שוין לאַנג געקומען די רעגנצייט, און קיין רעגן איז נאָך אַלץ נישטאָ. די ערד ווערט פאַרברענט, און אַלץ, וואָס מען האָט אין איר פאַרזייט, קומט אום אין דער שרפה. קומט נישט באַלד קיין רעגן, וועט אַ הונגער באַפאַלן דאָס לאַנד. האָבן די רבנים גוזר תענית געוועזן. דער יידישער עולם זאָל פאַסטן און תפילה טאָן — צו זייערע טעגלעכע תפילות זאָלן זיי צוגעבן נאָך תפילות, רעגן-תפילות, אז גאָט זאָל זיך מרחם זיין אויף אַלע תבואות און פירות און בענטשן זיי מיט ברכה-רעגן, און ראַטעווען זיין פּאָלק ישראל פון הונגער. און נישט אַרבעטן זאָלן

זיי דעם טאָג, די קראָמען נישט עפענען, און נישט פּוּצן זיך, און אין באָד נישט גיין, און מאַן און ווייב זאָלן זיך האַלטן פונדערווייטנס איינס פון אנדערן.

האַבן אַלע יידן אויסגעפּאָלגט די גזירה. געפּאָסט, נישט געאַרבעט, די קראָמען געהאַלטן פאַרשלאָסן. אָבער זיין „טעאַטער“ איז געוועזן אָפּן, ווייל ער איז נישט בלוז פאַר יידן. און ווייל דער „טעאַטער“ איז געוועזן אָפּן, האָט ער געמוזט דאַרטן זיין און טאָן זיין אַרבעט, ווי עס וואָלט קיין תּענית נישט דערקלערט געוואָרן. און ווייל ער האָט געמוזט טאָן זיין אַרבעט, האָט ער שוין אויך נישט געפּאָסט. געגעסן אַלע זיינע מאַלצייטן. ווי מיט אים, אזוי אָן אים. וואָס מאַכט עס אויס, אַז איינער וועט נישט פּאָסטן.

ווייזט אויס, אַז אַ סך יידן האָבן געטראַכט אזוי ווי ער און נישט אויסגעפּאָלגט די גזירה פון די רבנים, ווייל אָט שוין דריי טעג נאָך דעם תּענית, און דער רעגן איז נאָך אַלץ נישט געקור מען.

און אָט איז אים באַשערט צו פּאָסטן. איינער אַליין. און צו ליגן אויף דער היילער ערד, צו פייניקן זיין לייב. העהע! וואָס צו גאָט איז צו גאָט. קאָנסט זיך פון אים נישט אַרויסדרייען. „עך, דו גרויסער גאָט! דו הייליקער, דו...“ ער האָט געזוכט נאָך אַ מיטל פאַר גאָט צווישן די ווערטער, וועלכע ער האָט פאַרמאָגט. „דו... דו... גאָטוניו!“

שוין לאַנג נאָכט געוואָרן, אין צימער איז געוועזן שטאַק פינצטער, אָבער ער האָט נישט אָנגעצונדן קיין ליכט. פינצטערניש געהערט צום תּענית. ער איז געזעסן אויפן קאַסטן, איינגעוויקלט אין פינצטערניש, און גערעדט צו גאָט, תּפילה געטאָן. זיין בליק נישט געהויבן צום הימל, געשעמט זיך דאָס צו טאָן, און אויך מורא געהאַט. נאָר געוואָרפן אַרויפצו פאַרגנבעטע בליקן, דאָס מיט איין אויג, דאָס מיט אַ צווייטן. און גערעדט צו דעם, וואָס אויבן :

„רעגן... די ערד דאַרף רעגן... די תּבואות דאַרפן רעגן... און די פירות... פאַרוואָס שיקסטו נישט קיין רעגן?... קאַסט דיר

טייער? ... וואָס פאַר אַ באַטרעף איז עס ביי דיר? ... אָט האָב איך פאַרקויפט מיין בעט... מיין בעטגעוואַנט... וועל ליגן אויף האַרטע שטיינער... און דו... נאָר די פענצטער פון הימל עפענען... " ער האָט דערפילט, אַז בלויז דערמאָנען די האַרטע שטיינער איז ווייניק. זיצן אויפן קאַסטן און ריידן פון ליגן אויף האַרטע שטיינער הייסט נאָרן גאָט. ער דאַרף טאַקע ליגן. איז ער אַראָפּ פון קאַסטן און אויסגעצויגן זיך אויף דער ערד, אויף די האַרטע שטיינער. ער האָט אַוועקגערוקט פון אונטערן רוקן און פון צו קאַפּנס די אַלע שמאַטעס, וואָס ער האָט דאָרטן פריער אויסגע- ליגט. האַרטע שטיינער זאָל זיין האַרטע שטיינער.

ער האָט אַוועקגעלייגט זיין קאַפּ אויף זיין לינקן אַרעם, צו געמאַכט די אויגן און אַרויסגעברומט: „נור-ו!" דאָס איז געווען דערמאָנונג און מאָנונג. און איז גלייך איינגעשלאָפן. געשלאָפן דעם שטאַרקן שלאָף פון אַ מידן, אויסגעמאַטערטן. ווען ער איז אויפגעשטאַנען אינדערפרי און האָט אַרויסגע- קוקט אין דרויסן, איז די ערד געלעגן פאַר אים אַן אָפגעפרישטע, אַ געזעטיקטע, אַן אָנגעטרונקענע. ער האָט איבערראַשט אויפ- געאַטעמט, און וואַרעמע טרערן פון גרויסער גערירטקייט זיינען אויפגעשטיגן אין זיינע אויגן.

און דער תלמוד ירושלמי דערציילט, אַז ווען רב אבהו האָט זיך דערוואוסט פין דעם איין טאָג פון פענטעקאַקא דעם פינף- עבירותניק, האָט ער טיף-פרום אַרויסגערעדט: „ער האָט עס פאַרדינט, אַז זיין תפילה זאָל דערהערט ווערן!"

פאר א בעסערער מענטשהייט

(א געשיכטע פון אלטן פרט).

א.

דאָס איז געוועזן אין אָנהייב פון זעקסטן יאָרהונדערט נאָך דער געבורט פון קריסטוס, פיר מיט אַ האַלב יאָרהונדערט נאָך דעם חורבן פון צווייטן בית המקדש און אַ גאַנצער יאָרהונדערט פאַר דעם אויפשטייג פון מאַהאַמעדן, און אין פּרם האָט דעמאָלט געלעבט אַ מאַן מיט דעם נאָמען מאַדאַק, און ער איז געוועזן אַ פּריסט פון דער מאַדאַרעליגיע, פון דער רעליגיע פון דעם נביא זאָראַסטער, וואָס האָט אויך געהייסן זאָראַטוסטרא, פון דעם מאַן, וואָס האָט גערעדט מיט גאָט. צען יאָר האָט זאָראַסטער צוגעבראַכט אין איינזאַמקייט פון מדבר און אין היילן צווישן בערג, אין פאַרקער מיט מלאכים און אפילו מיט דעם העכסטן וועזן, מיט גאָט אַליין, מיט אַהורא מאזדאן, וואָס הייסט אויך אַרמוד. ער האָט זיך גענערט מיט קעז אַליין, איז בייגעשטאַנען נסיונות פון דעם ביזן גייסט, דעם אנגראַ מאיניו, וואָס הייסט אויך אַהרימאַן, און אַז דער באַרג, אויף וועלכן ער האָט זיך געפונען, איז צושטערט געוואָרן פון פּיער, און ער איז אַרויסגעקומען אומבאַרירט, האָט ער זיך אומגעקערט צו די מענטשן פון זיין לאַנד פּרם און געבראַכט צו זיין גלויבן, ווי ער האָט אים איבערגענומען פון די מלאכים און פון דעם העכסטן וועזן אַליין, פון אַהורא מאזדאן. איין גאָט איז פאַראַן, אַהורא מאזדא, דער האַר פון חכמה און ליכטיקייט, דער באַשאַפער פון דער וועלט, דער איינציקער הערשער, דער ווייסער פון דעם מענטשנס געדאַנקען, פאַר וועמען עס איז

נישטאָ קיין פאַרבאַרגנס. פייער איז הייליק, ערד איז הייליק, וואַסער איז הייליק — זיי מוזן הייליק געהאַלטן ווערן, טאָרן ניט טמא ווערן דורך טויטע גופים און דורך פרויען אין זייער נידהד צייט. אזוי וויל אהורא מאזרא. אָבער נאָך מער וויל ער, אז דער מענטש זאָל טאָן גערעכטיקייט, ליב האָבן אמת, האָבן רייר נע געדאַנקען און זיין פרום און טאָן גוטס צו מענטשן און צו חיות. יעדע טאט, וואָס מאַכט די וועלט בעסער, איז אַ טאַט קעגן דעם שטן, דעם האַר פון זינד און פינסטערניש, דעם אחריר מאָן און זיינע חילולות, וועלכע ווילן מאַכן די וועלט וואָס ערגער. אַ שווערער קאַמף גייט אָן צווישן אהורא מאזרא און זיין צוויי לינגברודער אַנגראַ מאיניו, צווישן ליכט און פינסטערניש, צווישן גוט און שלעכט, און ווען אהורא מאזרא וועט זיגן, וועט קומען משיח, געפאָרן פון אַן אומבאַריטער בתולה. דעמאָלט וועלן די טויטע אויפשטיין פון זייערע קברים, און די בערג וועלן צושמאָלצן ווערן און פאַרניסן די ערד מיט צושמאָלצענעם מעטאַל, און די רשעים וועלן אין אים דערטרונקען ווערן, אָבער די צדיקים וועלן אין אים אַרומגיין, ווי אין וואַרעמער מילך. אחריםאָן און זיינע מלאכי הַכֹּהֵן וועלן אַריינגעוואָרפן ווערן אין שאול־תחתיה, אָבער די צדיקים וועלן לעבן אייביק און גליקלעך אין אהורא מאזראס גן־עדן.

אהורא מאזרא האָט פאַשאַפן דעם מענטש, אָבער ער האָט אים געלאָזן די פולע פרייהייט און ברירה אין זיינע פאַשלוסן און מעשים, און עס גייט אָן אַן אייביקע מלחמה צווישן אַרמוזדן און אחריםאָנען איבער דער נשמה פון דעם מענטש, און ווען דער מענטש טוט גוטס, שטאַרקט ער אַרמוזדן, און ווען ער טוט שלעכטס, שטאַרקט ער אחריםאָנען. צוועלף טויזנט יאָר וועט דער קאַמף אָנגיין, ביז אַרמוזד וועט ענדלעך צונויפנעמען אלע זיינע כוחות און וועט באַזיגן אחריםאָנען, צוברעכן די קראַפט פון שלעכטס און פינסטערניש אויף אייביק. אָבער דער מענטש דאַרף דאָ העלפן מיט זיינע גוטע מעשים.

איז מאזראַס דער פריסט געוועזן זייער פרום און גוט און האָט געהייליקט זיין לעבן צו העלפן דעם האַר פון חכמה, דעם

אלץ-באשאפער, אהורא מאזדאן. ער האָט זיך אָפגעזאָגט פון אַלע תענוגים פון דער וועלט, נישט גענעסן קיין פלייש און נישט געדטרונקען קיין וויין און געשטאַרקט זיין נוף און זיין ווילן קעגן דער אַלעמען באַזינדיקנדיקער פרויענלוסט. וואָס דאַרף האָבן אַ מענטש? האָט ער געפרעגט, און זיין ענטפער איז געוועזן: ברויט צו עסן, וואַסער צו טרינקען, אַן איינפאַך קלייד צו באַדעקן די נאַקעטקייט פון זיין קערפער, אַ דאָך איבערן קאַפּ, אַ בעט צו שלאָפן און איין ווייב אויף פאַרטצוועצן זיך און פאַרטצוועצן דעם מענטשלעכן מין. וואָס ווייניקער דער מענטש וועט וועלן פאַר זיך, אַלץ מער וועט ער זיין נרייט צו העלפן זיינע מיט-מענטשן, און מיט דעם וועט ער פאַרגרעסערן די כוחות פון אַר-מוזדן אין זיין קאַמף קעגן אַחריםאַנען.

אַבער די מענטשן אַרום אים האָבן זיך צו זיינע ווערטער נישט צוגעהערט און פון זיינע דרכים זיך נישט אָפגעלערנט. זיי האָבן געוואַלט וואָס מער פאַר זיך, זיינען מקנא געוועזן דעם, וואָס האָט געהאַט מער, האָבן געגלוסט נאָך דעם אַנדערנס ווייב און נאָך דעם אַנדערנס האָב און נאָב. און די וועלט איז פול געוועזן מיט נבבה, רויב און געלוסטונג.

איז מאזדאק זייער טרויעריק געוועזן, ווייל דער כוח פון דעם ביזן נייסט, פון אַחריםאַנען איז געוואַקסן, און עס האָט זיך נאָר נישט געזען קיין מעגלעכקייט, אַז ארמוד זאָל קאָנען ווען זיגן. האָט ער תפילה געמאַן יעדן טאָג לאַנגע שעהן, געפייניקט זיין לייב און טרערנפול געבעטן דעם ליכטגאַט, ער זאָל באַלויבטן זיין קאַפּ און אַנווייזן אים דעם וועג, וואָס פירט צום זיג פון ליכטיקייט איבער פינסטערניש, פון גוטס איבער שלעכטס.

„דאָס פרעג איך ביי דיר, אָ, אהורא, זאָג מיר דאָס ריכטיקע: וואָסער וועג איז דער קירצסטער צו דיין זיג, צום זיג פון ליכט און לעבן איבער דיין בלוטפיינט אנגראָ מאיניו, איבער דעם מלאַך פון פינסטערניש און טויט, אָ, מאזדא!

„דאָס פרעג איך ביי דיר, אָ, אהורא, זאָג מיר דאָס ריכטיקע: וואָס דאַרף געטאָן ווערן, אום צו פאַרפעסטיקן דיין זיג איבער דעם האַר פון שדים און מחבלים, אָ, מאזדא!

„דאָס פרעג איך ביי דיר, אָ, אהורא, זאָג מיר דאָס ריכטיג
 קע: וואָס זאָל איך טאָן אום צו באַלערנען דיינע געטרייע דיר-
 נער, וואָס זיי דארפן טאָן אום צו באַפעסטיקן דיין זיג איבער דעם
 האַר פון שלעכטס און זינד, אָ, מאזרא!

„אָ, אהורא מאזרא, דו געדיקסטער גייסט, וועלט־באַשאַפער,
 געדאַנקען־ווייסער, האַר פון חכמה און גוטסקייט, פון ליכטיקייט
 און גערעכטיקייט, אָ, הייליקער און הערלעכער, איינער און איינ-
 ציקער, באַהעל מיינע געדאַנקען, עפן אויף מיינע אויגן, נעם מיך
 פאַר מיין האַנט און פיר מיך, ווי אַ טאַטע פירט זיין קינד, ווי
 אַ זענדליקער פירט אַ בלינדן, ווי דו האַסט געפירט מיט טויזנטער
 יאָר צוריק דיין געטרייען דינער, דיין אויסגעוויילטן נביא, אונזער
 לערער און פירער זאראטוסטרא!“

און מאזראק האָט זיך אָפגעשיידט פון מענטשן, באַהאַלטן
 זיך אין שטילער איינזאַמקייט און צוגעהערט זיך צו שטימען אין
 זיך און געוואַרט צו דערקענען אַ וואָרט פון אהורא מאזראן דעם
 געדאַנקען־ווייסער און געדאַנקען־שאַפער. ביז איינמאָל האָט ער
 דערהערט אין זיך אַ שטים, און אַ געדאַנק איז אין אים געבאָרן
 געוואָרן, און עפעס האָט אין אים אויפגעפלאַקערט, און ער האָט
 געוואוסט, אַז דאָס קומט צו אים פון דעם האַר פון חכמה, דעם
 זעער אין דער צוקונפט. ער האָט זיך אָנגעכאַפט אָן דעם וואונק,
 וועלכן ער האָט געקראָנן, ווי איינער נעמט אויף אַ פונק און
 בלאָזט אים פאַרנאָנדער אין אַ גרויסן פייער. און ווי אַ קנויל פאַר-
 דים אין זיינע הענט, האָט ער אים אָפגעוויקלט, פאַנאָדערנעוויקלט.
 פאַנאָדערנענומען ביז צום סוף. און דערנאָך האָט ער גענומען
 צופן און רייסן, אום אויסצוגעפינען צו דער פאָדים איז גענוג
 שטאַרק, צו קאָן ער אויסהאַלטן דעם צופן און רייסן, און אַזוי
 האָט ער איבערגעטראַכט אַלץ, וואָס מען קאָן איינווענדן, אָפ-
 פרעגן, ווידערלייגן. און אַז ער האָט זיך איבערגעפרעגט אַלע מעג-
 לעכע קשיות און אויף אַלע געפונען אַ תירוץ און אויף אַזא אופן
 געשאַפן זיך גרויסע קלאַרטייט, האָט ער וואַרעם אָפגעדאַנקט זיין
 באַשאַפער און אויפקלערער, פאַרלאָזן זיין איינזאַמקייט און איז
 אוועק צום קעניג קאוואד.

קעניג קאוואד איז געוועזן נאָך אַ זייער יונגער מענטש, אָבער זיין האַרץ האָט געפֿיניקט נאָך גרויסע מעשים און נאָך דער גרויסקייט, מיט וועלכער גרויסע מעשים קרוינען אַ קעניג. ער האָט נישט געוואָלט זיין בלוז איינער פֿון דער דינאַסטיע פֿון די סאַסאַנידן, וואָס האָט געקייניגט אין פֿרס שוין איבער צוויי הונדערט יאָר. ער האָט געוואָלט אַריבערשיינען אַלע זיינע זיידעס, און צווישן זיי זיינען געוועזן אַזעלכע, וואָס זיינען פֿאַרהערלעכט געוואָרן אין דעם זכרון פֿון דעם פֿערסישן פֿאַלק; און ער האָט געוואָלט איבערלאָזן נאָך זיך אַ שיינ, וואָס זאָל נישט פֿאַרטונקלט ווערן. פֿון זיינע נאַכקומער, און ווי גרויס און הערלעך זיי וועלן נישט זיין. אָבער ער איז נישט געוועזן קיין מלחמה־מענטש און האָט ניט גענאַרט נאָך דעראַבערונגען און פֿאַרכאַפֿונגען. פֿרס, די מדינה, איבער וועלכער ער האָט געקייניגט, איז געוועזן זייער גרויס, די צאָל פֿון זיינע אונטערטאַנען איז געוועזן נישט איבער צו ציילן, און עס איז נישט געוועזן כּראַי צו ריזיקירן אַ מלחמה, אום צו קויפֿן זיך באַרימטקייט און גרויסקייט. אָבער וועלכע גרויסע מעשים האָבן געוואַרט אויף אים אין זיין אייגענעם לאַנד? וועלכער אױפֿטו וואָלט אים געקאָנט באַרימט מאַכן און פֿאַראַייביקן? ער איז שוין געוועזן קעניג היבשע עטלעכע יאָר און האָט נאָך נאָרנישט אויפֿגעמאַן און נישט געוואוסט, וואָס אויפֿצוטאָן. אין לאַנד האָט מען אים קוים באַמערקט, קוים געפֿילט — אַ שטילער, רואיקער, גוטער קעניג — און קיינער האָט נישט חושד געווען, אַז ער טראַגט אין זיך בענקעניש נאָך גרויסע מעשים, וואָס זאָלן אים גרויס מאַכן אין די אויגן פֿון די פֿעלקער, וואָס וואוינען אין זיין מדינה, און אַרויסרופֿן אין זייערע הערצער דעם ציטער פֿאַר דער אייביקייט פֿון זיין נאָמען.

דערפֿאַר האָט זיין האַרץ שטאַרק אַ קלאַפֿ געמאַן, און זיינע אויערן האָבן זיך אָנגעשטעלט, און זיינע אויגן האָבן זיך אָנגע־צונדן, ווען דער הייליקער, פֿון אַלעמען פֿאַרערטער פֿריסט מאַדראַק איז געקומען צו אים, האָט זיך טיף פֿאַרבוקט און מיט ציטער אין דער שטים אַרויסגערעדט:

„גרויסער קעניג, הערלעכער שפראַץ פון לויכטנדיקע מלכים, איך האָב דיר אייביקייט געבראַכט!“

קעניג קאוואד האָט קוים פאָהערשט זיין אויפֿרענונג און אָנ־געקומט דעם פריסט, ווי ער וואָלט געוואָלט אַרויסלייענען פון אים, וואָס ער וועט אים ווייטער זאָגן, און ענדלעך געזאָגט:

„איך האָב געוואָלט פאַרשטיין און טרעפן, וואָס אזוינס דו האָסט מיר געבראַכט, אָ, הייליקער פריסט, אָבער איך מוז דאָך פרעגן, וואָס באַדייטן דייע ווערטער.“

און מאַזדאק, וועלכער האָט געזען, וואָס אין דעם קעניג קומט פאָר, און האָט רואיק געוואַרט, דער קעניג זאָל אים פרעגן, האָט געענטפערט מיט אַ צוריקפרעג:

„וויאַסו נישט, אַז דיין נאָמען זאָל זיין אייביק?“

קעניג קאוואד האָט אָנגערוקט זיינע ברעמען, אומצופרידן, וואָס אימיצער וויל טרעפן, וואָס אין אים קומט פאָר, און לייענען נאָך זיינע געדאַנקען, און ער האָט שטאַלץ אַרויסגערעדט:

„איך בין אייביק. איך בין קעניג און אַ סאַסאַניד, און אַ סאַסאַניד איז אייביקייט. אזוי לאַנג ווי די זון וועט לייכטן, וועט לייכטן דער נאָמען פון די סאַסאַנידן, וועט לייכטן מיין נאָמען!“

דער הייליקער פריסט האָט אויסגעהערט די אומצופרידנקייט און די גערייצטקייט אין דער שטים פון דעם קעניג, אָבער ער האָט ווייטער גאַנץ רואיק געפרעגט:

„וואָסו נישט געוואָלט אַריבערשיינען אַלע סאַסאַנידן, די וואָס האָבן געלעבט און געקיניגט, און די, וואָס וועלן לעבן און קיניגן?“

קעניג קאוואד האָט נאָך מער אָנגערוקט זיינע ברעמען און נאָך שטרענגער געזאָגט:

„פונוואָנען ווייסטו, אַז איך וויל עס?“

ער האָט נאָך די ערשטע ווערטער שטרענג אַרויסגערעדט, די לעצטע האָט ער אַרויסגערעדט אַ סך ווייכער, און מאַזדאק האָט איצטער געוואוסט באַשטימט, אַז דער קעניג וויל עס, און ער האָט פעסט געענטפערט:

„איך וואָלט נישט געוועזן מאַניער און פריסט פון דעם

אלץ־וויסער, פון דעם האַר פון חכמה, פון דעם אייביקן אהורא מאזדא, ווען איך וואָלט דאָס נישט געוואוסט.
און דער קעניג האָט געזאָגט, זיין שטערן אלץ נאָך אָנגערוקט, אָבער זיין שטים נישט מער שטרענג:

„האָסטו מיר געבראַכט אייביקייט? דורך וועלכע מעשים, הייליקער פריסט מאזדאק? האָסטו מיר צוגעקלערט אַ גרויסע מלחמה מיט אַ זיכערן נצחון? ווייסטו אפשר, ווי איך קאָן איינע נעמען רוים און ביזאָנץ?“
און מאזדאק האָט געענטפערט:

„אָ, מיין ליכטיקער קעניג, איך האָס מלחמה, און ווען דו וואָלט אַ מלחמה פאַרטראַכט צוליב דיין פאַרימטקייט און איי־ביקייט, איך וואָלט דיך אָפּגערעדט פון איר. אהורא מאזדא, דער ליכטיקער גוטס־פאַרשפרייטער, וויל קיין מלחמות נישט — דער וועג צו ליכטיקייט און גוטס גייט נישט דורך טויט און קללות. מלחמות זיינען באַשאַפן געוואָרן פון זיין בלוטפיינט, פון דעם ביזון גייסט, דעם פאַרשפרייטער פון שלעכטס און טויט, און ווער עס וויל זיך פאַראייביקן דורך מלחמה דינט דעם פינסטערן אהרי־מאָן.“

„וואָס האָסטו מיר געבראַכט, אָ, הייליקער פריסט?“ האָט דער קעניג געלאָסן געפרעגט.
און מאזדאק האָט געענטפערט:

„אָ, גרויסער קעניג, דו קענסט מיין לעבן, דו ווייסט מייע דרכים. איך דאַרף פאַר זיך גאָרנישט: דאָס ביסל, וואָס איך פאַרברויך, איז מיר אָפט צופיל. איך האָב קיינמאָל ביי קיינעם גאָרנישט פאַרנומען, פרעמדער רייכטום האָט מיך נישט גערייצט, האָב קיינעם נישט מקנא געוועזן און נאָך פרעמדע פרויען נישט געלוסט. ווען איך וואָלט געקאָנט איבעררעדן די מענטשן צו דעם לעבן, וואָס איך פיר, וואָלט איך פיל געהאַלפן דעם הייליקן אהורא מאזדא אין זיין קאַמף מיט דעם פאַרשאַלטענעם אנגראָ מאיניו, וואָלט געשטאַרקט אים זיינע הענט און געגעבן אים די נויטיקע זיכערקייט, אַז דער מענטש, וואָס ער האָט באַשאַפן, האָט געפונען דעם וועג צו אים און זיין ליכטיקייט. אָבער נישט מיר

נע ווערטער און נישט מיינע מעשים האָבן ביז איצטער קיין וויר-
קונג נישט געהאַט, און דאָס לאַנד איז פול מיט זינד און פאַר-
ברעכן, מיט גנבה, רויב און געלוסטונג. האָב איך זיך אָפגע-
שיידט פון מענטשן, אין איינזאַמקייט תפילה געטאָן צו אהורא
מאזראן און געבעטן פון אים, ער זאָל מיר אָנווייזן, ווי זאָל דער
מענטש אַרויסגעראַטעוועט ווערן פון דעם ים פון זינד און דעם
תהום פון פאַרברעכן, און אהורא מאזרא אין זיין גרויסער נאָד
האַט דערהערט מיינע תפילות און אָנגעוויזן מיר דעם וועג, אָבער
דער וועג פירט צוערשט צו דיר און טרעטסטו אויף אים אַרויף,
וועט ער דיך פירן צו אייבקיט.

מאזראק איז אַנטשוויגן געוואָרן און האָט אָנגעקוקט דעם
קעניג, ווי ער וואָלט דערוואַרט פון אים אַן ענטפער פון יאָ אָדער
ניין. אָבער דער קעניג האָט געזאָגט:
„אויב נייגעריקייט איז אַ זינד, בין איך איצטער אַ גרויסער
זינדיקער. באַפריי מיך שנעל פון דער זינד, אַ, הייליקער מאד-
דאק!“

האַט מאזראק ווייטער געזאָגט:

„לוי מיר דיין אויער, אַ, גרויסער קעניג, ווי דו האָסט מיר
אים ביז איצטער געליען, און זיי גנעדיק צו מיר אין דיין האַרץ,
ווי דו ביסט שטענדיק צו מיר געוועזן.“

און דער קעניג האָט גנעדיק געענטפערט:

„דו האָסט מיין געהער, אַ, הייליקער מאזראק, און דו האָסט
מיין האַרץ, נאָר זאָג מיר שוין די שליחות, וועלכע דו האָסט גע-
בראַכט פאַר מיר פון דעם וועלט-באַשאַפער.“

מאזראק האָט זיך טיף פאַרבוקט פאַר דעם קעניג:

„אַ, הייליקער קעניג, זון פון הייליקע מלכים, וואָס איז די
קוואַל פון רשעות אויף דער וועלט? וואָס איז דער מקור פון אַלע
זינד? וואָס האָט דער בייזער גייסט אויסגעשפרייט ווי אַ נעץ
פאַר דער מענטשהייט? געלוסטונג! געלוסטונג נאָך פרעמדן
האַב, געלוסטונג נאָך פרעמדע ווייבער. דער בייזער גייסט, דער
אנגראַ מאינוו האָט זי אַריינגעפלאַנצט אין די הערצער פון די
מענטשן, זי איז געוואָרן די מוטער פון אַלע זינד און פאַרברעכן,

און דער מענטש איז צו שוואך צו קעמפן קעגן איר, און וואָס ווייטער, אַלץ מער ניט ער זיך איר אונטער און פאַרזינקט אין זינד. אַלע פאַרבאַטן, אַלע געזעצן קעגן דער געלֹסטונג האָבן נישט געהאַלפן, אַלע שטראַפֿן האָבן נישט אָפּגעשראַקן. די געדלֹסטונג איז שטאַרקער אַפּילו פאַר טויט. דער בייזער גייסט האָט געוואוסט וואָס אַרײַנצומאַן אין די מענטשן, אַז זיי זאָלן ווערן זיינע באַהעלפּער קעגן זייער באַשאַפּער! ער האָט געוואוסט צו גוט, וואָס ער טוט! וויזשע רייסט מען אַרויס די מענטשן פון זיינע הענט? ווי ברענגט מען זיי צוריק צו זייער פּאָטער? ווי ברענגט מען זיי צוריק צו ליכטיקייט און גוטע מעשים, אַז זיי זאָלן ווערן די העלפּער פון זייער ליכטיקן פּאָטער, דעם האַר פון חכמה און גערעכטיקייט? איך האָב תּפּילה געטאַן, און אהורא מאזדא האָט מיט זיין גנעדיקייט מיך אויפגעקלערט: נישט פאַר באַטן געלֹסטונג, נאָר אָפּשאַפן זי, מאַכן אַזוי, אַז דער מענטש זאָל נישט דאַרפן געלֹסטן."

די לעצטע ווערטער האָט מאזדאס אַרויסגערעדט מיט גרויסער פייערלעכקייט און אָנגעקוקט דערביי דעם קעניג מיט שטראַלנדיקע אויגן, אין וועלכע עס איז געלעגן זיכערקייט, אַז דעם קעניג איז איצטער אַלץ קלאַר. אָבער דעם קעניגס אויגן האָבן זיך פאַר טונקלט, ווי די אויגן פון איינעם, וואָס זוכט אַן אוממעגלעכן ענטפּער, און דער קעניג האָט כמעט הייזערע אַרויסגערעדט:

"ווי קאָן מען עס מאַכן?"

און מאזדאס האָט ווייטער גערעדט מיט גרויסער פייערלעכקייט און מיט שטראַלנדיקע אויגן:

"דורך אָפּשאַפן דאָס רעכט אויף אייגנטום. אַלץ זאָל געדערן אַלעמען. דער אַרימאָן זאָל האָבן אַ רעכט אויף דעם רייכטום, וואָס דער רייכער האָט אָנגעקליבן אָדער געירשנט. די שפּייכלער און די אוצרות פון די רייכע זאָלן אויפגעפנט ווערן פאַר אַלעמען. אַלץ געהערט צום באַשאַפּער פון דער ערד, און ער וויל, אַז אַלץ זאָל געהערן אַלעמען, און דערמיט וועט אָפּגעשאַפט ווערן געלֹסטונג, די מוטער פון אַלע זינד, די אָנשיקעניש פון דעם יצירהרע, פון דעם גייסט פון פינסטערניש און טויט."

דערשטוינונג האָט אָנגעפילט דעם קעניג שוין ביי די ערשטע ווערטער מאזדאקס, און ביי יעדן ווייטערדיקן וואָרט איז די דער-שטוינונג געוואַקסן. און ווען מאזדאק האָט געענדיקט מיט העלן זיגטאָן, קוקנדיק אויף דעם קעניג מיט שיינענדיקע אויגן, האָט דער קעניג פאָר דערשטוינונג קוים אַרויסגעערעדט:

„און די ווייבער? אויך זיי זאָלן אַלעמען געהערן?“

מאזדאק האָט כמעט אַרויסגעשריען:

„אויך זיי! אויך זיי זאָלן אַלעמען געהערן, זיין אַלעמענס אייגנטום, אַ רשות הרבים! די ווייבער-תאווה איז דאָס געפער-לעכסטע געווער אין די הענט פון דעם פינסטערן גייסט. די גע-לוסטונג נאָך פרעמדן האָב איז דאָך נאָר אין די הערצער פון די וואָס האָבן נאָרנישט אָדער האָבן ווייניק, אָבער די געלוסטונג נאָך ווייבער איז אין די הערצער פון אַלע מענער, און קיינער איז פון איר נישט פריי. אָבער אויך זיי וועט אָפגעשאַפט ווערן, ווען די פרויען וועלן ווערן אַלעמענס און עס וועלן אויפהערן צו זיין פרעמדע ווייבער.“

דער יונגער קעניג איז געוועזן רויט אין גאַנצן געזיכט, און אויף זיינע ליפן האָט געשפילט אַ פאַרלעגנהייטס-שמיכל, אָבער ער האָט רואיק אַ פרעג געטאָן:

„און די התונה-געזעצן?“

„זיי וועלן אָפגעשאַפט ווערן,“ האָט מאזדאק פּעסט געענט-

פּערט. „זיי וועלן נישט נויטיק זיין.“

קאוואד האָט אַ וויילע געשוויגן און דערנאָך קורץ געפרעגט:

„וואָס נאָך?“

מאזדאק האָט געענטפּערט מיט אַ טאָן פון איינעם, וואָס

מאַכט אַ געשעפט:

„עס וועט איינגעפירט ווערן די גרעסטע איינפאַכקייט אין אונזער לעבנסשטייגער: איינפאַכע קליידונג, איינפאַכע וואוינונג, איינפאַכער טיש — פלייש זאָל בעסער אינגאַנצן נישט גענעסן ווערן: גענוג, ווען אונזערע בהמות וועלן אונז געבן מילך און אונזערע הינער וועלן אונז געבן אייער. דער עיקר — אָפשאַפן געלוסטונג, אויסטריקענען די קוואַל פון זינד, און אונזער לעבן

וועט אָננעמען אַ נייע געשטאַלט אין ליכט פון דער נוטסקייט און גערעכטיקייט פון אהורא מאזרא אונזער באַשאַפער." דער קעניג קאוואד האָט געקוקט אויף מאזדאקן מיט אַ ווייטן בליק, ווי ער וואָלט גאָר נישט אויף אים געקוקט, און געלאַסן גערעדט:

"דער עיקר אָפּשאַפן געלֹסטונג... איינפירן געמיינשאַפּט, שותפות אין ווייבער און אייגנטום... ווי ווילסטו עס טאָן?" מאזדאקס אויגן האָבן ווידער אויפגעשטראַלט, און ער האָט אויסגערופּן:

"דערמיט האָט מיך אַרמוזד, געבענטשט זאָל ער זיין, געשיקט צו דיר! דאָס איז די שליחות! דו וועסט עס דאַרפן טאָן, דורכ-פירן אין לעבן! דאָס איז דיין אייביקייט! דו וועסט אַרויס-געבן אַ באַפעל צו אַלע איינוואוינער פון דיין גרויסער מלוכה: געלֹסטונג, די מוטער פון אַלע זינד און פאַרברעכן, מוז אָפּגע-שאַפט ווערן. דערפאַר ווערט אָפּגעשאַפט דאָס רעכט אויף אייגנ-טום און עס ווערט איינגעפירט געמיינשאַפּט אין האָב און גאָב און אין ווייבער."

"גאַנץ איינפאַך," האָט דער קעניג שטיל אַרויסגערעדט און געצויגן די ווערטער, "אַרויסגעבן אַ באַפעל אַזא... האָסטו זיך פאַרגעשטעלט, אַ הייליקער מאַניער, ווי די איינוואוינער פון מיין לאַנד וועלן אויפנעמען אַזא באַפעל?"

מאזדאק האָט פעסט געענטפערט:

"אַ, גרויסער קעניג, אויסגעוויילטער צו אייביקייט, איך האָב זיך פאַרגעשטעלט, אַז די וואָס האָבן גאַרנישט אָדער ווייניק וועלן זיך שטאַרק דערפרייען מיט דיין באַפעל, ווייל ער וועט זיי ברענגען אַ בעסער לעבן און באַפרייאונג פון זינד און פאַרברעכן, וואָס געלֹסטונג ברענגט אין אַרעמקייט, און זיי זיינען דער ווייט גרעס-טער טייל פון די איינוואוינער פון דיין לאַנד. און די, וואָס האָבן אַ סך, און זיי זיינען אַ זייער קליינער טייל פון די איינוואוינער פון דיין לאַנד, וועלן אין אָנהייב בייז ווערן און אויפהייבן אַ גע-שריי קעגן דעם באַפעל, ווייל זיי וועלן זיך נישט וועלן צושיידן מיט דעם, וואָס זיי האָבן, אָבער ביסלעכווייז וועלן זיי דערקענען

אין דיין באַפעל דעם ווילן פון זייער באַשאַפער און טובה־טוער און זיי וועלן שלום ווערן. אָבער עס וועלן צווישן זיי געווים זיין אַ סך, וואָס וועלן גלייך אין אָנהייב דערקענען אין דיין באַפעל דעם ווילן פון אהורא מאזדא, און זיי וועלן אים אָננעמען ווי גער טרייע דינער פון דעם האַר פון חכמה און ליכטיקייט. דיין באַפעל וועט ווערן דאָס געזעץ פון דיין לאַנד, און אַלע איינוואוינער וועלן אים אויספאָלגן. געלויבטונג וועט פאַרשווינדן, זינד וועט אויפהערן, דיין לאַנד וועט ווערן דאָס גליקלעכסטע אונטער דער זון, און דיין נאָמען וועט שיינען און זיין געבענטשט אין אַלע אייביקייטן. אהורא מאזדא וועט דיך דערקלערן פאַר זיין בעסטן העלפער אין זיין טויזנט־יעריקן קאַמף מיט דעם האַר פון פינסטערניש, אַ פאָר לויפער פון דעם משיח, וואָס וועט קומען נאָך דעם גרויסן זיג פון ליכטיקייט איבער פינסטערניש."

קעניג קאוואד האָט לאַנג געקוקט אויף דעם מאַנערן, אויס־געדאַרטן פריסט מיט אַ פאָרשנדיקן, דורכדרינגענדיקן בליק, און ענדלעך געזאָגט:

"ווען איך וואָלט נישט געקענט דיין לעבן, אַ הייליקער פריסט, ווי איינפאַך און וואונטשלאָז און אמתדיק עס איז, וואָלט איך אפשר געמוזט דענקען, אַז דו ביזט געקומען צו מיר נישט אַלס שליח פון אהורא מאזדאן, נאָר פאַרקערט, אַז דיך האָט אונטערנעשיקט צו מיר דער האַר פון פינסטערניש, וועלכער וויל אייני־פירן הפקרות אויף דער וועלט. אָבער ווייל איך קען דיין לעבן, ווי איינפאַך און וואונטשלאָז און אמתדיק עס איז, און ווייל איך ווייס, ווי געטריי און איבערגעגעבן דו ביזט צום באַשאַפער פון דער וועלט אהורא מאזדא, וויל איך נישט צווייפלען אין דער הייליקייט פון דיין שליחות, אָבער איך וויל זיך נעמען דרייסיק טעג צו איבערלויבן..."

ב.

ווען מאזדאק איז אַוועק פון דעם קעניג, האָט דער קעניג נישט געשיקט נאָך זיינע יועצים, זיינע עלטסטע און קלינסטע, צו דער־צוילן זיי, מיט וועלכער שליחות דער הייליקער פריסט מאזדאק

איז געקומען צו אים, און אויסהערן פון זיי, זיינע עלטסטע און קלינסטע, וואָס זיי האָבן צו זאָגן אויף דעם, נאָר ער איז אַוועק צו זיין ווייב דער קעניגין, דער זייער שיינער און זייער קלוגער יאזאמאטא.

זי האָט אויפגענומען דעם קעניג אַן אויסגעפּוצטע אין אירע בעסטע קליידער און באַצירט מיט איר רייכסטער צירונג. אַ שטערנטיכל פון גאָלד און בריליאַנטן האָט באַלויכטן איר לייכטן-דיק ברוין געזיכט, לאַנגע אוירינגלעך פון נוסגרויסע אַשפּאַרביקע פּערל האָבן באַזונדערס באַטייטלט די צירלעכקייט פון אירע קלייד-נע אויערן, אַ ברייטע ווייסע פּערלשנור האָט באַחנט די רייצנדיקע ברוינקייט פון איר הויט, פון אירע דינע לאַנגע פינגער מיט די לאַנגע רויט-באַפּאַרבטע נעגל האָבן אַראַפּגעבליצט איידלשטיינער פון פאַרשיידענע פאַרבן און פאַרשיידענער גרויס, איינגעפּאַסטע אין רינגען פון גאָלד און אַנדערע טייערע מעטאַלן — די אַרבעט פון שטיינערקונסט און גרויסע קינסטלערי-גאָלדשמידן; אירע אַרעמס זיינען געוועזן אַרומגענומען מיט אַרעמבענדער פון פאַרשיידענע טייערע מעטאַלן, אויסגעזעצט מיט רובינען און טאַפּאַזן און אַפּאַלן, אירע קליינע בריסט זיינען געוועזן איבערגעדעקט מיט אַ געפּלעכטס פון גאָלדענע פּעדים און פּליטערלעך און פּיל-פאַרביקע איידלשטיינער, און איבער די ציצן זיינען געזעסן צוויי גרויסע פינקלענדיקע רובינען. אַלץ אויף איר האָט פאַרשטאַרקט דעם רייז פון איר קערפּער און צוגעגעבן חן צו איר הערלעכער שיינקייט.

ווען זי האָט באַמערקט דעם קעניגס באַגייסטערטע פּליקן, האָט זי געוואוסט, אַז די פּויקונסט האָט זיך איר גוט איינגעגעבן, און זי האָט אַריינגעטאַן נאָך מער פאַרפירערשישקייט אין דעם שמיכל, מיט וועלכן זי האָט געפּרעגט:

„וואָס וויל פון מיר מיין האר אין דער צייט פון טאָג?“

און דער קעניג האָט צוריקגעשמיכלט:

„איך וואָלט איצטער געוואָלט פון דיר עטוואָס, וואָס איך האָב נישט געוואָלט, ווען איך בין געגאַנגען צו דיר. אָבער איך וועל פאַרלויפּיק בלויז לאָבן מינע אויגן אין דיין הערלעכקייט און

דערציילן דיר, וואָס איך האָב געוואָלט דערציילן און וואָס איז דער צוועק פון מיין קומען. איך בין אויך נייגעריק צו הערן, וואָס דו וועסט זאָגן."

ער האָט זיך אוועקגעזעצט אויף זיין קליינעם טראָן, וואָס איז דאָ שטענדיק געשטאַנען, זי האָט זיך אַראָפּגעלאָזט פאַר אים אויף דעם טייערן טעפּיך, אָנגעשפּאַרט זיך אָן זיינע קני, אַרויפגעקומט צו אים, און ער האָט דערציילט:

"דער היליקער מאַגיקער מאַדאָק איז ביי מיר ערשט געוועזן מיט אַ געטלעכער שליחות פון אהורא מאדא דעם וועלט-באַ-שאַפער. אַ שליחות, מיט וועלכער דער האַר פון חכמה האָט זיך נישט געווענדט צו קיין קעניג פאַר מיר, און פיר איך זי אויס, וועט קיין קעניג נאָך מיר נישט פאַקומען מער אַזאַ שליחות, ווייל איך וועל ווערן אַרמוזד גרעסטער העלפער."

די קעניגין האָט פריידיק אַרויסגעאַטעמט:

"ווי גליקלעך איך בין, וואָס דו ביזט דער אויסגעוויילטער!" איצטער האָט דער קעניג איר דערציילט, אין וואָס די שליחות איז פאַשמאַנען. צוערשט האָט ער איר דערציילט וועגן דער שותפות פון אייגנטום, דער צוטיילונג פון רייכטום. אירע ברוינע אויגן האָבן זיך פאַרגרעסערט און פאַרטונקלט, איר האַנט האָט זיך אויפגעהויבן צו איר צירונג, און זי האָט שטיל אַרויסגערעדט, כמעט מיט שרעק אין איר שטים:

"וועל איך דאָס אַלץ דאַרפן אוועקגעבן? צוטיילן זיך?" דער קעניג האָט אויפגעלאַכט:

"און ווען? דו ביזט שיין אָן דיין צירונג און נאַקעט האָב איך דיך אַם ליבסטן."

ווען ער האָט אַרויסגערעדט זיינע לעצטע ווערטער, האָט אַ שרעק אים אָנגעפילט, און ער האָט זיך אַ וויילע מיישב געוועזן, צו זאָל ער איר דערציילן וועגן דער ווייבער-שותפות. אָבער ער האָט עס איר דערציילט, ציענדיק די ווערטער און שאַרף איינ-קוקנדיק זיך אין איר.

זי האָט געמאַכט אַ קרום און זויער געזיכט, ווי זי וואָלט אָנ-געפילט געוואָרן מיט עקל און מיאוסן געשמאַק, אויסגעשריען:

„פוי!“ און באהאלטן איר געזיכט אויף זיינע קני, פארשעמט און אָפּגעמיאוסט.

קאוואד האָט אַרױפּגעלייגט זיין האַנט אויף איר קאָפּ, טיף צופּרידן מיט איר װידערווילן, װעלכער האָט אים באַװיזן, װי גע- טרױ זי איז אים, און ער האָט װײטער גערעדט, צו דערווייזן איר די װיכטיקייט פון אַזאַ אײנפיר, װאָס װעט פאַרשטאַפּן די גיפּ- טיקסטע קוואַל, פון װעלכער עס פאַרשפּרייט זיך אײבער דער װעלט אַזױפיל זינד.

די שײנע יאזאַמאַטא האָט ענדלעך אױפּגעהױבן דעם קאָפּ, אָנגעקוקט איר מאַן דעם קעניג מיט פיל חן און שטיפּעריש גע- פּרעגט:

„װעל איך... װעט אַ פּרױ אויך אױסקלייבן פּראַנק און

פּרױ צװישן מענער?“

דער קעניג האָט נאָרנישט געענטפּערט, נאָר געקוקט אויף איר, װי ער װאָלט זי ערשט דערקענט, װי עס װאָלט זיך פאַר אים אױפּגעפּנט אין איר אַן אָפּגרונגט, װעלכן ער האָט אין איר נישט געקענט. ער איז אָנגעפּילט געװאָרן מיט אומרױאיקייט און שאַרף אַ פּרעגט געטאָן:

„האַסטו שױן די מענער, װעלכע דו װאָלסט געװאָלט זיך

אױסקלייבן?“

ער האָט נישט געװאָרט אויף איר ענטפּער, איז אױפּגעשפּרונגן גען פון זיין זײַ, אַרויס פון צימער און געשיקט נאָך מאזדאַקן, ער זאָל גלייך קומען צו אים.

האַט זיך מאזדאַק געװאונדערט, װאָס דער קעניג רופּט אים, װען פון די דרייסיק טעג זײנען נאָך נישט אַריבער קיין דריי שעה. געװיס איז דעם קעניג עפּעס קשה געװאָרן, און ער װיל אױפּ- קלערונג. װאָס קאָן עס זיין אַזױנס? „אַ, אהוראַ מאזדאַ, פּאָהעל מינע געדאַנקע! לאַ'מיד וויסן, אײדער דער קעניג װעט מיר זאָגן!“

װען ער איז געקומען פאַר דעם קעניג און דערפּילט דעם

קעניגס אױפּרעגונג, האָט ער זיך טיף פאַרבוקט און געזאָגט:

„איך װײס נישט, װאָס מײן האַר, דער ליכטיקער קעניג און

ארמודס העלפער, וויל פון מיר, אָבער עס איז געוועזן גוט, וואָס ער האָט מיך גערופן, וויל איך האָב פֿריער דורכגעלאָזן עפעס צו דערקלערן, עפעס, וואָס איז געוועזן זייער וויכטיק."

דער קעניג האָט אים האַרט איבערגעריסן:

"איך וויל טאָקע פון דיר אַ דערקלערונג!"

"אפשר טאָקע די, וואָס איך גיי דיר איצטער מאַכן," האָט מאַזראַק פֿרום און ווייך געזאָגט. "אהורא מאַזראַ דער געדאַנקענ־וויעסער האָט זיכער צונויפגעבראַכט אונזערע געדאַנקען און אַריינ־געגעבן מיר די תירוצים, ווי ער האָט דיר אַריינגעגעבן די קשיות, כדי דו זאָלסט האָבן די פולע אויפקלערונג און דאָס גאַנצע וויסן און קאַנען קומען מיטן גאַנצן האַרצן צו דעם באַשלוס, וועלכן ער וויל פון דיר. האָסטו איצטער, אָ, גרויסער קעניג, נישט גע־וואָלט וויסן, וואָס וועט זיין דיין אייגענע שטעלונג אין דער נייער אָרדענונג, וואָס דו וועסט איינפירן, דאָס הייסט, וואָס וועט גע־שען מיט דיין רייכטום און דיין ווייב דער קעניגין? אָדער האָסטו..."

דער קעניג האָט אים איבערגעריסן:

"דו דאַרפסט ניט ווייטער זוכן, דו האָסט געטראָפן מיט דיין ערשטער פראַגע."

"געבענטשט זאָל זיין אהורא מאַזראַ דער געדאַנקענווייעסער!"

האָט מאַזראַ פֿרום אויסגערופן.

"וואָס איז דיין דערקלערונג?"

"זי איז נישט מיינע, אָ, גרויסער קעניג, זי איז אהורא מאַזראַס. דער האַר פון חכמה האָט מיר אונטערגעזאָגט דעם תירוץ, ווי ער האָט דיר אונטערגעזאָגט די קשייה. געלֹסטונג איז קנאה, אָבער קיינער האָט נאָך קיינמאָל נישט מקנא געוועזן אַ קעניג, קיינער געלֹסט קיינמאָל נישט וואָס דעם קעניגס. וואָס מער און וואָס בעסער און וואָס שענער דער קעניג האָט, אַלץ גליקלעכער פילט זיך זיין לאַנד, און אַ לאַנד וויל, אַז זיין הערשער זאָל האָבן וואָס מער און וואָס בעסער און וואָס שענער. דאָס פאָלק וועט דיך בענטשן, וויל דו וועסט אָפשאַפן אָרעמקייט, און קיינער וועט נישט וועלן אַ טייל פון דעם, וואָס דו האָסט, נאָר מען וועט נאָך

פארגרעסערן דיין טייל. און אזוי וועט קיינער נישט אויפהייבן זיינע אויגן צו דער קעניגין דיין ווייב און קיינער וועט נאך איר נישט געלומטן. דאָס גאַנצע לאַנד איז שטאַלץ, וואָס דו האָסט אַזאַ שיינע קעניגין, און זי איז הייליק, ווי עס איז הייליק אַלץ, וואָס געהערט צו דיר. ביי דיין שוועל הערט אויף יעדע קנאה און געלומטונג, ווי זי הערט אויף ביים שוועל פון דעם הויז פון אהורא מאזדא."

די וואָלקנס פון דעם קעניגס פנים זיינען פאַרשוואונדן, אָבער ער האָט נאָך געפרעגט:

"וועט א פרוי קאָנען אויסקלייבן פראַנס און פרוי צווישן מענער?"

און מאזדאק האָט געענטפערט:

"קאָן א פרוי איצטער אויסקלייבן איר מאַן? פאַרוואָס זאָל זי קאָנען שפעטער, וואָס זי קאָן איצטער נישט? איז דיר איצטער אַלץ קלאָר, א, ליכטיקער קעניג? אָדער ווילסטו נאָך וואָס וויסן?"

און דער קעניג האָט געזאָגט:

"איצטער בלייבט עס ווידער ביי די דרייסיק טעג, אָבער עס וועט זיין גוט, ווען נאָך די דרייסיק טעג וועסטו מיר קאָנען זאָגן, וואָס דאָס פאָלק דענקט וועגן אַזאַ נייעם איינפיר אין זיין לעבן." דער קעניג איז אַוועק צוריק צו דער קעניגין, צו דערריידן, וואָס ער האָט פריער נישט דעררעדט, און צו באַוואונדערן איר שיינקייט, אַפילו ווען זי איז אויסגעטאָן פון יעדער צירונג, און צו זאָגן איר, אַז אויך ווען עס וועט איינגעפירט ווערן די ווייבער שותפות, וועט קיין מאַן נישט טאָרן דערנענטערן זיך צו איר, ווייל קיין מאַן וועט נישט אויפהייבן זיינע אויגן צו איר און וועט בלייבן לעבן.

און דער הייליקער מאזדאק איז אַוועק אין פאָלק, אויסצו געפינען, וואָס עס דענקט וועגן אַזאַ נייעם איינפיר אין זיין לעבן. און זע — זיינע ווערטער זיינען געפאלן אין פאָלק, ווי די פלאַנצן פון דעם גוט באַוואַסערטן בוים, וועלכע אהורא מאזדא רעגנט אַראָפּ אויף דער ערד, צו ברענגען שפייז פאַר זיינע געטרייע. ווייל

דער הייליקער פריסט איז צוערשט געגאנגען צו די, וואָס האָבן גאַרנישט, און צו די, וואָס האָבן ווייניק, און זיי האָבן זיך אָנגע-
כאַפט מיט ברען אָן דער נייער אָרדענונג, וואָס האָט זיי פאַר-
שפּראַכן באַפּרייאונג פון נויט און הונגער, פון גרויסער אַרעמ-
קייט און דעם עלנט און דעם שמוץ, וואָס אַרעמקייט ברענגט מיט
זיך, אָבער אויך באַפּרייאונג פון דער זינד פון געלֹסטונג און
פון רויב און גנבה און מאָרד, וואָס געלֹסטונג ברענגט מיט זיך.
און זיי האָבן געשוואָרן געטריי אויסצופאַלן אַלע געבאַטן פון
דער נייער תורה און האָבן זיך אַ נאָמען געגעבן זענדיק, ווייל
זיי האָבן זיך דערקלערט פאַר די אמתע טרעגער פון זענדיק, דער
רעליגיע פון ליכט און לעבן.

פון זיי איז מאַדראַק געגאנגען צו די, וואָס האָבן נישט צופיל,
אָבער האָבן גענוג פאַר זיך און זייער הויזגעזינד און קאָנען נאָך
אַפּלייגן ווי די חיה אין וואַלד אויף דער צייט פון ווינטער. אָבער
די האָבן זיך אַוועקגעזעצט אויסצורעכענען, צו זיי וועלן זיין גע-
ווינער אָדער פאַרלירער, ווען זיי וועלן זיך טיילן מיט די, וואָס
האָבן גאַרנישט אָדער וואָס האָבן ווייניק, און מיט די, וואָס האָבן
נאָר אַ סך. אויב זיי וועלן אָפּגעבן פון דעם, וואָס זיי האָבן, צו
די, וואָס האָבן גאַרנישט אָדער ווייניק, וועלן זיי נאַטירלעך זיין
די פאַרלירער, און זייער לעבן וועט נישט בעסער נאָר ערנער
ווערן. אָבער זיי וועלן צוקריגן זייער חלק פון די, וואָס האָבן
נאָר אַ סך, וועט זייער פאַרלוסט אויסגעגליכן ווערן מיט דעם גע-
ווינס, און זייער לעבן וועט נישט געענדערט ווערן. און אפשר
קאָן נאָך זיין, אַז דער געווינס וועט אַריבערשטייגן דעם פאַרלוסט,
און דעמאָלט וועלן זיי האָבן מער, ווי זיי האָבן איצטער. האָבן
זיי נישט געקאָנט אויסמאַכן ביי זיך, צו זאָלן זיי אָננעמען די
נייע תורה אָדער נישט. זיי האָבן געשוואָרן, אַז זייערע הענט
זיינען ריין פון גנבה און רויב און מאָרד, אָבער זיי האָבן נישט גע-
קאָנט שווערן, אַז זייערע הערצער זיינען פריי פון געלֹסטונג, און
אויך נישט, אַז זייערע האַנדלונגען זיינען פריי פון שווינדל און
נאַרעריי, פון פאַלשער וואָג און פאַלשער מאָס, וואָס איז געגליכן
צו גנבה און רויב און קומט פון געלֹסטונג. און זיי האָבן גע-

פילט, אז זיי דארפן זיין אויף דער זייט פון אהורא מאזדא, און אויב ער, דער וועלט־פאשאפער, פארדערט פון זיי, וואָס ער פארדערט, מוזן זיי נאָכקומען זיין ווילן, אָבער זיי האָבן דאָך נישט געקאָנט באַשליסן און זיינען געוועזן שטאַרק אומצופרידן, וואָס דער היי־ליקער מאַניער איז געקומען צו זיי און האָט זיי אַראָפּגעשלאָגן פון זייער גלייכגעוויכט און צושטערט זייער רוי. נאָר מאזדאק האָט געוואוסט, אז ווען דער קעניג וועט אַרויסגעבן זיין באַפעל, וועלן זיי זיך נישט דערוועגן צו גיין קעגן אים, ווייל די מורא פאַרן קעניג איז גרויס אין זיי.

אָבער ביי די רייכע, ביי די, וואָס האָבן נאָר אַ סך, האָט מאזדאק נאָר קיין געהער נישט געפונען. זיי האָבן פאַרלאַכט אים און זיינע פרומע רייד. אהורא מאזדא, האָבן זיי געזאָגט, האָט פאַראוים באַשטימט די טויזנטער יאָרן, וואָס די מלחמה צווישן אים און זיין צווילינג־ברודער אננאָ מאיניו דאַרף גע־דויערן, און קיינער טאָר נישט וועלן פאַרקירצן די צייט. עס איז נאָר אַן עבירה צו וועלן פאַרקירצן די צייט! דאָס הייסט דאָך פשוט אַריינמישן זיך אין די פלענער פון דעם וועלט־פאשאפער און צונישט מאַכן זיינע השבונות. און זיי האָבן געטענהט, אז אויב אהורא מאזדא, געבענטשט זאָל זיין זיין נאָמען, וויל די אַפּשאַפונג פון געלסטונג און וויל דערפאַר די איינפירונג פון שותפות אין אייגנטום, פאַרוואָס האָט ער עס נישט אָנגעזאָגט דורך דעם גרויסן זאראטוסטרא, דורך וועמען ער האָט אָנגעזאָגט אַלע אַנדערע זאַכן, וואָס ער האָט געוואָלט. אויב ער האָט עס נישט געטאָן, איז עס געוויס איינע פון די זאַכן, וועלכע ער האָט איבערגעלאָזן פאַר דער צייט נאָך דעם זיג איבער דעם האר פון פינסטערניש, ווען עס וועט קומען דער סאַאַשיאַנט, דער משיח, וואָס אַן אומבאַרירטע בתולה וועט געבאָרן, און מאזדאק גלויבט דאָך געוויס נישט, אז ער איז דאָס דער סאַאַשיאַנט, דער משיח, ווייל עס לעבן נאָך אַ סך עלטערע מענטשן, וואָס האָבן געקאָנט זיין מאַמען... און וואָס איז שייך רויב און גנבה האַלטן זיי זיך אינגאַנצן ריין פון אַזעלכע זינד, ווי זיי האַלטן זיך איינ־זאַנצן ריין פון געלסטונג. זיי האָבן שטענדיק גענומען זיך נאָר

דאָס, וואָס זיי קומט, און זיי פאַרניגען אַלעמען, וואָס יענע האָבן און געלױסטן קיינעמס נישט. עס וואָלט אָבער געוועזן גוט פון דעם הייליקן מאַניער, ווען ער וואָלט אַרויסגעקומען אין נאָמען פון דעם וועלט־פּאַשאַפּער מיט אַ שאַרפּן שטרענגן וואָרט קעגן יעדער געלױסטונג. שוין פּלױזע קנאה אַליין מוז דערקלערט ווערן פאַר אַ פאַרברעך, וואָס דאַרף שווער באַשטראַפּט ווערן.

אויך די ווייבער־שותפות האָט אַרויסגערוּפּן שטאַרקן ענטו־זיאַם ביי די, וואָס האָבן נאָרנישט אָדער ווייניק, ווייל זייערע ווייבער און טעכטער האָבן זיי סיי־וויסן געדאַרפּט פאַרקויפּן צו יעדן אָנבאָטער פון אַ פּרייז פאַר אַן איינציקער נאַכט אָדער אַן איינציקער שעה, און זייערע מענער האָבן זיך קוים דערוועגט צו הַלומען וועגן אַ פּרוי פון די הויכע פענסטער אין זייערע אַרעמס... אָבער אויך ביי די, וואָס האָבן זיך אַוועקגעזעצט רעכענען, האָט די ווייבער־שותפות נישט אַרויסגערוּפּן קיין שווערן ישוב־הדעת, ווייל זיי האָבן גלייך אויסגערעכנט, אַז זיי וועלן נישט זיין קיין פאַרלירער. נאָר די, וואָס האָבן אַ סך, האָבן העפּטיק פּראָטעסט־טירט אויך קעגן שותפות אין ווייבער־יי. צו זייערע אַנדערע טענות האָבן זיי נאָך צוגעגעבן, אַז זיי ווייסן דעם פּרייז פון ווייבער, און ווען זיי וואַרפּן אַן אויג אויף אַ פּרוי, ווייסן זיי, וואָס דאָס וועט זיי קאָסטן, און זיי באַצאָלן ווייליג דעם פּרייז נאָך מיט אַ צולייג. אָבער זיי מוזן באַשטיין, אַז די פּרויען, וואָס זיי האָבן זיך אויס־געקליבן צו זיין די מוטערס פון זייערע קינדער, זאָלן געהערן אינ־גאַנצן צו זיי, און זייערע קינדער זאָלן זיין זייערע קינדער... עס איז געוועזן אַלץ, ווי מאַזדאַק האָט זיך געהאַט פּאַרנע־שמעלט, נאָר האָט ער צווישן די, וואָס האָבן אַ סך, נישט געפונען קיין איינציקן, וואָס זאָל וועלן אָננעמען זיין תּורה, ווי אַ געטרייער דינער פון דעם האַר פון חכמה און ליכטיקייט. אָבער מאַזדאַק האָט זיך געפּרייט מיט דער נאָר גרויסער צאָל פון די, וואָס האָבן אַזוי באַנייטערט אָנגענומען זיין תּורה און אַ נאָמען געגעבן זיך זענדיק, ווייל זיי זיינען די אמתע טרענער פון דער תּורה פון ליכט און לעבן.

און ווען די דרייסיק טעג זיינען אַריבער, איז מאַזדאַק אַוועק

צום קעניג, ווי א גענעראל, וואָס האָט הינטער זיך א זייער גרויסן הייל, ווי דער גרינדער פון א רעליגיע, וואָס האָט אָנגעצונדן די הער צער פון אומציייליקע. קעניגס קאוואד האָט נאָך געהאט זיינע ספקות, אָבער די דערגרייכונגען פון דעם הייליקן פריסט, די שנעלע אָנ- נעמונג און פאַרשפרייטונג פון זיין תורה און די גרויסע צאָל פון זיינע גלויביקע האָבן אוועקגענומען ביי אים די לעצטע אומאַנט- שלאָסנקייט. און מאזדאק איז אוועק פון דעם קעניג מיט א באַ- פעל אין זיינע הענט, אונטערגעשריבן מיט דעם קעניגס נאָמען און געחתמעט מיט דעם קעניגס חתימה, אז אַלע איינוואוינער פון די מדינות, וואָס שטעלן צונויף די גרויסע און מעכטיקע פערסישע מלוכה, מוזן זיך אונטערוואַרפן אהורא מאזדאס ווילן, ווי ער איז אנטפלעקט געוואָרן דעם הייליקן פריסט מאזדאק, און אָננעמען די נייע געזעצן, וואָס זיינען נאָר א צונאָב און א פאַרבעסערונג פון דער תורה, וועלכע אהורא מאזדא האָט מיט טויזנט יאָר צו- ריק אנטפלעקט זיין נביא זאראטוסטרא. פון היינט אָן און וויי- טער זאָל הערשן געמיינשאַפט און שותפות אין דעם רייכטום פון לאַנד: שותפות אין דער ערד און אירע תבואות, שותפות אין די סטאדעס און די הינערשטייגן, שותפות אין די סחורות פון די הענדלער און אין זייערע פאַרדינסטן, שותפות אין די אויס- אַרבעטונגען פון די האַנטווערקער און זייערע פאַרדינסטן. און אויך שותפות אין די פרויען. אַלץ זאָל געהערן אַלעמען, און אַלע פרויען זאָלן געהערן צו אַלע מענער. אויך בלוטפאַרוואַנדטע מאַגן פאַרקערן צווישן זיך: ברידער מיט שוועסטער, און אפילו טאַטעס מיט טעכטער און מוטערס מיט זין, ווייל דער פאַרבאָט רופט אַרויס געלֹסטונג, און געלֹסטונג איז די מוטער פון אַלע זינד.

ג.

אין יענער צייט האָבן אין פרס געוואוינט זייער א סך יידן. זייער הויפט-וואוינאָרט איז געוועזן די מדינה פון בבֿל, וועלכע איז געוועזן א טייל פון דער פערסישער מלוכה, זינט דער גרויסער קעניג כורש האָט זי איינגענומען. דאָ ביי די טייכן פון בבֿל,

וואו זיי האָבן אמאָל אָפגעזאָגט זיך צו זינגען זייערע לידער, האָבן זיי אין די גרויסע ישיבות פון נהרדעי, סורא און פומבאדיתא אין משך פון יאָרהונדערטער געשאַפן דעם תלמוד, וואָס איז, ווי דער תנ"ך, געוואָרן דאָס באַגלייט־בוך פון די יידן אויף אלע זייערע וואַנדערונגען דורך אלע שפעטערדיקע יאָרהונדערטער. דאָס רוב האָבן די בכלער יידן געוואוינט אין דערפער, וואו זיי האָבן געלעבט דאָס לעבן פון שווער אַרבעטנדיקע פויערים, נאָכנייענדיק נאָך דעם אַסעראַיזן און ראַנגלענדיק זיך מיט דער ערד, און אזוי אָרעם, אז זיי האָבן גענעסן ברויט מיט ברויט און געגאָלטן דער־פאר אַלס טיפשים. אָבער אַ סך פון זיי האָבן געוואוינט אין די שטעט פון בבל און באַשעפטיקט זיך מיט האַנדל און מיט מלאכה און מיט תורה. זיי האָבן גערעדט זייער אייגענע שפראַך, געהאַט זייערע אייגענע מנהגים, געדינט זייער אייגענעם גאָט און אויפ־געפירט זיך נאָך די דינים, וואָס די תלמידי חכמים אין זייערע גרויסע ישיבות האָבן פעסטגעשטעלט דור אין דור אויס נאָך לאַנגע פלוגות און שקלא וטריאם (שאַקלאַ וטאָריאַם). אָבער אויך פאָליטיש זיינען זיי געוועזן אַ באַזונדערקייט, רעגירט פון אַ ריש גלותא — אַ ירושהאַמט, וואָס איז איבערגעגאַנגען פון טאַטע צו זון און געצויגן זיין אָנהייב פון הלל הזקן, וואָס האָט אָפגעשטאַמט פון מלכות בית דוד.

אין יענע טעג פון דעם קעניג קאוואד און דעם פריסט מאזראק איז געוועזן ריש גלותא מר זוטרא. נאָך גאָר אַ יונגער יינגל, אָבער קלוג און געלערנט נישט נאָך זיינע יאָרן, אַ ווירדיקער שפראַך פון דוד המלך'ס הויז. די יידן פון בבל האָבן זיך אָנדער־צוילט וועגן אים וואונדערלעכע חידושים.

זיין טאַטע מר הונא איז געוועזן אַ געלערנטער מאַן און ריש גלותא, און זיין זיידע מר חנינא, דער פאָטער פון זיין מוטער, איז געוועזן ראש ישיבה און איינער פון די באַדייטנדיקסטע תלמידי חכמים פון זיין דור, וואָס איז געווען דער דור פון רבינא, דעם צוזאַמענשטעלער פון דעם תלמוד. איינמאָל איז אויסגעבראָכן אַ קריג צווישן דעם ריש גלותא מר הונא און זיין שווער דעם ראש ישיבה מר חנינא וועגן עפעס אַ דין אין דער תורה, און עס

איז זיך צואוואקסן די ביטערסטע פלוגתא. זיי האָבן באַוואָרפן איינער דעם אַנדערן מיט ראיות פון אַנדערע חכמים, מיט קל וחומר'ס, מיט גזירה שוה'ס, מיט אויסטייטשונגען פון פסוקים, און קיינער פון זיי איז נישט אָפגעטראָטן פון זיין מיינונג נישט אויף אַ האָר. ביז ענדלעך איז מר הונא שטאַרק אין כעס גע-וואָרן, און וואָס ער האָט נישט געקאָנט דערגרייכן מיט זיין לאָגיק און זיין וויסן, האָט ער באַשלאָסן צו דערגרייכן מיט זיין מאַכט. אַלס ריש גלותא האָט ער גוזר געוועזן אויף מר חנינאן צו פאַרלאָזן די שטאָדט האַלבנאַקעט און פּאַרוועס, געלאָזן אים שטיין אַ גאַנצע נאַכט פאַר דער שטאָדט-טויער און פאַרבאָטן די, וואָס האָבן גע-וואוינט הינטער דער שטאָט-טויער, אַריינצונעמען אים צו זיך אין שטוב. מר חנינא האָט פאַר האַרצווייטיק און באַליידיקונג אָפּגע-וויינט אַ גאַנצע נאַכט מיט ביטערע טרערן, וועלכע האָבן געקאָנט אָנפילן אַ גרויסן טאָפּ און נאָך אַריבערגיין איבער די ברעגן. ווען מר חנינא איז ענדלעך פאַר מידקייט אַוועקגעפאַלן אויף זיין אָרט און איינגעשלאָפן מיט די טרערן נאָך קאַפּענדיק, האָט ער געזען אַ חלום. ער איז אַרומגעגאַנגען מיט אַ האַק אין אַ געדיכטן צע-דערוואַלד און אויסגעהאַקט בוים נאָך בוים, בוים נאָך בוים. עס איז געבליבן נאָר נאָך איין קליין בוימדל, אַ יונגס, קוים פון דער ערד אַרויסגעשפּראַצט, און אָט האָט ער אויפגעהויבן דעם האַק און געוואָלט אַראָפּלאָזן אים אויפן בוימדל. האָט זיך פּלוצלונג באַוויזן אַן אַלמער מאַן מיט אַ שניידווייסער באָרד און דער הערלעכקייט פון אַ מלך אויף זיין פנים, און אָפּגעשטעלט זיין האַנט און שטרענג גע-זאָגט:

„וויסטו, וואָס דו ביסט גענאַנגען טאָן? דו וואָלסט פאַר-ניכט דעם לעצטן שפּראַץ פון מין הויז און פון מיר וואָלט מער קיין זכר ניט געבליבן!“

און מר חנינא האָט געוואוסט, אַז דאָס רעדט צו אים דוד המלך, און ער האָט געוואָלט וואָס ענטפערן, אָבער דאָ האָט מען אים רעשידיק אויפגעוועקט מיט אַ שרעקלעכער בשורה: אין דער נאַכט איז אויסגעשטאַרבן די גאַנצע הויז פון דעם ריש גלותא. געבליבן נאָר זיין טאָכטער, די ווייב פון מר הונא, און זי איז טראָג-

געדיק. האָט מר חנינא פאַרשטאַנען זיין חלום און גענומען אויף זיך אָפּצוהיטן זיין טאָכטער, אין וועלכער עס שפּראַצט אַ יונג בויםל פון דודס שטאַם. ער האָט זיך אויפגעשטעלט ווי אַ שומר פאַר איר הויז, איז געשטאַנען שמירה טאָג און נאַכט, אין שלאַסס־רעגן און אונטער ברענענדיקער זון. ביז ענדלעך האָט זיין טאָכטער געהאַט אַ זון, וועמען זי האָט געוואָלט אַ נאָמען געבן הונא נאָך זיין פאַרשטאַרבענעם פאָטער, אָבער מר חנינא האָט נישט דערלאָזן, אַז דער באַליידיקער פון אַ תלמיד חכם זאָל האָבן אַ נאָמען נאָך זיך, און מען האָט דעם נייגעבוירענעם אַ נאָמען געגעבן זוטרא. מר חנינא האָט זיך אינגאַנצן אוועקגעגעבן זיין אייניקל, געוועזן אים אָנשטאַט אַ פאָטער און איבערגעגעבן אים זיין תורה און זיין גאַנץ וויסן. און דער יינגל איז געוועזן געבענטשט מיט גרויסע פעאיקייטן, מיט אַ שאַרפן זכרון און אַ שאַרפער תפיסה, ווי אַ שוואַם אַרײַנזאָפנדיק אין זיך אַלץ, וואָס דער זיידע האָט אין אים אַרײַנגעגעבן, און צו פּופּצן יאָר איז ער שוין געוועזן אַ גאַנצער מאַן מיט אַ געזונטן פאַרשטאַנד און אַ סך וויסן, ראָוי איבערצונעמען די גדולה פון זיין טאַטן און זיינע זיידעס.

אָבער מר פּאכרא, זיין פאַרשטאַרבענער שוועסטערס מאַן, וואָס איז געוועזן דער שטעלפּאַרטערטער פון דעם ריש גלותא, ביז זוטרא וועט אויסוואַקסן, האָט אים נישט געוואָלט איבערגעבן די ירושה פון זיינע עלטערן. ער האָט געטענהט, אַז דער יינגל איז נאָך צו יונג, און אויסער דעם איז ער אין די אַלע יאָרן געוועזן אַ גוטער ריש גלותא, נישט דער קעניג און נישט די יידן קאָנען גאַרנישט אויסזעצן קעגן אים, און ער זעט נישט איין, פאַרוואָס ער זאָל איבערגעבן די גדולה צו אַ יונגן יינגל, וואָס מען ווייס נישט, וואָס פאַר אַ ריש גלותא ער וועט זיין.

אַלע איבערריידענישן מיט מר פּאכראַן האָבן נישט געהאַלפּן. ער איז נאָך געוואָרן ביז, און מען האָט געדאַרפט מורא האָבן, אַז זיין צאָרן וועט טרעפּן דעם יונגן זוטראַ. יעמאַלט האָט מר חנינא גענומען זיין אייניקל און אַ סך מתנות אין גאָלד און זילבער און גוטע שטיינער, און איז אוועק אין קטעסיפּאָן, דער הויפט־שטאַט פון פּרס, צום קעניג קאוואד, אויסצופּועלן ביי אים, ער זאָל אַראָפּ־

זעצן מר פאכדאן פון דעם שטול, וואָס ער האָט פאַרכאַפּט, און אַרויפּזעצן אויפן שטול זיין אייניקל דעם יונגן זוטראָ, צו וועמען דער אַמט פון ריש גלותא נעהערט בירושה, און זאָל דער קעניג אַליין זען, אַז דער יונגער יינגל איז ראוי צו פאַרנעמען דעם פּלאַץ. דער קעניג האָט אָנגעקוקט דעם יונגן יינגל, וועלכער איז געוועזן זייער שיין צו אַנקוקן. הויך געוואַקסן און גוט געבויט אין זיינע אַקסלען און זיינע שענקל, מיט אַ קאָפּ געדיכטע געקרייול-טע פּעך-שוואַרצע האָר און אַ מילך-ווייסן פנים, אויף וועלכן עס זיינען נאָך נישט געוועזן קיין סימנים פון האָר און פון וועלכן עס האָבן אַרויסגעשיינט צוויי שוואַרצע דימענט-אויגן. און ווען דער קעניג האָט אים גענוג אָנגעקוקט, און עס איז געוועזן קענ-טיק, אַז דער יינגל האָט געפונען חן אין זיינע אויגן, האָט ער מיט אַ פּריינטלעכן שמיכל געפרעגט:

„ביזטו נישט צו יונג צו זיין אַ רעגירער?“

און זוטראָ האָט רואיק געענטפערט:

„איך שטאַם פון אַ קעניגלעכער פאַמיליע, אין וועלכער איי-נער פון מיינע עלטער-זיידעס איז געוואָרן קעניג, ווען ער איז אַלט געוועזן זיבן יאָר, און ער האָט געטאָן דאָס ריכטיקע אין די אויגן פון גאָט.“

און דער קעניג האָט ווייטער געפרעגט:

„וואָס איז דאָס ריכטיקע, וואָס דו דאַרפסט טאָן אין די אויגן פון דיין גאָט, ווען דו וועסט זויערן מיין פאַרטרעטער ביי די יידן פון בבל?“

און זוטראָ האָט געענטפערט מיט קלאָרער שטים, לאַנגזאַם ריידנדיק:

„די פליכט צו משפּטן די יידן פון בבל נאָך גערעכטיקייט און אַכטונג צו געבן, זיי זאָלן לעבן נאָכן געזעץ און נישט פאַרנעסן געבאָט און יושר אין דעם געיעג נאָך רייכטום און אין דער נאָכ-געבונג פון תּאוות.“

דעם קעניגס געזיכט האָט אויסגעדריקט התּפעלות, און ער האָט קורץ אַרויסגערעדט:

„דו געפעלסט מיר.“

און אזוי איז זומראָ געוואָרן ריש גלותא מיט דעם חסד פון דעם קעניג. אָבער די רייזע צום קעניג איז געוועזן גאנץ איבער-ריק, ווייל ווען זומראָ און זיין זיידע מר חנינא זיינען נאָך געוועזן אונטערוועגס, איז מר פאכרא געשטאָרבן פון דעם בים פון א פליג. און די יידן פון בבֿל, די פויערים און די הענדלער און די בעל מלאכות און די תלמידים פון די ישיבות, האָבן אַלע געוואוסט, אז זומראָ איז זייער ריש גלותא מיט דעם חסד פון נאָט.

דער יונגער ריש גלותא, וואָס האָט איצטער געהייסן מר זומראָ, איז נישט לאַנג געזעסן אויף זיין רעגירער־שטול, ווען ער האָט באַקומען דעם קעניגס באַפעל, אז אַלע איינוואוינער פון דער פּערסישער מלוכה, עס מאַכט נישט אויס, אין וועלכן נאָט זיי גלויבן און וואָס זייער אמונה איז, מוזן זיך טיילן צווישן זיך מיט זייער אייגנטום און זייערע ווייבער, און אז ער, דער פאַרטערטער פון דעם קעניג ביי די יידן פון בבֿל, מוז צווען, אז די יידן זאָלן אויספאַלן דעם קעניגס באַפעל און לעבן נאָך דעם נייעם געזעץ.

מר זומראָ האָט געלייענט און איבערגעלייענט דעם קעניגס באַפעל, באַטראַכט און איבערגעטראַכט יעדע שורה, יעדעס וואָרט, און ער האָט געוואוסט, אז אַ שווערער וואַלסן האָט זיך אָנגערוקט אויף אים און אויף אַלע יידן אין דער מלוכה פּרס. אַלס פאַרטרעטער פון דעם קעניג האָט ער געדאַרפט גלייך פאַררופן צו זיך זיינע שרייבער און לאָזן זיי איבערשרייבן דעם קעניגס באַפעל און פאַנאָדערשיקן אים אומעטום, וואו עס וואוינען יידן, וואָס שטייען אונטער זיין הערשאַפט, און צוגעבן צו דעם, זיי זאָלן וויסן, אז דינא דמלכותא דינא, אז אַ געזעץ פון דעם מלך איז ווי אַ געזעץ פון דער תורה און מוז אויסגעפאַלגט ווערן, אויב מען וויל נישט שווער פאַשטראַפט ווערן. אָבער ער האָט זיך נישט געאייילט דאָס צו טאָן, און אָנשטאַט דעם האָט ער געלאָזט וויסן זיין זיידן מר חנינא, וואָס איז גראָד יעמאַלט נישט געוועזן לעבן אים אין זיין הויפט־שטאַט מחווא, און רב יוסי דעם ראש ישיבה פון פומבדיתא און רב גיזא דעם ראש ישיבה פון סורא און רב סימנא און רב אהונא און נאָך אַנדערער פירער פון יידישע קהילות, זיי זאָלן זיך באַאייילן און קומען צו אים, ווייל אַ וואַלסן

רוקט זיך אָן אויף די יידן אין דער מלוכה פון פּרס. און ווען זיי זיינען זיך צונויפגעקומען פאַר אים, האָט ער פאַר זיי פאַרגעלייענט דעם באַפֿעל פון דעם קעניג מיט פעסטער שטים און מיט דער שטרענגקייט פון אַ רעגירער, אזוי אז זיי האָבן געקאַנט גלויבן, אז ער, דער ריש גלותא, דעם קעניגס פאַרטרעטער, וועט טאַקע צוזען, אז די יידן זאָלן אויספאַלגן דעם קעניגס באַפֿעל. זיי האָבן אים אויסגעהערט מיט שרעק אין האַרצן און מיט שרעק אין די אויגן, און ווען מר זוטראַ האָט געענדיקט, האָבן זיי זיך איבער-געקוקט צווישן זיך, דערשטוינטע, דערשראָקענע, און דערנאָך צו געווענדט זייער שרעק און דערשטוינונג צום ריש גלותא און ווי איין מענטש אויסגעשריען:

„וואָס גייסטו טאָן?“

מר. זוטראַ האָט זיי אַ וויילע אָנגעקוקט. זיינע בליקן האָבן באַרירט יעדן איינעם פון זיי; יעדן איינעם פון זיי, אויך זיין זיידן, האָט ער געגעבן צו פילן, אז פאַר זיי זיצט איצט אַ הערשער, אַ פאַרטרעטער פון דעם קעניג, פון דעם קעניגס מאַכט. זיין גע-זיכט האָט אָנגענומען דעם אויסדרוק פון פעסטקייט און אַנט-שלאָסנקייט, און ער האָט ענדלעך רואיק און פעסט אַרויסגערעדט:

„מיר וועלן דעם באַפֿעל פון דעם קעניג נישט אָננעמען!“

די פאַרזאַמלטע האָבן אויפגעאַטעמט — אַן אויפאַטעמונג פון באַפרייאונג און דערלייכטערונג, אין אַ סך אויגן האָבן זיך באַוווּזן טרערן פון גערירטקייט. אָבער ער, ווי ער וואָלט גאָר נישט באַמערקט די אויפגענונג צווישן די פאַרזאַמלטע, האָט וויר טער גערעדט מיט דער זעלביקער רואיקייט און פעסטקייט:

„דער באַפֿעל פון דעם קעניג איז אַ באַפֿעל פאַר אַלע אייני-וואוינער פון אַלע מדינות אין דער מלוכה פון פּרס. עס איז אַ גזירה אויף אַלע פעלקער און אַלע מענטשן, עס מאַכט נישט אויס, אין וועלכן גאַט זיי גלויבן און וואָס זייער אמונה איז, און נישט בלויז אויף יידן אַליין, און דאָך מוזן מיר זי באַהאַנדלען, ווי זי וואָלט געוועזן אַ גזירה אויף יידן אַליין. איך ווייס נישט, ווי די אַלע אַנדערע פעלקער און די אַלע אַנדערע אונטערטאַנען וועלן

אויפנעמען דעם באפעל פון דעם קעניג. איך ווייס נאָר, אז מיר קאָנען אים נישט אָננעמען — אין זיין גאַנצקייט."

די לעצטע דריי ווערטער האָבן איבערראַשט, און מר הניא האָט אָנגעשטעלט פאַרוואַנדערטע אויגן און געפרעגט:

„וואָס מיינסטו: 'אין זיין גאַנצקייט'?"

מר זומראַ האָט ווייטער גערעדט געלאַסן און פעסט:

„איך מוין, אז אין דעם פרט פון דיני ממונות, אין דעם פרט פון געלט און אייגנטום וועלן מיר זיך אונטערוואַרפן. דאָ איז דינא דמלכותא דינא, און איך וועל זען, אז מיר זאָלן דאָס געזעץ אויספאַלגן. אונזערע רייכע יידן וועלן זיך מוזן טיילן מיט אונז זערע אָרעמעלייט, און איך וועל צווען, אז אונזערע אָרעמעלייט זאָלן נישט פאַרטיילט ווערן. אין דעם פרט וועלן מיר נישט עובר זיין אויף קיין דין אין אונזער תורה. אין דעם פרט וועלן מיר אפילו האַנדלען אין דעם גייסט פון אונזער תורה. מיר וועלן אפילו ווערן בעסערע יידן. עס וועלן געהאָלפן ווערן אונזערע אָרעמע לייט, און אונזערע עשירים וועלן נישט פאַרהונגערט ווערן, און די צאָל פון אונזערע תורה־לערנער וועט פאַרגרעסערט ווערן, ווייל זיי וועלן האָבן זייער פאַרזאָרגונג. קיינער פון אונזערע עשירים וועט נישט טאָרן דערוועגן זיך צו גיין קעגן דעם דאָזיקן געזעץ, אויב ער וועט נישט וועלן פאַרלירן אלץ. איך נעם אָן דעם געזעץ, מיר וועלן אים אָננעמען. אָבער מיר קאָנען בשום אופן נישט אָננעמען דעם אַנדער טייל פון דעם באפעל. מיר וועלן קיינמאָל נישט איינגיין אויף ווייבער־שותפות."

„אַט דאָס! אַט דאָס!" האָבן אויסגערופן אַ סך פון די פאַרזאַמלטע, ווי ער וואָלט אַרויסגערעדט, וואָס זיי האָבן געהאַט אויפן האַרצן. און מר זומראַ האָט ווייטער גערעדט, ווי ער וואָלט ניט איבערגעדיסן געוואָרן:

„גילוי עריות, פרייע ווייבעריי..."

רויטקייט האָט באַדעקט זיין געזיכט, שעמעוודיקייט האָט אים אויסגעפילט, זיין שטים האָט פאַרלאָרן איר פעסטקייט. ער, דער יונגער יינגל, וואָס האָט נאָך קיין פרוי נישט געוואוסט, האָט גערעדט וועגן עריות פאַר אזא עדה יידן! אָבער ער האָט

שנעל ארפנעשלונגען די שעמעוודיקייט, איז אפילו ביזן גע-
וואָרן אויף זיך פאר זיין רויטווערן. ער איז רעגירער, פירער,
ריש גלותא — ער דארף קאָנען ריידן וועגן אלץ. ער האָט ווידער
אַנגענומען זיך מיט פעסטקייט, און זיין שטים האָט געקלונגען
הארטער און שטארקער ווי פריער:

„גילוי עריות, ווי עבודה זרה און שפיכת דמים זיינען
גרונט-איסורים, אויף וועלכע עס האַלט זיך אונזער פאָלק, זיי-
נען די הויפט-אונטערשיידונגען צווישן אונז און אַלע אַנדערע
פעלקער. אזוי האָט געפסקנט דער גרויסער תנא רבי עקיבא,
ווען ער און די אַנדערע חכמים זיינען געלעגן באַהאַלטן אין
דעם דאָכשטיבל אין לוד. מיר קאָנען עובר זיין אויף אַנדערע
אַנזאָגן אין דער תורה, ווען מיר ווערן דערצו געצוואונגען, אָבער
קיין מאָל נישט אויף גילוי עריות, עבודה זרה און שפיכת
דמים. טוען מיר עס, הערן מיר אויף צו זיין דאָס פאָלק פון
גאָט, ווערן מיר אויס יידן. דעם קעניגס באַפעל וועגן וויי-
בער-שותפות איז אשת-אישעריי, איז הורעריי צווישן די נאָנטס-
טע קרובים. אונזער תורה באַפעלט אונז: פאַראַמרייניקט
זיך נישט מיט דעם! מיר וועלן אויספאַנגן דעם באַפעל פון דער
תורה, וועלן נישט אַננעמען דעם באַפעל פון דעם קעניג. אזוי
זאָג איך, מר זוטראַ דער ריש גלותא. האָט ווער פון איך וואָס
איינצואווענדן? איר זייט אַלע עלטער פאַר מיר, קליינער און
געלערנטער. אויב איר האָט וואָס איינצואווענדן, וועל איך אויס-
הערן, און אויב איר זייט גערעכט, וועל איך פרובירן צו ענ-
דערן מיין מיינונג.“

זיינען די פאַרזאַמלטע געזעסן גאַנץ געפלעפט פון דער
רעדע פון זייער ריש גלותא, וואָס איז נאָך געוועזן גאָר אַ יונג-
גער יינגל, פון דער פעסטקייט אין זיין שטים און דער אַנט-
שלאָסנקייט אין זיין גאַנצער האַלטונג, און קיינער פון זיי, אפילו
דער גאָר אַלטער רבי יוסי פון פומבדיתא האָט נישט געפונען
וואָס צו זאָגן, און אַ וויילע איז געוועזן גאַנץ שטיל, ביז מר
חנינא האָט אויפגעטאָן זיין מויל און געזאָגט:
„מיין קינד, פון דיין מויל האָט ארויסגערעדט דער אמת,

ווי אונזערע חכמים האָבן אים אונז געלערנט, און מיר ווייסן נישט, וואָס איינצואווענדן קעגן דייע ווערטער. עס וועלן זיך מסתמא געפינען אַ סך צווישן די יידן פון בבל, וואָס וועלן פילייכט מוחל זיין אויף עריות און וועלן בעסער וועלן אָפּ-שרייען די גזירה אויף געלט און אייגנטום. אָבער דאָס וועלן זיין אזוינע יידן, וואָס ווייסן ווייניק וועגן אונזער תורה און טראַכטן נאָר פון זיך, און זייער מיינונג דאַרף אונז נישט אָנ-ניין. און אפשר רייד איך איצטער לשון-הרע אויף יידן, און אלע ווי איינער וועלן זיך די יידן אָפּזאָגן פון גילוי עריות, וואָס איז אזוי וויכטיק ווי ביישטיין קעגן געצנדינעריי און בלוטפאַרגאָס. עס איז, ווי דו האָסט געזאָגט: מיר וועלן אָננעמען די גזירה אויף אייגנטום, ווייל אזוי מוז זיין נאָך דעם קעניגס געזעץ, אָבער מיר וועלן נישט אָננעמען די גזירה אויף עריות, ווייל אזוי טאָר נישט זיין על-פּי-תורה."

און איצטער האָט דער אַלטער רב יוסי פון פומבדיתא גע-פונען וואָס צו זאָגן, און ער האָט אַרויסגערעדט מיט התפעלות: "וונגער ריש גלותא, עס האָבן אַרויסגערעדט פון דיר דורות פון קדושים, די עשרה הרוגי מלכות האָבן גערעדט מיט דיין צונג. און עס האָט גערעדט פון דיר די תורה אונזערע, וועלכע האָט ניט אויפגעהערט צו וואַרנען אונז קעגן די אומוירדיקייט פון עריות. "פאַראומרייניקט זיך נישט מיט דעם" — איינ-מאַל, און באלד אַ צווייט מאָל: "און איר זאָלט נישט טאָן גאַרנישט פון די דאָזיקע אומוירדיקייטן". און גלייך צום דריטן מאָל: "וואַרום אלע, וואָס וועלן טאָן עפעס פון די דאָזיקע אומוירדיקייטן, וועלן די נפשות, וואָס טוען עס, פאַרשניטן ווערן פון זייער פּאָלק". און ווידער אַמאָל, צום לעצטן מאָל, אין דער זעלביקער פרשה: "און איר זאָלט אָפּהיטן מיין אָנ-זאָג נישט צו טאָן עפעס פון די געזעצן פון די אומוירדיקייטן..." זבן וועלן מיר פּאָלגן אונזער תורה, מיר וועלן נישט פּאָלגן דעם מלך."

אַ פּאָר שטימען פון די פאַרזאַמלטע האָבן אויסגעשרייען, ווי זיי וואָלטן זיך צונויפגערעדט:

„און וואָס וועט טאָן דער מלך? !“
 עס איז געוואָרן שטיל, און שרעק האָט זיך געפילט אין
 דער שטיבלקייט, און אלע אויגן האָבן זיך געווענדט צום יינגל,
 וואָס איז געזעסן אויפן שטול פון דעם ריש גלותא. אָבער דער
 יינגל, וואָס איז געזעסן אויפן שטול פון דעם ריש גלותא, האָט
 שוין לאַנג דערוואַרט אַזאָ פראַגע, ווייל ער האָט זי זיך שוין
 לאַנג אַליין געפרעגט און אויך פאַרענטפערט, און ער האָט פעסט
 און רואיק געזאָגט:

„דער קעניג וועט אין כעס ווערן, אַנשיקן אויף אונז זיי
 נע צווינגער און זיינע שטראַף-חיילות. מיר וועלן זיי דערוואַרטן
 און באַגעגענען זיי.“

די שטיבלקייט איז נאָך שטאַרקער געוואָרן און דריקנדיקער.
 און אין איר האָט אַרומגעפלאַמערט אַ שרעקגעמורמל:
 „אַ בונט מאַכן? שטעלן זיך קעגן דעם קעניגס חיילות? !“
 און דער יינגל אויפן שטול פון דעם ריש גלותא האָט
 כמעט אַרויסגעשריען:

„יאָ! מיט שווערט און שפיז! האָט איר זיך דערשראָקן?
 זאָלן זיי מאַכן אונזערע שוועסטער פאַר זונות? !“
 ער האָט אָנגעקוקט די מורמלער מיט שאַרפן בליק, און זיי
 האָבן זיך פאַרלאָרן, אַראָפּגעלאָזט די אויגן, און ער האָט איצט
 טער פאַרטגעזעצט רואיק און געלאָסן:

„אָבער איידער מיר וועלן זיך נעמען פאַר שפיז און שווערט,
 וועלן מיר פאַרוזכן צו פועלן ביים קעניג מיט גוטן, אַז די יידן
 זאָלן באַפרייט ווערן פון דער גזירה פון דער ווייבער-שותפות.
 מיר וועלן אויסקלייבן פון צווישן אונז דריי שלוחים, וואָס
 וועלן קומען פאַר דעם קעניג און אים דערקלערן, אַז די יידן
 זיינען וויליק אָנצונעמען געמיינשאַפט פון אייננטום, אָבער זיי
 וועלן בשום אופן נישט אָננעמען געמיינשאַפט פון ווייבער,
 ווייל דאָס איז קעגן אונזער תורה. און אפשר וועט זיין האַרץ
 זיין גוט צו אונז און ער וועט אין זיין גנעדיקייט איינזען, אַז
 ער דאַרף אויסלאָזן זיינע יידישע אונטערטאַנען פון דעם דאָך-
 זיכן באַפעל, ווייל זיי מוזן אויספאַלן דעם באַפעל פון אַ גרע-

סערן מלך איבער זיי, דעם באפעל פון זייער גאָט, דעם גאָט פון זייערע אָבות..."

האָבן זיך די פארזאמלטע אָנגעכאפט אָן דעם דאָזיקן געדאַנק און אין איין קול אויסגעשריען:
 „שיקן שלוחים! שיקן שלוחים!“

און מר זוטרא האָט אַרײַנגעשריען אין דער אויפרודערונג:
 „קלייבט אויס די דריי שלוחים!“

האָבן אַלע אין איין קול צוערשט אָנגערופן אים, און דער-נאָך ווידער אַלע אין איין קול מר חנינאָן, אָבער ביים דריטן האָבן זיך די שטימען צוטיילט. אייניקע האָבן אָנגערופן רב יוסי, אנדערע האָבן אויסגעשריען דעם נאָמען פון רב אהונא, גאָך אנדערע — דעם נאָמען פון רב סימנא, און יעדער צד האָט זיך גענומען דערקלערן, פארוואָס דאָרף גיין דווקא דער, וועלכן ער האָט אָנגערופן. מען האָט געוואָגן חכמה, געמאַסטן תורה, אויסגעשפילט שיינקייט, הדרת פנים, אַרויסגעשטעלט רעדנער-קונסט. ביז ענדלעך האָט זיך אַרײַנגעמישט דער יינגל אויף דעם שטול פון דעם ריש גלותא און געזאָגט, אַז ער איז פאַר דעם, אַז רב גיזא פון סורא זאָל גיין, ווייל רב גיזא איז אַ מאַן פון נאָך נישט פּערציק יאָר און זעט אויס שטאַרק און קרעפֿ-טיק. עס וועט זיין גוט, אַז פאַר דעם קעניג וועלן קומען אַ גאַנץ אַלטער, אַ מיטלעריקער און אַ גאַנץ יונגער, דאָס וועט אים באַווײַזן, אַז אַלע מענער פון אַלע עלטער אונטער די יידן זיינען קעגן פּרויעגעמיינשאַפט: נישט נאָר דער גאַנץ אַלטער, וואָס האָט שוין זיין כוח פאַרלאָרן, נאָר אויך דער, וואָס זיין כוח איז נאָך גרויס אין אים, ווי אויך דער, וואָס זיין כוח איז ווי אומבאַקאַנטע קראַפט פון דעם נישט אַרויסגעלאָזענעם דאַמף פון אַ קאָכעדיקן קעסל.

איז עס געפעלן געוואָרן די פאַרזאַמלטע, און רב גיזא פון סורא איז אויסגעקליבן געוואָרן צו זיין דער דריטער פון די דריי שלוחים, וואָס וועלן דאַרפן קומען פאַרן קעניג און אויס-בעטן ביי אים, ער זאָל באַפּרייען די יידן פון דער עריות-גזירה. און די פאַרזאַמלטע זיינען זיך צוגאַנגען אין גרויסער התפעלות

איבער דער חכמה פון דעם יונגל אויפן שטול פון דעם ריש נלותא און האָבן געזען באַשיימפּעדלעך, אז נישט אומזיסט איז ער אין אזא צייט געוואָרן זייער פירער, און זיינען געוועזן זייער צופרידן.

אַבער קיינער פון זיי האָט נישט געוואוסט, אז מר זוטראָ איז געוועזן אומצופרידן מיט זיך אַליין און האָט זיך כמעט א נדר געגעבן צו באַשטראָפן זיין פלייש און נישט חתונה האָבן און בלייבן א נזיר, ווייל ווען ער האָט גערעדט וועגן דער ווייבער נזירה, האָט ער געפילט אַן אומרואיקייט אין זיין קערפער. די שעמעוודיקייט, וועלכע האָט אויפגעכוואַליעט אין אים אין אַנ-הייב פון זיינע רייד, איז געוועזן די טאַכטער פון דער דאָזיקער אומרואיקייט, וועלכע איז געלעגן פאַרבאָרגן אין אים און האָט אים שוין מער נישט אָפּגעלאָזן. אַבער די דאָזיקע אומרואיקייט איז געוועזן אַ זינדיקע, און דער יונגל האָט אויף זיך אַרויפגע-לייגט נישט צו טראַכטן וועגן פרויען און אויסמיידן זייער נאַנט קייט און נישט וועלן חתונה האָבן, ווייל חתונה וועט זיין די באַפרידיקונג פון דער זינדיקער אומרואיקייט, וועלכע איז אים באַפאַלן בפּנים כל עם ועדה, ווען ער האָט גערעדט צו די עלטסטע און בעסטע פון זיין פּאָלס.

ד.

אַבער נישט נאָר די יידן אַליין האָבן אָפּגעהאַלטן אַ פאַר-זאַמלונג און זיך באַראַטן וועגן דעם קעניגס באַפעל. עם האָבן זיך אויך באַראַטן די שררות און פּריצים פון לאַנד, די זייער רייכע און מעכטיקע, נאַנטע צום קעניג, הויכגעשטעלטע, דעה זאָגער אין לאַנד. צווישן זיי איז אַפילו געוועזן דעם קעניגס יונגערער ברודער יאמאספּ, ווי אויך דעם קעניגס שני למלך מאַגדהיר פון הירא. זיי זיינען אַלע געוועזן שטאַרק אויפגע-לודערט פון דעם קעניגס באַפעל, און נישט אַזוי וועגן דער ווייבער-שותפות, ווי וועגן דער צוטיילונג פון אייגנטום. און איינער פון זיי, אַ מאַן פון גרויסן רייכטום און שטאַרקער תאוה צו פרויען, האָט געזאָגט:

„אין דער פרויען-שותפות קאן איך זיין א גלייכער שותף און נאך מער ווי א גלייכער שותף, אָבער אין דער צוטיילונג פון אייגנטום וועל איך זיין פלוז א פארטיילער אָבער קיינמאל ניט קיין צוגעטיילטער.“

און אזוי ווי ער האָבן געטענהט אלע אנדערע, און זיי האָבן נאך צוגעגעבן :

„אונזערע פרויען דארפן גאָר וועלן צולאָזן צו זיך א פרעמדן, און מיר זיינען זיכער, אז די, וואָס האָבן ביז איצטער נישט אַרייַנגענומען אין אונזער בעט קיין שותף, וועלן אים אויך ווייטער נישט אַרייַנגעמען, אפילו ווען דער קעניג באַפעלט עס. אָבער אונזערע לענדערייען, אונזערע פעלדער און סטאָדעס, אונזערע שפייכלער און שטאַלן, אונזער גאָלד און זילבער — זיי האָבן אויף זיך קיין דעה נישט, און ווער עס וועט קומען מיט דעם באַפעל פון דעם קעניג, וועט זיי קאַנען צוגעמען. סידן...“

און זיי האָבן באַשלאָסן, אז זיי וועלן זיך שטעלן מיט גע-ווער אין די הענט קעגן די אַלע, וואָס וועלן קומען און פאַרדערן פון זיי אַ חלק אין זייערע רייכטימער, ירושות פון עלטערן און אויך אָנגעלעבטע און אָנגעזאַמלטע, און זיי וועלן זיך שטעלן קעגן דעם קעניג אַליין, און פיליכט אויך מאַכן אַ סוף צו זיין מלוכה, אויב ער וועט זיי טרייבן דערצו. אָבער פאַרלוויפיק וועלן זיי שיקן צו אים שלוחים פון זייערע איינפלוסרייכסטע מענער, זיי זאָלן אַרייַנריידן אין אים, אז ער זאָל צוריקנעמען זיין באַפעל, על-כּל-פּנים דעם טייל פון דעם באַפעל, וואָס באַציט זיך אויף אייגנטום.

און עס איז געוועזן אזוי, אז די שלוחים פון די שררות, וואָס זייער פירער איז געווען דער שני למלך מאַנדהיר פון הירא, און די דריי שלוחים פון די יידן, וואָס זייער פירער איז געוועזן מר זוטרא, דער יונגל ריש גלותא, זיינען גלייכצייטיק אָנגעקומען אין דער הויפטשטאָדט קטעסיפאן און גלייכצייטיק געבעטן דעם חסד פון דעם קעניג, ער זאָל זיי צולאָזן פאַר זיינע ליכטיקע אויגן און צופויגן זיינע גנעדיקע אויערן צו דעם, וואָס זיי האָבן אים צו זאָגן.

האָט דער קעניג געזאָגט צו זיינע אַרומיקע, וואָס מאַזדאָק
איז איצטער געוועזן איינער פון זיי:
„איך וועל זיך נישט וואונדערן, אז מאָנדהיר מיט זיינע באַ-
גלייטער זיינען געקומען צו מיר וועגן נייעם באַפעל. ער געפעלט
זיי נישט, און זיי ווילן וואָס אַראָפּדינגען. זיינען די יידן אויך
קעגן דעם באַפעל?“

און מאַזדאָק האָט געענטפערט:

„אַ, הייליקער קעניג, לאָז מיך דיר זאָגן, אז די יידן זיינען
אַן אַלט ווידערשפענסטיק פאַלקס, וואָס זייערע געזעצן זיינען אַנ-
דערש פון די געזעצן פון אַנדערע פעלקער, און זיי מוזן שטענ-
דיק זיך שטעלן קעגן די געזעצן פון דעם מלך. איך צווייפל
נישט, אז אויך זיי זיינען קעגן דעם באַפעל, און עס וואָלט גע-
וועזן גוט, אז דו זאָלסט זיי נישט אַרויפלאָזן אויף דייע אויגן און
מיט ביזוי אַוועקשיקן זיי, פּונדאָנען זיי זיינען געקומען.“

אַבער דער קעניג האָט דערווידערט:

„עס געפעלט מיר דער יונגער יינגל, וועלכן איך האָב געמאַכט
פאַר זייער פירער, וועל איך אויסהערן, וואָס ער האָט מיר צו
זאָגן.“

צווערשט זיינען געקומען פאַר דעם קעניג די שלוחים פון
די שררות. נאָכדעם ווי זיי האָבן דורכגעמאַכט אַלע פאַרבו-
קונגען און באַגריסונגען לויט די פאַרשריפטן און מנהגים, האָט
דער שני למלך מאָנדהיר פון הירא, דער פירער פון די שלוחים,
אַנגעהויבן זיין רעדע:

„אַ, הייליקער קעניג, ליכט פון אונזער לאַנד, קלאַפּ פון
אונזער האַרצן, נשמה פון אונזערע גופים, העלסטער און גערעכט-
טיקסטער פון אַלע הערשער, קליגסטער און שכלדיקסטער פון
אַלע געזעצגעבער, שוואַרצאַפל פון זאָראַאסטערס אויגן, שותף
פון אהורא מאַזדא אין דער פירונג פון דער וועלט, דו האָסט
אַרויסגעגעבן אַ געזעץ, אז אין דער גרויסער מלוכה, וואָס האָט
דאָס גליק צו האָבן דיך פאַר אַ מלך, זאָל איינגעפירט ווערן אַ
געמיינשאַפט פון אייגנטום און ווייבער, ווייל דאָס וועט שטאַרקן
די הענט פון אהורא מאַזדא, דעם געבענטשטן האַר פון ליכטי-

קייט, אין זיין קאמף מיט אַנגראַ מאיניו, דעם פאַרשפּאַלטענעם האָר פון פינסטערניש. מיר צווייפלען נישט, אז דאָס געזעץ קומט צו דיר פון די כוחות פון ליכטיקייט און חכמה, און די ווערטער פון דיין באַפעל זיינען ווי טראָפּן פון דעם לעבנזאָפּט, מיט וועלכע אהורא מאזרא, דער האָר פון חכמה און גערעכטיִקייט קייט, שטאַרקט אַלע די, וואָס העלפּן אים אין זיין קאמף. אָבער די, צו וועמען דו האָסט זיך געווענדט מיט דיין באַפעל, האָבן גאַרנישט אין זיך פון דיין שטאַרקייט און דיין הייליקייט און זיי ווייסן נישט, וואָס צו טאָן, ווייל דאָס געזעץ איז צו שווער פאַר זיי, און זיי וועלן אים נישט קאָנען נאָכקומען."

"זיי וועלן קאָנען," האָט דער קעניג רואיק געענטפערט, מיט אַן איראַניע־אויפשיין אין זיינע אויגן. "אהורא מאזרא זועט זיי באַלייכטן דעם וועג, אויף וועלכן מיינע געזעצהייטער וועלן זיי פירן."

"פילייכט נאָר אין איין העלפט פון דעם געזעץ," האָט מאַנדהיר געזאָגט. "אָ, ליכטיקער קעניג, שותף פון דעם וועלט־ באַשאַפער אהורא מאזרא, מיר וועלן אפשר קאָנען אָננעמען די ווייבערגעמיינשאַפט, ווייל די פרויען־תּאוּוה איז פילייכט טאַקע די מוטער פון אַלע זינד, און ווען אהורא מאזרא האָט דיר אַנט־פלעקט זיין ווילן, אז זי זאָל אָפגעשאַפט ווערן דורך דעם, וואָס זי וועט דערקלערט ווערן פאַר אויס זינד, וועלן מיר זיך אונטער־וואַרפן זיין ווילן, ווי ער איז דיר אַנטפלעקט געוואָרן. אָבער מיר וועלן בשום אופן נישט איינשטימען אויף דער אייגנטום־געמיינשאַפט, ווייל עס קאָן נישט זיין דער ווילן פון אהורא מאזרא, דעם האָר פון גערעכטיקייט, צו באַרויבן איין טייל פון דער באַפעלקערונג און אַוועקגעבן דעם רויב צו אַן אַנדער טייל פון דער באַפעלקערונג. ווייל אַוועקגעבן אַ טייל פון דער באַפֿעלקערונג דאָס, וואָס עס געהערט נישט צו אים און האָט קיינמאָל צו אים נישט געהערט, איז איינפאַכער רויב, און ווי קאָן דאָס זיין דער ווילן פון אהורא מאזרא, וועלכער איז אַליין דער יושר, אַליין די גערעכטיקייט?"

דער קעניג האָט ווייטער געזאָגט מיט דעם איראָניע־אויפֿ־
שיין אין די אויגן :

„אהורא מאזדא קאָן נישט זיין גערעכט אין איין העלפט און
אומגערעכט אין דער צווייטער, און נאָך דיר קומט אויס, אז
ער איז גערעכט אין דעם, וואָס דיר געפעלט, און איז אומגע־
רעכט אין דעם, וואָס דיר געפעלט נישט. ווער מאַכט דאָ אַ
טעות? דאָך זיכער דו און נישט אהורא מאזדא און נישט דער,
וועמען ער האָט אַנטפלעקט זיין ווילן. ער וויל, אז די, וואָס
האָבן אַ סך, זאָלן זיך צוטיילן מיט די, וואָס האָבן נאָרנישט אָדער
ווייניק. ווען זיי טוען עס, ווען זיי צוטיילן, ווי קאָנסטו ריידן
פון רויב? ווען זיי טוען עס נישט, פאַרגייען זיי זיך קעגן דעם
אויבערשטן ווילן פון דעם וועלטפאַשאַפער אהורא מאזדא און
קעגן דעם געבאָט פון דעם קעניג. דערמיט ווערן זיי פאַרברע־
כער קעגן געזעץ און פאַרלירן דאָס רעכט אויף זייער אייגנטום.
זייער אייגנטום ווערט יעמאַלט דעם קעניגס, דער מלוכהס, און
דער קעניג צוטיילט עס צווישן די נישט־האַבער. ווי קאָנסטו דאָ
ריידן פון רויב?”

די שלוחים, די מעכטיקע שררות און פריצים, זיינען גע־
שטאַנען אָנגערוקט און מיט קראַפט איינגעהאַלטן אין זיך די
ביזוקייט, זי זאָל נישט אויפשטורעמען, און מאַנדהיר האָט זיך
טיף פאַרבוקט און געזאָגט, ראַנגלענדיק זיך מיט זיין שטימ, זי
זאָל נישט אַרויסנעבן די קאָכעניש אין אים :

„אַ, הייליקער קעניג, אַנטקעגן וועמען מיר אַלע זיינען בלויז
מיסט און שטויב, איך האָב מורא, אז די, וועמען מיר פאַרטרעטן
דאָ, וועלן זיין צו קליין און נישט קאָנען אויפהייבן זיך צו
דער הויך פון דינע געדאַנקען און דיין גערעכטיקייט. זיי האָבן
געוואוסט ביז איצטער און וועלן אויך ווייטער וויסן, אז וואָס
זייערס איז זייערס, און וועלן זיך איינשטעלן פאַר זייערס מיט
דער גאַנצער מאַכט, וואָס זיי פאַזיצן.”

„איר דערקלערט זיך דערמיט פאַר פאַרברעכער,“ האָט דער
קעניג געזאָגט.

און מאַנדהיר האָט געענטפערט :

„איך דערקלער דערמיט, אז איך קאָן ווייטער דיין אונטער-
קעניג נישט זיין, ווייל איך קאָן זיך נישט אונטערנעמען דורכצו-
פירן דיין באַפעל.“

דער קעניג האָט אויפגעהויבן זיינע אויגן אויף די שלוחים,
צווישן וועלכע עס האָבן זיך געפונען אַ סך פון זיינע נאָענטע
און פון די איינפלוסרייכסטע מענער אין לאַנד, אַ מאַמענט אָנ-
געקוקט זיי און געפרעגט:

„איר האָט געהערט אונזער געשפרעך. אויף וועמעס זייט
שטייט איר?“

און אַלע האָבן זיי אויסגערופן אין איין קול, ביז און כעס-

דיק:

„מאָנדהיר האָט גערעדט אונזערע ווערטער. מיר זיינען
מיט מאָנדהיר, נישט מיט מאַזדאק!“

און אייניקע האָבן צוגעגעבן:

„מיר וועלן די מאַזדאק־מענער באַהאַנדלען, ווי מיר באַהאַנד-
לען גנבים און רויבער.“

האָט זיך דער קעניג געווענדט צו דעם פירער פון זיין לייב-
וואַך און געלאָסן אַרויסגערעדט:

„אַרעכטירט זיי אַלעמען! האַלט זיי פאַרשפאַרט דריי טעג.
דאָס וועט זיי געבן צייט צו איבערלייגן זיך. יעמאָלט וועלן מיר
ריידן נאָך אַ מאָל.“

דער פירער פון דער וואַך האָט מיט זיינע וועכטער אַרומגע-
רינגלט די איבערראַשטע שלוחים און אַרויסגעפירט זיי פון זאַל.
זיי זיינען אַרויס מיט אויפגעהויבענע קעפּ און בליצן אין די
אויגן, און אַ גרויסע אויפגענונג האָט זיך פאַרשפּרייט אויף
דעם קעניגס אַרום. מען האָט זיך נישט דערוועגט צו ריידן הויך,
אַבער די שעפטשעניש איז געוועזן ווי אַ ווייטער גערויש פון
פאַלנדיקע וואַסערן, ווי דאָס מורמלען פון דעם ווינט צווישן גע-
דיכט באַבלעטערטע בוימער. נאָר דער קעניג איז געבליבן רו-
איך און אויך דער פרומער מאַזדאק, וועלכער האָט שטיל פאַר
זיך געשעפטשעט אַ תפילה. און דער קעניג האָט ווידער געלאָסן
אַרויסגערעדט:

„בריינגט אריין די יידן!“
 מאזדאק האָט זיך פאַרוואונדערט: ער האָט גאָר געהאַט פאַר-
 געסן די יידן.

ווען מר זוטרא, מר חנינא און רב גיזא זיינען אַריינגעקומען
 און האָבן אויך דורכגעמאַכט די פאַרבוטונגען און באַגריסונגען,
 לויט דעם מנהג פון לאַנד, האָט דער קעניג געקוקט גאָר אויף דעם
 זייער שיינעם יינגל, וועלכער איז נאָך שענער געוואָרן אין דער
 פירונג פון זיין אַמט, און נאָר צו אים האָט ער זיך געווענדט מיט
 זיין פראַגע:

„וואָס איז אייער באַגער? רעד דו, יונגער פאַרטערטער מיר-
 נער, איך האָב דיך ליב צו הערן. ביזטו אויך געקומען מיט דייע
 באַגלייטער וועגן דעם נייעם געזעץ? איך האָב ערשט געלאָזט
 אַרעסטירן זייער מעכטיקע האַרן פון טיין מלוכה, ווייל זיי האָבן
 זיך געשטעלט קעגן אייגנטום-געמיינשאַפט.“
 מר זוטרא האָט געענטפערט:

„מיר זיינען נישט געקומען בעטן פאַר אונזער אייגנטום, נאָר
 פאַר דער ריינקייט פון אונזערע פרויען און שוועסטער.“
 דער קעניג האָט אָנגערוקט זיין געזיכט און געזאָגט:
 „איז טיין געזעץ אומריינקייט?“
 מר זוטראַ האָט זיך פאַרבוקט און רואיק דערווידערט:
 „ווער נישט אין כעס, אַ, גרויסער קעניג, פאַר מיינע רייד.
 איך רייד מיט די ווערטער פון די דינים פון אונזער תורה.“
 מאזדאק האָט זיך אַריינגעמישט און אומגעדולדיק אויסגע-
 רופן:

„ווי איך האָב געזאָגט! זיי קומען שטענדיק מיט זייערע איי-
 גענע געזעצן!“

מר זוטראַ האָט זיך נישט אומגעקוקט אויף דעם, ווער עס
 האָט דאָס געזאָגט, נאָר געהאַלטן זיינע אויגן אויף דעם קעניג,
 ווי עס וואָלט געוועזן אַ זינד צו קוקן אויף עמיצן אַנדערש אין
 דער אָנוועזנהייט פון דעם קעניג, און זיין ענטפער איז אויך גע-
 וועזן געווענדט צום קעניג:

„דער קעניג קאָן זיך אויף אונז נישט באַקלאַגן. מיר אָנער-“

קענען דייע געזעצן, אָ, גרויסער קעניג, און האָבן זיי שטענדיק אויסגעפאַלגט. מיר זיינען צווישן דייע געטרויסטע אונטער-טאַנען."

"און איצטער ווילט איר זיך שטעלן קעגן מיין געזעץ," האָט דער קעניג געזאָגט.

"מיר זיינען געקומען אָפּבעטן זיך פון אים," האָט מר זוטראָ געענטפערט. "ער איז אַ געזעץ פון דיין אמונה, אין נאָמען פון דיין נאָט, אָבער ער איז קעגן אונזער אמונה, איז קעגן אונזער נאָט."

"מיין געזעץ וויל אָפּשאַפן זינד, און דאָס איז קעגן דיין נאָט!" האָט דער קעניג זיך געוואונדערט.

"דערלויב מיר, אָ, גרויסער קעניג, צו דערקלערן עס דיר," האָט מר זוטראָ געזאָגט מיט געבעט. "ווען דו וואָלט אונז אָנגעזאָגט: איר זאָלט נישט גנבענען, נישט מאַרדן, נישט גוואַפן, נישט געלסטן דעם פרעמדנס ווייב, און מיר וואָלטן דיר געזאָגט: עס איז אונז שווער אויסצוהאַלטן די אַלע מען-מאַר-נישטס און דו זאָלט-נישטס און מיר מוזן זינדיקן. נעם אַראָפּ פון אונז די אַלע פאַרבאָטן, און דו וועסט זען, אַז מיר וועלן קיינמאָל נישט זינדיק זיין. ווען מיר וואָלטן עס דיר אַזוי געזאָגט, וואָלטן מיר ניט גערעדט ווי פאַרברעכער און זינדיקער?"

מאזדאק האָט נישט אויסגעהאַלטן און אויסגעשריען:

"ער מאַכט חוק פון דעם געזעץ און פאַרדרייט זיין זין! דער געזעץ, וואָס קומט צו אונזער הייליקן קעניג פון אהורא מאזדאן, דעם האָר פון חכמה און גערעכטיקייט, וויל נישט אָפּשאַפן די מען-מאַר-נישטס, נאָר וויל איינפירן אַזא אָרדענונג, אַזא לעבנס-סדר, אַז מען זאָל נישט דאַרפן גנבענען און ריצענען און געלסטן דעם פרעמדנס ווייב. ער נעמט אַוועק די אורזאַכן, וועלכע ברענגען צו זינד, און די זינד וועלן במילא פאַרשווינדן, און די וועלט, וואָס אהורא מאזדא האָט באַשאַפן, וועט קומען שנעלער צו אַ צושטאַנד פון אייביקער ליכטיקייט, אייביקער גוטסקייט, אייביקער גערעכ-טיקייט."

מאזדאק האָט אַרויסגערעדט זיינע ווערטער מיט שטאַרקער

שטים און גרויסער באַגייסטערונג, ווי אַ נביא אין באַהעפטונג מיט גאָט, און אַלע צוהערער, פון דעם קעניג אויפן טראָן ביז די היטער ביי דער טיר, האָבן געפילט דעם ציטער פון הייליקייט, ווי אין דער אָנוועזנהייט פון דעם הייליקן גייסט, פון אהורא מאזראַן אַליין. נאָר די יידן זיינען געבליבן אומפאַרירט און קאַלט, און מר זוטראַ האָט רואיך געענטפערט, נישט קוקנדיק אין מאזראַס זייט נאָר אויף דעם קעניג:

„אויך אונזער גאָט וויל, אַז זינד זאָל פאַרשווינדן פון דער ערד און עס זאָלן ניט זיין מער קיין זינדיקער. אָבער ער וויל, אַז דאָס זאָל געשען דורך דעם מענטש. דעם מענטשנס געדאַנקען און פאַרלאַנגען זיינען שלעכט פון זיין סינדהייט אָן, זאָגט אונזער תורה. ער איז בלומדורשטיק, ער וויל גנבענען, די ווייבערלעסט איז אין אים ווי אַ צערנדיקער הונגער, ער פאַרגינט ניט דעם אַנדערן, וואָס דער אַנדערער האָט, ער וואָלט געוואָלט זיין פריי און קיינעם ניט דאַרפן פאַלגן, קיינעם נישט דאַרפן אָפגעבן כבוד, אפילו זיינע אייגענע טאַטע־מאַמע נישט, און עס איז נישטאָ אין דעם מענטש קיין איבער־דער־חיה. אָבער אונזער גאָט האָט באַ־שאַפן דעם מענטש אין זיין געשטאַלט און וויל, אַז דער מענטש זאָל זיך אויפהייבן צו אים אין גייסט און מידות דורך זיינע מעשים. אונזער גאָט קעמפט מיט קיינעם נישט און ער דאַרף נישט האָבן דעם מענטשנס גוטע מעשים צו אונטערשטיצן אים אין זיין קאַמף. ער האָט באַשאַפן ליכטיקייט און האָט אויך באַשאַפן פינסטערניש, און נישטאָ קיין אַנדער האַר אויסער אים און נישטאָ צו אים קיין גלייכן. דער מענטש איז די קרוין פון זיין באַשאַפונג, אָבער ער דאַרף עס ערשט ווערן דורך זעלבסטלייטערונג, זעלבסט־שלייפונג. דער מענטש דאַרף זיך דערהייבן צו גאָט, דערקעמפן זיך צו אים, מוז ער באַקעמפן אין זיך די שלעכטע געדאַנקען און פאַרלאַנגען, באַזיגן זיי אין זיך, באַזיגן אין זיך די חיה און אַרויפ־שטייגן צו גאָט. דערפאַר די אַלע פאַרבאַטן, די אַלע מען־מאָר־נישטס. דיין פאַרלאַנג, מענטש, איז צו גנבענען, באַזיגן אין זיך דעם פאַרלאַנג און גנבע נישט, דערמיט וועסטו דאָס שלעכטע אין זיך באַזיגן און וועסט ווערן געענטער צו גאָט. דיין פאַרלאַנג איז

צו מאָרדן, באַקעמף אין דיר דיין בלוט־רשטיקייט, באַזיג זי, וועסטו די חיה אין זיך באַזיגן, און וועסט ווערן געענטער צו גאָט. דיין געדאַנק און געלוסט איז נאָך פרעמדע ווייבער, קעמף מיט זיך, באַזיג אין זיך די געלוסטונג, וועסטו ווערן מער ווי דער הונט ביי דיין טיר, וואָס לויפט נאָך יעדער צויג, און דו וועסט זיך אויפֿ־הייבן צו גאָט. אין דעם זיג איבער זיך אַליין ליגט דער אויפֿ־שטייג צו גאָט, אָבער נישט אין דער אָפּשאַפונג פון דעם קאַמף. זינד מוז פאַרשווינדן דורך זיג איבער איר, אַזוי וויל אונזער גאָט."

דער שיינער יינגל האָט איצטער געשיינט, און אַלע האָבן באַ־וואונדערט זיין אויסזען, אָבער אויך זיינע ווערטער האָבן אַרויס־גערופן באַוואונדערונג, כאַטש מען האָט זיי נישט גענוי דורכגע־נומען און פאַרשטאַנען.

אָבער מאַזדאַק האָט זיך קוים דערוואַרט, ביז מר זוטראָ האָט געענדיקט, און האָט נצחונות־דיק אויסגעשריען:

"אויב דיין גאָט איז דער באַשאַפער פון פינסטערניש ווי פון ליכטיקייט, ווי וועט עס ווען־עס־איז אינגאַנצן ליכטיק ווערן? אויב ער איז דער באַשאַפער פון שלעכטס ווי פון גוטס, ווי וועט שלעכטס ווען־עס־איז פאַרשווינדן פון דער ערד? און אַזוי האָט ער דאָך מסתמא באַשאַפן דעם שקר, ווי ער האָט באַשאַפן דעם אמת, ווי קאָן דער שקר אָפּגעטאָן ווערן פון דער ערד?"

ער האָט געקוקט אויף מר זוטראָן מיט טריאומף, זיכער, אַז דער יינגל וועט אים נישט קאָנען ענטפערן. און אַלע האָבן גע־קוקט אויף דעם יינגל אין גרויסער שפּאַנונג, וואָס ער וועט ענט־פערן, און מר חנינא און רב גיזא זיינען אומרואיק געוואָרן און געוואַלט אַרײַנמישן זיך אין דעם וויכוח און ענטפערן דעם פריסט, וואָס האָט זיך שוין געפרייט מיט זיין נצחון איבער אַ יונגן יינגל. אָבער מר זוטראָ האָט רואיק געקוקט אויף דעם קעניג און געלאַסן געענטפערט:

"אַלץ, וואָס גאָט האָט באַשאַפן, האָט ער נישט פאַר זיך באַ־שאַפן, נאָר פאַר דעם מענטש. ער אַליין איז אייביקע ליכטיקייט, אייביקער אמת, אייביקע גוטס־קייט, אָבער פאַר דעם מענטש האָט

ער באשאפן צוויי וועגן. איינער איז דערהייבונג, דער צווייטער איז דערנידערונג. און ער האָט אַריינגעמאַן אין דעם מענטש צו וויסן ווי צו פאַנאָדערקלייבן זיך צווישן גוטס און שלעכטס, צווישן אמת און שקר, צווישן ליכטיקייט און פינסטערניש, און דער מענטש, ווען ער וויל גיין מיט דעם וועג פון דערהייבונג צו גאָט, מוז אויסקלייבן גוטס און פאַרוואַרפן שלעכטס, גיין מיטן אמת און אויסמיידן דעם שקר, שטרעבן צו ליכטיקייט און אָפּווענדן זיך פון פינסטערניש."

"דיין גאָט איז אַ פייניקער, יונגער זוטראָ!" האָט דער קעניג לוסטיק אויסגערופן.

"מיר רופן אים גאָט פון רחמנות," האָט מר זוטראָ געזאָגט מיט גערירטקייט. "און מיר ווילן גיין אין זיינע דרכים, אָפּהיטן זיינע אָנזאָגן, באַזיגן אין זיך שלעכטע געדאַנלען און פאַרלאַנגען און אויפהייבן זיך צו אים. צווינג אונז נישט, אָ, גויסער קעניג, צו גיין קעגן אים!"

"און איך זאָל גיין קעגן מיין האַר אהורא מאזראָ?!" האָט דער קעניג געענטפערט מיט אַ פּלוצימדיקן אויפשטייג פון אומגעדרולד. "ער איז מיין האַר און האַר איבער דער גאַנצער מדינה, פון וועלכער איך בין קעניג. דער געזעץ, וואָס איך האָב אַרויסגעגעבן, ווייל ער האָט אים געוואָלט, איז פאַר אַלע איינוואוינער פון מיין מדינה, וואָס זייער גלויבן זאָל נישט זיין. דער געזעץ איז אויך פאַר אייך. איך האָב דיך אויפגעשטעלט פאַר אַ פירער ביי די יידן, און פון דיר וועל איך פאָדערן, אַז דער געזעץ זאָל איינגעפירט ווערן ביי יידן אין זיין גאַנצקייט. דו האָסט געוואוסט דיין פליכט, ווען איך האָב דיר איבערגעגעבן די פירערשאַפט, פאַרגעס זי איצטער נישט." און איצטער האָט דער קעניג זיך געווענדט צו מר חנינאן און רב גיזאן, ווי ער וואָלט זיי ערשט דערזען: "איר ביידע, דו זיין זיידע און דער אַנדערער, איר זייט מסתמא זיינע ראַטגעבער, גיט אים דעם ראַט, ער זאָל זיך נישט פאַרלירן אין נאָכטראַכטענישן וועגן דעם, וואָס אַייער גאָט פאָדערט פון אים, און זאָל נאָר געדענקען, וואָס איך, דער קעניג, פאָדער פון אים! איצטער גייט, נישט מער גערעדט!"

און גלייך האָבן זיך אויסגעשטעלט ליבֿוועכטער צווישן דעם קעניג און די דריי יידן, מיטן פנים צום קעניג, מיטן רוקן צו די יידן, אויפגעשטעלט זיך ווי אַ וואַנט, און די דריי יידן האָבן זיך פאַרבוט הינטער די רוקנס פון די ליבֿוועכטער, פאַרשעמטע און דערשלאָגענע, און אָנגעהויבן אַרויסצוגיין מיט לאַנגזאַמע הינדערטריט. אָבער דער קעניג האָט פּלוצלונג אַ וואַנט געטאַן מיט דער האַנט צו די ליבֿוועכטער, און זיי האָבן צוריק פאַרנומען זייערע פּריערדיקע פּלעצער, און דער קעניג האָט זיך געווענדט צו דעם אוועקגייענדיקן מר זוטראָ:

„איך האָב דיך פאַרנעסן צו פרעגן: דו ביסט שוין פאַרהייראַט?“

די דריי יידן זיינען שטיין געבליבן, האָבן זיך אויסגעגלייכט, און מר זוטראָ האָט שטיל געענטפערט:

„גיי, מיין קעניג.“

„איך וויל זיין גנעדיק צו דיר,“ האָט דער קעניג געזאָגט. „די פרוי, וועלכע דו וועסט זיך נעמען, זאָל געהערן אינגאַנצן צו דיר, קיינער זאָל זי נישט טאַרן באַרירן, קיינער זאָל נישט טאַרן טיילן מיט דיר דיין בעט.“

די רויטקייט פון שעמעוודיקייט האָט זיך צונאַסן איבער מר זוטראָס פנים, און דער קעניג האָט זיך צולאַכט:

„ווי רויט ער איז געוואָרן!“

אַלע אויגן האָבן זיך אָנגעשטעלט אויף מר זוטראָ, און אַלע האָבן הויך מיטגעלאַכט מיט דעם קעניג, וועלכער האָט לוסטיק געזאָגט צו מר זוטראָ:

„וואַרט, דו וועסט אויסוואַקסן, און דו וועסט וויסן די קלוגֿהייט פון מיין געזעץ.“

דער געלעכטער האָט זיך פאַרשטאַרקט און אויפגעשטעלט זיך, ווי די פּריערדיקע ליבֿוועכטער־וואַנט, צווישן דעם קעניג און די דריי יידן, וועלכע האָבן זיך אַרויסגערוקט מיט לאַנגזאַמע הינדערטריט. אָבער מר זוטראָ האָט שטאַלץ אויפגעהויבן זיין קאַפּ, און עס איז געלעגן אַן אַרויספאַדערונג אין זיינע אויגן, און זיין גוף איז אָנגעגאַסן געוואָרן מיט קאַמף. זיינע צוויי באַגלייטער

האָבן אויך געוואוסט, אַז זיי גייען אוועק צו קאַמף און בונט, און זייערע הערצער זיינען זיי געוועזן שווער, און זיי האָבן געהאַלטן זייערע קעפּ אַראָפּגעלאָזן און אַרויסגערוקט זיך שטאַרק בהכנעהדיק.

אין דרויסן האָט מר חנינא געזאָגט צו זיין אייניקל מר זוטראַן :

„דו האָסט גוט גערעדט, מיין סינד, און מיר, די עלטערע, וואָלטן נישט בעסער גערעדט. דו האָסט געהייליקט דעם נאָמען פון גאָט פון אונזערע אַבות, און נאָר זיי, די געצנדיגער, וואָס זעען גאָט און קדושה אין פייער, וואָס זיי אַליין צינדן אָן, האָבן נישט באַגריפּן דעם אמת פון אונזער תורה, ווי דו האָסט אים פאַר זיי אַזוי אמתדיק דערקלערט. זיי וועלן אים איצטער מוזן באַגריפּן דורך דעם אמת פון דינע מעשים.“

ה.

און עס איז געוועזן, אַז ווען מר זוטראַ איז געקומען פון דעם קעניג אין קטעסיפּאָן צוריק צו זיך אין מהווא, האָט ער צונויפֿ גענומען פיר הונדערט קרעפטיקע יידישע יונגעלייט, וועלכע האָבן געוואוסט, ווי צו געברויכן שווערד און שפיז און ווי צו שיסן מיט פּיילאונבויען און נישט פאַרפעלן אין ציל, דערקלערט זיי פאַר זיין הייל און געזאָגט צו זיי אַזוי :

„ווערטער האָבן נישט געהאַלפּן, מוזן מיר זיך העלפּן מיט דעם כוח פון אונזערע הענט און אונזער געווער. מיר זיינען קליין אין צאָל, אָבער די הייליקע זאך, פאַר וועלכער מיר וועלן זיך אייניג שטעלן, די הייליקונג פון גאָטס נאָמען און דער קיום פון אונזער אומה, וועלן צוגעבן כוח אונזערע הענט. און עס קאָן אויך זיין, אַז ווען די מנוולים מיט באַפרייער ווייבער-תאוה אין זייער האַרצן וועלן דערהערן, אַז מיר וועלן מיט געווער באַשיצן די רייניג קייט פון אונזערע פרויען און שוועסטער, וועלן זיי אָנווענדן זייער תאוה דאַרמ, וואו איר באַפרידיקונג וועט זיין פאַר זיי אַן לעבנס-געפאַר.“

און אין דער אייגענער צייט האָט ער פּאַנאַדערגעשיקט אַ בריוו אין אַלע ערטער, וואו יידן וואוינען, אין די שטעט און אין די דערפער פון בכל, ער זאָל געלייענט ווערן אומעטום, וואו יידן קומען זיך צונויף, און זאָל פּאַקאַנט געמאַכט ווערן אין אַלע יידישע הייזער, און אין דעם בריוו איז געשטאַנען געשריבן:

„עס איז אַרויסגעגאַנגען אַ געזעץ פון מלכות פון דער מדינה פּרם, וואָס לייגט אַרויף אויף אַלע איינוואוינער פון דער מדינה איינצופירן געמיינשאַפט פון איינטום און געמיינשאַפט פון וויי בער. לאָז איך וויסן אַלע יידן, די קינדער פון אברהם, יצחק און יעקב, אַז קיינער פון אונזערע חכמים און קיינער פון אונזערע לערער האָט גאַרנישט וואָס אָנצואווענדן קעגן געמיינשאַפט פון איינטום, ווייל אין אונזער תורה הקדושה איז נישטאָ קיין שום איסור קעגן אַזאַ געמיינשאַפט. אָבער געמיינשאַפט פון ווייבער איז אונז יאָ אַסור על פי התורה, און דער איסור איז איינער פון יענע פונדאַמענטן פון אונזער גלויבן און אונזער קיום, אויף וועלכן אונזערע חכמים האָבן אונז אָנגעזאָגט: געהרגעט ווערן אָבער נישט עובר זיין. מיר האָבן זיך געווענדט צום מלכות מיט אַ געבעט, אַז זיין געזעץ פון ווייבער-געמיינשאַפט זאָל נישט חל זיין אויף אונז יידן, אָבער דער מלכות האָט אונזער בקשה נישט אָנגענומען. דערפאַר בין איך איצטער מודיע אַלע יידן פון בכל און פּרם אין אַלע פּלעצער, וואו זיי וואוינען, אַז מיר וועלן זיך האַלטן אָן די ווערטער פון אונזערע חכמים און וועלן זיך שטעלן קעגן דעם מלכות, אויב ער וועט אונז וועלן צווינגען אָנצור געמען זיין געזעץ וועגן ווייבער-געמיינשאַפט. מיר וועלן אונזער רע פרויען און מעכטער און שוועסטער פאַר קיין זונות נישט לאָזן מאַכן. מיר וועלן צו זיי קיין פּרעמדע מענער נישט צולאָזן און וועלן צווען, אַז אונזערע אייגענע מענער זאָלן זיך נישט פאַר-אומרייניקן. וואָרום אויב עס וועלן זיך געפינען צווישן אונז מענער און פרויען, וועלכע וועלן בעסער אָננעמען דעם דין פון מלכות און וועלן ברעכן דעם דין פון דער תורה, וועל איך זיי באַהאַנדלען נאָך דעם דין פון דער תורה, און אַזעלכע מענער און פרויען וועלן אויסגעראַמט ווערן פון צווישן אונזער פּאַלקס.“

און אזוי ווערט אונז דערציילט אין די געשיכטסביכער פון פרס און אין די געשיכטסביכער פון די יידן, אז ווען מאזדאקס פארתאוהטע אָנהענגער זיינען אָנגעקומען אין די יידישע ישובים פון בבל, האָט מר זוטראַ מיט זיין חייל זיי פארטריבן. און ווייטער ווערט דאָרטן דערציילט, אז ווען דער קעניג האָט אַרויסגעשיקט אַן אַרמיי צו באַשטראַפֿן מר זוטראַן, איז דעם קעניגס אַרמיי צו-שלאָגן געוואָרן און געמוזט אָפטרעטן פאַר מר זוטראַן, ווייל אַ פיער-זייל פון הימל איז געגאַנגען פאַראויס פאַר מר זוטראַן און זיין חייל און האָט פאַרטריבן פון אים זיינע אָנפאַלער. און דאָס איז אויך געשען מיט דער צווייטער אַרמיי, און מיט דער דריטער, אַזוי אז מר זוטראַ האָט דערקלערט די יידן פון בבל פאַר אַן אומ-אַפהענגיקע מלוכה מיט דער שטאַט מחוזא אַלס הויפּטשטאַט, און די ניטיידישע איינוואוינער פון בבל האָבן געדאַרפט צאָלן אים צינז.

זיבן יאָר האָט געדויערט די הערשאַפט פון מר זוטראַן, און אין זיי איז נאָך געשען דאָס, וואָס די שררות פון פרס האָבן זיך צונויפגעטאָן און דערקלערט אַ בונט און אַראַפּגעזעצט קעניג קאוואד פון זיין טראַן און אַריינגעזעצט אים אין געפענגעניש און אַרויפ-געזעצט זיין ברודער יאמאספ אויף דעם טראַן פון פרס. דריי יאָר איז געזעסן קעניג קאוואד אין געפענגעניש, און דאָס זיינען געוועזן שווערע יאָרן פאַר דעם פריסט מאזדאק און זיינע אָנהענגער די זענדיק. דער געזעץ פון געמיינשאַפט איז בטל געוואָרן, און די, וואָס האָבן זיך געהאַט מיט אים באַנוצט, האָבן געמוזט איצטער טראַגן שווערע שטראַפֿן. מען האָט ביי זיי אַלץ אָפּגע-נומען צוריק, און פאַר דאָס פאַרברויכטע האָבן זיי געמוזט אָפּ-דינען מיט שווערער קנעכטאַרבעט אָדער מיט געפענגעניש, אָבער אַ סך האָבן אויך פאַרלאָרן זייערע קעפּ אונטערן האַק אָדער אויף דער תּליה. דער עיקר זיינען דאָס געוועזן די פון פּאַלק, וואָס האָבן געמאַכט שטאַרקן געברויך פון דער ווייבערגעמיינשאַפט און דווקא אויסגעקליבן פון צווישן די פרויען פון די גרויסע אין לאַנד. נאָך דריי יאָר האָט זיך קעניג קאוואד באַפרייט פון דער געפענגעניש, אין וועלכער ער איז געזעסן, און איז צוריק אַרויף אויף

זיין טראָן. צוליב זיין אייגענער זיכערקייט האָט ער געהאַט פאָר-
שפראַכן די שררות פון פרס, אַז ער וועט נישט אומקערן צוריק
דעם מאָדאָר-געזעץ. אָבער ווען עס איז אַריבער אַ געוויסע צייט,
און קעניג קאוואַד האָט זיך דערפילט אויף זיין טראָן שטאַרקער
און זיכערער, ווי פריער, האָט ער באַנייט דעם געזעץ, און יעמאָלט
אויך האָט ער זיך אַרויפגעוואָרפן מיט מער קראַפט אויף דעם
בונטאר מר זוטרא, וועלכן ער האָט געהאַלטן פאַר שולדיק אין
אַלע די אומאַנגעמלעכקייטן, וועלכע ער האָט דורכגעמאַכט.
וואָרום ער איז געוועזן זיכער, אַז די שררות פון פרס וואָלטן אים
נישט געמאַן, וואָס זיי האָבן אים געמאַן, ווען די נצחונות פון מר
זוטראַן וואָלטן זיי נישט דערמוטיקט דערצו.

דאָס זיבעטע יאָר פון מר זוטראַס הערשאַפט איז געוועזן דאָס
שווערסטע, און גאַנץ אָפט האָט עס אויסגעזען, ווי עס איז געקומען
איר סוף. וואָרום קעניג קאוואַד איז מיד געוואָרן פון דער פאַר-
שלאַפּטער מלחמה און האָט אָנגעזאָגט די פירער פון זיין אַרמיי,
אַז זיי מוזן מאַכן אַ סוף און וואָס שנעלער. עס איז אַ חרפה,
אַז דאָס ביסל יידן זאָלן האָבן די אויבערהאַנט. פרס איז שטאַרק
גענוג און האָט קעמפער גענוג, אַז זיי זאָלן קאָנען פאַרניכטן די
יידן, ווי מילשטיינער די ווייצקערנער צווישן זיי. האָבן די אַרמיי-
פירער צונויפגעקליבן אַ גרויסע אַרמיי און אַרויפגעשיקט זי אויף
בבל.

מר זוטראַ איז יעמאָלט געוואָרן איינאונצוואַנציק יאָר, און
זיין זיידע מר חנינא האָט אָנגעהויבן אַריינצוריידן אין אים, אַז
ער מוז חתונה האָבן. עס איז נישט גוט צו זיצן אַליין, אָבער דער
עיקר, ער מוז פאַרטזעצן דעם שטאַם פון מלכות בית דוד, און ער
טאָר נישט מער פאַרציען, ווייל די סכנה, וואָס שוועבט איבער
זיין קאָפּ, איז גרויס.

מר זוטראַ האָט צוערשט ניט געוואָלט הערן, ווייל ער האָט
זיך דאָך כמעט אַ נדר געגעבן נישט חתונה צו האָבן און באַשמראָפן
זיין פלייש, וואָס האָט אויך איצטער, ווען דער זיידע האָט צו אים
גערעדט, דערפילט די זעלביקע אומרויאיקייט, וועלכע ער האָט דער-
פילט יעמאָלט, ווען ער האָט גערעדט וועגן דער ווייבער-גזירה פאַר

די פארזאמלטע מענער. אָבער ווען דער זיידע האָט נישט אָפּגע-
לאָזן און צום סוף אָנגעהויבן אַפּילו צו באַפעלן אים, אז ער מוז
חתונה האָבן, האָט מר זוטרא אים איינמאַל געזאָגט:

„רו געפּין פאַר מיר אַ ווייב, איך וועל זי נישט זוכן, און איך
וועל זי אַפּילו נישט אָנזען, ווען דו וועסט זי מיר געפּינען, ווייל איך
פּאָלג נאָר דיר, וואָס דו ביזט מיר געוועזן אָנשטאַט אַ טאַטן, און
קינער זאָל מיר נישט קאָנען נאָכזאָגן, אז אויך אין מיין ברוסט
האָט זיך צופּלאַקערט די ווייבערלוסט און איך האָב זיך אונטער-
געגעבן דעם כּוח פּון דעם פּלייש, און איך האָב זיך גענומען אַ ווייב,
וואָס איר געשטאַלט האָט מיך גערייצט. ווייל איך מוז חתונה
האַבן, וואָלט איך אַריינגענומען אין מיין הויז די ערשטע בתולה,
וואָס איך וואָלט אָנגעראַפּן פאַר מייע טויערן. אָבער ווייל
איך מוז פּאַרטועצן דעם קעניגלעכן שטאַם פּון דוד המלך'ס הויז,
וועסטו פאַר מיר אויסזוכן אַ טאַכטער פּון איינער פּון די בעסטע
משפּחות פּון אונזער פּאָלק.“

האָט מר חנינא פאַרשפּראַכן אים, אז ער וועט אזוי טאָן, און
ווייל די משפּחה פּון דעם ריש גלותא איז געוועזן פּון די יחוסדיק-
סטע משפּחות צווישן יידן, האָט ער אויסגעקליבן פאַר אים אַ בתולה,
וואָס אירע עלטערן זיינען געוועזן זייער ווייטע קרובים פּון דעם
פאַרשטאַרבּענעם ריש גלותא מר הונא און האָבן זיך נאָך באַרימט,
אז אין זייערע אָדערן פּליסט דאָס בלוט פּון דעם גרויסן תנא רבי
עקיבא.

ווען מר חנינא איז געקומען צו זיין אייניקל מיט דער בשורה,
אז ער האָט פאַר אים אַ כּלה, האָט מר זוטרא נישט אויסגעדריקט
דעם קלענסטן פאַרלאַנג אַ קוק צו טאָן אויף איר און אַפּילו
נישט געפרעגט, ווי זי זעט אויס. און ער איז גענאָנגען מיט איר
אונטער דער חופּה, נישט אַ קוק טוענדיק אויף איר, ווייל ער האָט
נישט אויפּגעהויבן דעם דעקטוך, מיט וועלכן זי איז געוועזן פאַר-
דעקט, און ער איז געקומען צו איר אין דער פינסטערניש פּון דעם
שלאַפּצימער און דערנענטערט זיך צו איר, ווי ער וואָלט אויס-
געפּילט אַ פּליכט. און ווייל ער האָט אַקאַרשט טאָג געדאַרפּט

אוועקאייגן צו זיין ארמיי, איז ער אוועק פון זיין ווייב, ווען זי איז נאך פעסט געשלאפן, און א וואָרט צו איר, און א בליק אויף איר.

מיט חדשים שפעטער איז זיין זיידע מר חנינא געקומען צו אים אין פעלד ערב א גרויסער שלאכט און געבראכט אים די פריי-לעכע בשורה, אז זיין ווייב איז טראַגעדיק, און הלוואי זאל עס זיין א זון. די בשורה האָט שטאַרק דערפרייט מר זוטראַן, און א וואָרעם געפיל פון דאַנקבאַרקיט האָט אים אָנגעפילט צו דער, וואָס וועט אים געבאָרן דאָס קינד. איצטער וועט ער אַריינקוקן אין איר פנים, און וועט ריידן צו איר פריינטלעכע ווערטער, און אוועקזעצן זי לעבן זיך, און אָפגעבן איר כבוד, ווי עס פאַסט פאר א מוטער פון א נייעם דור פון מלכות בית דוד. און ער האָט געזאָגט זיין זיידן, ער זאל בלייבן ביים הייל אין פעלד און ער אַליין וועט זיך אַריינכאַפן אויף א טאַג אין מחוּזא.

אַבער ווען ער האָט זי דערזען, האָט ער זיינע אויגן נישט געגלויבט, אז זיי קוקן אין פנים פון זיין ווייב. עס איז געוועזן א קיילעכדיק פאַרשוואַלן פנים מיט קליינע גרויע אויגן, וואָס זיי-נען געזעסן טיף אין שמאַלע לעכער. אפשר האָט די טראַגעדיקייט אזוי פאַרמיאוסט איר פנים, ווי זי האָט פאַרמיאוסט איר גאַנצע קליינע געשטאַלט, אָבער יעדע פרייד איז פאַרשוואונדן פון זיין הארץ, און ער האָט איר קיין אויגן גוט וואָרט נישט געקאָנט זאָגן, פאַרגעסן צו זעצן זי לעבן זיך און אָפצונגעבן איר דעם כבוד, וועלכן ער האָט איר געוואָלט אָפגעבן, ווי דער מוטער פון א נייעם קינד ניגלעכן דור. אין יענער נאַכט האָט ער זיך נישט דערנענטערט צו איר און איז געלעגן אין איינזאַמען בעט און געבענקט נאָך שיינקייט. דאָך פאַראַן אזוי פיל שיינע יידישע טעכטער און פון גרויסן יחוס! ווי אזוי איז אים גראַד אָנגעקומען אזא העסלעכ-קייט? ער האָט אַרויסגערופן פאַר זיך שיינע פנימער פון יידי-שע טעכטער, וועלכע ער האָט געקענט פון לאַנג אָדער וועלכע ער האָט אָנגעטראָפן צופעליק און נישט צייט געהאַט אָפצואווענדן זיין בליק פון זיי. ער האָט קיינמאָל נישט געטראַכט פון זיי, אָבער איצטער האָט ער געבענקט נאָך זיי. ווי גערן וואָלט ער איינע פון זיי געהאַט לעבן זיך! און ער האָט זיך דערמאָנט אויף פנימער

פון ווייבער פון עטלעכע פון זיינע יונגע פריינט און באַגלייטער, און ער האָט מקנא געוועזן זיינע פריינט און באַגלייטער. זיי אַלע אונטער אים זיינען איצטער איבער אים!

אויף מאָרגן אינדערפרי האָט ער זיך איינגעקוקט אין די פנימער פון די יונגע דינסטן פון זיין פרוי, און אַלע זיינען זיי געוועזן אַ סך שענער פאַר איר, און זיין האַרץ האָט שטאַרק גע-קלאַפט. אין זיין זכרון זיינען פלוצלונג אויפגעשוואומען די לעצטע ווערטער פון קעניג קאוואַד: „וואַרט, דו וועסט אויס-וואַקסן און דו וועסט וויסן די קלוגהייט פון מיין געזעץ!“

ער האָט זיך פאַרשעמט פאַר זיין זכרון. ער איז אין כעס געוואָרן אויף זיך, צוגעווענדט זיינע געדאַנקען צו דער שלאַכט, וועלכע האָט אים דערוואַרט, אָבער ער האָט נישט געקאָנט פאַר-טרייבן פון זיך די בענקעניש, וועלכע איז אים באַפאַלן. זי האָט אים באַגלייט צוריק אין פעלד צו זיין הייל, איז געוועזן אין אים, ווען ער האָט אַרויסגעגעבן זיינע לעצטע באַפעלן. ער האָט גע-זען פאַר זיך זיין העסלעכע ווייב און געזוכט אָפּרו פאַר זיינע אויגן אין אַנדערע שיינע פרויענגעזיכטער, וועלכע ער האָט אַרויסגערופן פאַר זיך, געפילט לעבן זיך. מיט דער דאָזיקער בענקעניש איז ער אויך אַריינגעטראָטן אין דער שלאַכט מיט דער אַרמיי פון דעם קעניג, וואָס איז געוועזן אַ סך מאָל גרעסער פאַר זיין אַרמיי. און אין די געשיכטסביכער שטייט פאַרשריבן, אַז אין דער דאָ-זיקער שלאַכט האָט זיך נישט באַוויזן מער די פייערזייל, וועלכע איז שטענדיק געגאַנגען פאַר מר זוטראַן און זיין הייל און געפירט אים פון נצחון צו נצחון. און זיין קליינע אַרמיי איז אינגאַנצן צושלאָגן געוואָרן, און ער און זיין זיידע מר חנינא זיינען געפאַנגען געוואָרן.

מען האָט זיי ביידן געבראַכט געשמידטע אין קייטן צום קע-גיג, און דער קעניג האָט געזאָגט:

„איך האָב דיך שוין לאַנג נישט געזען, און דו געפעלסט מיר, און איך באַוואונדער דיך, כאַטש דו האָסט מיר פאַרשאַפט אַ סך קאָפּווייטיק און צרות. אַזוי יונג און אַזוי פיל גבורה אַרויסגע-“

וויזן! איך האָב געמוזט אַרויסשיקן קעגן דיר מיין גרעסטע אַר-
מיי און מייע בעסטע אַרמיי־פירער..."

"און האָסט געזיגט, ווייל איך בין נישט געוועזן מער איך,
איז מר זוטרא העזהדיק אַריינגעפאלן אין דעם קעניגס רייד.

דער קעניג און מר הנינא האָבן אים פאַרוואונדערט אָנגע-
קומט, און דער קעניג האָט געפרעגט:

"וואָס הייסט עס?"

און מר זוטרא האָט געענטפערט:

"מיין גאָט וויל דעם גאַנצן מענטש. די, וואָס דינען אים,
דאַרפן שטיין פאַר אים אין פולער ריינקייט אין זייערע מחשבות
ווי אין זייערע מעשים. אָבער מייע מחשבות זיינען נישט געוועזן
מער ריין, און ווי ווייט איז פון אומריינע מחשבות צו אומריינע
מעשים? און אן אומריינער האָב איך נישט געקאָנט געווינען די
שלאַכט."

"מיין קינד, וואָס רעדסטו?" האָט מר הנינא אַרויסגערופן
מיט דערשטוינונג.

און דער קעניג האָט געפרעגט:

"מיט וועלכע מחשבות האָסטו זיך פאַראומרייניקט?"

מר זוטרא האָט אַראָפגעלאָזט דעם קאָפּ און געענטפערט:

"מחשבות פון געלוסטונג. איך האָב געבענקט נאָך פרויענ-
שיינקייט."

מר הנינא האָט אָפגעקרעכצט: "ווי!" און דער קעניג
האָט זיך צולאָכט:

"עפעס האָב איך דיר דאָכט זיך אַמאָל פאַראויסגעזאָגט."

"און ווייל איך האָב געטראַכט פון דעם, וואָס דו האָסט
פאַראויסגעזאָגט, האָסטו געזיגט אין פעלד," האָט מר זוטרא ביי-
טער אַרויסגערעדט.

"וועסטו איצטער הייסן דייע יידן אויספאַלגן מיין געזעץ?"
האָט דער קעניג אין זיין לוסטיקייט געפרעגט.

"איך וועל זיי זאָגן," האָט מר זוטרא געענטפערט מיט שטאַר-
קער שטים, "זיי זאָלן וויסן, אַז דער וועג פון מענטש צו גאָט איז

אויסגעלייגט מיט גריבער און געפארן, און מיר מוזן זייער פאָר-
זיכטיק זיין און אלץ שטאַרקער ווערן אין זיך." און דער קעניג האָט אַרויסגערעדט מיט גיפטיקער איראָניע:
"דו וועסט עם זיי שוין נישט זאָגן, ווייל נאָך היינט וועסטו
און דיין זיידע דיין לערער הענגען אויף דער תּליה און אייערע
קערפּערס וועלן אַרויפגעשלאָגן ווערן אויף קרויצן ביי דער בריק
פון מחוּזא, און דייע זידן וועלן דעמאָלט אויסגעפינען, אז דער
געזעץ פון דעם קעניג איז שטאַרקער ווי דער געזעץ פון דיין
גאָט."

מר זוטרא האָט נישט אויפגעצייטערט פון דעם קעניגס ווער-
טער. און צו זיינע פיס נישט געפאלן און נישט געבעטן פאר זיין
לעבן און פאר דעם לעבן פון זיין זידן, וואָס זיין געזיכט האָט
זיך פאַרצויגן מיט אַ טויטער בלייכקייט, און אלע זיינע גלידער
האַבן אויפגעצייטערט, און זיינע פיס האָבן זיך אָנגעהויבן אונט-
טערצובויגן אונטער אים, ווי ער וואָלט געוואָלט פאלן פאַרן קע-
ניג און בעטן נישט אזוי פאַר זיין אייגענעם לעבן, ווי פאַר דעם
לעבן פון זיין אייניקל, וואָס איז אפשר דער לעצטער שפּראַץ פון
מלכות בית דוד, און איז נאָך אזוי יונג, און איז אזוי געבענטשט
מיט פעאיקייטן... און מר חנינא וואָלט עם געטאָן, אָבער מר
זוטראַס שטאַלצע שטים האָט אים אָפּגעשטעלט און אַפילו אויס-
געגלייכט. מיט הויך אויפגעהויבענעם קאָפּ האָט מר זוטראַ פעסט
געענטפערט דעם קעניג:

"גאָטס געזעצן זיינען אייביק, דייע געזעצן זיינען אַ קאָ-
פּריון פון דער מינוט, און דו אַליין וועסט אפשר אויף זיי חרטה
האַבן, ווייל דו וועסט נישט אויסלערנען די מענטשן צו לעבן נאָך
זיי. מיינע זידן וועלן אָפלערנען פון מיין טויט ווי צו שטאַרבן
פאַר די געזעצן פון גאָט, ווייל אין זיי איז אייביק לעבן."

איצטער האָט דער קעניג אויסגעשריען צו זיינע סאַלדאַטן:
"פירט זיי אַוועק און טוט מיט זיי, ווי איך האָב געזאָגט!"
און מר זוטראַ און זיין זיידע און רבי מר חנינא זיינען נאָך
אין יענעם טאָג אויפגעהאַנגען געוואָרן, און זייערע קערפּערס זיי-
נען צוגעשלאָגן געוואָרן אויף צוויי קרויצן און אויסגעשטעלט גע-

וואָרן ביי דער בריק פון מחווא, אז יעדער פאַרבייגייער זאָל זיי זען, און די צאָל פון פאַרבייגייער איז דאָרטן געוועזן גרויס. אָבער עס איז אויך מקוים געוואָרן די נבואה פון מר זוטראַן. די יידן האָבן זיך אָפגעלערנט פון זיין טויט, ווי צו זיין שטאַרק אין זייער איבערגעגעבנקייט צו זייער גאָט. זיי האָבן גע- נומען אויף זיך אַלערליי יסורים און פאַרפאָלגונגען און נישט אָפ- געזאָגט זיך פון דעם, וואָס זיי האָבן געהאַלטן פאַר דעם וועג צו גאָט. גאָר אַ סך זיינען אומגעקומען פון שווערד, און נאָך מער זיינען זיך צולאָפן איבער דער ברייט פון דער וועלט — צווישן די אַנטרונענע איז אויך געווען די מעוברתע פרוי פון מר זוטראַן, וועלכע איז אַנטלאָפן נאָך ארץ ישראל און האָט דאָרטן געבאָרן אַ זון, וועמען זי האָט אַ נאָמען געגעבן זוטראַ נאָך זיין טאַטן, און ער איז געוואָרן אַ גרויסער תלמיד חכם.

און עס איז נישט אַריבער קיין סך צייט, און דער קעניג קאוואד איז זייער טרויעריק געוואָרן. ער האָט געוואָלט קויפן זיך אייביקייט דורך אָפשאַפן זינד פון צווישן די איינוואוינער פון זיין לאַנד, אָבער ער האָט די זינד נישט אָפגעשאַפט, נאָר פאַר- מערט, ווייל די געלוסטונג האָט זיך אויפגעהויבן ווי אַ ריזיקע כוואַליע און האָט פאַרפלייצט אַלץ און אַלעמען. וויפיל ער האָט זיך נישט באַמיט, האָט ער נישט געקאָנט אויספירן גלייכע טיי- לעניש, און עס איז אָנגעגאַנגען אַ כאַפעניש און אַ נאַרעריי און שטענדיקע גנבה, ווייל יעדער האָט געוואָלט וואָס מער פאַר זיך. עס האָט זיך אַפילו פאַרגרעסערט די צאָל פון מאָרדן. ווייל די מערדער האָבן זיך געזאָגט, אז וואָס ווייניקער עס וועט זיין מיט וועמען צו טיילן זיך, אַלץ מער וועט זיי אָנקומען. און די גע- פענגענישן זיינען אָנגעפאַקט געוואָרן מיט זינדיקער, וואָס האָבן פאַרבראַכן קעגן דעם נייעם געזעץ, וואָס האָט באַשטרעפט איינצור- פירן דעם איינפאַכסטן לעבנסשטייגער, איינפאַכע קליידונג, איינ- פאַכע וואוינונג, איינפאַכן טיש, און האָט געבראַכט צו אומגע- צוימטער זולל-וסובאריי. און די נייגעבאָרענע קינדער האָבן ניט געוואוסט, וועמען זיי זאָלן רופן טאַטע און צו וועמען זיי זאָלן זיך ווענדן נאָך פאַטער-שוץ, און די מענער האָבן נישט געוואוסט,

וועלכע קינדער זיי זאלן צודריקן צו זייער ברוסט מיט דער ליבע
און רחמנות פון א פאָטער. און די מענער און די פרויען זיינען
געוואָרן ווי די הינט אין מיטן מאַרק.

איז דאָס אַ בעסערע מענטשהייט? קאָן זי שטאַרקן די האַנט
פון ליכטיקייט אין איר קאַמף מיט פינסטערניש? איז נישט דער
ידישער יינגל געוועזן גערעכט?

ווען דעם קעניגס טרויער איז אָנגעשטיגן און זיינע צווייפֿל
האָבן זיך פאַרמערט, איז מאַזדאָק אומרואַיק געוואָרן, און ער האָט
צונויפגערופן די פירער פון די זענדיק אום צו באַקלערן, וואָס צו
טאָן מיט דעם קעניג, ער זאָל נישט חרטה האָבן אויף דעם געזעץ.
די דאָזיקע פאַראַטונג איז גלייך איבערגעגעבן געוואָרן דעם קעניג,
און ער איז שטאַרק אויפגעבראַכט געוואָרן. ער האָט גלייך צור־
ריקגערופן דעם געזעץ, און מאַזדאָק מיט טויזנטער פון זיינע אָנ־
הענגער האָבן געפונען דעם זעלביקן טויט, וואָס מר זוטרא און
מר חנינא.

אָבער דאָס האָט דעם קעניג נישט געטרייסט. ער האָט גע־
וואוסט, אז ער וועט אַריין אין דער אייביקייט ווי אַ נאַר, און קיי־
נער האָט אים נישט געזאָגט ניין.

קידוש השם

א סקעלעט, נאָר אַריבערנעצויגן מיט הויט, וואָס איז געוועזן פאַרמעטגעל אויפן האַלז, אויפן הויכן שמערן און אויף דער לאַנגער שפיציקער נאָז. די הויט אויף די גלאַט ראַזירטע באַקן איז געוועזן אַש-בלוילעך און שייניק פון אַנגעצויגנקייט. דער גרויער אָפּגעטראָגענער אַנצוג איז געהאַנגען אויף אים, ווי ער וואָלט אים אַראָפּגענומען פון די פליצעס פון אַ זייער דיקן מאַן. אין דעם ווייסן קראַגן פון זיין אויבערהעמד איז געוועזן פלאַץ פאַר לבל הפחות נאָך אַזא דינעם האַלז. די צוויי גרויסע איינגע-פאַלענע שוואַרצע אויגן האָבן אַרויסגעקוקט פון זייער טיפעניש אין ערגעץ אַ ווייטקייט, ווי זיי וואָלטן קיינעם און גאַרנישט ניט געזען פאַר זיך.

נאָך גאָר אַ יונגער מענטש, כאַטש זיינע לאַנגע שוואַרצע האָר זיינען געוועזן שטאַרק פאַרווייסט, דער אַדוואָקאַט יאָנאַ גרין, אַ תּחית המתים אויפגעשטאַנענער. איינער פון אַ גרויסער צאָל יידן, וואָס זיינען צוזאַמען דערשאַסן געוואָרן, אָבער ער איז אַרויס מיטן לעבן, על פי נס געראַטעוועט געוואָרן, און דריי נייס-הונגעריקע שרייבער זיינען געקומען צו אינטערוויואירן אים, אויסצופרעגן ביי אים ווי און ווען, איידער דער דערשיסונג און נאָך דער דערשיסונג, ווי איז ער געראַטעוועט געוואָרן און וואָס האָט ער געפילט, ווען ער איז געלעגן אַזוי גוט ווי טויט, אַ הרוג צווישן הרוגים. דאָס האָט געדאַרפט זיין אַן אינטערעסאַנטע מעשה.

דער יינגסטער פון די דריי, לואי שיפער, איז געקומען טאַקע צוליב די נייס, צוליב דער אינטערעסאַנטער געשיכטע. ער האָט געוואָלט בלויז די פאַקטן און די מענטשלעכע זייט הינטער די

פאקטן. מער האָט פון אים זיין צייטונג נישט פאַרלאַנגט, און ער אַליין איז נישט אויפגעלייגט געוועזן צו מער. נאָר שנעל מאַכן זיך אַ פּאָר נאָטיצן, אויב נאָטיצן וועלן זיין נייטיק, און אָפּטראַגן זיך. שפּעטער אַ וויילע וועט ער זיך טרעפן מיט זיין מיידל. עס וועט זיין אַ שעה און מער פון ליבע און נחת און זיסקייט. איז גלייכער נישט צו מאַכן זיך שווער אויפן האַרצן מיט צופיל איינצל־הייט און באַריכותן. אויסערדעם זיינען די אַלע איינצל־הייטן שוין נישט מער קיין נייס. די צייטונגען זיינען פול מיט די שרעק־געשיכטן פון די קאַנצענטראַציע־לאַגערס. נאָר די מעשה פון דעם יאָנאָ גרין דאַרף זיין אינטערעסאַנט מיט דעם, וואָס ער איז ווי אויפגעשטאַנען פון טויטע און אַרויסגעדרייט זיך פון אונטער די הענט און די אויגן פון דער געסטאַפּאַ. אימיצער האָט אים דאָך מסתמא געהאַלפן, און דער אימיצער מוז זיין אַ פּאָליאַס אָדער אַפילו עטלעכע פּאָליאַסן. און זיין צייטונג איז זייער פאַראיני־טערעסירט צו באַווייזן, אז עס זיינען פאַראַן גוטע פּאָליאַסן אויף דער וועלט — פּאָליאַסן, וואָס האָבן איינגעשטעלט זייער לעבן און געראַטעוועט יידן.

דער צווייטער, זעליק באַכראַך, אַ מאַן אין די מיטעלע יאָרן, האָט געמיטלעך גערויכערט זיין פיפּקע, אָנגעטאַן אין שאַפּונג־שטימונג. ער איז געוועזן אַ דיכטער, און דאָ וועט זיין צו זען און צו הערן. איינער, וואָס האָט דורכגעמאַכט היבּוט הסבר מיט די געסטאַפּאַ־מלאַך הדומהם און איז ווי אַ געקומענער פון יענער וועלט. אַפילו דער אַרטיקל, וואָס ער וועט וועגן אים אָנשרייבן, וועט זיך לייענען ווי פּאָעזיע. אָבער עס וועט זיכער זיין גוטער שטאַף פאַר אַ גרויסן ליד, פאַר אַ צייט־געדיכט, געוויין און קללה.

דער דריטער, דער עלטערער פון די דריי, מאַרק פינעס, איז געקומען נישט בלויז ווי אַ רעפּאָרטער פון אַ צייטונג, וואָס וועט דאַרפן אויפשרייבן אַ באַריכט, נאָר ווי אַ מענטש פון אידיען, וואָס דאַרף דאָ געפינען אַ קלאַרן באַווייז פאַר אַ געדאַנק, וועלכן ער האָט אַנטוויקלט אין איינעם פון זיינע אַרטיקלען. אַט דער, וואָס איז געפירט געוואָרן צום טויט מיט נאָך אַ סך יידן און איז

טאקע דערשאַסן געוואָרן מיט זיי צוזאַמען, וועט זיין די שטאַרק-טע פאַקרעפטיקונג פון זיין אמת. ער האָט פאַראויסגעפילט דעם נצחון-געפיל פון צו זיין גערעכט.

זיי זיינען אָנגעקומען איינער נאָך דעם אַנדערן, פינעס צו-ערשט, שיפער צולעצט, אָבער מיט אַ קליינער פאַרשפעטיקונג וּבלויז. מען האָט זיי געלאָזט וויסן, אַז מען וועט זיי נישט צולאָזן איינציקווייז. שיפער האָט זיך געמוזט אַנטשולדיקן פאַר די אַנדערע צוויי, וועלכע האָבן שוין געוואַרט אין אַ פאַרזימער. ווען זיי זיינען שוין געוועזן פאַרזאַמלט אַלע דריי, האָט אַן עלטערע פרוי אין אַ קראַנקן-זיצערין-קאָסטיום אַריינגעלאָזן זיי אין אַ צווייטן צימער, וואו מר. גרין איז געזעסן.

„די צייטונגלייט, מר. גרין!“ האָט זי אָנגעזאָגט און גע-ווענדט זיך צו זיי: „האַלט אים נאָר נישט צו לאַנג!“ און איז בערגעלאָזן זיי מיט אים.

זיי זיינען אַריין אין צימער מיט ווערטער אויף דער צונג, אָבער נישט געקאָנט זיי אַרויסרעדן. זיין אָנפליק האָט ביי זיי אָפּגענומען דעם לשון, אפילו די נייטיקע פשוטע באַגריסונג איז גע-בליבן זיי שטעקן אין האַלז. ער איז געזעסן אין אַ גרויסער קרעס-לאַ, גלייך און שטייף, ווי ער וואָלט פאַרגליווערט געוועזן, און געקוקט פאַר זיך צום אַנטקעגנדיקן פענסטער אין ערגעץ אַ ווייט-קייט, וואָס האָט זיך געצויגן פון אים אַרויס, ווייל ער האָט זיכער נישט געזען נישט דאָס פענסטער און נישט דעם דרויסן הינטערן פענסטער. זייער אַריינסום האָט אים נישט געמאַכט צו ענדערן נישט די האַלטונג פון קאָפּ און קערפער און נישט דעם בליק, אַקוראַט ווי ער וואָלט נישט געוואוסט, אַז זיי זיינען אַריינגעקומען. זיי האָבן נישט געוואוסט, וואָס צו טאָן מיט זיך, אין פאַרלעגנהייט פאַרגעשטעלט זיך פאַר אים, אָנגערופן די נעמען פון די צייטונגען. ערשט ווען זיי האָבן אַלע געענדיקט זייער פאַרשטעלן זיך, האָט ער דריי מאָל אַ שאַקל געטאָן מיטן קאָפּ — ער ווייס, הייסט עס. אָבער ער האָט נישט געענדערט זיין בליק און נישט זיין האַלטונג. דער דריי-מאָליקער שאַקל מיטן קאָפּ האָט זיי באַוויזן, אַז ער האָט זיך געריכט אויף זיי, און זיי דאַרפן נאָר שטעלן פראַגן. איז

קודם-כל דארף מען זיך אוועקזעצן. אין גרויסער פארלעגנהייט האָבן זיי זיך אַרומגעקוקט, וואו אוועקצוזעצן זיך. דאָס אַרומ-קוקן זיך און דאָס אוועקזעצן זיך האָט זיי געדאַרפט אַ ביסל אַרויס-העלפן, באַפרייען אויף אַ מאַמענט פון זיין אומדערטרענגלעכן בליק. זיי האָבן צוזאַמענגערוקט זייערע שטולן, ווי זיי וואָלטן געזוכט אין דער נאַנטקייט שוץ און וואַרעמקייט פון דעם שרעק און דער קעלט, וואָס האָבן געטראָגן פון מר. גרינס בליק, און אוועקגעשטעלט די שטולן וואָס ווייטער פון דער ריכטונג פון דעם בליק. שיפער, וואָס האָט געדאַרפט דורכגיין נאָך זיין שטול דורך דער בליק-ליניע, האָט געמאַכט אַ קרייז, ווי ער וואָלט זי גע-וואָלט אויסמידן. ווען זיי זיינען שוין געזעסן, האָבן זיי גע-כאַפט אַ קוק אויף מר. גרין און גלייך אָנגעקוקט איינער דעם אַנדערן, ווי זיי וואָלטן זיך באַראָטן וואָס צו טאָן, און ווער זאָל זיין דער ערשטער, וואָס זאָל אָנהייבן צו שטעלן פראַגן. וואָס פּרעגט מען אים? וועט ער דען פאַרשטיין? קאָן מען איבער-הויפט צו אים רעדן? זיי האָבן זיך אַרומגעקוקט, צי איז נישטאָ ווער אין צימער, ביי וועמען זיי וואָלטן געקאָנט פּרעגן. ווען די אַלטע זיצערין וואָלט אַריינגעקומען! אפשר אַרויסגיין אַ זוך טאָן זי?

אין פאַרלעגנהייט האָט מען זיך גענומען צום רויכערן, און דערביי טאַקע אַ פּרואו געטאָן אים.

„קאָן מען רויכערן?“ האָט פינעס אַ פּרעג געטאָן, אַרויס-געמענדיק אַ פּעקל סיגאַרעטן.

„שטערט אייך נישט מיין פיפקע?“ האָט באַכראַך געפּרעגט.
 „רויכערט איר?“ האָט געפּרעגט שיפער און אַ שטרעק גע-טאָן צו אים די האַנט מיט זיין פּעקל סיגאַרעטן.

ער האָט בלוז אַ שאַקל געטאָן מיטן קאַפּ אויף ניין.
 וואָס ניין? זאָלן זיי רויכערן אָדער נישט רויכערן? גליי-כער נישט רויכערן. זיי האָבן אַראָפּגעלאָזט די הענט מיט די פּעקלעך, באַכראַך האָט געהאַלטן די פיפקע ביי די ליפּן, אין מויל נישט אַריינגענומען. גרין האָט קיין וואָרט נישט געזאָגט.
 שיפער האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט צו די אַנדערע

צוויי: וואָס וועט מען דאָ אויסזיצן? ער איז געווען אַ בעלן אוועקצוגיין. ער וועט קאָנען מאַכן אַ „מעשה“ פון דעם, וואָס ער האָט דאָ איצטער געזען און איבערגעלעבט. אָט אזוי זעט אויס אַ מענטש, וואָס קומט אַרויס אַ לעבעדיקער פון די הענט פון דער געסטאָפּאָ! וועט זיין גענוג פאַר זיין צייטונג. ווען ער האָט שוין געוואָלט אַריינשעפטשענען די אנדרע צוויי, אַז מען זאָל אוועקגיין, האָט באַכראַך גראַד אַ זאָג געטאָן:

„צום ערשטן מאל פיל איך די געסטאָפּאָ, הייב איך אָן צו האָבן אַ פולן באַגריף פון מאַיאַנעס, טרעבלינקע, בוכענוואָלד...“ ער האָט עס געזאָגט און געקוקט אויף מר. גרין. ער האָט געוואָלט מיט זיינע ווערטער פאַרטשעפען עפעס אין אים. אויב ער פאַרשטייט, וואָס מען רעדט, וועט ער זיך אָפרופן, מאַכן כאַטש אַ באַווענונג. באַכראַך האָט געטראָפּן. ער האָט עפעס פאַרטשעפעט.

גרין האָט אָנגעשטעלט זיינע אויגן אויף באַכראַכן, און אין זיי איז געוועזן פייער און פאַרשטענדעניש. ער האָט גוט פאַר-שטאַנען, וואָס באַכראַך האָט געזאָגט; ער האָט אַפילו שווער רעדן געאַטעמט, און אָט וועט ער דאַכט זיך עפעס זאָגן. אָבער ער האָט גאָרנישט געזאָגט, ווי ער וואָלט זיך איינגעהאַלטן, און אָפגעווענדט זיינע אויגן, צוריק אָנגעשטעלט צום פענצטער זיין ווייטן בליק.

אָבער באַכראַך האָט באַוווּזן אַ וועג. מען דאַרף עפעס נאָך זאָגן אזוינס, וואָס זאָל אים פאַרטשעפען. שיפער האָט געקוקט אויף זיינע עלטערע קאָלעגן — זאָלן זיי עפעס צוקלערן, ער ווייס נישט וואָס צו זאָגן. באַכראַך, צופרידן מיט זיך און זיין איינפאַל, האָט געטראַכט, וואָס עפעס צו זאָגן ווייטער אויף דער געלונגענער טעמע. אָבער פינעסן, וואָס איז געקומען אַהער נאָך דעם באַוווּז פון דער ריכטיקייט פון אַ געדאַנק, וועלכן ער האָט אַרויסגעזאָגט, האָט אויפגעלויכטן, אַז ער קאָן דאַכט זיך אויפגעפענען דעם מויל פון דעם מר. גרין. מיט אַ ווינקל פון אויגן קוקנדיק אויף מר. גרין, האָט ער אַ זאָג געטאָן צו זיינע קאָלעגן: „איר האָט געליענט מיין אַרטיקל וועגן „קידוש השם“?“

ניין, זיי האָבן אים נישט געלייענט, אָבער מר. גרין האָט
עפעס ווי אויפגעצוקט. ער האָט לאַנגזאַם אַ ווענד געמאַן זיין
קאַפּ און אָנגעשטעלט זיין בליק אויף פינעסן. פינעס האָט עס
באַמערקט און האָט זיך וואַרעם צורעדט:

„איך האָב געשריבן וועגן דעם, וואָס מען רופט דעם טויט
פון די יידן אין די קאָנצענטראַציע-לאַגערס, „קידוש השם“ און
די מיליאָנען אומגעקומענע — „קדושים“. דאָס איז דאָך נישט
ריכטיק. וואַרעם וואָס איז „קידוש השם“? באַוואוסטזיניק
הייליקן מיט דעם אייגענעם טויט דעם נאָמען פון גאָט, פון דעם
גאָט פון פּאָלס ישראל, דעם גאָט פון אברהם, יצחק און יעקב,
דעם גאָט, וואָס האָט געגעבן דעם פּאָלס ישראל די תורה און
אָנגעזאָגט אָפּצוהיטן זי. ווען יידן זיינען געשטעלט געוואָרן
פאַר דעם נסיון „טויט אָדער שמד, זאָגט זיך אָפּ פון אייער
גאָט און זיין תורה, אַז נישט וועלן מיר אייך פאַרברענען, דער-
טרינקען, פערטלען און אַזוי ווייטער“, און זיי האָבן אויסגעקליבן
בעסער טויט ווי שמד, איז עס געוועזן אַ קידוש השם. זיי האָבן
געהייליקט גאָטס נאָמען, געבראַכט זיך פאַר אַ קרבן זיינע גע-
באָטן, געוועזן עולות, פאַרברען-קרבנות, דערווייזן זייער צופונד
און געטריישאַפט. השם אלהינו השם אחד — השם איז אונ-
זער גאָט, השם איז איינער! — און אומגעקומען... דאָס איז
קידוש השם. אָבער היטלער האָט זיינע מיליאָנען יידישע קרבנות
נישט געשטעלט פאַר אַזאַ נסיון, נישט געגעבן זיי קיין ברירה,
און קיינער פון זיי איז נישט געשטאַרבן פאַר השם און עס איז
נישט געוועזן קיין קידוש השם.“

אַ שווערער „הם!“ האָט אים איבערגעריסן. אין דעם
אַרויסברום איז געוועזן פאַרוואַנדערונג, פּראָטעסט, בייזער. די
דריי האָבן זיך אומגעקוקט אויף מר. גרין, אַ ביסל איבערראַשט
און דערשראָקן פון דעם אַרויסברום און נאָך מער פון דעם
בליק, וועלכן ער האָט אָנגעשטעלט אויף פינעסן. עס איז געוועזן
דערשטוינונג אין דעם בליק און כעס. עפעס וועט איצטער
געשען. ער וועט זיך זיכער צושרייען, אָדער אַ וואַרף טאָן זיך
אויף פינעסן אָדער אויפשטיין און אַוועקגיין — עס איז געוועזן

באוועגונג אין זיין פארגליווערטקייט. אָבער נאָרנישט פון די אלע זאכן איז געשען. ער האָט נאָר אָנגעהאלטן זיין בליק אויף פינעסן, ווי ער וואָלט אים געוואָלט דורכשטעכן, און דער בליק אַליין האָט גערעדט. פינעס האָט אים פאַרשטאַנען.

„בין איך נישט גערעכט?“ האָט ער פאַרויכטיק אַ פרעג געטאָן.

„ניין!“ האָט גרין שאַרף אָפגעשניטן און צוזאַמענגעביסן די ציינער. זיין בליק איז געוואָרן נאָך אומדערטרעגלעכער, אָבער פינעס איז שוין אַריין אין נצחון.

„איז דער טויט פון די מיליאָנען געוועזן קידוש השם?“ האָט ער געפרעגט.

„יאָ!“ האָט גרין שאַרף אַרויסגערעדט, און מיט דער זעל-ביקער שאַרפֿקייט צוגעגעבן: „קידוש השם!“

זיין בליק איז געוועזן גערוון־רייסנדיק, אָבער פינעסן האָט איצטער געאַרט נאָר דער אמת פון זיין אַרטיקל, און ער האָט ווי מעגלעך רואיק געפרעגט:

„זיינען זיי געשטעלט געוואָרן פאַרן נסיון? פאַר אַ ברירה?“

„אָבער זיי האָבן געוואָלט!“ האָט גרין אַרויסגעשאָסן.

„געוואָלט נסיון און ברירה!“

ער האָט אָפגעווענדט געזיכט און בליק פון פינעסן, ווידער ווי פריער געקוקט צום פענסטער און גערעדט. גערעדט כעסדיק, אומגעדולדיק. דערפאַר אפשר האָט ער גערעדט מיט האַלבע זאַצן און איינצלנע נישט צוזאַמענגעבונדענע ווערטער. און אפשר האָט ער אזוי גערעדט, ווייל ער האָט אַנדערש נישט געקאָנט אין זיין פיזישן צושטאַנד — אַן אויסגעדאַרטער, אויסגעמאַד־טערטער, אַ סקעלעט, וואָס איז אַרויסגעשטיגן פון קבר. און אפשר ווייל ער איז אויסגעפילט געוואָרן פון די בילדער, וועל-כע זיין אָנגעשטרענגטער בליק האָט געזען אין דער ווייטקייט, אין וועלכער ער האָט געקוקט — בילדער פון דעם גאַנג צום טויט פון די אומצויליקע, ביי וועמען מען האָט דאָ געוואָלט אוועקנעמען די הייליקייט און דערמיט דעם גאַנצן זין פון זייער טויט.

„זיי האָבן געוואָלט!“ האָט ער איבערגעזאָגט. און ווידער אַמאָל: „זיי האָבן געוואָלט... נסיון און ברירה — ווען גע-וואוסט, מען פירט צום טויט... ווען געוואוסט, פריער אָדער שפעטער — טויט... אַלע יידן ווייסן קידוש השם... די אומגע-בילדעסטע אַפילו... איינפאַכסטע מענטשן פון פּאָלס... גראַד בע עס-הארצים... ווייסן... אַלע ווייסן... עשרה הרוגי מלכות... חנה מיט אירע זיבן זין... אינקוויזיציע... נירוש שפּאַניע... גזירות ת"ח... לעבט אין פּאָלס — קידוש השם... ווען יידן ווערן אויס-געהרגעט — אין מאַסן — איז קידוש השם... אויך איצטער... דורות זיך צונויפגענאָסן... געפילט, וואָס געווען איז ווידער דאָ... גענאָנגען צום טויט ווי יידן אַמאָל... יידן דעמאָלט, יידן איצ-טער... יידן-טויט — קידוש-השם... מיט „שמע ישראל“, מיט „אחר"... נישט קידוש השם? ... די אומגעקומענע אַלע קדושים... נישט שאַף צו דער שחיטה... אַלע צו עקידה... אַלע עולות... פאַר-ברען-קרבנות... ווייל פון נאָט אויסגעוויילט... ווי יצחק צו דער עקידה... אַלע אומגעקומען אין הייליגייט... קדושים אין קידוש השם!“

ער איז אַנטשוויגן געוואָרן, געקוקט אין דער ווייטקייט.
די דריי שרייבער זיינען געזעסן אָן אַ באַוועגונג, געוואַרט, צי וועט ער נישט ווייטער רעדן.

שיפּער האָט זיך געפילט געלאַנגווייליקט. דאָס, וואָס ער האָט איצטער געהערט, איז נישט די „מעשה“, נאָך וועלכער ער איז אַהער געקומען. ער אַליין איז נישט פאַראינטערעסירט אין יאָ קידוש השם אָדער נישט קידוש השם, אויך זיין צייטונג האָט זיך קיין מאָל מיט דעם נישט באַשעפטיקט — דער בעס-טער סימן, אז די לייענער זיינען נישט פאַראינטערעסירט. גע-לאַנגווייליקט האָט ער אַריבערגעקוקט צו זיינע קאָלעגן — וואָס דענקען זיי, ווי לאַנג וועט מען דאָ נאָך זיצן...

פאַכראַך האָט געהאַט כמעט אַ באַגייסטערטן אויסדרוק אויף זיין געזיכט. ער האָט דערפילט אַ געדיכט. ער האָט שוין אַפילו געהאַט אַלס אָנהייב אַ ריטמישע שורה: „אומגעקומענע אין הייליגייט...“ אַ גוטער פּערז, גוטע ווערטער... זיין האַנט

איז ווי פארגליווערט געוואָרן מיט דער ליוולקע ביים מויל. אויב גרין וועט נאָך נישט אָנהייבן צו רעדן, וועלן אין אים אָנוואַקסן די שורות...

פינעם האָט אָנגעקנייטשט דעם שטערן — ער איז געוואָרן קעמפּעריש געשטימט. גרין האָט אים אַ האָר נישט איבער־געצייגט. ער האָט אַ סך וואָס אָפּצופּרעגן, ער קען אים אָפּילו צושלאָגן. קודם כל, ווי קאָן דער דאָ רעדן פאַר אַלעמען, פאַר אַלע זעקס מיליאָן אומגעקומענע יידן? וואָס ווייס ער און ווי קאָן ער וויסן, וואָס זיי האָבן געטראַכט? ער קאָן נאָר רעדן פאַר זיך אַליין, אָבער נישט פאַר די זעקס מיליאָן. זאָל ער עס אים זאָגן? אפשר וועט עס אַ ביסל רייצן און אויפּרעגן דעם מר. גרין, וועלכער איז נאָך איצטער מער טויט ווי לעבעדיק. אַ געוועזענער אַדוואָקאַט זאָל אַזוי אומקלאָר רעדן! ... מסתּמא די שרעקלעכע איבערלעבעניש... די קויל, וועלכע האָט אים גע־טראָפּן... איז צו וואָס אים אויפּרעגן? און וואָס קאָן ער אים ענטפּערן? ער קאָן דאָך נישט זאָגן, אַז ער ווייס גענוי, וואָס עס האָבן געטראַכט אַלע זעקס מיליאָן יידן, צווייט און צושפּרייט איבער דער גאַנצער היטלעך־אימפעריע! ... אָבער אינטערעסאַנט איז דאָך, וואָס ער וואָלט געענטפּערט. אַלס אַדוואָקאַט, מוז ער דאָך אַליין פאַרשטיין, אַז די פּראַנע איז אַ באַרעכטיקטע. און פינעם האָט דערפּילט, אַז ער מוז זי פּרעגן:

„פּונדוואַנען זייט איר אַזוי זיכער, אַז אַלע יידן האָבן אַזוי גע־פּילט? אַז אַלע האָבן געוואָלט נסיון און ברירה?“

גרין האָט אויף אים אַ קוק געטאָן מיט גרויסער איבערראַ־שונג אין דעם שוואַרצן פייער פּון זיינע אויגן, אָבער גאָרנישט גע־ענטפּערט. פינעם האָט זיך געהאַט אַ ביסל פאַרלאָרן, אָבער גלייך געזאָגט מיט אַ באַרואיקנדיקער שטים:

„איר זייט דאָך נישט אין כּעס, וואָס איך האָב דאָס געפּרעגט. איך מיין, זי איז אַ לעגטימע פּראַגע.“

גרין האָט ביז אַרויסגעשעפּטשעט:

„וועלן דערנידעריקן! ... וועלן זען — שאָף! ... מיליאָד נען שאָף! ... נישט זען, נישט פאַרשטיין, וואָס אין בלוט ביי יידן!...“

„אויך ביי נישט גלויביקע יידן?“ האָט פינעם געפרעגט עקשנות-

דיק.

„אויך ביי נישט-גלויביקע!“ האָט גרין אַרויסגעשיפעט. „אף על פי שחטא — ייד! קיינער נישט געוואָלט שטארבן — שאָף! ... „שמע ישראל“ אויף אַלע ליפּן ... אין אַלע העלדער ... אין באַ-וואוסטזיין ... אין אונטערבאַוואוסטזיין ... ווער נישט אויסגעשריען — האָט געטראַכט ... ווייס באַשטימט ... געטראַכט, געפילט ... געמוזט פילן ... געמוזט דערהייבן טויט ... צו יידישער מדרגה ... געבן זין ...“

„אויך די משומדים, וועלכער היטלער האָט צוריק צוגעוואָרפן דעם יידישן פּאָלק?“ האָט פינעם זיך שוין אומברחמנותדיק גע-רייצט.

גרין האָט אויף אים אַ קוק געמאַן, ווי ער וואָלט געוואָלט פאַר-שטיין די פּראַגע, און באַלד איבערגעפרעגט: „משומדים?“ און געענטפערט: „אויב זיי האָבן באַגריפן — געשטאַרבן יידן.“ באַכראַך האָט דערפילט אַ טעמע און געפרעגט:

„וואָס האָבן די משומדים געדאַרפט באַגרייפן?“

„זייער טעות“, האָט גרין קורץ אָפּגעענטפערט און באַלד צור-געגעבן: „איך גלויב, זיי האָבן באַגריפן. קיינער נישט געזען, זיי זיך געצלמט פאַרן טויט — זיי האָבן נישט! קיינער נישט געהערט, זיי האָבן גערופן „יעזוס מאַריאַ!“ — זיי האָבן נישט!“

באַכראַכן איז דער ענטפער שטאַרק געפעלן געוואָרן. ער האָט צוגעשמייכלט צו זיינע קאָלעגן מיט התפעלות, ווי עטוואָס זייער וויכטיקס איז זיי דאָ אויפגעדעקט געוואָרן. אָבער שיפער האָט שיר נישט אַ גענעץ געטאַן. ניין, ער וועט זיך שוין אויסהיטן נאָך אַמאָל צו ניין אינטערוויואירן צוזאַמען מיט די דאָזיקע צוויי בטלנים! זיי גייט נישט אָן די מעשה, זיי דאַרפן נאָר פּילאָזאָפּירן! און פינעם האָט געזוכט אין זיין מוח, ווי צו באַווייזן גרינען, אז ער מאַכט אַ טעות. די היטלער-קרבנות זיינען דאָך נישט געשטאַרבן על קידוש השם! דער געדאַנק, וועלכן ער האָט אַרויסגעזאָגט אין זיין אַרטיקל, איז דאָך ריכטיק! און פּלוצלונג איז ער אומרויאיק געוואָרן. אויב אַט דער איינער דאָ האָט גערעדט אָדער אַפילו גע-

טראַכט פון קידוש השם, ווען ער איז געפירט געוואָרן צום טויט, און אויב ער קאָן זיך נאָך באַרופן אויף עטלעכע פון די, וואָס זיך נען מיט אים געפירט געוואָרן צום טויט, דאַרף ער, פינעם, איצטער דערווייזן, אז אַלע אַנדערע, די מיליאָנען, האָבן עס נישט געטראַכט און נישט געפילט. המוציא מחברו עליו הראיה! ... אויב ער קאָן עס נישט דערווייזן, איז דער געדאַנק, וועלכן ער האָט אַנט-וויקלט אין זיין אַרטיקל, נישט אמת. ער האָט זיך דערפילט אומ-באַקוועם, אָבער גלייך געפונען באַרואיקונג. קודם כל דאַרף מען דאָך פעסטשטעלן וועגן דעם דאָ אליין!

„דערלויבט מיר צו פרעגן“, האָט ער אַ זאָג געטאָן: „האָט איר טאַקע געטראַכט פון קידוש השם? האָט איר געוואָלט נסיון און ברירה, ווען איר זייט געפירט געוואָרן צום טויט?“

גריין האָט אים שאַרף אָנגעקוקט, שווער אָטעמענדיק, און אַ נס איז געשען. וואָס ער האָט איצטער געזאָגט, האָט ער אַרויס-גערעדט קלאָר און דייטלעך, ווי דער אַדוואָקאַט וואָלט אין דעם מאַמענט צוריקגעוואונען זיין חיתוך הדיבור:

„נאַנז געוויס!“ האָט ער פעסט אַרויסגערעדט. „וואָלט איך דען גערעדט? וואָלט איך דען געזאָגט, וואָס איך האָב געזאָגט? ... איך און אַלע, וואָס מיט מיר, זיינען געגאַנגען שטאַרבן ווי יידן דעם יידישן טויט, דעם קידוש-השם טויט.“

„וואָלט איר דערציילן?“ האָט באַכראַך באַגייסטערט אויס-גערופן.

„איך וועל!“ האָט ער שווער אַרויסגעזאָגט נאָך אַ קליינעם שוויגן, מיט זיין בליק צום פענצטער.

שיפער האָט אויפגעלעבט, אַרויסגענומען דאָס שרייב-געצייג, אָבער גריין האָט אויף אים אַ קוק געטאָן פון דער זייט, און עס איז געוועזן פּראָטעסט און אומצופרידנקייט אין דעם בליק. די קאַלעגן האָבן אַ ווינק געטאָן שיפערן, אז ער זאָל פעסער באַהאַלטן זיין שרייב-געצייג. שיפער האָט אַ דריק געטאָן מיט די פלייצעס און אַריינגעלייגט פאַפיר און בלייפען אין קעשענע.

און גריין האָט דערציילט. — —

ער איז אוועקגענומען געוואָרן איינמאָל אין אַ האַרבסטיקן

נאָכמיטיק. געוועזן שוין שפעט אין אָקטאָבער. ער און נאָך עט-
לעכע מענער, וואָס האָבן געוואוינט אין זיין הויז. באַוואָפֿנטע
געסטאָפּאָגלנים זיינען געגאַנגען פֿון דירה צו דירה און אוועק-
גענומען די מאַנסביל. ווען מען האָט זיי די טיר נישט אויפגעפֿנט,
האָבן זיי איינגעבראַכן די טיר, און צומאָל אויך צובראַכן קעפֿ.
דער געיאָמער און די געשרייען פֿון פֿרויען און קינדער זיינען גע-
וועזן הימלשפּאַלטנדיק, אָבער די געסטאָפּאָגליונים האָבן זיך גע-
רייצט: „וואָס איז דער געיאָמער? מען נעמט זיי דאָך צו דער
אַרבעט!“ דער טאָן, ווי זיי האָבן דאָס געזאָגט, האָט אָפּגעלייקנט
זייערע ווערטער. עס איז שוין באַקאַנט געוועזן, וואָס זיי טוען
מיט יידן. עטלעכע מענער, וואָס האָבן געפרוּאוּט שטעלן זיך אַנט-
קעגן, זיינען גלייך אויפֿן אָרט דערשאַסן געוואָרן. פֿאַר איינװעגס
אויך זייערע פֿרויען און קינדער.

פֿאַרן טויער פֿון זיין הויז איז געשטאַנען אַ וואָגן, אָנגעפֿאַסט
מיט יידן. אַ וואָגן, אין וועלכן מען פֿירט בהמות. אַ שטאַל אויף
דערער, געטריבן פֿון אַ מאָטאָר. אָפֿן פֿון אויבן, שיטערע ברעטער-
שורות, צוגעשלאָגענע צו הויכע בערווענעס, זיינען געוועזן די
ווענט. מען וואָלט זיי געקאַנט לייכט אַריבערקײַבן אָדער איינ-
ברעכן. אין דעם דאָזיקן וואָגן, וואָס איז געשטאַנען מיט זיין
טיר צוגעווענדט צום טראָטוואַר אַנטקעגן טויער, האָט מען אַריינגע-
פֿאַסט אים און זיינע שכנים מיט קלעפֿ און סטוסאַקעס. אַריינגע-
שפּאַרט, צונויפֿגעקוועטשט, פֿאַרשלאָסן די טיר, אָבער נאָך נישט
געריט זיך אין וועג. זיי האָבן נאָך געהאַט וואָס צו טאָן אין הויז,
נאָך נישט געוועזן פֿאַרטיק. צו היטן דעם וואָגן איז געבליבן אַ
פֿוילישער קוויזלינג, באַוואָפֿנט מיט אַ מאַשין־ביקס. דער געסטאָ-
פּאָגליצער האָט אים אָנגעזאָגט:

„דו היט נאָר. קיינער זאָל נישט אַנטלויפֿן. מיר האָבן זייער
צאָל. וועט איינער פֿעלן, וועסטו באַצאָלן מיט דיין לעפֿן. דו
און דיין ווייב און דייע ממזרים — פינף האָסטו זיי דאַכט זיך —
און דיין נאַנצע משפּחה... אויסגעראַט ווערן, קיין זכר וועט פֿון
איך נישט בלייבן!“

דער פּאָליאַק, בלייך און דערשראָקן, האָט קוים אַרויסגע-
שטאַמלט:

„אזויפיל זיי, אין כמעט אן אָפענעם וואָגן.“
 „ווען דער וואָגן וואָלט געוועזן אן אויסגעבויטער און צוגעדעקט
 טער וואָלט מען דיך נישט געדארפט“, האָט אים שאַרף געענטפערט
 דער אָפּיצער. „א שלאַם וואָלט געוועזן גענוג. דו שטיי און היט.
 דערפאַר האָסטו אַ מאַשינבויס, און האָסט אױגן, און האָסט הענט.
 וועט זיך באַווייזן אַ קאַפּ אין דער הויך איבער די ברעטער, שים;
 אַ פּוס צווישן די ברעטער, שים. פאַר אונטערגעשאַסענע וועסטו
 נישט באַצאָלן...“

די דייטשן זיינען אַרײַן צוריק אין הויף, און דער פּאָליאַס איז
 געבליבן היטן. ער האָט זיך צוגערוקט צום טויער, אָנגעבויגן זיך,
 אָנגעשטעלט די מאַשינבויס, איינגעגעסן זיך מיט די אויגן אין די
 אָנגעפאַקטע יידן, און מען האָט געקאָנט זען, אַז עס וואַרפט אים
 אַ צאָן אָן אַ צאָן. אזויפיל יידישע מענער און ער איינער, און ער
 און זיין געזינד און זיין גאַנצע משפּחה זיינען ערבות.

אין וואָגן האָט זיך אָנגעהויבן אַ געשפרעך. גרין האָט נאָר
 געקאָנט הערן די שטימען, אין דער צונויפגעדריקטקייט האָט ער
 קיינעם נישט געקאָנט זען. ער איז געשטאַנען צוגעדריקט צו דער
 הינטער-וואַנט מיטן געזיכט צום טויער און נישט געקאָנט אָפּילו
 אַ ריר טאָן מיט אַ האַנט. ווייל ער איז אַ הויכער, האָט ער געקאָנט
 דרייען דעם קאַפּ רעכטס און לינקס. בשום אופן ניט אַ קוק טאָן אויף
 הינטן. אָבער ער האָט געהערט יעדעס וואָרט און וועט געדענקען
 דעם געשפרעך, כל זמן ער וועט לעבן. ער געדענקט נאָך און וועט
 געדענקען, אין וואָסער זייט פון וואָגן איז וואָס געזאָגט געוואָרן,
 און ער געדענקט אזוי קלאָר און העל די שטימען, וואָס האָבן גע-
 רעדט. ווען ער האָט איצטער דערציילט, האָט ער אָנגעגעבן פון
 וועלכער זייט זיינען די שטימען געקומען, אָבער נישט אָנגעוויזן ניט
 מיט אַ האַנט און נישט מיט אַ קאַפּ-באַוועגונג. ער איז געזעסן
 שטייף און אומבאַוועגלעך, די אויגן געווענרט צום פענצטער מיט
 דעם בליק אין ווייטער ווייטקייט. אָבער ער האָט געפראוּווט נאָך
 צומאַכן די שטימען. דאָס האָט זיך אים נישט איינגעגעבן, און
 ער האָט איבערגעגעבן דעם געשפרעך אין זיין אייגענעם שניידנדיקן
 אופן מיט זיין עמוּאַס גרילצנדיקן קול.

„וואָס איז טאָקע וועגן מאַכן אַ ויברה?״ האָט איינער אַ זאָג געמאָן האַרט ביי דער רעכטער וואַנט גאַנץ פּאַרנט לעבן מאָמאָר.
„און דערשאַסן ווערן?״ האָט זיך אָפּגערוּפּן אַ צווייטער גראָד הינטער דעם ערשטן.

„מירן סיי ווי סיי דערשאַסן ווערן,״ האָט געענטפּערט דער ערשטער.

„דאָס איז נאָך גאַרנישט אזוי געוויס,״ האָט געזאָגט אַ דרייטער פון מיטן וואָגן.

„איר צווייפּלט נאָך?״ האָט געפרעגט אַ פּערטער פון מיטן פּאַרנט לעבן דעם מאָמאָר.

„איז וואָס דאַרף איך נאָך בידיים זיך מאַכן אַ טויט? פּרוּאוּוט נאָר אַ קלעטער טאָן, און איר זייט אַ דערשאַסענער,״ האָט געזאָגט דער דריטער.

„און אפשר אַ געראַטעוועטער,״ האָט זיך אָפּגערוּפּן דער ערשטער.

„ווי אזוי?״ האָט אַרויסגעשעפּטשעט אַ פינפטער, וואָס איז געשטאַנען מיטן רוקן צוגעדריקט צו דער לינקער וואַנט. „אז ווי איר וועט נאָר אַ שטעל טאָן אַ פּוּס...״

„אָבער ווען אַלע מיטאַמאָל!״ האָט אים איבערגעריסן אַ זעקסטער, וואָס איז געשטאַנען מיטן רוקן צום פינפטן.

אים האָט געענטפּערט אַ זיבעטער, וואָס איז געשטאַנען ביי דער לינקער וואַנט מיטן פנים צו דער גאַס:

„וועלן עטלעכע אפשר געראַטעוועט ווערן — אויף באַלד ווידער אַריינפאַלן אין זייערע הענט, און נאָך געפייניקט ווערן...״
„און אזוי וועט מען נישט געפייניקט ווערן?״ האָט געפרעגט דער אַכטער פון מיטן פון דער רעכטער וואַנט.

„אפשר טאָקע נישט!״ האָט אים געענטפּערט דער ניינטער, וואָס איז געשטאַנען הינטער אים.

„איז הייסט עס גלייכער געפירט ווערן ווי בהמות אין אַ בהמות־וואַגן,״ האָט געזאָגט דער ערשטער.

„זאָל דאָס זיין מיין לעצטע דאַנה,״ האָט אים איבערגעריסן דער דריטער.

„און געקוילעט ווערן ווי בהמות!“ האָט פאַרענדיקט דער ערשטער.

„אַנטלויפט, ווען איר ווילט!“ האָבן אויסגערופן עטלעכע פון הינטער אים.

„ווען איינער, איז נישטאָ קיין אַנטלויף — די מאַשינביקס וועט אים קריגן“, האָט דער ערשטער געזאָגט. „אַבער ווען אַלע...“
 „דאָס, וואָס איך האָב געזאָגט,“ האָט זיך אָפּגערופן דער זעקסטער. „ווען אַלע מיטאַמאָל...“

„פאַרוואָס דאַרפט איר גאָר וועלן איבעררעדן דערצו?“ האָט זיך דערהערט אַ שטים, אין וועלכער מען האָט גלייך געקאָנט דער-קענען פרומקייט און נומסקייט. זי איז געקומען פון מיטן וואָגן און ווי פון אַ טיפעניש אַרויס. אַ קליין געוויקסיקער האָט עס געזאָגט, אַרומגעשטעלט פון העכערע מענער. אין דעם קול אָבער האָט מען געקאָנט פילן אַ לאַנגע באַרד און פּאות און אַ בן תּורה.
 „פאַרוואָס זאָל מען עס נישט וועלן?“ האָט געפרעגט אַ קול לעבן אים.

„מען דאַרף עס נישט וועלן דערפאַר“, האָט די פרומע שטיי-מע פרום גערעדט, „ווייל אַז אויב עמעצן פון אונז וועט געלינגען צו אַנטלויפן, וועט ער אומברענגען דעם שומרס פרוי און קינד דער און זיין נאַנצע פאַמיליע.“
 „האָב איך אַ זאָרג!“ האָט אויסגערופן דער פריערדיקער פרענער.

„אַ ייד טאָר אזוי נישט רעדן“, האָט געזאָגט די פרומע שטים. „פאַרוואָס זאָל אַ ייד נישט טאָרן אזוי רעדן? פאַרוואָס זאָלן מיר רחמנות האָבן?“ האָט געפרעגט איינער פון לעבן דעם פרומען.

און דער פרומער קול האָט כמעט אַרויסגעזונגען ווי אַ מגיד:

„אַפילו ווען אַ שאַרף שווערד ווערט אים צוגעשטעלט צום האַלדן, טאָר אַ ייד נישט אָפּזאָגן זיך פון רחמנות.“
 „דאָס איז אַ גמרא אין „ברכות“, און איר טייטשט זי שלעכט!“
 האָט דערווידערט איינער, וואָס איז געשטאַנען אין ווינקל רעכטס

ביי דער הינטערוואַנט מיטן פנים נאָך אינעווייניק. גרין האָט דערקאָנט אין דער שטים זיין שכן דעם לערער נייפעלד.

„איך טייטש זי אין גייסט פון אונזערע חכמים, אין גייסט פון אונזער תורה“, האָט געענטפערט די שטים פון דער טיפע-ניש. „ראַטעווען דאָס אייגענע לעבן און צוליב דעם אומברענגען קליינע אומשולדיקע קינדער איז נישט יידיש. און ווען אַפילו מיר שטייט פאַר דער טויט, טאָר איך זיך נישט אַפזאָגן פון רחמנות צו די, וועמענס לעבן הענגט אָפּ פון מיר.“

„די גמרא האָט געמיינט צו זאָגן“, האָט דער לערער נייפעלד למדניש געזאָגט, „אַז אַפילו ווען דאָס שווערד ליגט שוין אויפן האַלז, זאָל אַ מענטש נישט פאַרצווייפלען און גלויבן, אַז דער בעל הרחמים וועט אים נאָך ראַטעווען.“

„הלוואי, רבוננו של עולם!“ האָט עמעצער פרום אויפגע-קרעכצט.

„איז אפשר דאָס זיין רחמנות“, האָט איינער לעבן נייפעלדן פרום גערעדט, „וואָס ער האָט אוועקגעשיקט די גאַנצע באַנדע דייטשישע גזלנים, און אונז, אַן עדה יידן, געזונטע מענער, איבער-געלאָזן מיט איין פוילישן גולן?“

„אַז איר רעדט שוין אין זיין נאָמען“, האָט געענטפערט די פרומע שטים, „דאַרפט איר וויסן, אַז ער וועט אייך נישט שיקן טאָן אַ זאך, וואָס דורך איר וועלן אומגעבראַכט ווערן קליינע אומ-שולדיקע קינדער.“

„די קינדער פון רוצחים, וואָס האָבן נישט קיין רחמנות אויף אונזערע קינדער!“ האָט איינער אַרויסגעבורטשעט.

„זייערע קינדער זיינען נאָך אַלץ אומשולדיקע קינדער, וואָס טאָרן נישט אומגעבראַכט ווערן פאַר די זינד פון די טאַטעס!“
„וועלן אויסוואַקסן יידן-קוילער, ווי זייערע טאַטעס!“ האָט נאָך איינער אויסגערופן.

„דאָס איז אין גאָטס האַנט. יידן, לאָמיר בלייבן ביז צום סוף יידן!“ האָט זיך די פרומע שטים געבעטן. „דאָס איז אונ-זער קידוש השם!“

גרין, דערציילנדיק דאָס, האָט אַריבערגעטראַגן זיין שווערן

בל"ק אויף פינעסן, מיט באַטאָנונג איבערגעהזרט „קידוש השם!“
 און אַוועקגעקומט צום פענצטער און ווייטער דערציילט.
 אין וואָגן איז געוואָרן שטיל. אין אים, אין גרינען, האָט
 אויפגעשטורעמט אַ פּראָטעסט. וואָס פאַר אַן אומזין! צו וואָס
 די גרויסמוטיקייט? צו וואָס רחמנות האָבן אויף מענטשן-חיות,
 וואָס וועלן אונזער רחמנות נישט פאַרשטיין און וועלן זי פאַר-
 לאַכן? ווער עס קאָן זיך ראַטעווען, זאָל זיך ראַטעווען! דאָס
 אייגענע לעבן איז זיך טייערער! געדענקט דעם פּסוק אין „על
 נהרות בכל“: „וואויל דעם, וואָס וועט אָננעמען און צוברעקלען
 דייענע עופּעלעך אָן דעם פעלן!“ אָבער ער האָט קיין וואָרט נישט
 געזאָגט. דער פּראָטעסט האָט געשריען אין אים, אָבער איז ניט
 אַראָפּ פון צונג. אָנשטאַט דעם האָט ער זיך האַרטער צוגעדריקט
 מיטן קאָפּ צום ברעט וואָס פאַר אים און זיך צואוויינט מיט זודיקע
 טרערן. ער האָט זיי נישט דערוואָרט, נישט געוואָלט, אָבער זיי
 זיינען געקומען אין שטראָמען. פון עפעס אַן אינעווייניקסטער
 גערירטקייט. פון התפעלות איבער דעם קליינעם ייד, וואָס האָט
 געטראָגן אין זיך אַזאַ דערהויבנקייט. פון רחמנות, וואָס אַזאַ
 מוז אַזוי שענדלעך אומקומען.

האָט ער דער ערשטער זיך צואוויינט און אַנדערע האָבן אים
 נאָכגעוויינט? ווען ער האָט זיך אָנגעהויבן איינשטילן, האָט ער
 דערהערט געוויין אַרום און אַרום. און איינער גראָד הינטער
 אים האָט פרום אַרויסגעיאַמערט: „כאַטש קומען צו קבר
 ישראל!“

אין גרינס דערציילערישער שטים האָט אַריינגעקלונגען שטאַלץ,
 און ער האָט געזאָגט מיט גרויסער וויכטיקייט און זייער לאַנגזאַם:
 „קיינער קיין וואָרט קעגן נאָט!... קיינער געלעסטערט... קיי-
 נער געשאַלטן... אַלע — גלויביקע און נישט גלויביקע — אַלע
 גענומען אויף זיך יידן-טויט... קידוש השם!“

ער האָט נישט אַ קוק געטאָן אויף פינעסן. צופיל שטאַלץ
 איז איצטער אין אים געוועזן, ער זאָל אַ קוק טאָן אויף דעם פאַר-
 לייקענער פון דעם קידוש השם פון די היטלער-קרבנות. ער האָט
 נאָר אַ רגע געשוויגן און גלייך ווידער דערציילט.

דער אקטיאָר מילבערג, זיין שכן אין הויז און איצטער זיין שכן אין וואָגן, און אזוי ווי ער צוגעדריקט צו דער הינטערוואַנט, אייגנטלעך צו דער גרויסער ברייטער וואָגנטיר, פונקט קעגן דעם פּאָליאַק, האָט אַ זאָג געטאָן צום ציטערדיקן גוי אין זיין בעסטן פּויליש :

„דאַרפסט נישט מורא האָבן. האָסט געהערט, ווי מען האָט זיך דאָ דורכגעזעט? דאָס האָט מען באַשלאָסן נישט צו מאַכן דעם קלענסטן פּאַרווך צו אַנטלויפן, ווייל עס איז אַ רחמנות אויף דייע פּינף אומשולדיקע קינדערלעך, וועמען די דייטשן האָבן אָנגערופן ממזרים. קאַנסט מיר צואוואַרפן אַ פּאַפּיראַס.“

דער פּאָליאַק האָט ביי די ערשטע ווערטער אויפגעציטערט, געמאַכט אַ באַוועגונג, ווי ער וועט גלייך שייסן. אָבער די ווערטער פון דעם ייד, און דער טאָן, מיט וועלכן זיי זיינען געזאָגט גע-וואָרן, האָבן וואָס אָנגערירט אין אים. ער האָט זיי געגלויבט, און זיי האָבן אים באַרואיקט. עס האָט אים אויפגעהערט צו וואַרפן אין קדחת, און ער האָט אַראָפּגעלאָזן די הענט מיט דער שווערער מאַשינביקס. אַ מינוט שפעטער האָט ער אַריינגעקוקט הינטער זיך אין טויער און, נישט זעענדיק דאָרט קיינעם נישט, האָט ער אַרויסגענומען פון אונטער זיין העמד אַ פּאַר פּאַפּיראַסן און אַריינגעוואַרפן אין וואָגן.

„אַ דאַנק,“ האָט געזאָגט מילבערג. „אָבער דו האָסט זיי געדאַרפט אַריינשטעקן אונז אין מויל און פאַררויכערן. מיר קאַנען נישט אַ באַוועג טאָן מיט אַ האַנט.“

און איינער הינטער אים האָט געזאָגט :

„אַ מענטשנס האַרץ איז נישט אָפּצושאַצן.“

און מילבערגס שכן פון לינקס האָט געזאָגט :

„שפעטער אַ וויילע וועט ער אונז דערשיסן. קוקט נאָר אָן

דעם נפש!“

נאָר עטלעכע האָבן געהאַט די מעגלעכקייט און די לוסט אָנ-צוקוקן „דעם נפש“, און איינער פון מיטן וואָגן האָט לאַנגזאַם גע-רעדט :

„איך האָב אַמאָל געמאַלט דעם מלאך המות. האָב דעמאַלט נישט געקענט די געסטאַפּאַניקעס און זייערע משרתים.“
 עם איז געוואָרן שטיל. דערוואַרטונג האָט געשוועבט איבער דעם וואָגן. די געסטאַפּאַניקעס וועלן באַלד מסתמא אָנקומען, די אונטערמירטע טויט־טיוואָלים. וואָס וועלן זיי טאָן? וואוהיין וועלן זיי זיי פירן? וואָס פאַר אַ טויט? פיללייכט נאָך פּייניג קונגען! ... וויי, כאַטש קאַנען זיך אַ באַוועג טאָן! ... מען וועט דאַכט זיך אומקומען שטייענדיק אזוי אין וואָגן...
 מיַלבערגס שכן האָט פּלוצלונג אַ זאָג געטאָן מיט בייסיקן הוי:

מאָר:

„מען האָט געדאַרפט לאָזן וויסן אין די צייטונגען, ווי אזוי אַן עדה יידן האָט אויסגעקליבן צו שטאַרבן, אַבי פינגע קליינע פּוילישע ממזרים זאָלן נישט אומקומען.“

אים האָט געענטפּערט די פרומע שטים:

„ביי גאָט איז עם שוין פאַרשריבן, און אפשר וועט אונזער קרבן אָנפילן די וואָג, און דער מול פון ישראל וועט זיך אַ הויב טאָן.“

פון הויף האָט זיך דערהערט דאָס קלאַפּן פון באַטשוועק־טע שיד און דער גערויש פון אַ סך פּריילעכע שטימען. דער פּאָרליאַק האָט זיך ווידער אוועקגעשטעלט מיט דער מאַשינביקס גרייט צו שיסן.

„זיי קומען!“ האָט אָנגעזאָגט מיַלבערגס שכן. „אַרויפצור־לייגן אונז אויף דער וואָג.“

די געסטאַפּאַניקעס, אַ נאַנצע ראַטע געוויס, זיינען אַרויס־געקומען פון הויף, אָנגעלאָרן מיט געפּעק פון יידישן האָב און גוטס. זיי האָבן אַריינגעוואָרפן די פעק אין אַ גרויסן צוגעמאַכטן סחורה־וואָגן, וואָס איז געשטאַנען אינמיטן גאַס, און דערנאָך אַריינגעזעצט זיך אין די אָפּענע אויטאָמאָבילן, וואָס זיינען דאָ אַרומגעשטאַנען. אַ סך פון די געסטאַפּאַניקעס זיינען געוועזן שטאַרק באַטרונקען.

„קינער נישט אַנטלאָפּן?“ האָט דער אָפיצער געפרעגט דעם פּאָליאַק.

„ווי דען?“ האָט גדלותדיק געענטפערט דער פּאָליאַקס. „האָב גוט געהיט!“

דער אָפיצער און זיינע באַגלייטער האָבן באַקומט דעם וואָגן, אַריינגעקוקט, צי איז ער אַזוי ענג אָנגעפאַסט, ווי זיי האָבן אים געלאָזן, און האָבן זיך צעלאַכט.

„אַט אַ פּאָלסל!“ האָט געזאָגט דער אָפיצער. „טרוםן איינער אין איינעם! אויסראַטן מוז מען זיי!“

דער פּאָליאַקס האָט געמאַכט אַ באַוועגונג, ווי ער וואָלט געדוילט עפעס זאָגן, האָט אויפגעמאַכט דעם מויל, אָבער חרטה געדראָגן און גאַרנישט געזאָגט. און אויסגעהיט זיך אַ קוק צו טאָן אויפן וואָגן און איז ערגעץ פאַרשוואַנדן צווישן די געסטאַפּאַני-קעס.

אַ גרויסע קאַוואַלקאַדע, דער וואָגן מיט זיינע אונטערפירער, אַ גרויסע צאָל אויטאָמאָבילס מיט באַוואָפנטע געסטאַפּאַניקעס, האָט זיך אַ לאָז געטאָן אונטער געלעכטער און געזאַנג פון שיכורע העל-דער. די געסטאַפּאַניקעס, וואָס זיינען געפאַרן ביי די זייטן פון דעם וואָגן, האָבן זיך געמאַכט אַ שפּיל.

„ווי געפעלט אייך אונזער פי?“ האָט איינער אויסגעשריען. און אַ צווייטער האָט געענטפערט:

„אי-וואָ, פי! שוויינע, יודן-שוויינע!“

און לוסטיקער הילכיקער געלעכטער.

אויף דעם צוזאַמענטרעף פון צוויי גאַסן איז אָנגעקומען נאָך אַזא וואָגן אָנגעפאַסט מיט יידן. די געסטאַפּאַניקעס פון ביידע זייטן האָבן אויפגעהויבן אַ געלעכטער און אַ געשריי, ווי עס וואָלט זיי געטראָפן די גרעסטע פרייד, און לוסטיקער שיפורער געזאַנג, אויסגעפילט מיט ניבול פּה און געמיינסטן שמוץ, האָט אָנגעפילט די לופט.

אָבער אין דעם וואָגן גופא איז געוועזן געוויין. עס האָט זיך געוואָלט עפעס זאָגן די יידן אין דעם פאַרבייפאַרנדיקן וואָגן, אָבער דאָס האַרץ האָט פאַרקלעמט. די יידן האָבן דאָרטן געוויינט, און דאָ האָט אויך אויסגעבראַכן אַ געוויין. אין דעם געוויין האָט מען אָנגעהויבן זאָגן ווידוי אָדער תהילים. איינער האָט אָן אַן

אויפהער געשעפטשעט דעם, „שמע ישראל“. האָט ער נישט גע-
וואוסט מער אָדער האָט ער אין דעם מאָמענט פאַרנעסן אַלץ וואָס
ער האָט געוואוסט? מען האָט געקאָנט הערן, ווי עס קלאַפט אים
אַ צאָן אָן אַ צאָן. דער ייד הינטער גרינען האָט עטלעכע מאָל
אַרויסגעזיפּט: „כאַטש צו קבר ישראל קומען! צו קבר ישראל!“
דער וואָגן איז אַרויסגעפאַרן פון שטאָט אין דער ריכטונג
צום טייך, וואָס איז דאָרטן גענאַנגען צווישן הויכע ברעגן, פאַר-
בייגעפאַרן דעם אַראָפּנאַנג צום טייך און געבליבן שטיין אַ היפש ביסל
ווייטער לינקס פון טייך ביי אַ לאַנקע, וואָס איז געווען אַרומגע-
זוימט מיט וואַלר. מען האָט אויפגעפנט די הינטערטיר, געהייסן
אַרויסגיין און שנעל. אָבער די איינגעפרעסטע אין דעם וואָגן
זיינען געוועזן שטייף, געקאָנט זיך קוים באַוועגן. די געסטאַ-
פאַניקעס זיינען געקומען צו הילף און אָנגעהויבן אַכזריותיק
אַרויסוואַרפן, ווי זיי וואַלטן געוואַרפן אָנגעפילטע זעק. מילבערג
האָט זיך געקאָנט קוים אויפהויבן נאָך דעם שלידער און איז אויפ-
געשטאַנען אַ צובלוטיקטער.

דער אָפּיצער האָט אויסגעקאַמאַנדירט:

„אויסטאָן זיך! אירט זיך אויספאַרן אין טייך! אָפּשווענקען
יידן-שמוץ! אַ שאַד דאָס ריינע וואַסער אין טייך.“

באָדן זיך! אין אַ קאַלטן פאַרנאַכט פון אַ קאַלטן אָקטאָ-
בער-טאָג! סאַריסטן — אויב זיי מיינען נאָר, וואָס זיי זאָגן...
מען האָט זיך אָנגעהויבן אויסצוטאָן און ווידער אַמאָל די קאָ-
מאַנדע: „שנעל! שנעל!“ אָבער די הענט זיינען געוועזן באַנר-
מען און דאָס האַרץ האָט געזאָגט, אַז מען דאַרף זיך נישט אויסטאָן.
אדער-נאַקעט האָבן זיי זיך אויסגעשטעלט אויף אַ קאַמאַנדע
אין שורות, פיר אין אַ שורה. וויפיל אַזעלכע שורות? ער איז
געווען דער ערשטער אין דער דריטער שורה און נישט דערווענט
זיך אַ קוק צו טאָן אויף הינטן. אָבער ער האָט געפילט די שורות,
געפילט, אַז זיי זיינען אַ סך. ווייט הינטן האָט זיך געהערט גע-
וויין, און אויפגעשריין און שווערע שמיץ אויף נאַקעטע לייבער.
אין שורה נאָך שורה געוויין. שווערע זיפּצן, געקרעכץ, „שמע
ישראל“ און „רבוננו של עולם!“

אין אים אליין איז געוועזן שטיל. נאך דעם פריערדיקן גע-
וויין איז אין אים געוועזן שטיל און רואיק. ער איז געוועזן זיכער,
אז מען פירט זיי נישט באַדן זיך. זיי זיינען דאָך ווייט פון דעם
וועג צום טייך. מען וועט זיי דאָ זיכער דערשיסן. וואָס דען
זיינען דאָ אזוי פיל געסטאָפּאַניקעס מיט ביקסן אַרום דער נאָ-
קעטער יידישער מחנה? ער האָט נאָר געוואָלט אַ קוק טאָן
אויף דעם קליינעם ייד מיט דער פרומער שטים. ער וואָלט
אים דערקאָנט, וואָלט קיין טעות נישט געמאַכט. אַ מערקווירדיקע
נייגעריקייט, ווי? באַלד וועט אפשר זיין אַ סוף צו זיי אַלעמען
און ער טראַכט נאָר וועגן דעם קליינעם ייד. ער האָט שוין
געוואָלט ריזיקירן און אַ קוק טאָן אויף הינטן, ווען דער אָפּי-
צער האָט אויסגעקאָמאַנדירט:

„אין פּוס גיין! איינס צוויי! איינס צוויי! מאַרש!“
דאָס איז נאָר געוועזן אַ סאַדיסטישער חוזק. די יידן האָבן
קוים געקאָנט זיך רירן, קוים געקאָנט שטעלן אַ פּוס. אָבער
די אונטערפירער מיט די ביקסן אויף די פלייצעס האָבן גע-
מאַרשירט „איינס צוויי, איינס צוויי!“, געשריען צו די יידן
„איינס צוויי, איינס צוויי!“ געטריבן זיי, אַרויסגעזעצט די נשמה,
און וואָס מער דערווייטערט זיך פון דעם וועג, וואָס פירט אַראָפּ
צום טייך.

אַ פּערציק-פּופּציק שריט אַזעלכע און שטיין געבליבן. „די
לעצטע סטאַנציע“, האָט ער אַ טראַכט געטאָן. אפשר האָבן
דאָס אַלע אַ טראַכט געטאָן. זיין שכן האָט אַרויסגעשעפּטשעט:
„נו, אַ סוף שוין!“

דער אָפיצער האָט אויסגעקאָמאַנדירט, מען זאָל זיך ווענדן
רעכטס, און די גאַנצע מחנה האָט זיך אומגעווענדט נאָך רעכטס.
איצטער איז גרינען אויסגעקומען צו שטיין אין דער ערשטער
שורה. מיט אַ בליק נאָך רעכטס האָט ער געקענט זען, אַז די
שורה איז געוועזן זייער ברייט. פּילייכט צוועלף מענטשן,
אויב נישט מער. אָבער דער אַכטער אָדער דער זיבעטער פון
אים איז געוועזן אַ קליין יידל מיט אַ גרויער באַרד, און אין גרינען
האָט אויפגעשריען: דאָס איז ער! רואיק אזוי געשטאַנען, די

אויגן צוגעמאכט און געווענדט צום הימל, און זיינע ליפן האָבן זיך באַוועגט. געוועזן עפעס אזוי גוט צו פילן זיך מיט דעם דאָ זיין ייד אין איין שורה, אין דער ערשטער שורה, וועלכע וועט זיכער זיין די ערשטע אין דעם, וואָס דאָ וועט באַלד געשען. ער וואָלט איצטער געקאָנט מאַרשירן מיט אַ הויך אויפגעהויבן פענעם קאָפּ, „אינס צוויי, אינס צוויי!“

אַבער עס איז נישט געוועזן וואוהין צו מאַרשירן. זיי זיינען געשטאַנען נאָר עטלעכע טריט פון דעם הויכן ברעג. זיי האָבן געקאָנט זען דאָס לויפנדיקע וואַסער, שוואַרץ אזוי און טיף, און באַוואַפנטע געסטאַפּאַניקעס, וועלכע זיינען געשטאַנען אויפן זאַמד ביים סאַמע וואַסער און אַרױפגעקוקט אַרױף, וואו די יידן זיינען געשטאַנען. אויב אימיצער האָט געהאַט אַ געדאַנק אַראַפּצושפּרינגען און אַנטלױפן, האָט ער זיך געמוזט אַפּאַנגן פון אים. איבער אַלעמען איז געקומען דאָס געפיל: עס קומט די לעצטע מינוט. אויפן קערפּער האָט זיך אָנגעצויגן אַ געזונטהױט, אַ קאַלטער שווייס האָט באַדעקט די שטערנס, און ליפן האָבן געשעפּטשעט תפילות. דער קליינער ייד האָט אָנגעד הויבן זאָגן ווידוי אויפן קול, אַ געיאַמער האָט אויסגעבראַכן, הענט האָבן זיך אויפגעהויבן צום הימל, „שמע ישראל!“ און פּלוצלונג איז ער געפאַלן. ער געדענקט נישט, צי האָט ער געדערט דעם שאָס. ער איז געבליבן ליגן באַוואוסטלאָז.

גריין איז אַנטשוויגן געוואָרן און האָט שווער געאַטעמט. האָט ער איבערגעלעבט דעם ווייטיק פון דער קול, וועלכע האָט אים געטראָפּן? דורכגעלעבט זיין „טויט“? די דריי צוהערער האָבן איינגעהאַלטן דעם אַמעם, געשפּאַנט געוואָרט. ער האָט באַלד ווידער אָנגעהויבן צו דערציילן, מיט אַ קול, אין וועלכן עס איז געוועזן גערירטקייט, עטוואָס פון אַראַפּגעשלונגענע טרערן.

ער ווייס נישט, ווי לאַנג ער איז געלעגן אין זיין באַוואוסט לאַזיקייט. ער האָט נאָר פּלוצים דערפילט, אַז אַ שווערע משא דריקט אויף אים. אַ שרעקלעך שווערע משא באַדעקט אים פון קאָפּ ביז די פיס. פּיסלעכווייז איז אים קלאָר געוואָרן, אַז ער ליגט און אויף אים ליגט אַ שווערע משא. וואָס זאָל דאָס זיין?

דאָס ליגן אליין איז נישט שלעכט, אָבער די משא דערדריקט אים. פוננאָנען האָט זי זיך גענומען? ער האָט זיך אָנגעהויבן צוהערן צו דער משא אויף זיך און דערפילט, אַז דער נאַנצער גוף ברענט אים און איז פול מיט ווייטיק. ער האָט זיך צוגעהערט צום וויר טיק, נאָכגעאַנגען נאָך אים. פוננאָנען אַזא ווייטיק? ער קומט דאָכט זיך פון אונטער דער רעכטער לאָפּעטקע און צור שפּרייט זיך איבערן גאַנצן קערפּער. ער וועט אַ טאַפּ טאָן דעם אָרט. אָבער די הענט זיינען געוועזן עפעס אַזוי ווייט און פאַר-הלשט, ער האָט זיי קוים געפילט. אָט איז די שרעקלעך וויר טאַענדיקע לאָפּעטקע, און אָט איז דער קאַפּ, און אָן דאָרטן ערגעץ, ווייט פון קאַפּ, זיינען די הענט. ער ווייסט נאָרנישט, צי דאָס זיינען זיינע הענט. ער האָט אַ באַוועג געטאָן מיט די פינגער. עפעס ווייט אַזוי פון קאַפּ ערגעץ וואו דרויסן. וואו זיינען זיי? ער האָט ווידער אַ באַוועג געטאָן מיט די פינגער. יא, זיינע פינגער, און ער קאָן זיי באַוועגן. וועט ער צושאָרן די הענט צו זיך, אונטערלייגן אונטערן קאַפּ. אָבער די משא לאָזט ניט. און דער ווייטיק אין דער פלייצע איז אומדערטרענלעך. איז אַ געשריי טאָן... אַ געשריי טאָן הויך... אַ סך געשרייען אַרויס-לאָזן... די געשרייען זיינען געבליבן אין אים, פון מויל נישט געקאָנט אַרויס. דער מויל איז געוועזן צוגעדריקט.

איז ער געלעגן און שווער אין זיך געקרעכצט. די קרעכצן זיינען געוואָרן געשרייען. אָבער ער מוז דאָך, ער וויל דאָך אָנטאָפּן דעם אָרט אויבן אין דער רעכטער פלייצע! וואָס איז דאָס פאַר אַ משא אויף אים? ער ליגט אויסגעצויגן אויפן בויד מיטן פנים אַראָפּ. וואו ליגט ער דאָס? ער האָט זיך צוגעהערט. ער ליגט מיטן נאַקעטן בויד אויף היילער ערד... ווי אַזוי? וואָס? ... ער האָט זיך דערמאָנט, אַז ער איז געווען נאַקעט... דערמאָנט זיך, אַז ער איז נישט געוועזן אליין... דערמאָנט זיך אויף דער מחנה נאָ-קעטע יידן אַרום אים... וואָס-זשע איז דאָס פאַר אַ משא אויף אים? ער האָט זיך צוגעהערט צו דעם, וואָס ליגט אויף אים און לעבן אים. ער האָט דערפילט ליבער, נאַקעטע ליבער... אַ דערשטיקט געוויין האָט זיך אַרויסגעריסן פון אים. ער איז אַ דערשאָמענער,

און די, וואָס ליגן אויף אים, זיינען דערשאַסענע, און די, וואָס ליגן לעבן אים פון ביידע זייטן, זיינען דערשאַסענע. דער קערר פער אויף אים איז נאַקעט און קאַלט, די קערפער לעבן אים זיי נען נאַקעט און קאַלט. זיי זיינען געוויס טויט. איז ער טויט? איז ער קאַלט? ער אַטעמט. ער פילט די משא. ער געדענקט און קאָן קרעכצן.

ער האָט די גאַנצע צייט נישט אויפגעפנט די אויגן. ער האָט פאַרגעסן, אַז ער האָט אויגן. איצטער האָט ער זיך דערמאָנט, אַז ער דאַרף אויפגענען די אויגן און אַ קוק טאָן. דעמאָלט וועט ער וויסן. אָבער דער קאַפּ איז געוועזן צוגעדריקט צו דער ערד, און ער האָט נישט געקאָנט אויפגענען די אויגן. ער מוז אַרויס־קריגן דעם קאַפּ, אויפגענען די אויגן. ווען ער וואָלט זיך נאָר געקאָנט אָנשפאַרן אויף די הענט, אָבער ער קאָן נישט צושאַרן זיי צו זיך. ער וועט מוזן אָננעמען זיך מיט כוח. ער האָט וועגן מער נאָרנישט געטראַכט. נאָר אָננעמען זיך מיט כוח. און אַלץ איז אין אים שטיל געוואָרן, און דער ווייטיק איז נישט געוועזן, און די משא איז פאַרשוואַנדן.

ווי לאַנג איז ער אַזוי געלעגן? אַ שטים האָט אים געבראַכט צו זיך. אַ שטים פון אַ יונגן יינגל, אַ פאַרטרוקענע אין טרערן, פול מיט פראַך און שרעק. אַ יידישער יינגל, שוין נאָר נאָענט לעבן אים, האָט געיאָמערט און געחזרט: „טאַטע! טאַטינקע! טייערער טאַטינקע!“ ער האָט זיך שטאַרק צוגעהערט, פאַרנומען באַוועגונגען, און האָט באַגריפן. אַ יידישער יינגל זוכט זיין טאַטן און גראַפּט זיך צווישן די הרגים. און אַט איז ער שוין איבער אים. עס הייבט אים אָן צו ווערן לייכטער אויפן רוקן, און פלוצ־לונג אַ האַרצרייסנדיקער אויסבראָך אין ביטערן יאָמער: „טאַטע! טאַטע!“ דער הרוג, וואָס איז געלעגן אויף גרינען, איז געוועזן דעם יינגלס טאַטע. דער יינגל איז צוגעפאַלן צום מת, געקושט אים, גערופן אים די צערטלעכסטע נעמען, אָבער דער טאַטע איז געוועזן טויט.

„טויט!... טויט!“ האָט דער יינגל געיאָמערט, אָבער ער האָט נישט אויפגעהערט צו רעדן צום מת. מורא האָט אַרויסגע־

ציטערט פון דעם קול, און דער קול האָט געדאַרפט פאַרטרייבן די מורא. „קום, טאַטינקע, איך וועל דיך ברענגען צו קבר ישראל!“ ער האָט גערעדט און געשלעפט דעם הרוג. „דו האָסט דאָך גע-וואָלט... קבר ישראל... איך וועל דיך ברענגען... וועל דיך נעמען צום טיך... מטהר זיין... אויסגראָבן דעם קבר... טאַטעלע, איך וועל זאָגן קדיש... וועל זאָגן תהילים... אַ גאַנצע נאַכט... ביזט אזוי שווער, טאַטינקע!... קוים וואָס איך קען דיך איינשלעפּן... אורף!... איך פיל דיין בלוט, טאַטע!... אין קאַפּ האָבן זיי דיר געטראָפּן... דורכגעשאָסן דעם קאַפּ. איך טאַפּ אָן... הינטן אַ לאָך און פאַרנט אַ לאָך, איבערן לינקן אויג... איצטער איז זייער פינצטער, אָבער איך קאָן אַנטאַפּן. עס איז שוין אַ שטיק אין דער נאַכט און שטאַק פינצטער... האָב דיך לאַנג געזוכט... אַוודאי איבער אַ שעה... אַזויפיל הרגים, און איינע אָנגעלייגט אויף די אַנדערע... צוויי זיינען געלעגן אויף דיר... איך האָב דאָך אזוי מורא געהאַט צוצורירן זיך... האָב דאָך שטענדיק מורא געהאַט פאַר אַ מת... טאַטעלע, פונדיינטוועגן!... איך האָב דיך דאָך אזוי האָלט גע-האַט!... טאַטינקע! טאַטינקע!... קום איך וועל דיך ווייטער שלעפּן... ווען איך וואָלט דיך נאָר געקאַנט אויפהייבן און טראָגן... אָבער איך קאָן נישט, טאַטע... ביזט אזוי שווער... איך וועל דיך דערשלעפּן דאָ ביזן ברעג. אַראָפּ דעם בערגל וועט לייכ-טער זיין... ביז צום וואַסער... וועל דיך אָפּוואַשן, מטהר זיין... און תכריכים... טאַטע, איך וועל אַנטאַן אויף דיר מיין העמד!... וועט זיין קורץ און שמאַל... בעסער ווי גאַרנישט, טאַטע...“

גריין האָט איבערגעריסן זיין דערציילן, אָנגעשטעלט זיין בליק אויף פינעסן און שטרענג אַרויסגעברומט:

„נו?!“

געהאַלטן אַ וויילע דעם בליק אויף פינעסן, באַלד אָנגע-שטעלט אים ווידער אין דער ווייטקייט און געשוויגן. ער האָט אפשר געוואַרט אויף אַן ענטפער.

באַכראַך האָט איבערגעריסן דאָס שווייגן:

„האָט דאָס יינגעלע אייך אָפּגעראַטעוועט?“

„ניין“, האָט גריין אָפּגעענטפערט פון דער ווייטעניש אַרויס

און ווייטער דערציילט.

דער יינגל האָט אַוועקגעשלאַפּט זיין טאַטן, נישט געוואוסט, אז ער האָט באַפּרייט פון אונטער דער טויטער משה אַ לעבעדיקן מענטש. גרין האָט זיך אָנגענומען מיט כוח, אַ הייב געמאַן דעם קאַפּ, אויפגעפנט די אויגן. אַ גרויסער פלייכער פלעק האָט זיך אַוועקבאוועגט אין דער פינצטערניש — דער טויטער נאַקעטער קערפער געשלאַפּט פון דעם יינגל, וועלכן ער האָט קוים געקאַנט זען. ער האָט געוואַלט אַ געשריי טאַן, אַ רוף טאַן, און איז געבליבן מיט דעם געשריי אין מויל. דער יינגל האָט מיט גרויסן שרעק אַרויסגעיאַמערט:

„טאַטע, איך וועל דיך נישט קאָנען אַראָפּשלעפּן אַראָפּ!... טאַטע, איך וועל דיך מוזן אַראָפּוואַרפן!... טאַטינקע, עס איז שרעקלעך אַראָפּצוואוואַרפן דיך!... טאַטינקע!... אַי!...“
אַ האַרצברעכנדיקער אויסגעשריי, און דער גערויש פון אַן אַראָפּפאַלנדיקן שווערן קערפער. דער יינגל איז זיך פאַרגאַנגען אין געוויין און האָט קוים אַרויסגערעדט:
„איצטער וועל איך אַראָפּקלעמערן... טאַטינקע!... איך קום צו דיר!...“

גרין האָט געוואַלט אים אָפּשטעלן, אָבער דער יינגל איז שוין געוועזן אונטן און גערעדט דאָרטן מיט זיין טאַטן. גרין האָט אָנגעהויבן אַרויסצוקרעכצן: „העלף! העלף! יינגע-לע, העלף!“ דער יינגל האָט עס זיכער נישט געקאַנט הערן. גרין איז געבליבן ליגן גאַנץ אָן כוחות. איצטער האָט ער דער-פילט דעם ברענענדיקן ווייטיק אין דער פלייצע און אויפגע-ברומט פאַר ווייטיק. זיין קול איז אַרײַן אין דער ערד. ער האָט ווידער אויפגעהויבן דעם קאַפּ. רעטונג איז דאָך אזוי נאָנט! דער יינגל וואַלט אים געקאַנט העלפן. אָבער ער קאָן נישט שרייען, האָט קיין כוח נישט, און אין האַלדו איז אים אזוי שטיר-קיק. ער וועט מוזן צוקריכן צום ברעג... מיט די לעצטע כוחות... פּויעזן... פּויעזן...

ער האָט זיך אַ באַוועג געמאַן, אָבער אויף זיינע פיס איז געלעגן די שווערע משה פון טויטע קערפער, און עס איז אים שווער געוועזן אַרויסצושלאַפּן זיי. ער האָט אַרומגעשאַרט מיט

די הענט ווי א שווימער, נישט אויסגעמאכט זיך פון דעם גרויסן ווייטיק אין דער פליצע, און טאקע ארויסגעשלעפט די פיס פון אונטער דער טויטער משא און א ביסל א פויזע געמאָן. עפעס האָט א שפּאַר געמאָן פון האַלדז. בלוט. ער איז געבליבן ליגן אָן אַ באַוועגונג, אויפגעקערעכצט, דערפילט, אַז איצטער וועט ער קאָנען שרייען, און ווייטער אָנגעהויבן צו פויזען. און אָט איז ער שוין ביים ברעג. ער האָט געקאָנט זען און הערן דאָס וואָס סער, אָבער ווייטער פויזען איז געוועזן אוממעגלעך. ער האָט מיט די הענט אָנגעטאַפט וואַנט. ווען ער האָט זיך גוט איינגע-קוקט, האָט ער געזען אַרויסשטעקנדיקע שטיינער. אָבער ער וועט נישט קענען קלעטערן. ער איז געבליבן ליגן, געזוכט דעם יינגל און באַלד דערהערט דעם יינגלס קול. דער יינגל איז שוין געוועזן מיטן מת ביים וואַסער. גרין האָט דערזען דעם בלייבן פלעק — דעם נאַקעטן קערפער. דער יינגל האָט אים אָפגעוואַשן, מטהר געוועזן, און גערעדט, גערעדט.

גרין האָט געוואָלט אַ רוף טאָן: „יינגלע! דער רוף איז אים געבליבן שטיין אין האַלדז. ער וועט געוויס דער-שרעקן דעם יינגל, דער יינגל קאָן נאָך פאַר שרעק אַרויסלאָזן דעם מת פון זיינע הענט, און דאָס וואַסער וועט אַוועקטראָגן דעם מת און נאָך אים פילייכט אויך דעם יינגל.

אַ ווייסע זאַך האָט זיך באַוויזן אין די הענט פון דעם יינגל. געוויס זיין ווייס העמד, וואָס ער האָט אויסגעטאָן פון זיך און טוט איצטער אָן דעם טאַטן. און אָט ליגט דער מת אין דעם ווייסן העמדל פון זיין קינד. וואו איז דער יינגל? פאַרוואָס הערט ער אים נישט מער? גרין האָט זיך שטאַרקער צוגעהערט, אָנ-געשטרענגט די אויגן אין דער פינצטערניש. אָ, דער יינגל גראָבט! גראָבט דעם קבר. כמעט דאַרטן גלייך אונטער גרינען. מיט וואָס גראָבט ער דאַרטן? די ערד מוז דאַרטן זיין זאַמדיק... גראָבט מיט הוילע הענט... ווי לאַנג האָט עס געדויערט? גרין איז דאַכט זיך איינגעשלאָפן. און דעם יינגלס קול האָט אים אויפ-געוועקט. דער יינגל האָט געשלעפט דעם מת צום קבר און גע-רעדט:

„דער קבר איז נישט טיף, טאטע... איך האָב נישט געקאָנט שיפער... וואָלט דו נישט געקאָנט אַרײַנלייגן... אָט וועל איך אַרײַן אין קבר און וועל דו פאַמעלעכדיק אַרײַנגעמען... די פיס צוערשט... איצטער דיין קאַפּ... טאטע, טאטינקע!“ דער יינגל האָט אויסגעבראַכן אין אַ ביטערן יאָמער. „כאָטש אַ ביסעלע ליכט... כאָטש איין גוטן קוס טאָן אויף דיר!... איך וועל דיר נאָך אַמאָל אַרומטאַפּן דיין פנים... ווי קליינערהייט... ווען איך פלעג זיצן אויף דינע קני... טאטינקע! טאטעלע!“

ער האָט ביטער געוויינט און נישט געוואוסט, אַז דאָרטן אויבן פונקט איבער אים ליגט איינער צווישן די הרונים און וויינט פונקט אזוי היסטעריש. אפשר האָבן אַ סך פון די טרערן אַרײַנגעקאַפּעט אין קבר...

גריין האָט עס דערציילט, און טרערן זיינען אים גערונען איר בער די באַקן. אויך די אויגן פון באַכראַך און פינעס זיינען פאַרלאָפּן געוואָרן מיט טרערן. שיפער האָט אַראָפּגעלאָזן זיינע אויגן, ווי ער וואָלט זיך געשעמט, פאַרוואָס זיי זיינען געבליבן טרוקן. באַכראַך און פינעס האָבן אַרויסגענומען זייערע טאַשנ-טיכלעך, אָבער גריין האָט געלאָזן זיינע טרערן רינען און ווייטער דערציילט.

ווען ער האָט אויפגעהערט צו וויינען, האָט ער דערהערט, אַז דער יינגל זאָגט קדיש. איצטער מוז ער אים אַ רוה טאָן. ער האָט אַ הייב געטאָן דעם קאַפּ, אויפגעפנט דעם מויל, אָבער בלוז בלוט איז אַרויסגעקומען, אַ שטראָם בלוט. ער האָט צוריק אַראָפּגעלאָזן דעם קאַפּ, אַ קרעכץ געטאָן, און געבליבן ליגן אָן כוחות. פאַרפאַלן. ער וועט שוין דאָ שטאַרבן. זאָל ער כאָטש שטאַרבן, איידער די נאַציעס קומען צוריק און געפינען אים אַ לעבעדיקן. וואָס איז דאָס? הערט ער נישט שטימען? יאָ שטימען! מענטשן גייען אַרום צווישן די הרונים. די נאַציעס זיינען שוין דאָ! ער האָט זיך צוגעהערט, איינגעהאַלטן דאָס ביסל אָטעם. פּויליש! פּאָליאַקן גייען דאָ אַרום און נישטערן. וואָס זוכן זיי אויף די נאַקעטע קערפער? מסתמא פאַרגעסענע קידושין־פינגערלעך אויף די פינגער... די שטימען ווערן געענטער

און נעענטער, און ער כאפט זיך: דער יינגל! ווי לאָזט מען אים וויסן, אז פּאַליאַקן דרייען זיך דאָ אַרום. ער האָט זיך צוגעהערט צום קבר אונטן. דעם יינגלס קול האָט זיך נישט געהערט מער. דער יינגל האָט געוויס געהערט די פּאַליאַקן און איז אַנטלאָפּן. גאָט זיי דאַנק! ער אַליין וועט זיך איצטער מאַכן ווי טויט. וועט איינהאַלטן דעם אַטעם...

און אָט זיינען די שטימען איבער אים. אימיצער האָט אים באַטאַפט, אַ קער געטאָן, אַרויפגעלייגט אַ האַנט אויף זיין האַרץ און שטיל אַרויסגעפליסטערט — אַ פּרויענשטיים און פּריידיק אַזוי:

„דער לעבט!“

זאָל ער זיך בעטן ביי זיי, זיי זאָלן אים נישט טויטן? זאָל ער זיך מאַכן טויט?

זיי האָבן אים אויפגעהויבן און אַוועקגעטראָגן. זייער פּאַר-זיכטיק, ווי דאָס וואָלטן געוועזן אַמבולאַנס-באַדינער. אפּשר זיינען דאָס יידן, וואָס רעדן פּויליש? ניין, דאָס זיינען טאַקע געוועזן פּאַליאַקן. דער פּוילישער קוויזלינג, זיין פּרוי, זיינע דריי עלטערע קינדער... זיי האָבן געזוכט, צו זיינען פּאַראַן לעבן געבליבענע פּאַסאַזשירן פּון דעם וואָגן, וועלכן ער האָט געהיט... גרין האָט ווידער אָנגעשטעלט זיין בליק אויף פינעסן:

„קידוש השם!... ניין? !...“

קינער האָט נישט געוואָלט וואָס ענטפערן. מען האָט גע-וואַרט, ער זאָל ווייטער דערציילן. ער האָט גאָרנישט מער דער-ציילט.

„דאָס אַליין“, האָט ער אַ זאָג געטאָן, קוקנדיק אין זיין ווייט-קייט.

די דריי שרייבער האָבן זיך געכאַפט, אז וואָס עס איז גע-שען ווייטער, איז טאַקע נישט אַזוי וויכטיק. זיי וועלן אַפילו אַליין קאָנען צושרייבן דעם סוף. די דאַנקבאַרע פּאַליאַקן האָבן אים אַוועקגעטראָגן, אויסבאַהאַלטן, געהיילט, אַוועקגעשטעלט אויף די פיס.

זיי זיינען אויפגעשטאַנען פּון די ערטער, באַדאַנקט, אַבער

ווערליך פינעם און באכראך האָבן זיך נאָך געווענקלט, האָט שײַ פֿער אַ קורצן מאַך געטאָן מיטן קאָפּ צו גרינגען, אַ פּאָך געטאָן מיט דער האַנט צו די קאָלעגן און אוועקגעאייילט. אַ זייער צופרידענער. ער טראָגט מיט זיך עפּעס אַוועק, וואָס זיין צייטונג זוכט ווי מיט ליכט: אַ פּאָליאַק האָט איינגעשטעלט זיין לעבן און דאָס לעבן פון זיין ווייב און קינדער און געראַטעוועט אַ יידן! ער וועט טאַר קע אזוי פּאַטיטלען זיין „מעשה“: „אַ פּאָליאַק שטעלט איין זיין לעבן פאַר אַ יידן!“

פינעם האָט זיך געשלאָגן מיט דער דעה, צי זאָל ער נישט זאָגן גרינגען, אַז ער איז נאָך ווייט נישט איבערצייגט. ער גלויבט נאָך אַלץ, אַז ער איז גערעכט און אַז זיין אַרטיקל איז גערעכט. אָבער דאָס וועט ער שוין זאָגן באַכראַכן דרויסן. און ער וועט טאַקע אָנשרייבן אַ צווייטן אַרטיקל...

באַכראַך איז געוועזן טיף גערירט. ער גייט אַוועק שטאַרק באַרייכערט מיט טעמעס — לידער און לידער! נאָך נאָך איין זאָך האָט ער געוואַלט וויסן, און ער האָט געפּרעגט:
 „ווייסט איר אפּשר, וואָס איז געוואָרן מיט דעם יינגעלע?“
 גרין האָט נאָר שווער אַ באַוועג געטאָן דעם קאָפּ: ניין, און שווער אויפגעזיפצט.

די ביידע שרייבער האָבן נאָך אַמאָל באַדאַנקט, געוואונטשן אים אַ גוטן טאַג און געווענדט זיך צו דער טיר. ווען זיי זיינען שוין געוועזן ביי דער טיר, האָט זיי איבערראַשט זיין צורוף:
 „איין מאַמענט!“ זיי זיינען שטיין געבליבן, אומגעקוקט זיך. ער איז געזעסן אומגעווענדט צו זיי, און דער פּריערדיקער נס איז ווי דער געשען. וואָס ער האָט זיי איצטער געזאָגט, האָט ער ווידער געזאָגט מיט דעם חיתוך הדיבור פון דעם אַדוואָקאַט. דאָס איז געוועזן דער לאַנג איינגעהאַלטענער ענטפּער באַכראַכן, און ער האָט געהאַלטן זיין שווערן בליק אָנגעשטעלט אויף דעם דיכטער.

„רעדט זיך נישט איין“, האָט ער געזאָגט אין קענטיקער אויפֿ־רעגונג, „אַז איר האָט איצטער באַגריפּן מאַידאַנעק און טרעפּליני־קע און בוכענוואַלד... איר האָט דאָ גערעדט מאַידאַנעק, געשריבן און געלידלט מאַידאַנעק, און איר וועט ווייטער שרייבן און לידלען

מאידאנעק, אָבער מער ווי אַ וואָרט איז עס נישט געוועזן ביי אייך, און אזוי וועט עס בלייבן. ביי אייך און ביי אייערע לייענער. איר וועט אפילו זיפצן מאידאנעק, אָבער אייער האַרץ וועט עס נישט דערפילן, וועט נישט צובראָכן ווערן. איר זייט געוועזן פרעמד און וועט בלייבן פרעמד דער גאַנצער משונהדיקער אומגעהויער-לעכקייט, וואָס הייסט מאידאנעק, און טרעפלינקע, און אַסוויענטשים און אַלע הונדערטער און הונדערטער שטעט און שטעטלעך, וואו יידן זיינען אומגעקומען אין די הונדערטער און טויזנטער. שטאַף פאַר אַרטיקלען, פאַר מעשיות, פאַר לידער, אָבער נישט איר און נישט אייערע לייענער ווערן פון דעם אַנדערש. איר זייט נישט גע-בויגן געוואָרן, נישט געבראָכן געוואָרן, נישט בעסער געוואָרן. איר האָט געהערט פון מיר וועגן דעם פרומען ייד, איר וועט אים אויך פאַרנעסן."

ער האָט זיך אומגעווענדט און אָנגעשטעלט זיין בליק צום פענצטער אין דער ווייטקייט אַרײַן.

די אַלטע קראַנקנזיצערין האָט אויפגעפנט די טיר.

„דיר וועט נישט געלינגען, גאט!...“

אן אלטע מעשה, אין אלטע ביכער פארשריבן.
און — ניי. ווי זי וואלט ערשט געשען. פאר אונזערע אויגן
אין אונזערע טעג. דער ווייטיק, וואס ליגט אין איר, איז געווען
פון אונזערע טעג. ווערט ערשט דורכגעווייטיקט.
א מעשה מיט יידן, וואס זיינען ארויסגעטריבן געווארן פון
א לאנד, וואס איז לאנג זייער פאטערלאנד געוועזן. געבארן
געווארן אין אים, זיי און זייערע עלטערן, און זייערע זידעס און
עלטערזיידעס. דורות און דורות.

זיינען די ארויסגעטריבענע אוועק איבער אלע וועגן פון דער
יבשה און איבער אלע וועגן פון די ימים, אויף קיין וועג נישט
זיכער, ערגעץ נישט באשיצט, אויסגעשטעלט צו הונגער און
דורשט און — וואס נאך ערגער — צו מענטשלעכער רשעות
און רציחה.

אויף איין שיה, וואס איז געפארן נאך פעץ אין צפון-
אפריקע, זיינען געוועזן א סך אזעלכע ארויסגעטריבענע יידן,
הונדערט און מער. משפחותווייז, משפחותווייז, האָבן זיי זיך
ארומגעוואַלגערט אויפן דעק פון שיה, געברענט פון זון, גע-
שמיסן פון ווינט, אָדער אין בויך פון שיה, געשטיקט פון לופט-
לאַזיקייט און געשטאַנק. פינצטערע, טרויעריקע געשטאַלטן, וואָס
האָבן זיך געקרימט פאר ווייטיק, ווען אַ קינד האָט אַ לאַך גע-
טאָן. די בענקעניש נאָך דעם נעכטן איז געוועזן גרויס, און דער
מאָרגן איז געוועזן אַ געדיכטער פינצטערער וואַלד, אין וועלכן
זיי וועלן אַריינטרעטן מיט שרעק און מורא ביי יעדן טריט.
זיי האָבן גערעדט פון פעץ, געטראַכט פון פעץ, געהלומט
פון פעץ. וואָס זיי וועלן דאָרטן טאָן, ווי זיי וועלן זיך דאָרטן

איינגעסטן, ווי זיי וועלן זיך צופאסן צו דער דאָרטיקער אַרע-
בישער באַפעלקערונג. זיי האָבן נישט געוואוסט, אז די טויערן
פון פעץ און אירע שטעדט זיינען פאַרשלאָסן פאַר די אומגע-
בעמענע איינוואַנדערער, אויס מורא, אז דער פרייז אויף די לעבנס-
מיטלען זאָל נישט אַרויף. און האָבן נישט געוואוסט, אז זיי
וועלן אַהין גאַרנישט דערפאַרן, נישט דערפירט ווערן...

זיי זיינען געפאַרן אַ מאָג און צוויי און דריי, אָבער אויפן
פערטן מאָג, ווען זיי זיינען געוועזן אינמיטן ים, ווייט פון לאַנד
און מענטשן, האָבן זיך באַוויזן צווישן זיי מאַטראָסן, וואָס האָבן
איינגערוימט זיי אַ שרעקלעכן סוד, אז זיי מאָגן זיך צוגרייטן צו
זייער לעצטער מינוט, ווייל דער קאַפיטאַן האָט פאַרטראַכט זיי
אַלעמען אומצוברענגען.

האַנטברעכעניש, געוויין, געיאָמער, טויטשרעק. אַן אויס-
טענהן זיך מיט אימיצן, אַ וועלן פאַרשטיין און באַגרייפן. ווען
שטאַרבן, וואָלטן זיי שוין בעסער געשטאַרבן אויף זייערע אַלטע
ערטער לעבן די בית-עולם, וואו עס ליגן באַגראָבן זייערע על-
טערן און אורעלטערן, און טאַקע קינדער אויך. זיי זיינען אַנט-
לאָפן פון דעם טויט אויף די אַלטע ערטער, ווייל זיי האָבן נאָך
געוואָלט לעבן, נעהאַפט אויף עפעס אין לעבן... און אָט לויערט
אויף זיי דער טויט אינמיטן ים פון אַ גזלנס האַנט. וויי! וויי!
וואָס וויל גאָט פון זיי? זיינען זיי אים נישט געבליבן געטריי?
האָבן זיי נישט אויסגעקליבן גלות, אַבי צו בלייבן אים געטריי?
פאַרוואָס וויל ער זייער טויט? וואָס וועט ער געווינען, ווען זיי
וועלן אומקומען אינמיטן ים, און קיינער וועט אַפילו נישט
וויסן פון זייער טויט?

איז געוועזן צווישן זיי איינער אַ מיטליעריקער ייד, וואָס האָט
נעהייסן תם בן אמארא. מיט זיין ווייב הרסה און זיין פערצנ-
יעריקער טאָכטער רינה איז ער דאָרט געוועזן, און די גאַנצע טעג
איז ער געזעסן לעבן זיין פרוי און זיין טאָכטער, און האָט זיי
נעטרויסט און זיי געשטאַרקט, און גערעדט צו זיי פרומע גאָטס-
פאַרכטיקע ווערטער. גאָט איז שטענדיק געוועזן מיט אים און
וועט ווייטער זיין מיט אים. גאָט וועט אים נישט פאַרלאָזן.

ער וועט אים צוברענגען צו א זיכערן ברעג, און דאָרטן וועלן זיי ווייטער לעבן זייער אלט לעבן — א לעבן פון אן ערלעכן גאָלדשמיד, וואָס האָט געמאַכט פון זילבער און גאָלד און קור פער און מעש מנורות און הנופה־לעמפלעך און שבת־לייכטער — און וועלן ווייטער דינען גאָט מיט ליבע און געטריישאָפּט. ער איז נישט געזעסן אויפן שיה ווי אן אבל צווישן אבלים, און האָט זיך געוואונדערט, פאָרוואָס עס איז אזוי ווייניק מוט אין עולם.

ווען עס האָט אויסגעבראָכן דער גרויסער געיאָמער, האָט ער נישט געוויינט מיט די אלע וויינער, נאָר איז אויפגעשטאַנען פון זיין זיץ און געווענדט זיך צו די וויינער מיט א שטאַרקער שטים:

„וואָס וויינט איר און וואָס טענהט איר? לאָמיר זיך צו גרייטן צו אונזער לעצטער מינוט, ווי יידן דאַרפן זיך צוגרייטן צו זייער לעצטער מינוט: מיט ווידוי און תשובה. אָבער ביז צו דער לעצטער מינוט טאָרן מיר נישט פאַרלירן אונזער האָפּע־נונג. דער רשע פאַרקלערט און גאָט צעשמערט. לאָמיר אָפּ זאָגן ווידוי און גיין צום קאַפיטאַן און בעטן אויף אונזער לעבן.“

אזוי האָט ער גערעדט צו די יידן אויבן אויפן דעק, און איז אַראָפּ אין בויד פון שיה, און האָט דאָרטן איבערגעהזרט די זעלביקע ווערטער. מען האָט אים אויסגעהערט מיט אומגלויבן, אָבער וואָס האָט מען געקאָנט אַנדערש טאָן? יידן האָבן גע־זאָגט ווידוי, מענער, פרויען און קינדער, די, וואָס זיינען געשטאַנען נען ביים אַרויסגאַנג פון לעבן, און די, וואָס זיינען געשטאַנען ביים אַרײַנגאַנג פון לעבן. אלע האָבן זיי געוויינט מיט ביטערע טרערן, געזעגנט זיך, געקושט זיך, צוגעגרייט זיך צו דער לעצ־טער מינוט, און אַוועק צום קאַפיטאַן, און תם בן אמארא האָט זיי געפירט.

דער קאַפיטאַן, א הויכער, שטאַרקער מאַן, מיט גרויע בייזע אויגן, דיקע וואַנצעס און א דריי־פיר טעג נישט געגאָלטן באָרד, האָט זיך שטאַרק פאַרוואונדערט, ווען ער האָט דערזען די צו־קומענדיקע יידן. זיינע אויגן האָבן זיך אָנגעצונדן. דאָס האָט

ער א טראכט געמאָן, צו איז נישט איצטער דער פאסיקער מאָמענט צו הייסן די מאַטראָסן אַריינצוטרייבן זיי אין ים אַריין. אָבער ער איז נייגעריק געוואָרן צו הערן, וואָס די יידן ווילן אים זאָגן, און נאָך מער האָט זיך אים פאַרוואַלט שפילן זיך מיט זיי אַ ביסל, רייצן זיך מיט זיי, שילטן זיי און לעסטערן, זיי און זייער אַמונה.

„וואָס קומט איר צו מיר?“ האָט ער גראָב אויסגעשריען. „איר'ט זיך דערוואוסט, האָט דערוואוסט זיך, וואָס איך גיי מיט אייך טאָן? איך גיי אייך טובל זיין אין געזאַלצענעם וואַסער, און אויס מיט אייך. פטור ווערן פון אייך, די זון זאָל זיך נישט דאַרפן שעמען, וואָס זי דאַרף אָנקוקן אייערע פרצופים. זאָלן די פיש הנאה האָבן, אויב זיי קאָנען נאָר הנאה האָבן פון יידן...“

די יידן האָבן אָנגעהויבן צו יאָמערן. אַראָפּגעלאָזן זיך פאַר אים אויף די קני און געהויבן צו אים די הענט און געבעטן פאַר זייער לעבן. אָבער דער קאַפיטאַן האָט זיי נאָכגעקרימט און געלאַכט און ענדלעך אַרויסגעבייזערט:

„זאָל איינער פון אייך ריידן און לאָמיק הערן!“

זיין בליק האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף תם בן אמארא, וואָס איז געשטאַנען פאַר אים מיט טרוקענע אויגן, נאָר מיט בעטנדיקע הענט און שעפטשענדיקע ליפן, און תם האָט אָנגעהויבן צו ריידן מיט הכנעהדיקן טאָן און מיט אַ האַרציקייט, וואָס האָט געדאַרפט רירן דאָס האַרץ פון דעם גזלן:

„יא, מיר האָבן זיך דערוואוסט פון דעם, וואָס דו האָסט פאַרטראַכט צו טאָן מיט אונז, און מיר האָבן געבעטן צו נאָט, ער זאָל דיך פאַרהיטן פון דער זינד...“

„פון וועלכער זינד?“ האָט דער קאַפיטאַן אַרויסגערירט נערט, אַזש די יידן האָבן זיך די קני אונטערגעבויגט. „וואָס רעדסטו צו מיר פון זינד, דו אומריינע לויז!“

„דו זאָלסט נישט פאַרגיסן קיין אומשולדיק בלוט,“ האָט תם ווייך און באַרויאַקנדיק אָפּגעענטפערט. „עס וועט נישט זיין קיין אומשולדיק בלוט,“ האָט דער

קאפיטאן ארויסגעשפייט מיט פאראכטונג. „דאס וועט זיין פאר דאס בלוט פון יעזוס, וואָס איר האָט פאַרנאַסן.“

„מיר האָבן דאָס בלוט פון יעזוס נישט פאַרנאַסן“, האָט תּם שטיל געזאָגט, פאַרנאַנדערפירנדיק מיט די הענט, וועלכע האָבן געדאַרפט דערקלערן די אומשולדיגערקלערונג. „מיר זיינען דאָך אפילו נישט געבאָרן געוועזן...“

„אַבער אייערע פאַרפּלוקטע טאַטעס!“ האָט דער קאפיטאן ארויסגעשריען.

תּם האָט געענטפערט מיט דעם אויסדרוק פון גרויסער פאַר-וואונדערונג :

„ווי אזוי איז עס מעגלעך? יעזוס איז געטויט געוואָרן אין ירושלים, און אונזערע טאַטעס האָבן געוואוינט אויף יענער זייט ירדן!“

„און דער הייליקער ירדן איז אין דער הייליקער ירושלים!“ האָט דער קאפיטאן ארויסגעטריאומפירט.

„אַ, ניין, האר...“ האָט תּם אָנגעהויבן.

„זאָג מיר נישט ניין!“ האָט ער אויפגעשטורעמט און אַ גרילציקן פיה געטאָן, די מאַטראָסן זאָלן זיך צונויפקומען.

די יידן, וואָס האָבן געהאַט איינגעהאַלטן זייער געוויין און געבעט און אָט דערבערמלעך צוגעשאַקלט מיט די קעפּ צו אַלץ, וואָס תּם בן אמארא האָט געזאָגט, און אָט אויפגעצייטערט פאַר דעם בייזן געשריי פון דעם קאפיטאן, האָבן איצטער אויפגעהויבן אַ הימל־שפּאַלטנדיקן ווייגעשריי. נאָר תּם האָט זיך נישט פאַר-לאָרן. ער האָט געוואוסט, אַז כל זמן ער קאָן נאָך ריידן, איז פאַראן האָפענונג. ער האָט אַריבערגעשריען דעם געוויין און געזאָגט צום קאפיטאן :

„צו וואָס זאָלסטו אומברענגען אומשולדיקע מענטשן? דו זעץ אונז אַרויס ערגעץ־וואו אויף אַ וויסטן ברעג, ווייט פון שטאָט און מענטשן... קאָנסט אַראַפּזעצן, ווי מיר שטייען און גייען. מיר ווילן דאָך בלויז אונזערע לעבנס. איז וועלן מיר דאָרטן אויסשטאַרבן, וועט עס זיין פון גאָט, און דיין האַנט וועט בלייבן ריין.“

דער קאפיטאן האָט ביז געקוקט אויף אים, אָבער גאָרנישט געזאָגט. איבערגעלייגט זיך, איבערגעטראַכט, אַ פיר געטאָן זיך איבער די וואַנצעס און אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט צו די אָנ-קומענדיקע מאַטראַסן, זיי זאָלן זיך צוגיין. דערנאָך ביז אָפּ-געמרוקעט און פאַראַכטלעך אַרויסגעשריען:

„אָוועק פון מיינע אויגן, שטנס קינדער!“

די יידן זיינען פון אים אָוועק פאַרלאָרענע, דערשלאָגענע. האָבן אַפילו נישט געוואוסט, צו זאָלן זיי זיך פרייען, וואָס זיי זיינען געראַטעוועט געוואָרן. זיינען זיי געראַטעוועט געוואָרן? וועט ער זיי טאַקע אַראָפּזעצן פון שיה? ווער ווייס, וואָס ער קלערט דאָרטן!

תם אַליין איז געוועזן זיכער, אַז די טויט־גזירה איז שוין אָפּגעווענדט.

„ער וויל דאָך בלויז אונזער האָב און גוטס“, האָט ער דערקלערט. „ער האָט נאָר אָפּגעזען אויף אונזער געפעק, אויף אַלץ, וואָס מיר האָבן אָוועקגענומען מיט זיך פון דער היים.“ ווען די נאַכט איז צוגעפאלן האָבן די יידן אָנגעהויבן אַרויס-צוטאַפן פון זייער געפעק פאַרשיידענע ווערטפולע זאַכן און גע-זוכט צו באַהאַלטן זיי אַרום זיך. תם האָט זיי אָפּגעראָטן דער-פון.

„איר קאָנט נאָך חסדוּשלוּם ערגער מאַכן“, האָט ער גע-זאָגט. „זיי וועלן אונז געוויס אַרומזוכן, און ווער ווייס, וואָס זיי וועלן טאָן צו די, ביי וועמען זיי וועלן געפינען עפעס באַ-האַלטנס.“

אָבער מען האָט זיך צו אים נישט צוגעהערט און אים נישט געפאַלגט, און ווער עס האָט נאָר געהאַט וואָס צו באַהאַלטן, האָט עס באַהאַלטן. אין בערד האָט מען פאַרשטעקט, און אין לאַנגע פרויען־האַר, און אין ערטער, וואָס טאָרן נישט אויפּגעדעקט ווערן.

אַן אומרואיקע נאַכט געוועזן. מען איז פאַר מידקייט אייני-געשלאָפן, אָבער אָפט אויפּגעכאַפט זיך מיט ציטער און קאַלטן שווייס. די לופט אַרום די יידן איז געוועזן פול מיט קרעכצן

און זיפצן און שטילן געוויין און פארצווייפלטן געפליסטער :
 וואָס וועט זיין ? וואָס וועט זיין ? די נאכט איז אריבער, עס
 איז געוואָרן טאָג, נאָר דער ענטפער איז נאָך נישט געקומען.
 אָבער ווען די זון איז געשטאַנען אינמיטן הימל, האָבן די יידן
 דערזען, אז זיי דערנענטערן זיך צו לאַנד. אַ לאַנגער דינער
 פאַס האָט זיך אינדערווייטנס אַרויסגעטיילט פון דעם וואַסער.
 האָבן זיי געוואוסט, אז זיי וועלן באַלד אַרויסגעזעצט ווערן. אָבער
 וואו איז עס ? וואַסער לאַנד איז עס ? איז עס באַזעצט ?
 איז עס וויסט ? איז עס פעסטלאַנד אָדער אינזל ? זיי האָבן
 זיך געפרעגט די פראַגן, אָבער האָבן די ענטפערס נישט געהאַט.
 די מאַטראַסן האָבן געשוויגן.

ווען דאָס שיה האָט זיך דערנענטערט צו דער יבשה, האָבן
 אַלע, וואָס האָבן נאָר געהאַט גוטע אויגן, געקאָנט זען, אז זיי
 ווערן צוגעפירט צו אַ וויסטן ברעג. ווי ווייט דאָס אויג האָט
 געקאָנט כאַפן, האָט מען נישט געזען קיין סימן פון אַ ישוב,
 אָבער אויך נישט פון אַ בוים און נישט פון גרינעם גראַז. נעל
 און גרוי די גאַנצע ערד, שטיינער און זאַמד ... די הער-
 צער האָבן געדריקט, אין די העלדזער האָט זיך געוויין געשפּאַרט,
 די אויגן זיינען געווען פאַרלאָפּן. וואָס וועט זיין, נאָט דער-
 באַרעמער ? וואָס וועט זיין ?

מאַטראַסן האָבן אָנגעהויבן אויסצורופן מיט שווערע הוי-
 זעריקע שיפורע שטימען, אז די יידן זאָלן זיך צוגרייטן. זיי
 וועלן באַלד אַריינגעזעצט ווערן אין קליינע שיפּלעך און צוגע-
 פירט ווערן צום ברעג. זייער גאַנץ געפעק זאָלן זיי לאָזן דאָ,
 גאָרנישט וועלן מיטצונעמען. אויב זיי האָבן אַרום זיך ווערט-
 זאכן, זאָלן זיי בעסער אָפּגעבן מיט גוטן, ווייל מען וועט זיי
 שטרענג אַרומזוכן.

האָבן די יידן, וואָס האָבן באַהאַלטן אַרום זיך פאַרשיידענע
 ווערט-זאכן, געמאַכט זיך נישט הערנדיק. דאָס גאַנצע געפעק
 וועלן זיי דאָ איבערלאָזן, ווייל זיי האָבן קיין ברירה נישט, אָבער
 וואָס זיי האָבן קונציק באַהאַלטן אַרום זיך, וועלן זיי נישט אַרויס-

געבן. וועלן אַרומזוכער געפינען, איז פאַרפאַלן. אָבער עס קען דאָך זיין, אז זיי וועלן נישט געפינען...
 איז געוועזן, אז ווען די זוכער האָבן אָנגעטאַפט אין איין לאַנגן באָרד באַהאַלטענע צירונג פון גאָלד און דימענטן, האָבן זיי דעם באַהאַלטער געשלאָגן, ווי ער וואָלט געווען אַ גנב, ביי וועלכן מען האָט געפונען אַ גנבה. זיי האָבן אים אַפילו געוואָלט אַרײַנוואַרפן אין ים, אָבער דער קאַפיטאַן האָט נישט דערלאָזן, כאַטש דאָס וואָלט געוויס נישט געוועזן קיין אומשולדיק פּלוט...
 ער האָט נאָר געהייסן אָפּשערן אים זיין לאַנגע באָרד, וואָס האָט אים דערגרייכט ביז צום גאַרטל. האָבן זיי שוין פאַר איינס אָפּגעשאַרן אַלע בערד — אַלע איבער אַ גרויסן אויסגעשפּרייטן ליילעך, און האָבן געלאַכט, ווען עפעס שווערס איז אַראָפּגעפאַלן מיטן באָרד צוזאַמען, און באַגלייט דעם באַהאַלטער מיט פעטש און קלעפּ און בריק. און ווען זיי האָבן געפונען טיערע שטיי נער און ווערטפּאַפּירן אין די געדיכטע האָר פון אַ פּרוי, האָבן זיי ביי אַלע פּרויען אָפּגעשאַרן די האָר פון די קעפּ, און גערעדט צו זיי דערביי מיט אזאַ לשון, וואָס האָט זייערע פּנימער רויטער געמאַכט, ווי ווען מען וואָלט זיי געפאַטשט. און ווען זיי האָבן געפונען דימענטן פאַרנייט אין דעם זוים פון אַ מאַנטל, האָבן זיי אַראָפּגענומען פון די יידן אַלץ, וואָס זיי האָבן אויף זיך גע-טראָגן, און געלאָזן זיי גאַנץ נאַקעט, מוטערנאַקעט און באָרוועס, מענער, פּרויען און קינדער.

איין תם בן אמארא איז געבליבן אומבאַרירט. זיין באָרד איז נישט אָפּגעשאַרן געוואָרן, זיין קליידונג איז געבליבן אויף אים.

„לאַזט אים,“ האָט דער קאַפיטאַן באַפוילן. „דער האָט גאַרנישט אַרום זיך באַהאַלטן.“

אָבער זיין פּרוי און זיין טאָכטער האָט מען אָפּגעשאַרן די האָר און אויסגעטאַן נאַקעט, ווייל דער קאַפיטאַן האָט נישט געוואָלט גלויבן, אז תם ווייס, וואָס זיין פּרוי און זיין טאָכטער האָבן געטאַן.

און אזוי האָט מען זיי אַלעמען אַרויסגעזעצט נאַקעט און

הייל אויפן ברעג פון ים, אויף אן אומבאוווינטן אָרט, ווייט פון אַ ישוב. אָבער זיי האָבן נאָרנישט געמראַכט וועגן וואו און וואָס ווייטער. זיי זיינען אַלע דורכגענומען געוועזן פון דעם בושעהנעפיל איבער זייער נאָקעטקייט. זיי האָבן נישט געקאָנט אויפהויבן די אויגן, געשעמט זיך אַנצוקוקן איינע די אַנדערע, געשעמט זיך פאַר דער זון און דעם הימל און דעם העלן טאָג, געקאָרטשעט זיך, געמאַכט זיך קלענער, צוועצט זיך אויפן זאַמד, געפענטעט זיך די פיס, די הענט פאַרגאָבן צווישן די פיס, געהאַסט דעם אייגענעם קערפער און געבעטן, עס זאָל שוין צופאַלן די נאַכט, און צודעקן זיי מיט איר פינצטערניש.

אַ שיפל איז צוגעפאָרן, אָנגעלאָדן מיט טליתים און ארבע־נפּותן. די מאַטראַסן האָבן אַרויסגעוואָרפן די טליתים און ארבע־נפּותן אויפן ברעג.

„נאַט!“ האָבן זיי געשריען. „דער קאַפיטאַן איז געדיק צו אידן. איר קאָנט זיך איצטער, זאָנט ער, לאָזן פאַרגאָבן.“ אָבער ווער וועט צוטראַגן די טליתים, אַז מען קאָן זיך ניט רירן פון אָרט? תם בן אמארא איז שוין געוועזן אויפן וועג. ער און זיין פרוי, וועלכע האָט געהאַט אויף זיך זיין לאַנגן ראַק, און זיין טאָכטער, אויף וועלכער ער האָט אָנגעטאָן זיין העמד, און קליינע יינגלעך האָבן גובר געווען אין זיך די בושעה, זיינען אויפגעשפרונגען פון זייערע ערטער און, מיט איין האַנט פאַר־דעקנדיק זיך, געלאָפן צו די טליתים און ארבע־נפּותן, און צו־זאַמען מיט די אמאראס געבראַכט זיי צוטראַגן. אַ גרויסע צאָל טליתים און ארבע־נפּותן.

יידן האָבן פרום געקושט די ציצית מיט פאַרטערטע אויגן, אַרויסגעריסן די ציצית פון זייערע לעכער, צעריסן די טליתים און די ארבע־נפּותן און צוטיילט די שטיקער צווישן דעם גאַנצן עולם. און מענער, פרויען און קינדער האָבן פאַרדעקט די טיילן פון דעם קערפער, וואָס דאַרפן פאַרדעקט ווערן, מיט שטיקער טלית און ארבע־נפּות. די ציצית האָבן געמוזט דינען פאַר שטריקלעך און בענדלעך.

איצטער האָט מען זיך דערפילט פרייער און אָנגעהויבן

ארומצוקוקן זיך. זיי האָבן געזען פֿאַר זיך נאָר מדבר, אין דער טרוקענער ווינט האָט זיי נישט צוגעטראָגן דעם מינדסטן גערוך פֿון אַ ישובֿ.

איז וואוהין גייט מען? אין וועלכער זייט פֿאַרנעמט מען זיך?

זיי וועלן גיין מיטן ברעג אין דער זייט, וואוהין דאָס שיה איז אַוועק. זיי וועלן זיכער אָנשלאָגן זיך אָן דער האַפּנשטאַט, וואו ער האָט זיי געפירט.

אך, געוויס האָט דער גולן זיי אַראָפּגעלאָזט נישט צו נאָענט צו דער שטאַט! ווער ווייס, ווי לאַנג זיי וועלן דאַרפֿן גיין! אפשר טעג און טעג...

און ווי דער געדאַנק וועגן טעג און טעג איז נאָר אויפֿגעקומען, האָט מען אַ טראַכט געטאָן וועגן עסן און מען האָט זיך דערפֿילט שטאַרק הונגעריק. מען האָט פֿון אינדערפֿרי אָן נאָך נאָרנישט געגעסן, און צו פֿרישטיק האָט מען געגעסן זייער ווייך נישט, ווייל מען האָט געוואָלט, עס זאָל בלייבן וואָס מערער אין די זעק. זיינען די זעק געבליבן ביים גולן אין די הענט...

איז וואָס וועט מען עסן?

מען האָט זיך צעשפּרייט איבער דער געגנט. אפשר שפּראַצט עפעס אַרויס פֿון דער ערד, וואָס וועט זיי כאַטש וויר פֿיל עס איז זעטיקן... אפשר האָט נאָט צוגעגרייט דאָ פֿאַר זיי מן פֿון הימל... ער וועט דאָך נישט זיין אַזוי שלעכט צו זיי און לאָזן זיי דאָ אויסשטאַרבן, נאָכדעם ווי ער האָט דערווייכט דאָס האַרץ פֿון דעם גולן, ער זאָל זיי לאָזן לעבן.

זיי זיינען אַוועק אויף זייער זוכעניש מיט האַפּענונג און זיינען זיך צונויפֿגעקומען צוריק מיט פֿאַרצווייפלונג. ווי ווייס זיי זיינען געגאַנגען, האָבן זיי אַפֿילו אַ גרעזל נישט געפֿונען! אויפֿן ברעג פֿון ים זיינען געלעגן אַרויסגעוואָרפֿן טויטע פֿיש און מושל־פֿישלעך. זיינען זיי אַלע געוועזן טריה... און ווי קאָן מען זיי עסן רוי און לעבן בלייבן?

איז וואָס וועט זיין? וואָס וועט זיין? יאָ, אויב טרערן זעטיקן, וועלן זיי שוין זיין זאַט!

און איינער א מיטלעריקער קליינער ייד מיט א צוקריפטן רויטן פערדל האָט א זאָג געמאָן צו בן אמאראן :
 „א גוטע עצה האָסטו אים געגעבן, בן אמארא, ער זאָל אונז אַראָפּזעצן אויף א וויסטן ברעג. האָסט אָפּגעראַטעוועט זיינע הענט, זיי זאָלן נישט פאַרניסן קיין אומשולדיק בלוט, אָבער אויף אונז האָסטו אָנגעבראַכט אַ לאַנגזאַמען הונגערהייט. און ווער ווייס, וואָס פאַר אַ טויט מיר וועלן דאָ נאָך שטאַרבן. זיינען דען ווייניק ווילדע חיות פאַראַן אין דעם מדבר ? פּוּזען דאָ אַרום ווייניק שלאַנגען ?“

און ווען ער האָט עס אַזוי גערעדט, האָבן ביזנע אויגן גיפטיק געקוקט אויף תּמען, און עס איז אַוועק אַ געמורמל :
 „ווער האָט אים געבעטן צו געבן אַזאַ עצה ? ווער האָט אים בכלל געבעטן צו ריידן ? ווער האָט אים געמאַכט פאַר אונז זער מליץ ? דאָס האָט ער אַריינגעמאַן אין דעם קאַפּיטאַן דעם געדאַנק וועגן אונזער האָב און גוטס ! דאָס האָט ער אים אויפֿ־געמאַן, ער זאָל אונז אַראָפּלאָזן נאַקעט און הייל !... דערפאַר האָט ער אים געלאָזן זיין קליידונג !“

תּמם ווייב און טאָכטער האָבן זיך געכאַפט פאַר די קעפּ פּון אַזעלכע רייד און שאַרף דערווידערט : האָט ער נישט גע־וואָרנט, אַז מען זאָל נישט זוכן צו באַהאַלטן גאָרנישט אַרום זיך, ווייל מען וועט נאָך ערגער מאַכן ? האָבן זיי אַליין נישט געוואוסט, וואָס דער קאַפּיטאַן איז אויסן ? ווי קאָן מען אַזוינס ריידן ? ...

אָבער תּם האָט זיי באַרואיקט : „וואָס דאַרפט איר שרייען ? גאָט ווייס דעם אמת.“ און ער האָט געזאָגט, אַז אַלע זאָלן הערן : „אַלץ קומט פּון גאָט. ער האָט אונז אַרויסגעראַטעוועט פּון די הענט פּון דעם קאַפּיטאַן, און ער וועט אונז אָפּראַטע־ווען פּון הונגער. און אויב מיר וועלן דאָ צושטאַרבן פּון הונגער, וויל ער, אַז מיר זאָלן צושטאַרבן פּון הונגער. מיר וועלן שטאַרבן מיט דעם טויט, וועלכן ער האָט אָנגעגרייט פאַר אונז, וועלכן ער האָט אונז פאַרשריבן ראש השנה און אָנגעהתּמעט יום־כיפור. זיין ווילן וועט געשען.“

עם איז צוגעפאלן די נאכט, און זי איז געוועזן קאלט און גרויליק. מען האָט געציטערט פאר קעלט, געזען געשטאלטן, געהערט ווילדע היות, געפילט שלאַנגען אַרומפּוּזען, דער גע-רויש פון די כּוואַליעס איז געוועזן ווי דער גערויש פון אַנ-פאַלנדיקע מחנות. מען האָט פאַרגעסן דעם הונגער, די ציינער האָבן געקלאַפט פאר קעלט און שרעק, און מען האָט גאָר מורא געהאַט צו צומאַכן די אויגן.

בן אמארא איז אַרומגעגאַנגען צווישן דעם עולם און באַ-

רואיסט:

„שלאַפּט, שלאַפּט, איך וועל וואַכן.“

מען האָט אָנגענומען זיין אָנבאַט מיט פיינטלעכקייט, זיין שטים האָט אַרויסגערופן בייזקייט, אַ פּעסדיקער געמורמל האָט אים אָפּגעענטפּערט. אָבער מען האָט זיך דאָך צולייגט שלאַפּן. מען האָט זיך אויסגעלייגט אין אַ קרייז. די מענער דרויסן, די פרויען אינמיטן, און צווישן די מענער און די פרויען דאָס יונגוואַרנ — די קינדער צוגעדריקט איינס צום אַנדערן, געוואַרעמט פון ביידע זייטן דורך די עלטערן. מען האָט געקרעכצט, גע-וויינט, געטרייסלט זיך פאר קעלט, ענגער געטוליעט זיך איינער צום אַנדערן, און מען איז ענדלעך איינגעשלאַפּן.

תּם בן אמארא האָט געוואַלט האַלטן וואָרט און געוואַכט. ער איז געזעסן און האָט געזאָגט תּהלים אויף אויסווייניק. פאר זיך און פאר אַלעמען. תּפילה געטאָן און געגאַסן ביטערע טרערן. אָבער לסוף אויך איינגעשלאַפּן, אַ צוגעטוליעטער צו זיין פרוי און טאָכטער. וואָס זיינען געלעגן איבערגעדעקט מיט זיין ראָק. די זון איז אויפגעגאַנגען איבער מידע שלעפּער. אירע וואַרעמע שטראַלן האָבן אָנגעהויבן אַרומצוגיין איבער די נאַקע-טע מענטשן און אויפוועקן זיי איינעם נאָך דעם אַנדערן. ווען די נאַקעטע האָבן אויפגעפנט זייערע אויגן, האָבן זיי קודם־כּל דערזען זייער נאַקעטקייט און געשעמט זיך, נישט געוואוסט, וואָס צו טאָן מיט זיך, ווי אויפצושטיין, געצויגן אויף זיך די שטיקלעך טליתים, געוואַלט זיי גרעסער מאַכן. מען האָט זיך אָנגעהויבן צונויפרוקן משפּחותווייז — אין דער אייגענער משפּחה

האָט די נאַקעטקייט נישט אזוי באַשעמט, — און טרערן האָבן זיך געגאָסן פון אַלע אויגן.

אַבער אַ נייער טאָג — נייע האָפענונגען, און מען איז דאָך עפעס יידן. מען איז צו צום וואַסער און אָפגעוואַשן הענט און געזיכט, און אָנגעהויבן צו שעפטשען ברכות און תפילות. מען האָט זיך זשענירט פאַר דעם הימל און דעם הימל-באַוואוינער, פאַר די פרומע ווערטער פון די תפילות. מען האָט געהויבן צום הימל הענט און אויגן, אַנטשולדיקט זיך פאַר דער נישט-נע-וואַלטער נאַקעטקייט. אָ, זיי האָבן נישט געוואַלט שטיין פאַר אים כמעט אָפגעדעקטערהייט! ער ווייס דאָך, ווי זיי פילן!

דאָך גראַד ביי די תפילות איז אויפגעפאַלן, אַז תם בן אמארא שטייט פאַר גאָט אין הויזן און ארבע פנפות, און זיין פרוי איז אָנגעטאָן אין זיין ראַק, און זיין טאָכטער אין זיין העמד. אויך ביי דער נאַכט זיינען זיי געוועזן צוגעדעקט... אָ, ער האָט זיך אָנגעבאַטן צו וואַכן, און צו היטן, אַז מען זאָל פון זיי נישט אַראָפּשלעפּן דעם צודעק! ...

די פיינטזעליקייט, וואָס האָט זיך באַוויזן צו אים נעכטן פאַרנאַכט, איז אויפגעשטיגן, פאַנאָנדערגעוואַקסן זיך. מען האָט זיך אָנגעהויבן אָפצורוקן פון אים און זיין פרוי און טאָכטער, נישט אומקוקן זיך אויף זיי, נישט ריידן מיט זיי. ווען מען האָט באַשלאָסן צו רירן זיך אין וועג, האָט מען זיך מיט אים נישט צונויפגערעדט, זיין עצה נישט געפרעגט, און מען איז געגאַנגען אָפגעזונדערט פון אים. און אַז זיין פרוי הדסה האָט זיך נאָך אַ פאַר שעה גאַנג דערפילט זייער שוואַך און נישט געקאַנט זויטער גיין, האָט זיך קיינער נישט אומגעקוקט און קיינער איז נישט געבליבן שטיין און וואַרטן. מען איז אַוועק, אַוועקגעאייילט און געלאָזן תם, זיין ווייב און זיין טאָכטער אַליין אין דעם איינזאַמען מדבר.

„אַלץ פון גאָט! אַלץ פון גאָט!“ האָט ער געטרייסט זיין פרוי, וואָס איז געלעגן אויף דער ערד און מיט שרעקאויגן נאַכגעקוקט די אַוועקנייענדיקע, און זיין טאָכטער, וואָס האָט באַהאַלטן איר געזיכט אויף דער לינגדיקער מוטער.

„אפשר געדארפט אוועקגעבן דעם מאנטל,“ האָט הדסה שוואַך אַרויסגערעדט.

„האָבן זיי אים דען געבעטן?“ האָט תם ווי פאַרענטפערט זיך. „און דו ביסט פון אַלעמען די שוואַכסטע.“
 ער און רינה האָבן צונויפגעפלאַכטן זייערע הענט ווי אַ שטול, הדסה האָט זיך אַרויפגעזעצט, און זיי זיינען לאַנגזאַם אוועק אין די פוסטריט פון דעם גאַנצן עולם. אין זייער נייעם צער האָבן זיי זייער הונגער פאַרנעסן, און דער מוז האָט זיי גע-געבן פוח ווייטער צו גיין.

ווען די זון איז אַריבער דעם מיטן הימל, האָבן זיי דער-הערט הינטער זיך פוסטריט פון אַ שווערער חיה. ווען זיי האָבן זיך אומגעקוקט, האָבן זיי דערזען אַן אַנקומענדיקן אַראַבער אויף אַ קעמל.

„אַ ישועה!“ האָט תם פרום אַרויסגערעדט און צוגעגעבן שטיילער און אומזיכער: „אפשר אַ ישועה...“

זיי זיינען שטיין געבליבן, אַראַפגעלאָזן הדסהן אויף דער ערד און אָפגעוואַרט דעם אַראַבער. ווען ער האָט זיך אויסגע-גלייכט מיט זיי, איז ער נישט שטיין געבליבן, געוואַלט, דאַכט זיך, פאַרבייריטן. אָבער ווען תם און רינה האָבן אויפגעהויבן צו אים די הענט מיט בקשה, האָט ער זיך גוט איינגעקוקט אין זיי, איז אַראַפ פון קעמל און ברייט שמייכלענדיק געלאָזן זיך גיין צו זיי. צוגעקומען, אָנגעקוקט די דריי, לאַנג און גיריק אָנגעד-קוקט די מיידל, און איז אוועק צוריק צום קעמל. מיט פאַר-צווייפלונג האָבן די דריי אים נאַכגעשריען: „האַר! האַר!“ געבעטן זיך, ער זאָל זיי דאָ נישט איבערלאָזן, אָבער ער האָט זיך אַ מאַמענט געעוסקט אַרום דעם קעמל און איז באַלד צוריק געקומען מיט אַ שטריק אין האַנט. די דריי האָבן אים פאַר-וואונדערט אָנגעקוקט. וואָס זאָל די שטריק באַדייטן?

ער האָט אונטערגעטראָגן די שטריק צו רינהן און געזאָגט: „בינד דיין טאַטן הענט און פיס!“
 רינה האָט אויפגעשריען, אָנגעכאַפט זיך אַן טאַטן און גע-יאַמערט: „ניין! ניין! ניין!“

דער אראבער האָט אַרויסגענומען פון בוזעם אַ שאַרף מע-

סער :

„בינד אים אָדער איך טויט אים!“

„איך טאָר נישט... עס איז קעגן כיבוד אָב!“ האָט זיך די
מיידל געבעטן.

„בינד אָדער...“

„בינד מיך, טאָכטער, בינד מיך, די עבירה איז נישט דיינע,
האָט תם ווייך געזאָגט און אויסגעשמרעקט צו איר זיינע הענט.
זי האָט געוויינט און געבונדן. דער אראבער האָט צוגעזען,
זי זאָל ריכטיק פאַרבינדן. תם און הדסה האָבן אָן אַן אויפהער
געקעכט: „רבּונו של עולם! רבּונו של עולם!“ זיי
האָבן דערוואַרט עפעס שרעקלעכעס, דאָס שרעקלעכסטע. „רבּונו
של עולם, דערלאָז עס נישט!“

ווען רינה איז פאַרטיק געוואָרן מיטן בינדן, האָט דער אראב-
בער באַהאַלטן דאָס מעסער צוריק אין בוזים, מיט אַ בריק מיטן
פּוס אוועקגעלייגט תּמען, אַ וואָרף געטאָן זיך צו רינהן מיט
תּאוהדיקן געלעכטער, אָנגעכאַפט זי, אָפּגעשלעפט זי עטלעכע
טריט, אַ וואָרף געטאָן זי אויף דער ערד. דאָס שרעקלעכסטע
איז געקומען. טאָכטער, פּאָטער און מוטער האָבן געשריען ווי
באַנומענע, גערופן נאָך הילף. הדסה האָט זיך געשטאַרקט, אַ
הייב געטאָן זיך און געפּאַלן צוריק, געבליבן ליגן אין חלשות.
תם האָט אומגעוואָרפן מיט זיינע געבונדענע גלידער, געוואָלט
אויפּטרייסלען אַ קניפּל, אָפּבינדן זיך. דער אראבער האָט תּאוה-
דיק געלאַכט, געקנורט, געזעטיקט זיך. ווען ער האָט זי אָפּ-
געלאָזן, איז רינה געבליבן ליגן אָן אַ באַוועגונג, אָן אַ טאָן אַרויס-
געבנדיק פון זיך, אַזוי גוט ווי טויט.

דער אראבער איז אוועק צו זיין קעמל, לאַכנדיק, אונטער-
טענצלענדיק. ווען ער האָט זיך געוואָלט אַרויפּזעצן אויפן קעמל,
האָט ער זיך אומגעקוקט אויף די דריי, אַ לאַך געטאָן איבער דעם
זיך צאַפּלענדיקן ייד, אָנגעשמעלט זיין בליק אויף דער מיידל,
געקוקט לאַנג און פּלוצלונג געלאָזן זיך גיין צו איר. זי איז געלעגן
ווי טויט, אָבער זי האָט דערפּילט דעם אראבער לעבן זיך, אויפ-

געריסן די אויגן מיט גרויסן שרעק און ארויסגעלאָזן אַ מורא-דיקן געשריין, פון וועלכן תם איז געבליבן ליגן גאנץ פאַרגליי-ווערט. דער אַראַבער האָט אַרויסגענומען זיין מעסער און דער-שטאַכן זי.

תם האָט ווילד אויפגעשריען:

„גזלן! רוצה! רוצה, פאַרוואָס האָסטו דאָס געטאָן? צו וואָס האָסטו דערהרגעט אַ האַלבטויטן מענטשן?!“
דער אַראַבער האָט געענטפערט מיט כעס:

„זי וואָלט טראָגעדיק געוואָרן! ... אַ סינד געהאַט! ... מיין סינד וואָלט אויפגעבראַכט געוואָרן אין אייער פאַרפלוכטער, גאַטלאָזער, פאַלשער אַמונה! ... טפו! ...“

ער האָט נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל אויסגעשפּייט מיט האַרץ און בייזקייט, אַרויפגעזעצט זיך אויפן קעמל און אַוועק-געריסן, ווינגנדיק זיך און זינגענדיק אַ שבח צו אַללאַ, דעם אמתן גאָט, וואָס מחמד איז זיין נביא ...

תם האָט זיך צוגערוקט צו זיין פרוי.

„הרסה! ... הרסה!“

ער האָט אַרויפגעלייגט זיין געזיכט אויף איר געזיכט, גע-אַטעמט איבער איר, געדריקט איר דעם נאָז, געלאָזן איר פילן זיינע ציינער, און ענדלעך געבראַכט זי צו זיך. זי האָט אויפ-געעפנט די אויגן, אָנגעקוקט אים מיט גרויסן שרעק און אַ דריי געטאָן דעם קאַפּ צו דער טאַכטער.

„הרסה, מיין ווייב.“ האָט תם געקרעכצט, „האָסט נאָך אַ

ביסל כוח, בינד מיר אויף זיינע הענט.“

ער האָט זיך צוגערוקט מיט זיינע הענט צו אירע הענט. זי האָט קוים געקאָנט אַ ריר טאָן מיט אַ פינגער. אָבער זי האָט געוואוסט, אז זי מוז עס טאָן, און אָנגענומען זיך מיט דעם לעצטן ביסל כוח. צום גליק, איז דער קניפּל, וואָס די טאַכטער האָט פריער געמאַכט, נישט געוועזן פעסט. גרינג גענוג פאַר איר אָנשטרענגונג. ווען זי האָט אים אָפגעקניפּלט, איז זי ווי-דער געבליבן ליגן ווי אין חלשות.

מיט באַפרייטע הענט האָט תם שנעל באַפרייט זיינע פיס

און איז צוגעלאָפֿן צו זיין טאָכטער. זי איז געוועזן טויט. ער האָט זיך אַרפֿאַנגעלאָזן פֿאַר איר אויף די קני, מיט די הענט אויפֿן קאָפּ, און ביטער געיאָמערט:

„רינה! רינה! טאָכטער מיינע! מיין איינציקע! שוואַר-צאַפֿל פֿון מיין אויג!...“

ער האָט דערפֿילט אַ גרויסע שוואַכקייט אין זיך — אָטאָט בלייבט ער ליגן. האָט ער זיך אויפֿגעטרייסלט, אויפֿגעהערט צו וויינען, אַ פֿיר געטאָן מיט די הענט און אַרויסגעקרעכצט:

„מען מוז מקבר זיין!...“

אַבער גראָבן אַ קבר איז געוועזן אוממעגלעך, האָט ער צו-נויפֿגעשאַרט זאָמד און צוגעדעקט זי, און שטיינער אָנגעלייגט אויפֿן זאָמד און ביי די זייטן, דער ווינט זאָל נישט פֿאַנאַנדער-טראָגן דעם זאָמד, און אַ מצבה זאָלן זיי זיין. ווען ער איז פֿאַר-טיק געוואָרן, האָט ער אָפֿגעזאָגט קדיש, פֿאַניסנדיק זיך מיט טרערן. ווען ער האָט זיך געווענדט צו גיין צו זיין פֿרוי, האָט ער זיך געשטאַרקט און אויפֿגעהערט צוויינען. יאָ, איצטער מוז ער שטאַרק זיין, און זי מוז שטאַרק זיין. לעבט זי נאָך?

הרסה האָט נאָך געלעבט. קוים געלעבט. האָט אים נישט געזען, נישט געפֿילט. אירע אויגן זיינען געוועזן אָפֿן, געקוקט ערגעץ אין אַ ווייטקייט, אָבער אין זיי איז נישט געוועזן מער קיין פֿאַוואָסטזיין. ער האָט צו איר גערעדט, ווי זי וואָלט אים גע-הערט און פֿאַרשטאַנען.

„אַלץ איז פֿון גאָט... אַלץ איז פֿון גאָט... יתגדל ויתקדש שמייה רבא... מיר לעבן נאָך, מוזן מיר לעבן... מוזן מיר ווייטער גיין!...“

ער האָט אויפֿגעהויבן די אויגן צו דער זון. ווי ווייט איז עס אין טאָג? די זון איז נאָך געשטאַנען הויך אין הימל. עס זועט נאָך זיין אַ גוטע פֿאַר שעה טאָג. דאַרף מען גיין. אפשר נישט ווייט אַ ישוב. זיצן בלייבן איז טויט, גיין איז האָפֿענונג... „הרסה, מיר וועלן גיין,“ האָט ער גערעדט איבער זיין ווייב. „דו קאָנסט נישט גיין, וועל איך דיך טראָגן... ביזט מיר אַ זיסע משא, הרסה... לייג אַרויף דיינע הענט אַרום מיין נאַקס!...“

אָבער זי האָט נישט געמאַכט די קלענסטע באַוועגונג. ער האָט אַ ווילע אָפּגעוואַרט, געבעטן זיך ביי איר מיט די אויגן, זי זאָל אַרויסווייזן כאַטש אַ ביסל לעבן, נישט געקאָנט אָננעמען, אַז זי איז שוין אַזוי גוט ווי טויט.

„ניין, דו קאָנסט נישט,“ האָט ער פאַר איר געענטפּערט. „וועל איך אַליין.“

ער האָט גענומען אירע הענט, געמאַכט זיך נישט וויסנדיק, אַז זיי זיינען זייער קאַלט, איבערגעלייגט זיי איבער זיינע פלייזעס, אַרויפגעצויגן זי אויף זיין רוקן און אויפגעהויבן זיך מיט איר. שיר נישט געפאַלן, אָבער דאָך איינגעהאַלטן זיך אויף די פיס און אָנגעהויבן צו גיין. צוגעגאַנגען צום קבר.

„לאָמיר זיך צוזעגענען מיטן קבר, הַרְסָה,“ האָט ער געזאָגט. „איך האָב אויפגעשטעלט אַ גוטע מצבה. אַז גאָט וועט אונז העלפן, וועלן מיר קומען אויפן קבר פון אונזער טאָכטער... רו אין פרידן, טאָכטער... רינה איינציקע... הצור תמים פעלו... גאָט, זיין טאָט איז פולקומען... האָסט זיך געזענגט, הַרְסָה?“

ער האָט זיך צוגעהערט, צוגעדרייט צו איר דעם קאַפּ. הַרְסָה האָט נישט געענטפּערט, אָבער אים איז געוועזן, ווי זי האָט אַ שאַקל געטאָן מיטן קאַפּ, און דאַכט זיך אויך אויפגעזיפצט. איז נישט אַ טרער אַראָפּגעפאַלן אויף זיין קאַפּ פון אירע אויגן? פון זיינע אויגן האָט אַ כוואַליע געטאָן אַ טרערן-גאָס. דיקע שווערע טראַפּנס זיינען געפאַלן אויפן זאַמד ביים קבר-בערגל. ער האָט זיי שנעל איינגעהאַלטן און אַ זאָג געטאָן:

„וועלן מיר גיין... וועלן מיר גיין, הַרְסָה... כל־זמן עס איז נאָך טאָג...“

ער האָט פאַרלייגט די הענט אויף הינטן, אַרויפגעלייגט זיי אויף הַרְסָה, עס זאָל זיין לייכטער צו טראָגן. די הענט האָבן פאַרבלאַנדזשעט אונטער זיין ראַק, וואָס איז געוועזן אויף איר, דערפילט איר נאַקעטן קערפער. ער איז אַ ביסל מבולבל געוואָרן, אָבער באַלד פאַרוואַיקט זיך מיט דעם, וואָס דער ראַק פאַרדעקט זי און זיינע הענט, שטאַרקער צוגעדריקט זי צו זיך, אַוועקגע-שפרייזט און גערעדט, געוואַלט אַריינריידן אין הַרְסָה מוט און שטאַרקונג:

„מען דארף בענטשן גאט פאר דאָס שלעכטע, ווי פאר דאָס גוטע... זיין טאָט איז פולקומען, ווייל אלע זיינע וועגן זיינען גערעכטיקייט... דו הערסט מיך, הדסה? ... גאָט איז געוועזן גוט צו אונז אלע יאָרן... דערמאָנסט זיך אונזער יוגנט, הדסה? ... אונזער חתן-פלה-צייט? ... וויפיל גוטסקייט, וויפיל פרייד... הא, הדסה? ... און דערנאָך... דערנאָך... די אלע יאָרן... הא, הדסה? ... גוטע יאָרן געוועזן... געלויבט איז גאָט פאר זיי... יא, הדסה? ... אזוי פיל רואיקייט און שלום און פרנסה... גוטע, גוטע יאָרן... נישט, הדסה? זאָנסט עפעס, הדסה?“

ער האָט זיך אַ רגע צוגעהערט, צוגעדריקט זיינע פינגער צו איר נאָקעטיק, געזוכט אַ סימן פון לעבן. זיין האַרץ איז אים שטיין געבליבן.

„הדסה! הדסה!“

ער האָט זי פאַרזיכטיק אַראָפגעשטעלט אויף דער ערד, אַרומגעכאַפט זי, אַריינגעקוקט זיך אין איר. זי איז געוועזן טויט. אירע אָפענע אויגן האָבן פאַרגליווערט געקוקט פאַר זיך. אירע שיינע גרויסע ברוינע אויגן — פון זיי האָבן נישט אַרויסגעשיינט די ליבע ליכט, וואָס האָבן דאָרטן שטענדיק געברענגט, נאָר די זון האָט אין זיי אַריינגעשיינט, גע-שטאָכן זיי מיט אירע שטראַלן-שפיזן, און זיי האָבן נישט גע-בלינקט. טויטע, נישט-זענדיקע אויגן. תם האָט זיי צוגע-מאַכט און אַוועקגעלייגט זי אויף דער ערד.

„ברוך דיין האמת!“ זיינע אויגן זיינען געוועזן טרוקן. ער האָט זיך נאָר געוואונדערט, ווי אזוי האָט דאָס געקאָנט גע-שען, און האָט שווער געאַטעמט. אויף דאָס האָט ער זיך נישט געריכט... ניין! ... אוממעגלעך! ... ער האָט געטרייסלט דעם טויטן קערפער, געוואַרעמט אים מיט די הענט, גערעדט, געוועקט... דער קערפער איז געוואָרן קאַלטער, שטייפער... יא, ... טויט... „הדסה! הדסה!“

ער האָט זיך עפעס דערמאָנט און אַרומגעקוקט. יא, אָן איז דער קבר פון זיין טאָכטער. נאָך נישט ווייט אַוועק פון אים. ער האָט גוט איינגעוויקלט זיין פרוי אין זיין ראַק, אַרױפגעלאָדן זי

אויף זיך און אוועקגעטרעגן צום קבר פון זיין טאכטער. אראפ-
גענומען שטיינער, אראפגעשארט זאמד, צוגעלייגט די מוטער צו
דער טאכטער. „אזוי... אזוי אָנגעשריבן געוואָרן... נישט געטראָרט
צושיידט ווערן...“ ער האָט אָנגעטרעגן מער זאמד און שטיינער,
פאַרשאַטן, באַשטייניקט, אָפּגעזאַגט קדיש... ווען ער האָט גע-
ענדיקט, איז שוין געוועזן נאכט. אַ העלע נאכט. אויפן שיף
האַבן זיי נאָך מקדש געווען די לבנה. וואָס איצטער ?

ער האָט זיך אראָפּגעזעצט אויף דער ערד ביים קבר. ער
וועט באַטראַכטן וואָס איצטער. אָבער ער האָט נישט געקאָנט
טראַכטן. עפעס אַ ריזיקע טרויער-שווערלייט אין אים. אַ דער-
דריקנדיקע טרויער-שווערלייט, און ער קאָן גאַרנישט טראַכטן. ער
האָט זיך צוגעדריקט צום קבר. עס האָבן זיך אַ שאַט געטאָן אויף
אים שטיינער און זאמד, אָבער עס האָט אים נישט געאַרט. אפשר
טאָקע גלייכער אזוי... פאַרשאַטן ווערן... ער האָט זיך ענגער איינגע-
געדריקט אין דעם זאמדהויפן. נעכטן האָט ער זיך אזוי צוגע-
טוליעט צו ווייב און טאָכטער... ערשט נעכטן ביידערנאכט... און
זיי האָבן געלעבט... און איצטער... אָט... זיין האַרץ האָט אין אים
געוויינט.

זונגעשטראַלן האָבן אים אויפגעוועקט. ווען ער האָט אויפ-
געעפנט די אויגן, האָט ער זיך פאַרוואַנדערט, וואָס ער זעט אזאַ
העלע וועלט אַרום זיך, און שטיל אזוי, און רואיק. נאָר אין אים
אַליין אזאַ שווערע טרויער-משא... ער האָט זיך אַ באַוועגטעטאָן,
עס האָבן זיך אַ שאַט געטאָן שטיינער און זאמד.

ער האָט זיך דערמאָנט. ניין, ער איז נישט פאַרשאַטן גע-
וואָרן. נאָט וויל עס נישט. ער איז אויפגעשטאַנען, גענומען
זיך גוטצומאַכן די צושטערונג... און אפשר זאָל ער איצטער נאָך
מער אראָפּשיטן און נאָך אַמאָל אַ קוס טאָן אויף ווייב און טאָכ-
טער ? ניין, ניין! ... דאָס טוט מען נישט... וואָס פאַרשאַטן איז
פאַרשאַטן! ... ער האָט געאַרבעט פיבעריש, צוריק אויפגעשטעלט
קבר און מצבה, אָבער די טרויער-משא אין אים האָט אַרויסגעפלאַצט
אין אַ יללה.

ווען ער האָט אויפגעהערט צו וויינען, האָט ער אויפגעהויבן

די אויגן צום הימל און מיט געבראָכענער שטימע געזאָגט :
 „רבונו של עולם, האָסט אַ סך געטאָן, וואָס האָט מיך געקאָנט
 אוועקרייסן פון דיר, אָבער איך בין אַ ייד און איך וועל בלייבן אַ
 ייד אַפילו קעגן דיין ווילן... און אלע יסורים, וואָס דו האָסט אויף
 מיר געבראַכט און וועסט נאָך אויף מיר ברענגען, זיינען גאַנץ
 אומזיסט...“

ער האָט אַ קוש געטאָן דעם קבר, צוערשט ביי דער זייט פון
 זיין פרוי, דערנאָך ביי דער זייט פון זיין טאָכטער, און אוועקגע-
 לאָזן זיך אין וועג. ער האָט אַנטדעקט די פּוּס-טריט פון דעם קעמל
 און איז אוועק גאָך זיי. דער מערדער פון זיין טאָכטער וועט אים
 ברענגען צו אַ ישוב.

יא, ער וועט דערגיין, דערגיין... ער האָט קיין הונגער נישט
 געשפירט, און עפעס האָט אים געטריבן, געטריבן. ווען ער איז
 אָפגעגאַנגען אַ שטיק וועג, האָט ער זיך אומגעקוקט אויפן קבר. ווי
 איינזאַם! ווי אַליין!... וועט די מצבה אויסהאַלטן? וואָס,
 ווען זי וועט צוטראָגן ווערן? ניין, ניין, דאָס טאָר נישט געשען!...
 דער זאַמד וועט אפשר צוטראָגן ווערן פון ווינט, אָבער די שטיינער
 וועלן בלייבן... ער האָט אָנגעלייגט זייער אַ סך שטיינער... זיי זיינען
 נוט פאַרדעקט, זיינע טייערע... אָבער ער וועט נאָך קומען צו זיי,
 וועט זיי אוועקנעמען פון דאַנען, ברענגען זיי צו קבר ישראל...

„צו קבר ישראל!... דו הערסט? ... איך וועל פון דיר
 נישט אָפלאָזן, רבונו של עולם!... וועסט מיך פון דיר נישט
 פאַרייגן... פון דיין פּאַלק נישט פאַרטרייבן... וועל בלייבן
 אַ ייד... דו הערסט!... דיר וועט נישט געלינגען, גאָט!...
 דיר וועט נישט געלינגען!...“

ער איז אוועק מיט גרויסן אימפעט. ווי געטריבן, ווי געטריבן...

פארן ברענענדיקן ליכט

דאָס איז געשען אין פראַנקרייך, אין דער שטאָט באַדאָן.
אין וועלכן יאָר?

דער יידישער היסטאָריקער האָט פאַרנעסן אָנצוגעבן דאָס
יאָר. פילייכט אויך נישט געהאַלטן עס פאַר נויטיק. וואָרעם
אַז מען וואָלט אים געפרעגט: „ווען איז דאָס געשען?“ וואָלט ער
געוווּסן געענטפערט מיט אַן איבערפרעגן: „און ווען האָט עס נישט
געקאָנט געשען?“

ער וואָלט אויף אַזאַ אופן געמאָנט נישט אָנגעבן אויך לאַנד
און שטאָט. וואָרעם אַז איר זאָלט מיך פרעגן: „וואו איז דאָס
געשען?“ וועל איך אייך איבערפרעגן: „און וואו האָט עס נישט
געקאָנט געשען?“

די הויפט־זאַך: דאָס איז געשען. דאָס און נאָך אַנדערע
שרעקן, איינער גרעסער פאַרן אַנדערן, אין פאַרשיידענע לענדער
און אין אַלע צייטן, ביז אויף היינטיקן טאָג.

פאַרשטייט איר דאָך שוין, אַז איך וויל אייך וואָס דערציילן
פון יידישע צרות, יידישע פאַרפאַלגונגען, פון ביזנע צוטראַכטע־
נישן, אויף וועלכע טויטלעכע רשעות קאָן נאָר קומען.
איז הערט די מעשה.

אין איין שיינעם טאָג... איז דער טאָג טאַקע געוועזן שוין?...
אין פראַנקרייך, זאָגט מען, זיינען אַלע טעג שוין... אָבער פאַר
די יידן פון דער שטאָט באַדאָן איז יענער טאָג נאָר קיין שיינער
נישט געוועזן. וואָרעם ווי די זון איז אויפגעגאַנגען און האָט פאַנאַנ־
דערגעשאַטן אירע שטראַלן איבער די הייזער און די גאַסן פון דער
שטאָט, האָבן זיך צושפּרייט באַוואָפנטע מענער איבער דער יידי־
שער גאַס, אַריין מיט רעש אין די יידישע הייזער און, אין נאָמען

פון דעם גראף און ארציבישאף, דעם באלעבאס פון שטאָט, באַ-
פּוילן די יידן, זיי זאָלן גיין מיט זיי אויפן שטאָט-מאַרק. אלע —
מיט פרוי און קינד. אפילו מיט קינדער ביי די בריסט פון זייערע
מוטערס. און אפילו די קראַנקע זאָלן זיי מיטנעמען.

די איבערראַשטע יידן האָבן נאַטירלעך געפרואוּט פרעגן:
פאַרוואָס? נאָך וואָס? וואָס גייט מען מיט זיי טאָן?
אַבער די באַוואָפנטע מענער האָבן גראָב און בייז געענט-
פערט:

„איר וועט שוין אויסגעפינען!“

האָבן די יידן אָנגענומען, אז מען גייט זיי אַרויסטרייבן פון
שטאָט, און געבעטן, מען זאָל זיי געבן צייט איינצופאַקן זיך, און
דערווייל געשטופט אין די קעשענעס אַלץ, וואָס האָט געקאָנט
אַריינקריכן אין זיי. אַבער די באַוואָפנטע מענער האָבן זיי גע-
צוואונגען אויסצולירדיקן די קעשענעס, אפילו אַרויסצולייגן וואָס
איז דאָרטן געלעגן פון פריער.

„איר דאַרפט גאַרנישט מיטנעמען ווי נאָר אייערע לייבער,“
האָבן די מענער געזאָגט.

אפילו זייערע הויזשליסלעך האָבן זיי געמוזט אוועקגעבן זייער-
רע טרייבער, וועלכע האָבן צוזאַמענגענומען די יידן אין איין
הויפן און געטריבן זיי צום מאַרק, ווי פאַסטוכער טרייבן זייערע
סטאָדעס. געטריבן זיי אין איילעניש, פון שפּאַס-זוועגן, און גע-
לאַכט איבער די, וואָס האָבן זיך ספּאַטיקעט אין שנעלן נאַנג. אפילו
די, וואָס האָבן געטראָגן אויף זיך קינדער און קראַנקע, האָבן געמוזט
שנעל שפּרייזן, נישט געטאַרט אָפּשטיין און אָפּשטעלן זיך. אַבער
די פרויען, וואָס האָבן געמוזט פאַרלאַנגזאַמען זייערע שריט צוליב
זייערע לאַנגע קליידער, זיינען געוועזן דאָס ציל פון שמוציקע
ווערטער, וואָס האָבן זיי פשוט געוואָרפן פון די פיס.

נישט קיין גרויסע קהילה געוועזן. אן אַכציק נפשות. דער
עיקר געלט-לייער און סוחרים, וואָס האָבן געפירט געשעפטן אין
שטאָט און איר אַרום, ווי אויך אין די דערבייאיקע לענדער, אין
איטאַליען, דייטשלאַנד און דער שווייץ. א רב, א זייער אַלטער
מאַן, וואָס איז אויך געוועזן שוחט, מוהל און חזן. דריי לערנער,

וואָס זיינען געקומען פון ערגעץ ווייט, ווייל זיי האָבן געזוכט זייער אויסקום אין די פאַרשיידענע שטעט און לענדער, וואו עס זיינען געוועזן יידן, וועלכע האָבן הנאה געהאַט, וואָס די תורה ווערט געלערנט אין זייער קהילה און גאָטס וואָרט ווערט ביי זיי נישט פאַרגעסן—דריי וואַנדער-באַכרים, וואָס האָבן אויך געהאַפּט, אַז ערגעץ-וואו וועלן זיי זיך אָנשלאָגן אויף טאַטעס, וואָס האָבן טעכטער, פאַר וועלכע זיי ווילן לערנער פאַר מענער. עטלעכע בעל-מלאכות : אַ שניידער, צוויי שוסטער, אַ גאָלדשמיד, אַ בלע-כער. און אויך אַ פירלשפילער, וואָס האָט געשפילט אויף התונות און אַזוי אויף שמחות און איז דערצו געוועזן אַ שערער, אַ בלוט-אַפלאָזער, אַן עין-הרע-אַפּשפּרעכער און ציינווייטיק פאַרדיידער. ווען מען האָט אים געטריבן פון זיין שטוב, האָט ער מיטגענומען זיין פירל.

„זי איז אַ לעבעדיק וועזן,“ האָט ער דערקלערט זיינע טרייבער.
 „זי רעדט ביי מיר, טאַנצט ביי מיר, וויינט ביי מיר.“
 און די טרייבער האָבן געהאַט מיט אים איינזעעניש. געלאָזן אים נעמען די פירל.

„אַז עס וועט זיך אונז פאַרוועלן טאַנצן, וועסטו שפילן,“
 האָבן די איינע געזאָגט, און אַנדערע האָבן פילדייטיק אַרויסגער-
 ביזערט : „וועסט שוין דאָרט שפילן!“

אויפן מאַרק האָט מען זיי צוגעטריבן האַרט צו די טרעפּ פון דער קירך. זיי האָבן שוין געמיינט, אַז מען וויל זיי אַרײַנטרייבן אין דער קירך, און עס איז אַריין ווידערווילן און עקשנות אין זייער רע פאַוועגונגען. זיי האָבן געמאַכט שריט פאַראויס, אָבער עס האָט זיי געצויגן אויף צוריק. דאָס וועלן צוריק איז געלעגן אין יעדן פּוס און אין יעדן אַקסל. זייער גאַנג איז געוואָרן אומזיכער, ווי זיי וואָלטן נישט געוואוסט, צו דאַרפן זיי מאַכן דעם טראַט אָדער נישט. זיי האָבן זיך אָנגעהויבן אָנשטויסן איינער אָן אַנדערן, פּלאָנערן זיך איינער דעם אַנדערן אונטער די פיס, ווי קיינער פון זיי וואָלט נישט געוואוסט, אין וועלכער זייט ער דאַרף מאַכן זיין טראַט. קיינער האָט נישט געוואָלט גיין אין דער פּאָדערשטער שורה, די פּאָדערשטע שורה האָט געוואָלט זיין די לעצטע. דער

אלטער רב, וואָס איז דעם גאַנצן וועג געגאַנגען אינמיטן פון דעם הויפּן, איז ווי אַרויסגעשטופּט געוואָרן נאָך פּאַרנט, און אפשר האָט ער זיך אַהין אַליין דורכגעשטופּט. ער וועט גיין פּאַראַוויס, ער וועט פירן. ביי די טרעפּ וועט ער שטיין בלייבן. ער וועט בשום אופן אין דער קירך נישט אַריין. דאָ וועט זיין זיין סוף. און ער האָט זיך דערפילט נאָך שטאַרקער, ווען צו אים האָט זיך צוגעשטעלט דער יונגסטער פון די דריי לערנער.

אַבער זיי זיינען אַלע שטיין געבליבן ביי די טרעפּ. מען האָט זיי ווייטער נישט געטריבן. די באַוואַפנטע מענער האָבן זיי אַרומ גערינגלט פון אַלע זייטן. געוואַרט אויף עפעס, אויף אימיצן.

די יידן האָבן אָנגעהויבן אַפּצוכאַפּן דעם אַטעם און צו פרעגן איינער דעם אַנדערן, וואָס קאָן עס זיין, וואָס דערוואַרט זיי דאָ, וואָס וועט געשען. מען האָט זיך געשטופּט צום רב, געוואַלט הערן פון אים. אפשר ווייס ער מיט זיין חכמה?

און דער אַלטער מאַן האָט געענטפּערט:

„איר פרעגט מיך, ווי איך וואָלט עפעס געוואוסט, אַבער איר ווייסט פונקט ווי איך, אז קיין גוטס מיינט עס נישט. עס וואַרט אויף אונז אַ שווערע גזירה, און מיר דאַרפן געפאַסט זיין אויף דאָס ערנסטע. איז זאָג איך איך אָן און פאַרשווער אייך: וועט מען אויף אונז גוזר זיין צו פאַרלאָזן שטאַט און היים, וועלן מיר פאַרלאָזן, ווייל מיר האָבן קיין ברירה נישט. וועט מען אַבער אויף אונז גוזר זיין צו פאַרלאָזן אונזער אמונה, וועלן מיר נישט פאַרלאָזן, און אז מען וועט דאַרפן מקדש השם זיין, וועלן מיר מיט שמחה מקדש השם זיין.“

אַ ציטער ווי פון אַ גרויסער קעלט איז דורכגעגאַנגען דורך דעם עולם, אַבער דער פידלער האָט אַ זאָג געטאָן צו דעם „לע-בעדיקן וועזן“ אונטער זיין אַרעם:

„רו הערסט, מיין פידל!“

און עס איז געוועזן עפעס אין דעם קלאַנג פון זיין שטים, וואָס האָט געמאַכט צו פאַרהאַלטן טרערן און אויסצוגלייכן רוקנס און צוזאַמענצובייסן ציינער און פאַסן אַ פעסטן באַשלוס.

די קירכנמיר האָט זיך אויפגעעפנט, און צוויי מאַנאַכן אָנגעמאָן

אין שווארץ האָבן אַרױסגעטרָאָגן אַ הױכן מעשענעם לײכטער, אין וועלכן עס האָט געשטעקט אַ גרויס נאָך נישט אָנגעצונדן וועקסנר לײכט, אַוועקגעשטעלט אים אױבן אױף די טרעפּ און צושטעלט זיך פון זײנע בײדע זײטן, פרום צונױפלייגנדיק די אַראָפּגעלאָזטע הענט און קוקנדיק שטרענג אױף דעם יידנהױפּן צופוסן פון די טרעפּ. באַלד איז אַרױסגעקומען דער פירסט־אַרצבײשאָף, אָנגעטאָן אין זײנע עבודה־קלײדער, באַגלײט פון אַ סױטע גלחים און משוררים, אַלע אין זײערע עבודה־קלײדער. דער אַרצבײשאָף איז מיט לאַנג זאַמע שריט צוגעגאַנגען צום לײכטער, געבליבן שטײן הינטער אים, מיט בײזן בליק באַקוקט דעם יידנהױפּן.

די יידן האָבן זיך צונױפגערוקט, ענגער צוגעדריקט זיך אײנע צו די אַנדערע. אײצטער וועלן זײ שױן אַלץ װײסן. די הער צער האָבן געצאַפּלט — די האַלטונג פון דעם אַרצבײשאָף, וועמען זײ האָבן שטענדיק גערופן „רשע“, איז געוועזן אַ טױט־אורטייל. דער פירלער האָט צוגעדריקט צו זיך זײן פירל און אױפגעזיפּצט. עס איז געוועזן אַלעמענס זיפּץ.

דער אַרצבײשאָף האָט אָנגעהױבן צו רײדן מיט אַ שטאַרקער שטרענגער שטים:

„הער מיך, יידן־געזינדל! זעט, איך צינד אָן דאָס לײכט און זאָג אײך אָן: איר האָט צײט אָנצונעמען אונזער הייליקן גלױבן, דעם אמתן גלױבן פון אונזער האַר יעזוס קריסטוס, וועמען איר האָט פאַרפײניקט אױפן קרויץ, און ראַטעווען אײערע אומנוצלעכע לעבנס, אַזױ לאַנג װי דאָס לײכט דאָ וועט ברענען פאַר אײך. וועט עס אױסברענען און איר וועט בלייבן אין אײער עקשנות, פאַר־שלאָסן װי אַ פינצטערע גרוב פאַר דעם גרויסן לײכט פון אונזער האַר יעזוס קריסטוס, וועל איך דעמאָלט הייסן אָנצינדן אײך. אַט דאָ װאוּ איר שטײט, וועט איר אַרומגעלײגט ווערן מיט האַלץ און איר וועט אַלע צוזאַמען פאַרברענט ווערן, אַט װי איר שטײט דאָ פאַר מיר. האָט איר מיך פאַרשטאַנען?“

ער איז אַנטשוויגן געוואָרן. שאַרפּער אָנגעקוקט די יידן, צוגעהערט זיך צו זײ. געוואַרט אױף עפעס אַ װאָרט, אַ באַװעגונג, אײמצער וועט אױפּשרײען, צוּאױינען זיך, פּלײכט אַרױסטרעטן

פון דעם הויפן און צו די טרעפ. אָבער די יידן האָבן געשוויגן, און קיינער פון זיי האָט זיך נישט אַ ריר געטאָן. ווי זיי וואָלטן נישט פאַרשטאַנען, וואָס ער האָט זיי געזאָגט. ער האָט איבערגעדזרט ביזער, אומגעדולדיקער:

„געדענקט, וואָס איך האָב אייך געזאָגט, נעמט זיך עס אַרײַן אין קאַפּ. ביז דאָס ליכט וועט אויסברענען אינגאַנצן, האָט איר צייט צו ראַטעווען זיך און אייערע נשמות. וועט דאָס ליכט אויסברענען, וועט איר זיך נישט קאָנען מער ראַטעווען, און איר אַליין וועט ברענען. ברענען און פאַרברענט ווערן, ווי דאָס ליכט, וואָס וועט האָבן אויסגעברענט!“

אַ שוואַרצער מאַנאָך איז אַרויסגעקומען פון הינטער דער קירך און האָט אים צוגעטראָגן אַ לאַנגע ביי איין שפיץ ברענענדיקע דיקע שפּאַן. דער אַרציבישאָף האָט אָנגענומען די שפּאַן און געווענדט זיך צו די יידן:

„דאָרטן, פון וואַנען די דאָזיקע ברענענדיקע שפּאַן קומט, ווערן איצטער צוגענדייט אַ סך ברענענדיקע שייטלעך האַלץ. זיי וועלן אַלע אונטערגעלייגט ווערן אונטער אייך, אויב איר וועט אַפּרײַער נישט אָנגעצונדן ווערן מיט דעם פייער פון אונזער הייליקן קריסטלעכן גלויבן. זעט, איך צינד אָן דאָס ליכט!“

ער האָט צוגעטראָגן דעם ברענענדיקן עק פון דער שפּאַן צום ליכט, געהאַלטן, ביז דער קנויט האָט זיך אָנגעכאַפט און צוברענט. אַ קליין פּלעמל האָט זיך אָנגעהויבן צו באַוועגן, קוים באַמערקבאַר אונטער די שטראַלן פון דער זון, וועלכע האָבן אין פּולער קראַפט באַגאַסן דעם גאַנצן מאַרק. אַ קליין ווינטל האָט איינגעבויגן דאָס פּלעמל צו די יידן צו, ווי צו באַווייזן זיי עס, אָבער דאָס פּלעמל האָט זיך באַלד ווידער אויסגעגלייכט און איז פאַרשוואַנדן אין איר אומקענטיקייט. נאָר אַ דינער וויסער רויך, וואָס האָט אַרומגעטאַנצט איבער דעם פּלעמל, און אַ בערגעלע צושמאַלצענער וואַקס, וואָס איז אָנגעוואַקסן אַרום דעם פּלעמל, האָבן געלאָזט וויסן, אַז דאָס ליכט ברענט... יידישע פּנימער האָבן זיך פאַרפינצטערט, יידישע הערצער האָבן אָנגעהויבן שטאַרקער צו קלאַפּן, יידישע פּיס האָבן דערפּילט שוואַכקייט, אָבער ווייט

נישט אלע. און קיינער פון זיי האָט קיין טאָן נישט אַרויסגעגעבן,
קיינער האָט זיך נישט אַ באַוועג געמאַן.

דער אַרצבישאָף האָט אַוועקגעגעבן די ברענענדיקע שפּאַן
צום מאַנאַך, וועלכער האָט זי געבראַכט, און הויך אַרויסגערעדט
צו אים :

„צינד אָן מיט איר נאָך מער שייטלעך!“

דער מאַנאַך איז אַוועק מיט דער שפּאַן, פּונוואַנען ער איז
געקומען. גענאָנגען לאַנגזאַם און ווירדיק, מיט טריט פון הייליקער
עבודה, און געטראַגן די שפּאַן מיט גרויסער וויכטיקייט — די
שפּאַן, וואָס האָט אזוי פיל זוכה געוועזן.
דער אַרצבישאָף האָט אַרויסגעפרעפּלט אַ תּפּילה, געלויבט
זון און מוטער און הייליקן גייסט, איבערגעצולמט זיך און דעם
נאַצן מאַרק און דערנאָך שאַרף אַרויסגערעדט צו די באַוואַפּנטע
מענער :

„איר היט זיי דאָ! לאָזט קיינעם נישט אַוועקומען. און
איך בין איך מתרה: זיי זיינען פעאיק צו וועלן איך אונטער-
קויפּן, לאָזט זיך פון זיי נישט אונטערקויפּן, אויב איר ווילט נישט
ברענען מיט זיי צוזאַמען. געדענקט, אז אַלץ, וואָס איר וועט
געמען ביי זיי, איז געגנבעט פון מיר און פון דער הייליקער קירך,
וועמען זייער האָב און גוטס וועט געהערן. היט זיי גוט! איין
וועג נאָר לאָזט זיי פריי — דעם וועג אַהער אַרויף צו דער קירך.
וועט ווער פון זיי מאַכן אַ טראַט אַהער אַרויף, זאָלט איר זען,
אַז די אַנדערע זאָלן אים נישט פאַרהאַלטן. קאַרגט זיי נישט קיין
קלעפּ, אויב זיי וועלן זיך שטעלן קעגן איך. ווייטער טשעפעט
זיי נישט. לאָזט זיי רואיק שטיין און טאָן דאָ, וואָס זיי ווילן,
אזוי לאַנג ווי דאָס ליכט וועט ברענען.“

ער האָט נאָך אַמאָל איבערגעצולמט זיך און דעם מאַרק און
איז אַוועק צוריק אין דער קירך אַרײַן, און זיינע באַגלייטער נאָך
אים.

די גרויסע קירכנגלאַק האָט אָפּגעקלונגען. אַ שווערער, דיסער
קלונג, וואָס האָט אויפגעטרייסלט די לופט און אָנגעוואָרפּן אַן
אימה. מען האָט געוואַרט אויף נאָך אַ קלונג, אָבער ער האָט גע-

לאָזן אויף זיך וואַרטן אַ גאַנצע מינוט. און אזוי דער דריטער און דער פערטער און אַלע איבעריקע. אַ שווערער קלונג, וואָס האָט אַרויפגעדריקט אַ שווערע שטילקייט.

פון הינטער דער קירך האָבן שוואַרצע מאַנאַכן אָנגעהויבן אַרויסצוטראָגן שייטער האַלץ, בוימערצווייגן, קלעצער, ברעטער. גענאָנגען מיט זיי שווער און פאַמעלעך, ווי אין טאַקט צום לאַנג-זאַמען גלאָקנקלונג, און לאַנגזאַם אויסגעלייגט זיי אַרום די יידן, אָנגעהויבן אויפצושטעלן די מזבח-ווענט פון דריי זייטן, די קירכנ-זייט געלאָזן אָפּן.

אַ, דער גלח-פירשט האָט נישט געשפּאַסט! יידישע פּנימער זיינען בלייך געוואָרן. אָבער אַלץ נאָך ווייט נישט אַלע.

דער שניידער, צום ביישפּיל, האָט אַריינגערוקט זיינע הענט אין די אַרבל פון זיין ברייטן מאַנטל, אַרויפגעדריקט זיי אויף זיין ברוסט און אַרויפגעצויגן אויף זיך דעם אויסדרוק פון ביטול, וואָס האָט געדאַרפט זאָגן, אז ער ווערט נישט נתפּעל, און קיינער דאַרף נישט נתפּעל ווערן, ווייל ברענען אויפן פייער איז דאָך ביי יידן די געוויינלעכסטע זאַך... ער האָט חוּזקדיק צוגעוואונד-קען צו די, מיט וועמעס אויגן ער האָט זיך אָנגעטראָפּן. און צוגע-שאַקלט צו זיי מיטן קאָפּ, ווי ער וואָלט זיי געזאָגט: וואָס קאָן דאָ מער זיין? ברענען איז ברענען... און די בליקן פון איין שוסטער, און די בליקן פון דעם בלעכער, ווי אויך די בליקן פון אַ פּאַר סוחרים האָבן אים אָפּגעענטפּערט מיט רואיקייט, גלייכ גילטיקייט, נישט-פאַרלאָרנדיקייט. ער האָט זיך אומגעקוקט אויף זיין ווייב, אָבער זי האָט נישט געקוקט אויף אים. זי האָט אַריינגענומען זייערע ביידע קינדער — צוויי יינגלעך — צווישן זיך און איר מאַן, צונויפגעדריקט זיך מיט זיי. צוגעגרייט זיך אויפצוגיין מיט זיי אין איין פייער. דער שניידער איז געוועזן צופרידן מיט זיין ווייב. איצטער האָט ער זי ווידער אמת ליב געהאַט, ווי אין איר בלח-זייט. ער האָט זיך געענטער צוגעדריקט צו די דריי.

אויפן מאַרק אַרום די יידן איז שוין געוועזן אַ גרויסער עולם. אַלט און יונג, מענער, פרויען און קינדער האָבן זיך אָנגעהויבן צונויפלויפן, צו זען, וואָס עס וועט געשען מיט די יידן. אַ קייט

פון באוואָפֿנטע מענער האָט זיי געהאַלטן וואָס ווייטער פון די יידן :
 אַ ייד זאָל זיך ניט אַרויסכאַפֿן און פאַרשווינדן צווישן זיי, און אז
 אויך קיינער פון זיי זאָל ניט געניזוקט ווערן פון דעם גרויסן פייער,
 וואָס וועט דאָ ברענען אַרום די יידן. זיינען געשטאַנען די אָנגעלאָך-
 פענע, פול געשפּאַנטקייט און דערוואַרטונג, אין שווערער שטיל-
 קייט, וואָס דער לאַנגזאַמער שווערער גלאַקנקלונג האָט אַרויפֿ-
 געלייגט אויף זיי. זיי האָבן נישט אַראָפֿגענומען די אויגן פון דעם
 יידנהויפֿן, שאַרף צוגעהערט זיך, יעדע רגע דערוואַרט עפעס,
 אַמטאָט וועט איינער אָדער איינע פון דעם יידנהויפֿן אַ באַוועג טאָן
 זיך און דורכשפּאַרן זיך צו די טרעפּ... וואו איז דער באַוועג ?
 אין וועלכער זייט פון דעם הויפֿן וועט זיך עס אָנהויבן ? ... די
 אויגן ווערן מיד פון קוקן אין פאַרשיידענע זייטן אויף פאַרשיידענע
 יידן. וועסטו ? ... ווען וועסטו ? ... פאַרוואָס באַווענסטו זיך
 נישט ? ... פאַרשאַלטענער ! ... ווי דאָס שטייט און באַוועגט
 זיך נישט ! ...

זיי וואָלטן אַריבערגעשריען צו די יידן, אָבער דער שווערער
 קלונג לייגט זיך ווי אַ שלאָס אויף די ליפֿן. די קירך ווייס, וואָס
 זי טוט. רייד וועט אַרויסרופן קעגנרייד. אָבער דער לאַנגזאַמער
 לוויה־קלונג וועט מוזן צוברעכן די יידישע עקשנות. נאָר ווען ?
 וואו און ווער איז דער ערשטער ? ...
 שווערע געשפּאַנטקייט. שווער אַטעמענדיקע אומגעדולד.
 ביזע בליקן.

דער יידנהויפֿן איז געשטאַנען ווי פאַרגליווערט.
 נאָמי פּאַרנט דער אַלטער רב — אַ מיטל־וואַקסיקע, געבויגענע
 גרייז־גרויע געשטאַלט, דעם קאַפּ אַראָפֿגעלאָזן, די אויגן אונטער
 לאַנגע ברעמען אַראָפֿגעלאָזן אָדער צוגעמאַכט, אום נישט צו קוקן
 אויף דער תּיפּלח קעגן אים, זיין פּולס האָט געצילט די פּלאַקערס
 פון דעם ברענענדיקן ליכט : נישט קוקנדיק האָט ער געזען, ווי
 דאָס ווערט קלענער און קלענער, נישט קוקנדיק וועט ער וויסן, ווען
 עס וועט קומען דער סוף. קוים באַמערקבאַר האָט ער זיך אַרויס-
 געשאַרט פון דער פּאַרנסטער שורה. ער האָט געוואָלט האָבן
 אַלעמען הינטער זיך. שטייענדיק אין פּאַראַויס, האָט ער זיך גע-

וואָלט מאַכן ברייט, וואָס ברייטער, ווערן אַ וואַנט צווישן דער קירך און זיין עולם. און מיט אַלע זיינע נערוון האָט ער זיך צוגעהערט צו דעם, וואָס עס טוט זיך הינטער אים. באַוועגט זיך ווער? זאָגט וואָס ווער? וועט אימיצער חסידשלוס אַרויסקור מען הינטער אים, פאַרביילויפן פאַרביי אים און אַרויף צו דער קירך? ווער, זאָל נאָט משמר ומציל זיין, וועט עס זיין? ער האָט געקענט יעדן איינעם און יעדע איינע אין דעם עולם הינטער זיך. געוואוסט די שטאַרקע אין נאָט — אַ, זיי וועלן ביישטיין דעם נסיון! און ער האָט געוואוסט די שוואַכע, און זיין האַרץ האָט אין אים געציטערט. צו זיי האָט ער זיך אַמשטאַרקסטן צו געהערט, כאַטש ער האָט נישט געוואוסט, וואו זיי שטייען. גע-וואָרפן געדאַנקען-פּעדים פון זיך צו זיי, גערעדט צו זיי. געבעטן פאַר זיי...

צווישן די סוהרים פאַראַן אַזעלכע... צווישן די יינגערע פון זיי... דער רייכסטער פון אַלעמען דונש בן שלום, אַ געלטלייער און געלטוועקסלער... ער און זיין פרוי... עולם הוהניקעס ביידע... וואָס טראַכטן זיי דאָרטן? וואָס גייט פאַר צווישן זיי? ... וואָס שעפּ-טשען זיי זיך צו? וואָס ווינקען זיי זיך צו? ...

און די דאָרטן, די געפאַרבטע שיינע פרוי יאָלאַנדאַ, וועלכע האָט געהאַט פריינט צווישן די יונגע מענער אין די קריסטנגאַסן... און דער פידלער... אַך, וואָס מען האָט צורעדט אויפן פידל-לער! ... אַ שוואַך ריטל אויפן בוים פון פאָלק ישראל... אָבער דער פידלער, וואָס איז געשטאַנען אינמיטן הויפן, האָט גראָד איבערגעריסן די שטילקייט:

„זיי דערוואַרטן דאָך, אַז איך וועל זיך דורכשטופן צו די טרעפּ און אַרויף און אַריין, וועלן זיי עס ביי מיר נישט דערלעבן!“ ער האָט אַ פיר געטאָן מיט דער האַנט איבער די סטרונעס פון זיין פידל, אַרויסקערדיסן אַ קרעפטיקן, מוטיקן צו-לחכעים אַקאָרד און אָנגעהויבן דורכצושטופן זיך נאָך הינטן.

„וואָס ווייטער פון דער קירך,“ האָט ער געזאָגט. „און אַ פידל-לער דאַרף האָבן פּלאַץ פאַר זיינע עלנבונינגס.“ און צו די, צווישן וועלכע ער האָט זיך דורכגעשטופּט, האָט ער געשעפּטשעט: „טוט

תשובה... טוט תשובה... פל־זמן דאָס ליכט ברענט, האָט איר צייט."

באוואָפנטע מענער, וואָס זיינען געשטאַנען הינטן, האָבן באַ-
מערקט, אז אַ ייד שטופט זיך דורך נאָך הינטן. זיי האָבן זיך
צונויפגערוקט, גרייט איבערצוכאַפן אים, אויב ער וועט מאַכן אַ
פאַרזוך צו אַנטלויפן. אַרויסקומענדיק אין דער הינטערשטער
שורה, האָט ער באַמערקט זייערע בייזע בליקן און זייער גרייטקייט.
„איך אַנטלויף נישט... איך אַנטלויף נישט,“ האָט ער זיי
געזאָגט. „נישט נאָך פאַרנט און נישט נאָך הינטן. איך האָב זיך
נאָר פאַרבענקט נאָך אייך... העעע!“

ער האָט עס אַרויסגעגאַנגלט מיט עקל און געוואָלט זיך אומ-
דרייען צו זיי מיטן רוקן, אָבער ער האָט באַמערקט דאָס אָנגעלייגטע
האַלץ פאַר זיינע פיס און אַרויסגערעדט:

„הם, נוט ברענהאַלץ! ... נאָר איך וואָלט געוואָלט אויף פיד-
לען... אויף אַ סך פידלען... אויף אַ שייטערהויפן פון פידלען, און
איך אויבן מיט מיין פידל... נאָר איר וועט דען טאָן, וואָס איך
ווייל? העע!...“

ער האָט עס אַרויסגעגאַנגלט מיט פאַראַכטונג און אויס-
געדרייט זיך מיטן רוקן צו די שומרים. ער האָט אַ קוק געטאָן
אויפן ליכט.

„זי ברענט, זי ברענט, די קערץ,“ האָט ער געזאָגט. „אז
מען קוקט נישט, איז גלייכער. וואָס דאַרף מען וויסן, ווען?...“
ער האָט אַראָפגעלאָזן דעם קאַפּ, צוגעמאַכט די אויגן, און
אָנגעהויבן אַרומלויפן איבער די סטרונעס פון זיין פידל מיט די
פינגער פון דער לינקער האַנט.

דער רב האָט אויפגעכאַפט זיינע ערשטע ווערטער, געהערט
דעם אויפקלאַנג פון די סטרונעס און פרום אָפגעדאַנקט גאָט. אז
דער איז אזוי שטאַרק!

דונש בן שלום איז געשטאַנען אין דער צווייטער שורה, נישט
ווייט פון דעם רב, מיט פאַרריסענעם קאַפּ און אויסגעגלאַצטע,
דערשראָקענע אויגן, וואָס האָבן געקוקט אויפן ליכט און ערגעץ
ווייטער, זיין געזיכט טויט־פלאַס און געעלטערט, די איינצלע

גרויע האָר אין זיין אַרומגעשאַרענעם שוואַרצן בערדל זיינען גע-
וואָרן קענטיקער און דאַכט זיך מער, די הענט אויפגעהויבן ווי אין
אַ פאַרגליווערטן פרעגן: ווי איז עס געשען? איז עס מעגלעך?

ער איז אַ סך מאָל אויף זיין שווערן יידישן לעבנסוועג פאַר-
כאַפט געוואָרן פון איבערראַשונגען, אָבער יעדעס מאָל האָט זיין
גוטער קאַפּ און שאַרפער שכל אַרויסגעהאַלפּן אים אַליין און אויך
אַנדערע יידן. אָבער איצטער וואָס קאָן ער טאָן מיט קאַפּ און
שכל? אויב אימיצער קוקט אויף אים און דערוואַרט אַן עצה,
האָט ער אים גאַרנישט וואָס צו זאָגן. זיין קאַפּ איז פּוסט. נישטאָ
אויך וואָס צו טראַכטן, וואָס צו קלייגן זיך. עס איז שמדן זיך אָרער
ברענען. נישט טראַכטן, נאָר אַנטשליסן זיך. און דער אַנטשלוס
איז עפעס אזוי ווייט. ער ווייס נישט, ווי קומט מען צו אים צו.

שמדן זיך און לעבן פלייבן... אָבער שמדן זיך דאַרף מען
קאָנען. עס איז ווי אַריבערשפּרינגען איבער אַן אָפּגורנט. ניט
אַלע קאָנען עס, אַפילו ווען פון הינטן לויפט נאָך אַ ווילדע חיה.
אַ סך ווערן פאַרברענט אין אַ ברענענדיקן הויז, ווייל זיי האָבן
נישט דעם מוט אַרויסצושפּרינגען פון פענצטער...

ער איז נישט געוועזן פּרום. יא, ער האָט אַ סך זאַכן נישט
אָפּגעהיט. אַ סך זאַכן וויסנדיק און ווילנדיק געטאָן פאַרקערט,
ווי אַ ייד דאַרף זיי טאָן. אָבער אויב ער האָט אָפּט פאַרפעלט די
שול, האָט ער שטענדיק מיט ווידערווילן אַוועקגעקוקט פון אַ
קלויסטער. אויב ער האָט צומאָל גענומען לייכט דעם יידישן
נאָטס נאָמען, זיינען די נעמען פון די קריסטלעכע גאָטהייטן שטענ-
דיק געוועזן פאַר זיינע אויערן אַ ווייטיק און אַ פיין. און איצטער
האָט נאָר אויפגעכוואַליעט אין אים אַן אומרו, און אַ שרעק
האָט אין אים אויפגעציטערט איבער דעם, וואָס ער איז נישט גע-
וועזן גענוג פּרום...

איז וואָס וועט זיין? ... וועט ער זיך לאָזן פאַרברענען? יונג
נאָך, אין די דרייסיקער... און רייך... מיט גוטע אויסזיכטן און
פּלענער אויף שטאַרק צו פאַרגרעסערן זיין עשירות. דאָס נייע
געשעפט, וואָס האָט זיך אים אָנגעבאָטן אין די לעצטע טעג... אַ

פארפלאַנטערט געשעפט מיט א סך ריזיקע, אָבער ווען עס זאָל אים געלינגען דאָס דורכצופירן, יעמאַלט — א, יעמאַלט! ...

זיין געזיכט איז נישט מער טויט־פלאַס, זיינע אויגן האָבן פאַרלאָרן דעם שרעק. דונאַש בן שלום איז פאַרטאָן געוואָרן אין דעם נייעם געשעפט, האָט גענומען פאַנאַנדערפלאַנטערן אַלע שווע־ריקייטן, אַריבערקליגן אַלע שטערונגען און געפאַרן...

זיין ווייב, וואָס איז געוועזן קליין אין וואוקס און פאַרגאַסן מיט שמאַלץ, האָט ליב געהאַט צו באַהענגען זיך מיט א סך צי־רונג. אויפן קאָפּ און איבערן שטערן, אויפן האַלז און אויף דער ברוסט, אויף די אויערן און אויף די פינגער פון ביידע הענט און אויף ביידע האַנטגעלענק — א צירונג־געשעפט, א געשעפט פון נאָלד און בריליאַנטן. זי פלעגט אפילו שלאָפן מיט שטיקער צי־רונג אויף זיך. ווען די באַוואַפנטע מענער זיינען אָנגעקומען צו דונאַשן, האָט זי גענומען אָנטאָן אויף זיך איר גאַנצע צירונג. די מענער האָבן זי געצוואונגען אויסצוטאָן פון זיך אפילו איר קרושין־רינג. אויפן וועג צום מאַרק־פלאַץ האָט זי געפילט, ווי זי וואָלט געוועזן נאָקעט, און געקרעכצט און געיאָמערט אין שרעק איבער איר צירונג. זי האָט זיי אפילו פאַרשלאָסן אין איר מיט אייזן באַשלאָגענעם קאַסטן, און ווען זי האָט געמוזט אָפגעבן די שליסלעך, האָט זי דעם קאַסטן־שליסל שנעל און קונציק פאַררוקט צו זיך אין די געדיכטע האָר — א, ער ליגט דאָרטן, זי פילט אים! — אָבער דער הויזשליסל איז דאָך געבליבן אין פּרעמדע הענט, און גאָט ווייס, וואָס עס איז דאָרטן געשען מיט דעם קאַסטן און איר צירונג! ...

זי האָט קוים באַנומען, וואָס דער אַרציבישאָף האָט גערעדט, און ערשט ווען די מאַנאַכן האָבן אָנגעהויבן אָנצוטראַגן זייער האַלץ, איז איר קלאָר געוואָרן, אַז זי וועט שוין איר צירונג נישט זען צוריק, אפילו ווען זיי ליגן נאָך רואיק אין דעם קאַסטן. איר איז געוואָרן פוסט און טרויעריק אויפן האַרצן. פאַרברענט ווערן, נישט זען מער די אַלע שיינע ווערטפולקייטן! ... אומגעווינטשטע יורשים וועלן זיי טראַגן... פאַרוואָס נישט שמדן זיך? ... יא, ליבער שמדן זיך! ... וואָס ווייס זי פון דער יידישער אמונה? זי הענגט

בלויז אן איר צירונג!... ווען זי וועט אומקערן זיך אהיים, וועט זי זיי אָנטאָן און קיינמאָל מער נישט צושיידן זיך מיט זיי... און אויב חס־שלום איר צירונג איז שוין צוגעגנבעט, וועט זי איבער־קערן די גאַנצע שטאָט, ביז זי וועט האָפּן איר צירונג צוריק. זי וועט שוין זיין אַ קריסטין, און וועט פאַר קיינעם נישט מורא האָבן...

זי האָט אויפּגעהויבן אירע אויגן אויף איר מאַן... זיין געזיכט האָט געלויכטן, אין זיינע אויגן איז געלעגן אַ שמיכל... אָ, זי דאַרף אים נישט צוריידין צו שמד! ער טראַכט עס איצטער אַליין... איז טאַקע נאָך גלייכער... זאָל ער עס אַליין פאַשליסן... זאָל ער עס נע־מען אויף זיך... זי וועט אים פאַלגן, ווי אַ גוט ווייב... זי האָט צו־גערוקט צו זיך נענטער אירע ביידע ינגלעך, גרייט צום גאַנג צו די קירכנטרעפּ.

אַבער דער אַלטער רב האָט גראָד תּפּילה געטאָן, אַז גאָט זאָל שטאַרקן דאָס האַרץ פון דונאַש בן שלום און דאָס האַרץ פון זיין פּרוי, ווי אויך דאָס האַרץ פון דער שיינער פּרוי יאָלאַנדאַ...

די שיינע פּרוי יאָלאַנדאַ איז געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אָן איר מאַן, אַ סוּחַר און געלטוועקסלער, איר געזיכט באַהאַלטן אויף זיין ברוסט, אַ פאַרלאַרענע, אַ צורודערטע, און געוויינט, געוויינט. נישט אויס מורא פאַרן פייערטויט, נאָר אויס רחמנות אויף זיך אַליין. זי האָט ליב געהאַט דאָס לעבן, איר לייכטזיניקייט אין לעבן, די פּרייהייט, וועלכע זי האָט זיך דערלויבט, דאָס שפּילן זיך מיט דער געפאַר פון זינד. זי האָט געהאַט אַ וואוילן פיינעם מאַן, צו וועלכן זי איז געוועזן זייער צוגעטאָן, אַבער די געגנבעטע שטונדן מיט דעם אָפּיצער שאַרף דיומאָן זיינען געוועזן הערלעך. זי האָט אויף קיין אַנדער יידישן מאַן נישט אויפּגעהויבן אירע אויגן — דאָס וואָלט געוועזן זינדיקן און זינדיק מאַכן. דאָך אויף דעם גראַפּס שיינעם יענער פּאָל לאַקראָ האָט זי אויסגעשפּרייט אירע בליקן ווי אַ נעץ, און געוועזן גליקלעך, ווען זי האָט אים געפּאַנגען. דאָ איז נישט געוועזן קיין זינדיק מאַכן. מען מאַכט דאָך נישט זינדיקן קיין גוי! אַבער זי האָט קוים געהאַט דאָס באַוואוסטזיין פון זינדיקן. אַ שוואַכקייט אַזאַ און נישט מער. ווען זי פּלעגט קו־

מען נאָך אזא שוואַכקייט־אַנפאַל אַהיים צו איר מאַן, פֿלעגט זי אים קוישן לייַדנשאַפטלעך און רעשדיק. דאָס איז געוועזן אויס־קויפּעניש, פֿאַרגיטיקונג, רייניקונג.

און איצטער — אַ סוף! זי וועט דעם טראַט צו די קירכ־טרעפּ נישט מאַכן. אזוי לייַכטזיניק איז זי נישט. שמדן זיך? אַ, יעמאַלט וועט אַפֿילו איר פֿריערדיקע שוואַכקייט ווערן אַ שווערע טויטלעכע זינד! ניין, איר אמונה וועט זי נישט אויסבייטן. זי וועט פֿאַרברענט ווערן צוגלייך מיט אַלע אַנדערע יידן, וואָס וועלן נישט ראַטעווען זייער לעבן דורך שמד. מיט איר מאַן צוזאַמען, און דאָס וועט זיין איר בעסטער באַצאָל פֿאַר אַלץ, וואָס זי האָט זיך דערלויבט. אָבער אויב ער וועט מאַכן דעם שריט צו דער קירך, וועט ער אים מאַכן אַן איר. דאָס איז פעסט באַשלאָסן. דאָך ערגעצווואו אין איר האָט זיך געבענקט נאָך דעם לעבן, וואָס זי האָט געלעבט, נאָך דער לייַכטזיניקייט און נאָך דער פֿרייהייט, וועל־כע זי האָט זיך דערלויבט, און די טרערן האָבן געגאָסן, געגאָסן.

איר מאַן, אַ יונגער מענטש, אָנהויב די דרייסיקער, האָט זי געהאַלטן פעסט אַרומגענומען. געהאַלטן זי, ווי זי זאָל נישט קאָנען אַנטלויפֿן פֿון אים. ער איז געוועזן זיכער, אז זי וועט וועלן מאַכן דעם שריט צו דער קירך. ער וועט זי נישט לאָזן. אין דער האַנט, מיט וועלכער ער האָט זי געהאַלטן אַרומגענומען, איז געלעגן זיין גרויסע ליבע צו איר און איר טויט־אורטייל. אָבער זי האָט נאָר געפֿילט די ליבע.

דער רב האָט אַ דריי געטאָן דעם קאַפּ, געוואָלט אומקוקן זיך, אַ קוק טאָן אויף זיינע יידן הינטער אים. ווי זעען זיי אויס? וואָס טוען זיי? ער האָט זיך פֿאַרכאַפט, צוריק אַוועקגעדרייט דעם קאַפּ, די אויגן נישט אויפגעעפֿנט. וועט דען זיין אומקוק נישט באַדרייטן אומראַויקייט אין אים? וועט ער דען נישט זיין צווייפֿל און חשד?... דאָך — ער דאַרף זיי זאָגן עפעס... יאָ, ער וועט זיי וואָס זאָגן... עפעס, וואָס זאָל זיי שטאַרקן, אַרייַנגעבן מוט צו שטאַרבן מיט דעם שרעקלעכן פֿיערטויט, אַרייַנטאָן אַפֿילו שמחה אין זיי... ער האָט זיך פֿאַרטראַכט, געזוכט אין זיך די ריכטיקע ווערטער.

איינער פון די דריי לערנער, וועלכע זיינען געשטאנען הינטער אים, א הויכער, א דארער, מיט א קליינעם שפיציקן שווארצן בערדל, האָט אַ פּרעג געטאָן, קוקנדיק אויפן ברענענדיקן ליכט און נישט וועננדיק זיך צו קיינעם:

„וואָס וואָלט געוועזן, ווען די קערץ וואָלט זיך אויסגעלאָשן?“
 „וואָלט מען זי צוריק אָנגעצונדן,“ האָט טרוקן געענטפערט דער צווייטער, אַ קליינער און אַ דארער, מיט אַ רויטן בערדל, ניט אַפּוועננדיק די אויגן פון ליכט.

„דאָס איז דאָך נישט געזאָגט געוואָרן אין דעם אָנזאָג,“ האָט דערווידערט דער ערשטער, נישט אומקוקנדיק זיך אויף דעם ענטפער-געבער.

און פונקט אזוי האָט געענטפערט דער צווייטער:
 „אין אָנזאָג איז געוועזן, אַז זי דאַרף אויסברענען.“
 „איז ווי, אַז די קערץ זאָל פאַרשווינדן?“ האָט געפרעגט דער ערשטער.

„ווי קאָן די קערץ פאַרשווינדן?“ האָט איבערגעפרעגט דער צווייטער.

„עס זאָל זיך מאַכן אזאַ נס,“ האָט לאַנגזאַם גערעדט דער ערשטער, מיט אָנגעשטרענגטן בליק אויפן ליכט, ווי ער וואָלט דאַרטן דערוואַרט אַ נס. „אזאַ נס, און די קערץ זאָל פּלוצלונג פאַרשווינדן... עס זאָל זיך באַווייזן אַ האַנט פון הימל...“

הערצער האָבן אויפגעקלאַפּט, אויגן האָבן דערוואַרטונגספּול איינגעקוקט זיך אין ליכט. פילייכט... טאַקע!...
 אָבער דער צווייטער האָט אומברחמנותדיק צושטערט דעם האַפּענונג-אויפשיין.

„וועט מען אוועקשטעלן אַן אַנדער קערץ,“ האָט ער טרוקן אַרויסגערעדט.

דער עולם האָט אויפגעקרעכצט. אַנטוישט, יאושדיק.
 דער ערשטער האָט זיך נישט אונטערגעגעבן. די אויגן אַלץ נישט אָפּגעווענדט פון ליכט, האָט ער רואיק גערעדט:
 „ווי אזוי וועלן זיי עס? דער כּוּמַר ימח שמו האָט בפּירוש געזאָגט, אַז זי דאַרף אויסברענען.“

און דער צווייטער האָט קאַלטפּלוטיק דערווידערט:

„וועסטו זיך מיט אים גיין לאָדן.“

דער דריטער לערנער, דער יינגסטער, אַ יונג בחורל מיט אַ
קוים אַרויסגעשפּראָצטן שוואַרצן בערדל, האָט איצטער געלאָסן
אַרויסגערעדט, נישט אַראָפּגעמענדיק די אויגן פון ליכט:

„איר דערוואַרט אַ נס און זעט נישט, וואָס פאַר אַ נס עס קאָן
אונז דאָ געשען, אויף וואָס פאַר אַ נס מיר דאַרפן בעטן נאָט.“
„דהיינו?״ האָט אַ פּרעג געטאָן דער צווייטער מיט אַ ביסל
איראַניע.

„די קערץ זאָל פּרענען און נישט פאַרברענט ווערן,״ האָט דער
געפרענטער געענטפערט פרום און מיט איבערצייגונג.

אַ ציטער איז דורכגעגאַנגען דורך די, וועלכע האָבן אויפגע-
כאַפט זיינע ווערטער. יאָ, דאָס איז דער נס! דאָס דאַרף געשען!
און דאָס בחורל האָט ווייטער גערעדט:

„דער סנה, אין וועלכן גאָט זיך באַוווּיזן צו משהן, האָט
געברענט און איז נישט פאַרברענט געוואָרן. דער בוימל, וואָס די
חשמונאים האָבן געפונען אין דעם בית־המקדש, איז געוועזן גע-
נוג בלויז אויף איין טאָג און האָט געברענט אַכט טעג. קאָן דאָך
דאָס ליכט דאָ...“

זיינע ווערטער זיינען אַוועק פון מויל צו מויל. זיי זיינען
געוואָרן באַוואונדערונג. זיי זיינען געוואָרן האָפענונג. זיי זיינען
געוואָרן האַרץ־געשריי. פּל־זמן דאָס ליכט וועט פּרענען, וועלן
זיי נישט פּרענען, און דער אַרציבישאָף ימח שמו וזכרו וועט סוף
פּל סוף מוזן צוריקנעמען זיין גזירה! „אַטאָ דעם נס, גאָט!
רבונו של עולם, אַטאָ דעם נס!“ מען האָט זיך אָנגעהויבן צו
רוקן נאָך פאַרנט. זיין געענטער צום ליכט, געענטער צום נס.
געשטאַנען צונויפגעדריקט, איינגעענגט.

דונאַש בן שלום איז איבערגעריסן געוואָרן אין זיינע אַטעם־
פאַרכאַפּנדיקע אויסרעכענונגען, וועלכע האָבן אים אָנגעהויבן צו
באַוווּיזן דעם גליקלעכן אויסוועג פון די פאַרפּלאַנטערנישן פון
דעם גראַנדיעזן געשעפט. דער זיך אַנרוקנדיקער עולם האָט אים
געשטערט, אָבער אויך דאָס נס־געפיל, וואָס האָט אים אָנגעשטעקט.

א וואונדערבארע זאך וואָלט געוועזן! ... א גרויסע זאך! ... א, דו אַלמעכטיקער גאָט! ... די געדאַנקען וועגן דעם נייעם געד- שעפט האָבן זיך אין אים אַרומגעטראַגן ווי אַ שפענדל אויף כוואַל- לייעם, אַרויף און אַראָפּ, אָט באַוווּזן זיך, אָט פאַרשוואַנדן... ער האָט אָנגעשטרענגט די אויגן אויפן ליכט, געוואַרט אויפן נס, געד- וואָלט דעם נס. דער אויסדרוק פון זיין געזיכט איז געוועזן קאָנ- צענטרירטער ווילן, ווי ער וואָלט געוואָלט מיטהעלפן דעם נס און אַפּשטעלן דאָס ליכט אין איר ברענען.

אַבער זיין פרוי האָט געהאַט אַן אומצופרידענע, זויערע מיר- גע. זי איז אומרואיק געוואָרן. אויב מען האָט צוגעגנבעט איר צירונג, וועט זי זיי קיינמאָל נישט קריגן צוריק, ווען זי בלייבט אַ יידישקע. וואָס האָט זי אָנגעשפּאַרט דער נס!? איר מאַן וועט זיך איצטער זיכער נישט שמדן! ...

די שיינע יאָלאַנדאַ האָט אויפגעהערט צו וויינען, אויפגע- הויבן די פאַרוויינטע אויגן צום ליכט. דו טייערע נס־ברענגענדיקע קערץ! מען וועט לעבן בלייבן. זי וועט לעבן בלייבן. וועט צוריק אַהיים. דאָס לעבן וועט זיך ווידער אָנהייבן. און — איר שוואַכקייט. ניין, און איר שוואַכקייט? ... וועט זי איר ווידער נאַכגעבן? ... די אומדאַנקבאַרע יענע דאָרטן! ... זיי שטייען געוויס אין דעם צונויפגעלאָפּענעם עולם, קוקן אויף איר, לאָזן זיך אַבער נישט בליקן, גיבן איר נישט קיין צייכן פון זיך. ... עס וואָלט זיי נישט געאַרט, ווען זי זאָל פאַרברענט ווערן. ... וועט זי זיך ווידער גנבענען צו זיי?

איר מאַן האָט עס שוין פאַר איר פאַשלאָסן. ווען דער נס וועט געשען, און זיי וועלן קומען לעבעדיקע אַהיים, וועט ער זיין זייער שמערענג מיט איר, וועט ער איר אָנטאָן אַ צוים. ... און אפּשר וועט ער נאָר אַוועקציען פון פּאַראַן. וועט זיך באַזעצן אין אוויניאַן. ... אָדער אין קאַרפּענטראַ. ...

דער שניידער האָט נישט פאַרלאָרן זיין ביטול־מינע. אַ נס? ... מאַכטיסע. ... זאָל זיין אַ נס. ... אַבער ער יאָגט זיך נישט נאָך אים. ער האָט זיך אומגעקוקט, געזוכט אַנדערע בליקן, געוואָלט איבערגעבן זיי אויפן וואונק, וואָס ער דענקט זיך. נאָר

אלע אויגן זיינען געוועזן אָנגעשטעלט אויפן ליכט, האָט ער אויך געקוקט אַהין. משיקאווע איז עס דאָך ...

אויך דער פידלער האָט געקוקט אויפן ליכט און נישט געקאָנט ביי זיך אויסמאַכן, צו זאָל ער גלויבן אין דער מעגלעכקייט פון אַ נס אָדער נישט. ער האָט אַפילו אַראָפּגעקוקט צו זיין פידל: וואָס זאָנט זי צו דעם?

דער אַלטער רב האָט אויפגעהויבן דעם קאַפּ, אויפגעפנט די אויגן, אויסגעלייכט זיך און געקוקט אויפן ליכט. אָבער עס האָט אין אים אויפגעלויכטן. ער האָט דערפילט די נויטיקע ווערר טער. ער האָט זיך אויסגעדרייט צום עולם, אויפגעזוכט מיט די אויגן די דריי לערנער און אויסגערופן צו זיי, אַז אלע זאָלן הערן: „וואָס האָט איר געדאַרפט אויסטראַכטן נסים? צו וואָס אויפוועקן פאַלשע האָפענונגען? איר האָט נאָר מבבל געווען תשובה־געדאַנקען!“

ער האָט אַריבערגעטראָגן זיין ליכטנדיקן בליק אויף זיין עדה יידן און דערהעכערט זיין קול:

„דערוואַרט נישט קיין נסים, דענקט פון קידוש השם! ניט אלע זיינען זוכה צו שטאַרבן דעם הייליקן טויט על קידוש השם. גרויסע צדיקים האָבן תפילה געמאַן, אַז גאָט זאָל זיי באַשערן אַזא טויט, און נישט אַלעמען פון זיי האָט גאָט דערהערט. אונז דאָ איז ער באַשערט! איר הערט? אונז דאָ איז באַשערט צו שטאַרבן על קידוש השם! עס וועלן מיט אונז קיין נסים נישט געשען, און לאַמיר דאַנקען גאָט, וואָס ער האָט אונז אויסגעוויילט, מיר זאָלן הייליקן זיין נאָמען מיט אונזער טויט. זייט נישט שוואַכהאַרר ציט, נאָר שוואַכהאַרציקע שאַפן זיך פאַלשע האָפענונגען. לאַמיר זיין מוטיק! לאַמיר זיין שמחהדיק! גרייט זיך צו צום היי־ליקן טויט! יעדערער פאַר זיך! רייניקט אייערע געדאַנקען! ריינע זאָלן מיר אַרויסשרייען דעם, „שמע ישראל!“ גערייניקטע זאָל אונז אַרומכאַפן דער פייער!“

ער איז אַנטשוויגן געוואָרן, האָט באַקוקט דעם עולם, טרויער־ריק פאַרנאַנדערגעפירט מיט די הענט, אויסגעדרייט זיך צוריק מיטן געזיכט צום ליכט, אַ וואַרף געמאַן צו איר אַ שנעלן בליק, צו זען,

וואו האלט עס מיט איר, און צוגעמאכט די אויגן. זיינע באגייס-
טערטע ווערטער זיינען פארקלונגען אומזיסט. דער עולם האָט
געוואָלט דעם נס.

אַליין דער פידלער האָט צוגעשאַקלט מיטן קאָפּ, צוגעדריקט
די פידל צו זיך און געלאָסן אַרויסגעברומט:

„מיר וועלן ברענען! מיר וועלן ברענען!“

אַ יינגלעך נישט ווייט פון אים האָט זיך געווענדט צו זיין
מוטער:

„וועט עס וויי טאָן, ווען איך וועל ברענען?“

אַ שוידערכוואַליע איז אַדורכגעגאַנגען איבער די, וואָס האָבן
געהערט דעם יינגלעך. זיין מוטער האָט אָפּגעענטפערט מיט אַ
שרעק־אַנגעפילטן היסטערישן „אָי!...“ אַ לוויה־געוויין האָט אויס־
געבראַכן, פאַרשפּרייט זיך. עס האָבן זיך צעוויינט די מאַמעס,
קינדער האָבן אונטערגעכאַפט, און וואו נישט וואו האָט אויך אַ
מאַנסביל צוגאַסן זיך אין טרערן.

דער פידלער האָט אונטערגעלייגט זיין פידל אונטער זיין
פאַרד, און אין דעם געוויין האָט זיך אַריינגעריסן אַ פּריילעכער
ניגון. אַ ניגון, מיט וועלכן יידישע קינדער זיינען געפירט געוואָרן
צו דער חופּה און פון דער חופּה, אַ ניגון פון שיפור־פּריילעכן
טאַנץ און רושיקער האַנט־פאַטשעניש. דער געוויין איז עפעס
ווי מבולבל געוואָרן, פאַרלאָרן זיך, צוגעהערט זיך, אָבער פאַלד
געכאַפט זיך און ווידער אָנגעשטיגן, ביטערער און פאַרצווייפּלטער,
און אויך העכער און קרעפטיקער, ווי צו פאַרטומלען און צו פאַר־
שטיקן די פידל און איר פּריילעכן ניגון. אָבער די פידל האָט
זיך נישט אונטערגעגעבן, האָט זיך צולאָזן מיט אַן אַנדער ניגון,
נאָך אַ פּריילעכערן, מער טאַנצעוודיקן, ענערגישער און ווילדער.
דער געוויין האָט זיך פאַרלאָרן, אָנגעהויבן איינצוהאַלטן זיך. עס
זיינען אַרויסגעפאַלן פון אים די וויינענדיקע מאַנסביל, דערנאָך
האָבן די קינדער אָנגעהויבן בלוזן צו כניקען, און צולעצט זיינען
די פרויען אַריבער אין פאַרהלשטיקייט, קוים־הערפאַרקיט, און
פאַלד אין קרעכצן און האַנטברעכעניש.

דער פידלער האָט איבערגעריסן דאָס שפּילן, זיגערניש אויפ־

געהויבן ביידע הענט, אין איין האנט די פידל אין דער צווייטער
 דעם סמיטישק, און אויסגעשריען מיט התלהבות:
 „קידוש השם, יידן! קידוש השם!“

און אייליק אָנגעהויבן זיין פריילעכן ניגון, ווי צו פאַרכאַפן
 דעם געוויין, וועלכער האָט זיך ווידער געוואָלט אַ רים טאָן אין
 דער הויך.

דער פּלאַץ איז איצטער געוועזן שוואַרץ פון מענטשן. די
 שומרים איז געוועזן שווער צוריקצוהאַלטן דעם גרויסן עולם, אָבער
 אויך די פון עולם, וואָס זיינען געשטאַנען אין די פאַרנטסטע
 שורות, האָבן געשטופט צוריק און געשריען:
 „וואָס שטופט איר? איר שטופט אונז אויף די יידן?
 ווילט איר, מיר זאָלן אויך פּרענען?“

און עס איז געשטאַנען אַ רעש און אַ טומל, אין וועלכן דער
 מאָנאַטאַנער גלאַקסנקלונג איז אינגאַנצן פאַרשריען געוואָרן און
 האָט פאַרלאָרן זיין מייז. אָבער דער פידלקלאַנג האָט אַרויסגערופן
 דערשטוינונג און איינשטילעניש. ביי די יידן ווערט געשפּילט
 פידל! וואָס זאָל עס באַדייטן? די שומרים האָבן זיך איבער-
 געקוקט, איבערגערעט. מאָגן זיי עס דערלאָזן? די מאָנאַכן,
 וואָס זיינען אָנגעקומען מיט נאָך געהילץ, שווער און לאַנגזאַם, אין
 ריטם מיט דעם גלאַקסנקלונג, האָבן אויפגעהויבן זייערע קעפּ, אַנ-
 געשטעלט די אויערן, צוגעהערט זיך. איינער פון זיי האָט אַרויס-
 גערעדט: „טייוולשער אָפּשטאַם!“ די איבעריקע האָבן זיך איר
 פּערגעצלמט. אויף זיי קוסנדיק, האָט מען זיך אויך אין עולם
 געצלמט. אָבער ווען זיי זיינען געגאַנגען צוריק נאָך מער האַלץ,
 האָבן די מאָנאַכן נישט געקאַנט גיין. אזוי שווער און ערנסט, אין
 דעם באַוואוסטזיין פון זייער הייליקער אַרבעט. זיי זיינען מער
 געלאָפן, ווי געגאַנגען, געטריבן פון דעם שר, וואָס איז געזעסן אין
 דעם יידישן פריילעכן ניגון. און אין די פאַרנסטע שורות פון
 דעם אָנגעלאַפענעם עולם האָבן זיך דאָ און דאָרטן באַוויזן טאַנצן-
 דיקע פיגורן פון ביידע געשלעכטער.

דער פידלער האָט ווידער איבערגעריסן זיין שפּילן, אויפ-
 געהויבן די הענט און אויסגעשריען נאָך התלהבותדיקער:

„קידוש השם. יידן! קידוש השם!“

ער האָט אייליק אונטערגעלייגט די פידל אונטער זיין באָרד, געוואָלט אָנהויבן צו שפילן, אָבער זיין האַנט איז פאַרהאַלטן גע-
וואָרן פון דעם רבס קול.

דער רב איז געשטאַנען מיטן געזיכט צו זיין עדה, די הענט
הויך אויפגעהויבן, און מיט מעכטיקער שטים געשריען:
„קידוש השם! נרייט זיך! די קערץ האָט שוין אויסגע-
ברענט מער ווי האַלב! לאָמיר זיך צוגרייטן צום אויפשטייג אונ-
טער די פליגלען פון דעם אַלמעכטיקן, געבענטשט זאָל ער זיין!“
אן אויפשוידער, אַ קני-אונטערבויעניש, אַ געקערעכץ, דאָ און
דאָרט אַן אויפגעוויין, אַ היסטרעישער אויפגעשריין. מאַמעס
האַבן אָנגעהויבן צוצודריקן צו זיך זייערע קליינע קינדער.

דונאַש בן שלום איז אַרויסגעריסן געוואָרן פון זיין אָנגע-
שטרענגטן קוקן אויפן ליכט. יאָ, זי ווערט אַליץ קלענער און קלע-
נער. ער וועט איר ברענען נישט אָפּשטעלן. וואָס האָט ער דאָ
פריער געטראַכט? ער האָט אָנגעכאַפט דאָס שפּענדל אויף די
כוואַליעס, צוריק אומגעקערט זיך צו די געשעפט-געדאַנקען. אָבער
איצטער דאַרף ער שנעל דערטראַכטן וועגן דעם נייעם געשעפט...
זיין פרוי האָט אויפגעהויבן אויף אים אַן אומגעדולדיקן בליק.
וואָס שטייט ער נאָך? וואָס מאַכט ער שוין נישט דעם ערשטן
שריט צו דער קירך? זאָל זי אים נישט אַ שלעפּ טאָן פאַר זיין
מאַנטל?

יאַלאַנדא האָט צוריק אַראָפּגעלאָזן איר קאַפּ אויף איר מאַנס
ברוסט. האָט זי דאָ נישט ערשט עפעס שיינס, עפעס אָנגענעמס
געטרוימט? איר מאַן האָט זי נאָך פעסטער אַרומגענומען.
איבערן עולם האָט זיך פאַנאַנדערגעטראָגן די יונגע קליינגענ-
דיקע שטים פון דעם יינגסטן לערנער:

„דער נס קאָן נאָך קומען! ער קאָן נאָך קומען ביים לעצטן
פליקער!“

און ווידער אַ האָפּנונגכוואַליע, אָבער דער רב האָט זיך גע-
שמעלט קעגן איר. די הענט אַליץ נאָך אויפגעהויבן, האָט ער
שטרענג אַרויסגעשריען:

„איר וועט פאָלגן אייער רב! טאָן, וואָס איך הייס אייך!
 הערט! איך וועל זאָגן אַ קאָפיטל תהלים, אַ קאָפיטל פון דעם
 בוך פון תשובה, טרייסט און שטאַרקונג, און איר וועט מיר נאָכ-
 זאָגן פסוק נאָך פסוק. אלע זאָלט איר מיר נאָכזאָגן, מאַנסביל
 און ווייבער און די גרעסערע קינדער, און אויף וויפיל זיי קאָנען,
 אויך די קלענערע. גאָט וועט זיי פאַרשטיין. הערט! איך הייב
 אָן!“

ער האָט אָנגעהויבן. מיט פעסטער שטים, קלאָר און דייט-
 לעך יעדעס וואָרט. „משכיל לאסף למה אלהים זנחת לנצח, יעשן
 אפך בצאן מרעיתך...“ דער אַלטער רב האָט זיך דורכגערעדט
 מיט גאָט מיט די ווערטער פון דעם פיראונזיבעציקסטן קאָפיטל
 תהלים, דערציילט אים, ווי גרויס און מעכטיק ער, דער אַלמעכ-
 טיקער, איז, געוואונדערט זיך, וואָס ער זעט צו, וואָס שונאים צו-
 טוען מיט זיין פאָלק, און שווייגט, געפרעגט ביי אים, ביז וואָנען
 וועט ער עס צולאָזן. נישט פאַר זיך און פאַר זיין עדה האָט דער
 רב דאָ געבעטן אין די לעצטע מינוטן, אָבער פאַרן נאַנצן פאָלק
 ישראל, פאַר גאָטס סטאַדע, און פאַר גאָט אַליין האָט ער זיך אָנ-
 גענומען, און פאַר דעם דערשלאָגענעם און דעם אַרעמאָן, און גע-
 דונערט קעגן אומגערעכטיקייט און אונטערדריקונג.

דער עולם האָט נאָכגעזאָגט פסוק נאָך פסוק. נאָר דונאש
 האָט געשוויגן. ער איז געוועזן צו פאַרטאָן, נישט געוואוסט, וואָס
 עס טוט זיך אַרום אים. ער האָט אָנגעהויבן צו זען זיין פולן זיג
 אין דעם גרויסן געשעפט. זיין האַרץ האָט שטאַרק געקלאַפט, די
 אויגן האָבן זיך אים אָנגעצונדן, ער וועט דאַכט זיך באַלד אויפ-
 שרייען פאַר שמחה... אויך זיין ווייב האָט נישט נאָכגעזאָגט, זי
 איז שוין געוועזן אַ געשמדטע. זי האָט נישט געדאַרפט מער פאָלגן
 דעם רב. זי האָט נישט אַראָפגענומען די אויגן פון דונאשן, געזען
 פרייד און אויפלעבונג אויף זיין געזיכט. אָט-גאָט וועט ער זיך
 מסתמא אַ ריט טאָן צו דער קירך. און איר האַרץ איז געשפרונגען
 אין איר. און יאָלאַנדא האָט קוים נאָכגעזאָגט. איר קאָפּ איז
 געלעגן רואיק אויף איר מאַנט ברוסט, און אירע ליפּן האָבן זיך
 שוואַך באַוועגט. איר מאַן האָט זי נישט געהערט און אַרויפגע-

לייגט זיין האנט אויף אירע ליפן: צו פאוועגן זיי זיך? זי האָט לאַנגזאַם אַ קוש געטאָן זיינע פינגער, און ער האָט שוין זיינע פינגער נישט אוועקגענומען.

אַבער אויך דער עולם, וואָס האָט נאָכגעזאָגט, איז נישט געוועזן מיטן האַרצן אין דעם זאָגן. מען האָט געקוקט אויפן ליכט, נישט אויפן רב, און געוואָרט אויפן נס. אָט הערט אויף דער וואַקס צו שמעלצן, די קערץ בלייבט אויף איין הויך און ווערט נישט געמינערט. אַבער די קערץ ווערט אַלץ קלענער... אָ, וויי! — דער נס וועט געשען ביים לעצטן פליקער. די פלאַם וועט בלייבן שטיין און נישט אויסגעלאָשן ווערן, ווי די זון אין דעם טאָג, ווען יהושע האָט צושלאָגן די פינף מלכים פון אמורני. אָט! די קערץ איז שוין ביים ברענג פון דעם לייכטער... דאָס וואונדער וועט זיך באַלד אָנהייבן! ... דאָס פלעמל האָט זיך אַראָפּגעלאָזן, אַריין אין לייכטער-לאַך... אָט איצטער! אָט איצטער! ... אַ פליקער! ... עס ברענט: עס ברענט! ... גאָטעניו! גאָט!

„קומה אלהים ריבה ריבך, זכור חרפתך מני נבל כל היום!“
האָט אויסגעשריען דער רב.

די ביידע מאַנאָכן, וואָס זיינען געשטאַנען פון ביידע זייטן פון לייכטער, האָבן אַרויסגעבאַסט מיט קרעפטיקע שטימען:
„אויסגעברענט!“

זיי האָבן אויפגעהויבן דעם לייכטער, אָנגעבויגן אים, באַוויזן אַ שוואַרץ אויסגעלאָשן גריבל.

דער גרויסער עולם אַרום די יידן האָט אויסגעבראַכן אין אַ בייזן יובל-געשריי, די קירכנגלאַקן האָבן זיך צוקלונגען אין שנעלן טעמפּאָ, ווייט און ברייט האָבן זיך צורעשט פאַרשיידענע אינסטרומענטן. דונאַשעס ווייב האָט זיך אַ ריס געטאָן צו די קירכנטרעפּ, שלעפּנדיק די קינדער, און דונאַש נאָך איר, נישט וויסנדיק, וואָס ער טוט. די שומרים האָבן זיי אַריינגעוואָרפן צוריק אין די יידישע שורות, און אָנגעהויבן אָפּשטופּן די יידן וואָס ווייטער פון די טרעפּ. די פרוי פון דונאַש האָט אָנגעהויבן צו שרייען, צו ראַנגלען זיך, אַבער דונאַש איז געבליבן שטיין פאַרשעמט, מיט אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ... שוואַרצע מאַנאָכן האָבן אָנגעהויבן צו

פארלייגן מיט שייטערהאלץ, מיט צווייגן, ברעטער און קלעצער די זייט אנטקעגן קלויסטער און אריינרוקן געהילץ צווישן די יידן. באַלד זיינען די יידן געשטאַנען אויף האַלץ, און דער רב האָט געשריען:

„ידישע קינדער! לאָמיר שטאַרבן מיט פּוּננה, מיט פּוּלן רצון, מיט מוט!“

זיינע ווערטער זיינען דערטרונקען געוואָרן אין דעם גרויסן רעש פון די קירכנגלאָקן און דעם מאַסנגעשריי, פון דער פּוּיקעריי און טרומייטעריי, אָבער זיי זיינען אויך געוועזן איבעריק. די יידן זיינען געוועזן ווי אויסגעפּוסטעוועט דורך דער אָנגעשטרענגטער טער אָבער אומזיסטער נס־דערוואַרטונג, איצטער האָט זיך אויף זיי אַראָפּגעלאָזן דאָס באַוואוסטזיין פון דער גרויסער אומפאַר־מייַדלעכקייט. זיי וועלן זי אויפנעמען, ווי עס דאַרף צו זיין. דער קרעפטיקער בלעכער האָט צוגעהאַלטן פּרוי דונאַש דעם מויל. איצטער וועט זיין שטייל.

איבער יאַלאַנדאן האָט זיך איבערגעבויגן איר מאַן צו געבן איר דעם לעצטן קוש. אַ קוש, וואָס זאָל זי רייניקן, און פאַראייניקן זיי אויף אייביק. אָבער זי איז געשטאַנען אַ געהלשמע. זאָל ער זי אויפמינטערן? ברענגען צו זיך? ניין, זאָל זי שטיין ווי זי שטייט. ער האָט זי נאָר פעסטער אַרומגענומען. זאָל זי שלאָפן. וועט זי ווייניקער ליידן. ער האָט אַרויפגעדריקט זיינע ליפּן אויף אירע ליפּן און איז אַזוי פאַרגליווערט געוואָרן. געוואַרט אויפן פייער.

פון הינטער דער קירך איז אַרויסגעקומען אַ פּראָצעסיע פון שוואַרץ־געקליידעטע מאַנאַכן מיט שטורקאַטשן אין די הענט און מיט ברענענדיקע שייטלעך האַלץ. זיי האָבן פייערלעך געזונגען אויף לאַטייניש אַ יידישן הללויה און לאַנגזאַם אַרומגעשמעלט זיך אַרום די יידן הינטער דעם אָנגעלייגטן האַלץ.

דער פּידלער האָט גערעדט צו זיין אַרום:

„אַ יידישע לוויה און גלאַקסלאַנג גאָר! און וואו איז עפעס מיין פּידל? וואו איז עפעס אַ האַרציקער יידישער תּפּילה־ניגון? לאָזט מיך נאָר אַרויפדראַפּען זיך אויף אייערע פלייצעס!“

ער האָט זיך אַרויפגעדראַפּעט אויף זייערע פּלייצעס, אונטער־געלייגט די פּירל אונטער זיין באָרד, אַ פּיר געטאָן איבער די סטרונגעס. אַ גרויסער שטיין, גוט געצילט, האָט אים געטראַפּן אין קאָפּ. ער האָט זיך אויסגעצויגן אַ פאַרבלוטיקטער איבער די קעפּ פון די, וואָס האָבן אים געהאַלטן.

אויף די טרעפּ פון דער קירך האָט זיך באַוווּזן דער אַרצבײַ־שאַף מיט זיין באַגלייטונג. ער האָט אַרומגענומען די יידן מיט אַ האַרטן פּליק און מיט שטעכיקער ביוזקייט אויסגערופן:
 „צינדט אונטער!“

ברענענדיקע שטורקאַטשן זיינען אונטערגעטראַגן געוואָרן צום אָנגעלייגטן האַלץ, אויף די יידן האָבן זיך אַ שאַט געטאָן ברע־נענדיקע שייטלעך. די שומרים האָבן אָנגעשטעלט זייערע שפּיזן, שווערדן און העק, גרייט צו באַגעגענען די יידן, וואָס וועלן אַרויס־לויפן פון פייער.

פון די יידן האָט זיך אויפגעהויבן צום הימל שרעקגעשריי און געיאָמער פון פּרויען און קינדער, אָבער איבער אַלעמען דונער־דיק, הימל־לעכערנדיק דער אייביקער רוף: „שמע ישראל!“

פּרילינג איז געוועזן ...

נאָך מיט אַ גאַנץ קורצער צייט צוריק, מיט טעג צוריק, איז אין שטאָט געוועזן שלום צווישן יידן און קריסטן. נישט קיין באַ-זונדער פּריינטשאַפּט, און זיכער נישט קיין ליבשאַפּט, אָבער אויך נישט קיין אָפענע פּיינטשאַפּט. איינע די אַנדערע האָבן געגעבן צו פאַרדינען, איינע די אַנדערע האָבן געשפּייזט, איינע די אַנדערע האָבן זיך געזאָגט גוט מאַרגן און גוטן טאָג, און דורכגערעדט זיך אין מאַרק און ביי די טירן פון די קראַמען און געוועלעבן, דערציילט זיך נייע און אפילו צוזאַמען געלאַכט.

אָבער די רשעות־פּונקטן, וואָס האָבן שטענדיק געטליעט ערגעץ וואו אין האַרץ פון די קריסטן, האָבן שנעל אויפגעשלאָגן אין מאַרד־פּלאַמען, ווען מען האָט אַרויפגעגאַסן אויף זיי דעם ברען־אויף פון אויפרייצונג, און ווען הרגענען יידן איז דערקלערט גע-וואָרן פאַר אַ מצווה, פאַר וועלכער מען איז גלייך פאַלוינט געוואָרן אויף דער וועלט מיט צונויפגערויבטן יידישן האָב און גוטס.

די טעג זיינען געוועזן הערלעכע ערב־זומער־טעג. טאָג נאָך טאָג איז די זון געשטאַנען אין קלאַרן הימל, און האָט געוואַרעמט און געפּרייט די הערצער, וועלכע האָבן נאָך נישט געקאַנט פאַרגעסן דעם לאַנגן שווערן ווינטער, וואָס האָט זיך פאַרענדיקט מיט קאַל־טע רעגנס אַ שטיק צייט נאָך פּסח. הינטער דעם שטאַט־טויער האָבן די פּעלדער און די גאַרטנס און די וועלדער אָנגעהויבן אַרויפ־צוציען אויף זיך זייערע זומער־קליידער און געמאַניעט די אייני-וואוינער פון דער שטאַט אַרויסצוקומען און לאָבן זיך אין דער פּרילינג־פּראַכט.

אָבער די יידן פון דער שטאַט האָבן די דאָזיקע שיינע טעג און נאָך הערלעכערע נעכט פאַרבּראַכט אין תּענית, און געזאָגט

קינות און סליחות בייטאָג און ביינאַכט, און באַגעגנט דעם שבת, אין וועלכן זיי האָבן געבענטשט ראש־הודש סיוון, מיט טויט־שרעק אין האַרצן. די „תּוכחה“, וואָס איז יענעם שבת געלייענט געוואָרן אין שול, האָט געשוועבט איבער זייערע קעפּ. שרעקלעכע בשורות זיינען אָנגעקומען צו זיי פון פּאַרשיידענע קהילות: חורבן און פּאַרניכטונג און טויט. יידן ווערן אומגעבראַכט אָדער ברענגען זיך אַליין אום, איידער צו פּאַרלאָזן דעם גאָט און דעם גלויבן פון זייערע עלטערן און אָנצונעמען דעם גלויבן, וועלכן זיי פּאַראַכטן. יעדן טאָג אַ נייע שרעקלעכע בשורה. און אָט שוין נישט מער בשורה פון אַ דערבייאַקער קהילה: די „תּוכחה“ האָט זיך אויס־געגאַסן אויף זיי אַליין. אין שטאָט זיינען אַריינגעקומען די קויד־לער און מערדער, וואָס האָבן געטראָגן אַ צלם אויף זייערע קליידער און גערופן זיך וואַלברידער, עולה־רגלניקעס. אַ גרויסע צאָל פון זיי. און זייער צאָל איז נאָך גרעסער געוואָרן, ווייל צו איר זיינען צוגעשטאַנען אַ סך קריסטלעכע איינוואוינער פון שטאָט, שכנים, נעכטיקע גוט־מאַרגן־זאָגער.

די נאַכט אויף זונטיק איז געוועזן אַן אומרואַיקע, דער זונטיק איז געוועזן נאָך אומרואַיקער. אין די פרומע סירכן האָט מען פרום געפריידיקט, אַז ווער עס וועט הרגענען אַ ייד, יענעם וועט מען פון אויבן מוחל זיין אַלע עבירות. האָבן זיך פרומע קריסטן פריידיק געריבן די הענט. ווי הערלעך! אי דאָס פאַר־געניגן צו הרגענען אַ ייד, אי די נוטע געלעגנהייט אַוועקצונעמען דעם יידנס האָב און גאָב, ועל פּוֹלֵם נאָך אָפּגערייניקט ווערן פון אַלע זינד! ...

איז געווען אַ שרעק אַרויסצוגיין אין גאַס, אָבער אויך אַ מורא צו זיצן אין שטוב. איינזאַמקייט און פּאַרלאָרניקייט האָט אַרומ־גענומען אַלע יידישע הייזער. פאַרשלאָסענע טירן און פאַרהאַקט טע לאַדנס האָבן נאָך פאַרגרעסערט די איינזאַמקייט, פאַרשטאַרקט דעם פחד, אַפילו דאָרטן, וואו די שטוב־פיקע זיינען געוועזן גרויס אין צאָל. עס האָט זיך געוואָלט זיין מיטן גאַנצן קהל, אונטער די אויגן פון די עלטסטע, דער עיקר אונטער די בליקן פון דעם אַלטן רב רבי יצחק, וואָס זיינען געוועזן די בליקן פון אַ פּאַסטור, פאַסטור.

וואָס ליבט שטאַרק זיינע שעפעלעך. שוין זיין נאָנטקייט אַליין האָט געגעבן רו און טרייסט און זיכערקייט.

דער רב האָט געוואוינט אין אַ גרויסער צוויי־שטאָקסער מויער, וואָס איז געשטאַנען אין אַ הויף, אַן אַרומגענומענעם, ווי אַ פעסטונג, מיט אַ הויכער צינגל־וואַנט. אין דעם אונטערשטן שטאָק, וואָס איז געוועזן צומיילט אויף צוויי גלייכע טיילן דורך אַ לאַנגן און ברייטן קאָרידאָר, ליגס פון דער ברייטער הויזטיר, איז געוועזן זיין דירה. אין נייען חדרים האָט ער געוואוינט מיט זיין פרוי און זיינע צוויי זין מיט זייערע ווייבער און פינף קינדער, און זיין טאָכטער, אַן אַלמנה מיט צוויי קינדער, און אין אַ צענטן חדר זיי נען געשטאַנען דריי וועבשטולן, ווייל ער און זיינע פֿייע זין זיינען געוועזן טלית־וועבער — אַ מלאכה, וועלכע האָט זיי געשפּייזט. אַנטקעגן זיין וואוינונג, אויף דער אַנדער זייט פון דעם קאָרידאָר, אַ טיר אַנטקעגן אַ טיר איז געוועזן די שול, וואו זיין קהילה פֿלעגט זיך צונויפקומען צו דאווענען דריי מאָל אַ טאָג. אַ טיר אין דער לינקער שול־וואַנט האָט געפירט אין דער ישיבה אַרײַן, וואו ביי אַ לאַנגן טיש זיינען געזעסן צען־צוועלף און אָפט אויך מער לערנער און געשעפט תורה און חכמה פון רבי יצחק, וועלכער איז געוועזן באַקאַנט מיט דעם צונאַמען חרײַ. ביים עק פון קאָרידאָר זיינען, רעכטס און לינקס, געוועזן טרעפּ, וואָס האָבן געפירט צו די גע־דיכט באַפעלקערטע דירות פון דעם צווייטן שטאָק.

ווען די שכנים פון הויז האָבן זונטיק פאַרנאַכט פאַררינגלט דעם שווערן טויער און געוואָלט אים נאָך באַפעסטיקן מיט קלע־צער און ברעמער, האָט רבי יצחק זיי אָפּגעשטעלט אין זייער אַרבעט.

די מענער ביים טויער האָבן זיך פאַרוואונדערט:

„ווער וועט איצטער קומען? ווער וועט זיך דערוועגן דורכ־צונין אַ גאַס? און פון אונז דאָ פֿעלט קיינער נישט.“

רבי יצחק האָט דורכגעפירט זיין האַנט דורך דער ברייטער

פּאַרד און זעעריש געענטפערט:

„עס קאָנען אַ סך קומען און עס וועלן מסתמא אַ סך קומען,

און דער טויער וועט דאַרפן שנעל געעפנט ווערן.“

און אז די מענער ביים טויער האָבן זיך נאָך אַלץ געקוויינקלט,
האָט ער פעסט געזאָגט:

„וואָס אַרט עס אייך? טוט, ווי איך זאָג אייך. ווען די ספּנה,
זאָל גאָט היטן, וועט זיך דערנענטערן צו אונזער הויז, וועט איר
שטענדיק צייט האָבן דעם טויער שטאַרקער צו פאַרשפּאַרן.“

און עס איז געוועזן, ווי ער האָט פאַראויסגעזאָגט. ווי מען
וואָלט זיך צונויפּגערעדט, האָבן זיך מיט דעם נאַכט־צופאַל אָנגע-
הויבן צו פאַרקלייבן אין דעם רבס הויף די באַוואוינער פון די
איבעריקע איינאונפּוציק יידישע הייזער. מענער, פרויען און
קינדער, גבירים און אביונים, געזונטע און קראַנקע. דורכגעגנבעט
זיך אַהער אין דער פינסטערניש פון דער ראש־הודש־נאַכט, מיט
האַרצקלאַפּעניש ביי יעדן זייטיקן גערויש, מיט שרעק פאַר דעם
אָפּקלאַנג פון די אייגענע פּוסטריט. די אייגענע דירות האָט מען
פאַרשלאָסן, פאַררינגלט — זאָל די רויבער נישט לייכט אָנקומען
זייער רויב! אַלץ איבערגעלאָזן אין די דירות, נאָר הייליקע ספרים
מיטגענומען, די אומריינע זאָלן זיי נישט מטמא זיין, און מזומן
נעלט און צירונג, טאַמער וועט נאָט געבן און מען וועט זיך אַרויס-
ראַטעווען מיטן לעבן, זאָל זיין מיט וואָס ווייטער צו לעבן.

נישט געוועזן גענוג פּלאַץ פאַר אַלעמען אין דעם הויז, האָט
רבי יצחק באַפוילן, אז ווייבער און קינדער און אַלטע לייט און
קראַנקע זאָלן אַריינגענומען ווערן אינעווייניק: אין שול אַרין,
און אין דער ישיבה, און אין זיין וועבעריי, און אויבן אויפן בויך
דעם, און אין אַלע חדרים פון זיין דירה און די איבעריקע דירות,
וואו עס איז נאָר געווען פּלאַץ פאַר אַ מענטש אויסצוציען זיך אויף
דער ערד. אַלע יונגע און קרעפטיקע מענער זיינען געבליבן אין
הויף הינטער דעם פאַרשלאָסענעם און באַפעסטיקטן טויער. און
צו זיינע תלמידים האָט רבי יצחק געזאָגט:

„מיר וועלן דאָך היינט ניט שלאָפן, איז קומט און מיר וועלן
לערנען.“

זיי זיינען אַרין אין דער ישיבה און פריינטלעך געבעטן דעם
עולם אָפּצוליידיקן די ביינק אַרום דעם לאַנגן טיש. יעדער פון
די תלמידים האָט פאַרנומען דעם פּלאַץ, צו וועלכן ער איז געוועזן

געוויינט, און רבי יצחק האָט פאַרנומען זיין פּלאַץ ביים קאַפּ פון טיש, און די געכתיבעטע גמרא פאַר אים.

„מיר וועלן,“ האָט ער געזאָגט, „ווייטער אָנגיין מיט דער סוגיאָ „כל קבוע.“ אַ שווערע סוגיאָ, און איך מיינ, אַז איך האָב צו איר אַ צוגאַנג. ווען הקדוש ברוך הוא וועט וועלן און מיר וועלן בלייבן לעבן, וועל איך זיך צונויפּשרייבן וועגן איר מיט דעם גאון יצחקי אין טראַים. פאַר אים זיינען ניטאָ קיין שווערע שטעלן. און איך זאָג, אַז אויב חס ושלום מיר וועלן אַלע אומקור־מען און נאָר איינער פון אונז וועט געראַטעוועט ווערן, זאָל דער איינער אַריבערראַטעווען זיך צו רבי שלמהן אין טראַים און אים איבערנעבן, וואָס איך האָב געהאַט צו זאָגן אין דער סוגיאָ. איז הערט זיך צו מיט קאַפּ, ווייל איר וועט דאַרפן גוט געדענקען.“

ער האָט אָנגעהויבן די סוגיאָ וועגן „נייען קראַמען פאַר־קויפן שחיטה־פלייש און איין קראַם נבלה־פלייש“, באַטאָנענדיק יעדעס וואָרט, אַריינהאַמערנדיק יעדעס וואָרט אין דעם זכרון פון זיינע צוהערער. מיט רואיקער שטים, ווי אַרום אים און אין אים וואַלט רואיק געוועזן און קיין ספּנה וואַלט נישט געשוועבט איר בער די קעפּ פון די אַלע פאַרקליבענע אונטער זיין דאַך און אין זיין הויף.

אַבער די אַלע פאַרקליבענע האָבן די רואיקיט ניט געהאַט. אין אַלע צימערן הושך, און אין הויף הושך, נאָר אין דער ישיבה אַליין האָבן אויפן לאַנגן טיש געברענגט אַ פאַר ליכטלעך און גע־וואָרפן טרויער־שאַטנס אויף דעם אַרום. און אומעטום געוויין. שטילע טרערן פון שרעק און פאַרלאַרנקייט און געבעט. „לאַז אונז פאַלן דורך דיין האַנט, אַבער לאַז אונז נישט פאַלן דורך די הענט פון די שונאים!“

און תהלים, און קינות, און פאַרצווייפלונג־קרעכצן. דער שלאָף, וואָס איז באַפאַלן די מידע, האָט נישט לאַנג אָנגעהאַלטן. אַ קרעכץ האָט אויפגעוועקט, אַ קליינע באַוועגונג, אַדער דער איר גענער שרעק, די אייגענע אומרואיקייט. און אזוי ביז אין טאָג אַריין. יעמאַלט האָט מען אָנגעהויבן צוצוהערן זיך, וואָס עס

קומט פאָר דרויסן אויף יענער זייט טויער אין דער וואַך געוואָרע-
נער שטאָט.

רבי יצחק האָט שוין לאַנג געענדיקט די סוגיא, געלאָזן יעדן
פון זיינע תלמידים איבערזאָגן פאַר אים וואָרט אין וואָרט, איינגע-
זורט זי מיט יעדן איינציקן. עס איז שוין געוועזן אַ שטיק
אין טאָג, ווען דער לעצטער תלמיד האָט איבערגעזאָגט די סוגיא.
רבי יצחק איז געבליבן זיצן פאַרטראַכט, די אויגן אין דער גמרא.
עס זיינען אויפגעשטאַנען אין אים צווייפל, צו זיין דערקלערונג
איז ריכטיק, און זיי זיינען פאַרשטאַרקט געוואָרן אין אים מיט יעדן
איבערזאָג. קשיות זיינען אין אים געבאָרן געוואָרן, ווידערלייגונגען
פון זיין פשט, און ווען דער לעצטער תלמיד האָט גערעדט, איז ער
שוין געוועזן כמעט אומגעדולדיק און האָט געקנייטשט דעם שמערן
און געדריקט די ציינער.

„מי'ט מוזן אויסגעפינען, וואָס רבי שלמה האָט צו זאָגן“,
האָט ער אָפּגעזיפצט. ער האָט צוגעמאַכט די גמרא. „איצטער
וועלן מיר גיין דאווענן שחרית.“

אריין אין שול, אָנגעמאַן טלית און תפלין, געשטעלט זיך
פאַרן עמוד. שליח צבור מיט געבראָכענעם האַרץ, מיט טרערן
דורכגעווייקטע תפילות. און די גאַנצע שול האָט מיטגעוויינט,
מיטגעיאַמערט.

אַבער נישט בלוז די שול, נאָר אויך דאָס גאַנצע הויז, דער
גאַנצער הויף. מען האָט געהויבן די אויגן צום הימל און גע-
יאַמערט פאַר גאָט:

„אויב מיר האָבן געזינדיקט פאַר דיר, זיי אונז מוחל, גרוי-
סער גאָט, און לאָז אונז נישט אומקומען אַ שרעקלעכן טויט!“
„שטאַרק אונזער האַרץ, דו הייליקער און שרעקאַנוואַרפער,
און מיר וועלן שטאַרבן פאַר דיר און הייליקן דיין נאָמען!“

„צוליב די קליינע קינדער האָב אויף אונז רחמנות, דו גאָט
פון רחמנות, און ראַטעווע אונזערע קערפער און ראַטעווע אונז-
זערע נשמות!“

אַבער רבי יצחק האָט נאָך געבעטן, אַז גאָט זאָל אים לאָזן

לעבן און צוזאמענברענגען אים מיט רבי שלמה יצחקי. „פון דיין תורה וועגן, פון דיין אמת וועגן!“

אין די תפילות און דעם געוויין פון הויף האָבן זיך פלוצלונג אריינגעריסן קולות פון אויף יענער זייט וואָנט. קולות פון אַ סך שטימען, פון אויפגערעגטע, ביזע, זידלענדיקע און שילטנדיקע שטימען. און גלייך האָבן זיך דערהערט שווערער געקלאַפּ פון שטיינער, וואָס זיינען געוואָרפן געוואָרן קעגן הייזער־ווענט מיט שטאַרקער האַנט, און רציחה־געשריי פון איינברעכער, וואָס האָבן זיך אַרויפגעוואָרפן מיט כוח אויף פאַרשלאָסענע טיר און טויער. וואָס איז דאָס?! אַ הילף־געשריי... אַ טויט־געשריי... אוי וויי! דאָס האָט ווער פון די יידן ניט געוואָלט פאַרלאָזן די היים, באַהאַלטן זיך הינטער אייגענע פאַרשלאָסענע טיר און טויער און איצטער ווערט ער דאָרט דערמאָרדעט. ווער קאָן עס ווין? ווער פעלט דאָ?

און אַט נאָך אַ געשריי!... און ווידער!... יידן ווערן דאָרטן אומגעבראַכט!... יידישע קינדער קומען אום!....

אין די יונגע און שטאַרקע, וואָס האָבן זיך געפונען אין הויף, האָט זיך אָנגעצונדן די גבורה. זיי זיינען געוועזן באַוואָפנט מיט שווערע אייזנס, העק, זעגן, שאַרפע מעסער, דיקע שטעקנס, שווערע שטיינער. עטלעכע האָבן אַפילו געהאַט פּייל און בויגן, און עטלעכע זיינען געוועזן באַוואָפנט מיט שווערדן. זיצן דאָ באַ־וואָפנט הינטער דער מויערוואַנט און הערן ווי דאָרטן ווערן אומ־געבראַכט קרובים, פריינט, בכלל יידן?! ניין! זיי וועלן אַרויס־דרויסן, שטעלן זיך קעגן די אָנפאַלער, אָפּראַטעווען וועמען מען קאָן אָפּראַטעווען.

זיינען געוועזן ווייניקער מוטיקע, וואָס האָבן געוואָלט צוריק־האַלטן, אָפּריידן. מע טאָר פון הויף נישט אוועקגיין. דאָ איז דאָך כמעט די גאַנצע קהילה, און דער רב, און די שול. ווי קאָן מען זיי לאָזן אויף הפקר? ווער וועט זיך דאָ שטעלן קעגן די אָנפאַלער?

אַבער די אַנדערע האָבן געענטפערט:

„אַז מיר וועלן זיין אינדרויסן, איז דער הויף סי־ווי באַ־

שיצט. און אז אונז זאל געלינגען צו פארטרייבן די טמאים, איז דער הויף געראטעוועט."

האָבן די אָפּריידער געראָטן, אז אַפּריער זאָל מען הערן, וואָס רבי יצחק וועט זאָגן.

אָבער די אַנדערע האָבן דערווידערט, אז רבי יצחק שטייט איצטער פאַרן עמוד און מען קאָן מיט אים נישט ריידן, און דערווייל ווערן דאָרטן יידן אומגעבראַכט. און נישט אַלץ דאַרף מען פרעגן ביים רב!

זיי האָבן זיך אַפּילו נישט צוזענגט מיט זייערע אָנגעהער־ריקע אין די פאַרשיידענע טיילן פון דעם הויז. יענע וועלן גע־וויס וועלן זיי פאַרהאַלטן, און עס וועט זיך געוויס אָנהייבן אַ יללָה, און אומזיסטע איבערריידענישן. מען האָט פאַרזיכטיק אויפגעפנט דעם טויער, און זיי זיינען אַרויס דרויסן. די איר בערגעבליבענע האָבן פאַרנאַנדערנעטראָגן די בשורה פון צימער אין צימער און דערביי זיך אַנטשולדיקט: זיי האָבן אָפּגערעדט, געוואָלט פאַרהאַלטן, אָבער יענע האָבן נישט געוואָלט הערן, ניט געלאָזן זיך פאַרהאַלטן.

אין הויז האָט אויסגעבראַכן אַ יללָה, אַ קרעכצעניש, אַ האַנטברעכעניש, אַ באַוויינעניש. פרויען זייערע מענער, מומערס זייערע זין, מיידלעך זייערע חתנים אָדער ברידער. מען האָט געוואָלט זיין אינאיינעם אין דעם שרעק, אינאיינעם אין דער סכנה, אינאיינעם אין דער לעצטער מינוט, אויב זי וועט קומען. אַ סך האָבן זיך געריסן דרויסן אין גאַס אַריין, אָבער די שומרים האָבן נישט געלאָזן עפענען דעם טויער, עס האָט נישט געהאַלפן קיין בעט, קיין ביז שילטן. „איר וועט נאָר אָפּשוואַכן די הענט פון אונזערע העלדן,“ האָבן די שומרים געטענהט.

פון עטלעכע פענסטער אין אויבערשטן שטאָק האָט מען געקאָנט זען אַ שטיק גאַס און פון אַ ווינקל אויפן בוידעם האָט מען געקאָנט זען אַפּילו דעם מאַרק. האָבן אַלע געוואָלט זיין ביי די עטלעכע פענסטער און אין דעם בוידעם־ווינקל. אַ גע־דרענג, אַ שטופעניש. די פּאָדערשטע זיינען שיר נישט דער־

דריקט געוואָרן, האָבן קוים געקאָנט אַרויסקוקן, קוים געקאָנט
ענטפערן אויף די פראַגעס, וועלכע האָבן זיך געשאַטן צו זיי.

זעט מען עפעס? קאָן מען זען? וואָס זעט מען?

אַ געשלעג. מע זעט אַ געשלעג.

אַ געשלעג?! ... אוי וויי! זעט מען ווער, וואָס? קאָן

מען אימיצן דערקענען?

„לאָזט מיך צו, אפשר וועל איך דערקענען!“ ... איין שטימ

אזוי, אַ צווייטע, אַ דריטע...

מען קאָן קיינעם ניט דערקענען, פאַרזיכערן די פאַרנסטע.

מען זעט נאָר הענט אינדערלופטן. אייזנס... שפיזן...

אייזנס זיינען אונזערע, שפיזן זיינען זייערע... וויי אַ וויי! ...

שטייט דער געשלעג אויף איין אָרט? ... קומט ער צו נענ-

טער אָהער? ... דערווייטערט ער זיך?

עס זעט אויס, ווי די טמאים טרעטן אָפּ. דער געשלעג רוקט

זיך אָפּ ווייטער צום מאַרק.

אַ כוואַליע פון האַפנונג האָט זיך צענאָסן איבערן עולם.

די טמאים טרעטן אָפּ! ... רבונו של עולם, באַווייז עפעס אַ נס!

אונטן אין דער ישיבה האָט רבי יצחק ווידער צוזאַמענגע-

נומען זיינע תלמידים ביים ישיבה־טיש און געזאָגט:

„איך ווייס נישט, צו האָבן זיי גוט געטאָן אָדער שלעכט

געטאָן, וואָס זיי האָבן פאַרלאָזן דעם הויף. ווען זיי וואַלטן

ביי מיר געפרעגט, וואַלט איך נישט געוואוסט, וואָס זיי צו זאָגן.

דאָ אומקומען, דאָרט אומקומען. איך ווייס נאָר, אַז זיי זיינען

מקדש השם. און מיר וועלן אויך טאָן אונזערס. מיר וועלן

לערנען גאָטס תורה. און זאָל אונז באַשערט זיין צו שטאַרבן

מיט גאָטס תורה אין אונזער מויל — קאָן דען זיין אַ שענערער

טויט? וועלן מיר ווייטער אָנגיין מיט אונזער לערנען. אָנ-

הייבן, וואו מיר האָבן געכטן געלאָזן. און געדענקט, וואָס איך

האָב אייך געזאָגט: ווער עס וועט לעבן בלייבן, זאָל זען אַר-

בערצוראַטעווען זיך צו רבי שלמהן אין טראַים און דורכגיין פאַר

אים די סוגיא „כל כבוע“...“

די פאַרנסטע אויבן ביי די פענסטער און אין בוידעם-

ווינקל האָבן פּלוצלונג אַרויסגעאַטעמט מיט שרעק: אוי, וויי!
 און אַלע הינטן מיט נאָך גרעסערן שרעק: וואָס איז?
 וואָס איז? וואָס איז דאָרטן געשען? !
 דער געשלענג גייט אויף צוריק! קומט צו געענטער! אונ-
 זערע זיינען גאַנץ אַרומגערינגלט!

אַ געיאַמער האָט אויסגעבראַכן, פאַרשפּרייט זיך איבערן
 גאַנצן הויז, פון בוידעם ביז צום אונטערשטן שטאַק. פּרויען
 האָבן אָנגעהויבן צו פאַלן אין חלשות.

אין טויער אַ קלאַפּעריי פול שרעק און אַטעמלאָז: עפנט
 אויף! עפנט שנעל אויף! מען האָט זייער פּאַרויכטיק אויפ-
 געעפנט דעם טויער, אַ דורכגאַנג גענוג פאַר איינציקווייז דורכ-
 צושפּאַרן זיך. אָבער אין גאַס הינטער דעם טויער זיינען גע-
 שטאַנען ביי צען מענער, פאַרסאַפּעטע, צעבלומיקטע, אויף טויט
 דערשראַקענע. אומגעדולדיק, ווי געיאַגטע האָבן זיי זיך געריסן
 אין טויער, די הינטערשטע גרייט אַוועקצושטופן די פּאַרנסטע.
 הינטער זיי אָבער איז קיינער נישט געוועזן ווי נאָר זייער איי-
 גענער שרעק.

קומט נאָך ווער? זיי האָבן נישט געוואוסט. איז מען איך
 גאַנגעלאָפּן? זיי האָבן נישט געוואוסט.
 וואו זיינען אַלע איבעריקע?

ווער ווייס! זיי זיינען שוין אפשר אַלע אומקומען, אָדער
 געפאַנגען געוואָרן. און אפשר וועט נאָך ווער אַרויסראַטעווען זיך,
 ווי זיי האָבן זיך אַרויסגעראַטעוועט. נישט געהאַט מער מיט
 וואָס צו שלאָגן זיך. פון די הענט אַרויסגעפאַלן אָדער אַרויס-
 געריסן געוואָרן דאָס געווער, אַוועקגעצילט אין שונא דעם לעצטן
 שטיין. און די טמאים ווערן אַלץ מער און מער. פון אַלע גאַסן
 קומען זיי אָן, כוואַליעס גאַנצע, אַ פאַרפלייצונג. נישט געהאַט
 מער קיין זין צו שלאָגן זיך.

דער הויף איז אַריינגעפאַלן אין פאַרצווייפלונג. די פינס-
 טערניש פון טויט האָט זיך אַראָפּגעלאָזן אויף אים. מען האָט
 באַוויינט די, וואָס זיינען נישט געקומען צוריק, און מען האָט
 זיך אַליין באַוויינט. מען האָט זיך צוגעהערט צום דרויסן, גע-

קוקט מיט שרעק צום טויער, געווארט אויך מיט קלאפנדיקן הארץ אויף א רוח צו עפענען שנעל דעם טויער. מען האָט נאָך אַלץ געהאַפּט, אַז נאָך אַנדערע האָבן זיך געראַטעוועט, וועלן זיך ראַטעווען. דרויסן האָבן פּלוטדורשטיקע געשרייען אָנגעפּילט די לופּט. אַ סימן, אַז דער געשלעג איז נאָך אָנגעגאַנגען. די אַרומגערינגלטע יידן האָבן זיך נישט אונטערגעגעבן, נישט אַוועקגעלייגט דאָס געווער, געשלאָגן זיך ביז דעם לעצטן אַטעם. עס איז שוין געוועזן אַ שטיק אין טאָג, ווען די פּלוטדורשט געשרייען האָבן זיך אָנגעהויבן צו דערנענטערן און פאַרקליבן זיך הינטערן טויער. די גזלנים זיינען שוין דאָ! זיי האָבן אַ פּראַוו געטאָן דעם טויער און געוואָרפן שטיינער אין צווייטן שטאַק פון הויז.

איצטער קומט דער סוף. אַלעמענס סוף. רבי יצחק האָט לאַנגזאַם צוגעמאַכט די נמרא, נישט געקאָנט אַוועקרייסן פון איר די אויגן, אַ קוש געטאָן זי, אַ לאַנגן וואַרעמען קוש, אויפגעשטאַ- נען און אַריין אין שול. אין שול איז געוועזן ענג, ער האָט זיך קוים דורכגעשטופּט צום אַרון-קודש. פון דער בימה פאַרן אַרון-קודש האָט ער גערעדט צום יאָמערנדיקן עולם:

„דער סוף פון דעם מענטש איז צו שטאַרבן, און קיינער שטאַרבט נישט פאַר דער צייט. דער טאָג פון טויט איז יעדן מענטש פאַרויסבאַשטימט פון זיין הייליקן נאָמען, און אויך וואָס פאַר אַ טויט. אָבער די נשמה צעשיידט זיך שווער מיטן גוף, און דער מענטש, וואָס ווייס זיין גאַנץ לעבן, אַז ער וועט שטאַרבן, שטאַרבט נישט ווילנדיק, שטאַרבט בעל כּרחו, אַפּילו ווען ער איז זאַט מיט יאָרן. אָבער פאַראַן אַ טויט, וואָס דאַרף פון אונז יידן אויפגענומען ווערן מיט שמחה. דאָס איז דער טויט פאַר אונזער גאָט, פאַר אונזער אמונה, פאַר אונזער הייליקער תורה. וואויל איז די, וואָס זיינען זיך מקריב פאַר זיין הייליקן נאָמען! וואויל איז די, וואָס דערפּילן דעם רצון פון דעם אַלמעכטיקן! לאַמיר זיך שטאַרקן און נעמען אויף זיך געטריי, וואָס די מורא פאַר גאָט און די ליבע צו אים לייגן אויף אונז אַרויף! פון אַלע פיר מיתות, וואָס ווערן דערמאָנט אין אונזערע הייליקע ספרים, איז דער

טויט דורך שחיטה דער לייכטסטער. צו מיר וועלן געקוילעט ווערן פון די טמאים אָדער פון דער אייגענער האַנט, אַ קליינע רגע וועט עס געדויערן, און בזכות זה וועלן אונזערע נשמות גע- ניסן דאָס אייביקע לעבן אין גלאַנץ פון לייכטיקן גן-עדן..."

ער האָט גערעדט און געפילט, אַז זיינע ווערטער, וואָס קומען אים אַרויס פון האַרצן, גייען אויך אַרײַן אין די הערצער פון זיינע צוהערער. ווען ער האָט געענדיקט, האָט ער דערוואָרט צו הערן אַן אויסגעשרי, אַז זיי וועלן טאָן, ווי ער האָט געזאָגט. אָבער דער עולם האָט נאָר פאַרשטאַרקט דעם געיאָמער, און ער איז געשטאַנען אויף דער בימה ווי איבער אַ יאָמערײַם מיט הויך אויפשטייגנדיקע כוואַליעס.

ער האָט צוגעמאַכט די אויגן, צוגעהערט זיך אַ רגע צום גע- יאָמער, און הויך אויסגעשריען:

"וואָס וועט איר מיר זאָגן, יידן?"

אַ יאָמער-כוואַליע איז הויך אויפגעשטיגן און פון איר האָט זיך אַרויסגעריסן אַ כאָר פון שטימען, פאַרטרונקענע אין טרערן:

"רבי, מיר האָבן שוין בודס געווען חלפּים!"

ער האָט זיך אָנגעכאַפט אָן דעם עמוד, אום נישט אומצו- פאַלן, אויפגעפנט די אויגן — און אין זיי האָט געשוינט דאַנק- באַדקייט, און עס איז געוועזן שמחה אין זיין קול, ווען ער האָט פעסט אַרויסגערעדט:

"מיר וועלן זאָגן ווידוי צוזאַמען!"

מענער האָבן אָנגעטאָן טליתים, און ער האָט געזאָגט ווידוי מיטן עולם. נישט געקאָנט איינהאַלטן זיך: צואוויינט זיך, גע- נאָסן שווערע טרערן אין דעם אויפשטייגנדיקן יאָמערײַם. ווען ער האָט אָפּגעזאָגט דעם ווידוי, האָט ער פרום אַרויסגערעדט, מיט די אויגן נאָך אויבן:

"מיר זיינען גרייט, רבּנו של עולם!"

אָבער די קוילער האָבן נאָך נישט געמאַכט דעם קלענסטן פאַרזוך איינצוברעכן דעם טויער. עס איז געוועזן שטיל דרויסן — די טמאים האָבן געוואָלט נאַרן די יידן. זיי וועלן זיך האַלטן שטיל און וועקן די נייגער, און די נייגער וועט סוף-כּל-סוף אַ

קליין עפן טאָן דעם שווערן טויער און אַרויסשטעקן דעם קאַפּ.
 יעמאַלט וועט מען פאַרשפּאַרן די טרחה איינצוברעכן דעם שווערן
 טויער. אָבער ווי שטייל זיי האָבן זיך נישט געהאַלטן, האָבן זיי
 זיך דאָך נישט געהאַלטן שטייל גענוג, אַז די אָנגעשטרענגטע
 אויערן פון די זיך צוהערנדיקע יידן זאָלן נישט אויפכאַפּן אַ פּאַר-
 זיכטיקן טראַט, אַן איינגעהאַלטן שעפּטשען. און יעדעס מאָל
 האָבן די צוהערער צוגערופן צום נייגעריקן עולם אין הויף און
 הויז:

„זיי זיינען דאָ, זיי זיינען דאָ, די גולנים!“

ביז וואָנען וואָס, האָט רבי יצחק געלאָזט אויסרופן, אַז מען
 זאָל דאוונען מנחה. אָפּגעדאוונט מנחה, און די שומרים ביים
 טויער האָבן געלאָזט וויסן, אַז די טמאים זיינען נאָך דאָ. האָט
 רבי יצחק געהייסן זאָגן תהילים, און ער און דער עולם האָבן
 געזאָגט תהילים, ביז שטערן האָבן זיך באַוווּזן אין הימל. יעד-
 מאָלט האָט מען געדאוונט מעריב.

„נאָט וויל, אַז מיר זאָלן אים נאָרנישט בלייבן שולדיק,“
 האָט רבי יצחק געזאָגט.

די נייגער האָט שטאַרק געוואָלט אויסגעפינען, וואָס עס
 טוט זיך דרויסן. כאַטש אַ קליין ביסל אַן עפן טאָן דעם טויער.
 די קוילער זיינען זיך געוויס צוגאַנגען. מען הערט טאַקע נאָר-
 נישט מער. אָבער זיי האָבן געוויס איבערגעלאָזן שומרים צו
 היטן, אַז די יידן זאָלן נישט אַנטלויפן. עך, מען שפּילט זיך נישט
 מיט נייגעריקייט! טשעפעט נישט דעם טויער! עפנט אים
 נישט אויף!

אָבער וואָס קען עס זיין, וואָס זיי זיינען זיך אזוי שטייל
 צוגאַנגען?

מען וועט עס שוין מאַרגן אויסגעפינען.
 אפשר זיינען זיי טאַקע אוועק און וועלן נישט קומען צו-
 ריק?

ביי נאָט איז אַלץ מעגלעך.
 דאַרף מען געבן נאָט, וואָס עס קומט אים. הונגעריקע און
 מידע האָט מען געטריבן דעם שלאָף פון די אויגן און פאַרבראַכט

די נאַכט מיט קינות און סליחות און תהילים. אָבער רבי יצחק איז ווידער געזעסן מיט זיינע תלמידים אַרום דעם ישיבה-טיש און געלערנט נמרא, און אַרויסגעוויזן חריפות, און עטלעכע מאָל אַרויסגעזאָגט דעם וואונטש, אַז ער וואָלט געוואָלט הערן, וואָס וואָלט אים געזאָגט אויף דעם רבי שלמה יצחקי. אויב גאָט האָט באַוויזן דעם נס און אָפּגערוּפּן די באַלאַנגערנדיקע טמאים — און אפשר האָבן זיי דאָרטן אַלע אויסגעפּגרט, איינגענומען אַ מיתה-משונה, ווי דער הייל פון סנהריבן הינטער די ווענט פון ירושלים! — וועט ער בלי-נדר אַזוי שנעל ווי מעגלעך אַריבער-כאַפּן זיך אין טראַים צו רבי שלמה, און אַפילו ער זאָל דאַרפן עולה רגל זיין.

און אַזוי איז אַוועק די נאַכט און עס איז אָנגעקומען דער טאָג, דינסטיק דער דריטער טוון, דער טאָג פון שרעק און טויט. אויסגעמעקט זאָל ווערן זיין געדעכעניש, קיין שטראַל זאָל אים מער נישט באַשיינען!

פון גאַנץ פרי אָן האָבן זיך די טמאים אָנגעהויבן צו קלייבן דרויסן פאַרן טויער. אַ ווילדע בלוטדורשטיקע מאַסע, פון יעדן עלטער און פון ביידע געשלעכטער — אויך פרויען זיינען געוועזן אין דעם ווילדן מערדער-עולם. אַלע אָנגענאָסן מיט וויין און רציחה, און זייערע קולות האָבן געלעכערט דעם הימל: טויט די יידן! נידער מיט די יידן! קרעפירן זאָלן די יידן!

רבי יצחק איז גראַד געשטאַנען ביים עמוד און געדאוונט שחרית פאַרן עולם אין שול, ווען די קוילער האָבן אָנגעהויבן צו ברעכן דעם טויער. געשריי און יללה האָבן פאַרהילכט דעם דאוונען, געשריי און יללה איבערן גאַנצן הויף און הויז. די שומרים ביים טויער און דער עולם אין הויף האָבן זיך אָנגעהויבן שפאַרן אין הויז אַריין מיט שרעקגעשריי: „מיר זיינען פאַרפאַלן! שמע ישראל! שמע ישראל!“

רבי יצחק איז אַראָפּ פון עמוד, האָט באַקוקט דעם עולם, אַרויסגעזוכט זיינע ביידע זין און זיינע תלמידים, צוגעוואונקען צו זיי און נאָך עטלעכע אַלטע יידן, וואָס זיינען געוועזן באַקאַנט מיט זייער גרויסער פרומקייט, זיי זאָלן נאַכגיין נאָך אים, און איז

ארויס אין הויף. די אלע אנדערע האָבן זיך אַרויסגעשמופּט נאָך אים. אַ פּאָר מנינים מענטשן.

דער טויער האָט זיך נאָך שטאַרק געהאַלטן, און רבי יצחק האָט זיך געווענדט צו זיינע ביידע זין און צו עטלעכע פון זיינע תלמידים און געזאָגט צו זיי:

„גייט צוריק אַרײַן אין הויז, פאַרשליסט גוט הינטער זיך די טיר און צעטײלט זיך איבער אלע חדרים. איר האָט חלפּים בײַ זיך, און זײ זײנען געבורדט. געפּינט אױס, ווער עס האָט נאָך חלפּים און גרײט זײ צו. ווען די סכּנה וועט צוקומען צו דער הױזטיר, וועט איר טאָן, וואָס איר דאַרפט טאָן. קײנער זאָל נישט פאַרגעסן צו זאָגן „שמע ישׂראל“ — אױך דאָס קלענסט־טע קינד נישט. אױב דאָס קאָן נאָך נישט רײדן, זאָל מען פאַר אים זאָגן. צולעצט זאָלט איר זיך אַלײן... אױב די האַנט וועט זיך פאַר מײדיקײט נישט קאָנען אױפהױבן צום האַלז, זאָלט איר זיך דעם בױך...“

ער האָט נישט דעררעדט, זײַן קול איז פאַרשטיקט געוואָרן פון טרערן.

ער האָט זיך געשמעלט בײַ דער טיר און מיט קושן צוזעננט זיך מיט זײ. אױפּן האַלז פון צװײ פון זײנע בעסטע תלמידים האָט ער ווי אַרײַנגערױמט זײ אין אױער: „זו תורה וזו שכרה!“ און צו זײנע ביידע זײַן האָט ער געזאָגט:

„אײך פאַרלאָז זיך אױף אײך, זײַן מײנע. אײער האַנט וועט נישט זײַן שוואַך, נישט אױף פרעמדע, נישט אױף די אײר גענע וױיב און קינדער, און נישט אױף זיך אַלײן. נאָר די מוטער זאָלט איר נישט. פון וועגן כּיבוד אים. זי וועט זיך אַלײן, די צדקת...“

ווען די טיר איז פאַרמאַכט געוואָרן הינטער די אױעקגעגאַנגענע, האָט ער נאָך אַ פּרואו געטאָן זי און דערנאָך געווענדט זיך צו די איבערגעבליבענע:

„מיר זײנען דאָ פּונקט אַ מנין, וועלן מיר וױטער דאַוונען. צוזעצט זיך אין דרײַ שורות דאָ פאַר דער טיר, און אײך וועל שטײן פאַר אײך — חזן און שלײח ציבור בײַ דער לעצטער מיר

נוט, און מיר אלע וועלן זיין די חלוצים, וועלכע קומען פאר דער מחנה. מיר וועלן די ערשטע קומען פארן כסא הכבוד און זאגן אים, אז נישט אומזיסט האָט ער אויסגעקליבן דאָס פּאַלק ישראל פאר זיין פּאַלק..."

דער טויער האָט אָנגעהויבן אונטערצוגעבן זיך.
 „צוועצט זיך!“ האָט רבי יצחק אויסגערופן. „מיר וועלן אָנגיין מיטן דאוונען.“

ער האָט זיך צוגעווענדט מיטן פנים צום טויער, אויפגע-
 הויבן די אויגן צום הימל, אַרויפגעצויגן דעם טלית אויפן קאָפּ, אויסגעשטרעקט דעם האַלז, גרייט צו דער שחיטה, און אָנגעהויבן אויפן קול די איבערגעריסענע תפילה — חזן און שליה ציבור. די אַנדערע הינטער אים האָבן זיך אויסגעזעצט אין דריי שורות, איינגעוויקלט זיך אין די טליתים. ווי זיי וואָלטן נישט געוואָלט געשטערט ווערן אין זייער דאוונען. אָדער ווי זיי וואָלטן נישט געוואָלט קוקן דעם טויט אין די אויגן, געוואָלט אויסמיידן דעם לעצטן שרעק. זייערע דאוונענדיקע שטימען האָבן זיך קוים אַרויסגעהערט.

דער טויער האָט זיך אונטערגעגעבן. די טמאים האָבן זיך מיט טריאומף-געשריי אַריינגעריסן אין הויף, דערזען און דער-
 הערט דעם שטייענדיקן הויך דאוונענדיקן רב, דערזען די יוצני דיקע איינגעוויקלטע פיגורן, און זיינען געבליבן שטיין איבער-
 ראַשט, פאַרחידושט. וואָס איז דאָס? עפעס שמעקט הינטער דעם... עפעס האָבן די יידן פאַרטראַכט... זיי האָבן זיך לאַנגזאַם באַוועגט אין פאַרויס, געשטופט פון דער אָנשפאַרנדיקער מאַסע, צושפּרייט זיך אין האַלבקרײז, ווי צו פאַרגנבענען זיך הינטער דעם רב, צוגעוואונקען זיך מוט, געשאַטן מיט ניבול פּה און געשמוצט די יידן, און דאָך ווי מורא געהאַט צו צוגיין צו נאָענט.

רבי יצחק האָט נישט אַראָפּגעלאָזן די אויגן, געקוקט אַלץ אַרויף צום הימל. אָבער ער האָט דעם הימל נישט געזען. ער האָט שוין געזען אַ סך ווייטער. זיין בליק האָט זיך דערנענע-
 טערט צום כסא הכבוד, און זיין דאוונען צו קריאת שמע. זיין שטימע איז געוואָרן שטאַרקער, קרעפטיקער, התלהבותפול.

„שמע ישראל...“

א הויכער באבארדעטער מאן מיט בלאַנדע האָר און בלאַנדע אויגן האָט זיך פאָנאָנדערגעפאָכעט מיט זיין שווערד און אַראָפֿ געלאָזן אים מיט פולער קראַפט אויפן אויסגעשטרעקטן זינגענדיקן האַלז. אַ גוטער שניט געווען, אַ טויט־שניט. רבי יצחק האָט אָנגעהויבן צו פאַלן, אָבער אַנטקעגנשטייענדיקע טמאים האָבן אים אונטערגעכאַפט און אַרויפגעוואָרפן אויף די זיצנדיקע יידן, אונטער טריאומף־געשריי און געלעכטער. די זיצנדיקע זיינען צוערשט מבולבל געוואָרן פון דעם קלאַפּ פון דער שווערער משא, אָבער האָבן גלייך באַגריפן וואָס אויף זיי איז אַרויפגעפאַלן. „רבי יצחק! רבי יצחק!“ האָבן זיי געשעפּטשעט מיט פיער־שרעק אין אַלע גלידער. ציטערנדיקע הענט האָבן זיך געהויבן פאַמעלעכדיק, בננבה; אומרויאַקע פינגער האָבן זיך באַוועגט, אָנגעטאַפט, אַרומגעטאַפט. דערפילט דעם טייערן רבי, דערפילט נאַסקייט. זיי האָבן נישט געדאַרפט אַ קוק טאָן, וואָס פאַר אַ נאַסקייט דאָס איז. זייערע הערצער זיינען אויסגענאַנגען אין זיי, טרערן האָבן געגאָסן אין שטראָמען, און די ליפּן האָבן זיך שטיל באַוועגט: „רבי יצחק! רבי יצחק!“ אין דער מינוט האָבן זיי זיך אינגאַנצן פאַרנעסן.

די טמאים האָבן געקוקט אויף זיי מיט חשד, נישט געאיילט צו באַפאַלן זיי, זיינען געוועזן פאַרויכטיק. זיי האָבן אָנגענומען רבי יצחק פאַר די פּיס, אַראָפּגעשלעפט אים און ווידער אַרויפ־געוואָרפן אויף די זיצנדיקע, מיט מער קראַפט און ווילדקייט. אַ יאָמער־קרעכץ האָט זיך אַרויסגעריסן פון אונטער די טלייתים. דאָס איז געוועזן אַ סיגנאַל. די ווילדע מאַסע האָט זיך אַרויפ־געלאָזן אויף די זיצנדיקע מיט שווערדן און שפּיזן און העק. געשניטן, געשטאָכן, געהאַקט. פון די זיצנדיקע איז קיינער נישט אויפגעשפרונגען, נישט אָפּגעדעקט זיך. און אזוי האָט קיינער פון זיי נישט געזען דעם טויט פון די אַנדערע און נישט געזען, ווען דער טויט איז געקומען צו אים. עס איז אין זיי נישט געוועזן קיין שרעק, און כמעט האָבן זיי קיין ווייטיק נישט געפילט. די טמאים האָבן געשריען, געיובלט, געטאַנצט אויף די קערפער,

שיכור פון בלוט. אָבער די יידן האָבן זיך נישט געקרימט אין ווייטיק, נאָר געזען אויסצוגלייכן זיך, און זאָל גאָט זען, ווי זיי שטאַרבן פון זיין נאָמען וועגן.

ווען די טמאים זיינען פארטיק געוואָרן מיט די זיצנדיקע פאר דער טיר, האָבן זיי זיך צוגעווענדט צו דער טיר. יעמאַלט האָבן זיי באַמערקט, ווי פון אונטער איר ריזלט אַרויס אַ בלוט־שטראָם. זיי האָבן אַרויסגעשריען אַ העסלעכע קללה אויף די יידן. עס איז זיי געבליבן בלוז איינצופרעכן די טיר און רויבן. קיין אַנדער אַרבעט האָבן זיי דאָ נישט געהאַט.

פּרילינג איז געוועזן... די בוימער האָבן געבליט... די בלו־מען אין דער פּראַכט פון אויגן פרייענדיקע קאָלירן האָבן צו־שפּרייט זייערע ריחות ווייט און ברייט... די זון האָט געשיינט.

מיט דאנק צו הרב ה. קארלינסקי, וואָס
האָט ארויסגעראטעוועט די כראָניק
וועגן קדוש פון דעם ליוצינער פּנקס.

דער קדוש פון ליוצין

געווידמעט דעם אייביקן אָנדענק
פון יצחק לייבוש פּרץ.

די נאַציש האָפּן הרוב געמאַכט דאָס שטעדטל ליוצין אין
וויטעבסקער געגנט, אויסגעהרגעט די יידישע באַפעלקערונג
פון איבער צוויי טויזנט נפשות, פאַרברענט אלע יידישע הייזער,
געמאַכט זיי גלייך מיט דער ערד, און צושטערט אַפילו דעם
בית עולם, וואָס איז געלעגן האַרט ביי דער ליוצינער אַזערע.
אַ ברעט פון אַ מצבה איז אַריינגעפאַלן אין וואַסער און אַרומ־
געשוואומען איבער דער אַזערע מיט אירע העברייאישע אותיות
אַרויף צו דער זון, און האָט דערמאַנט אַ נאַמען און דערציילט
אַ מעשה, וואָס איז זיך פאַרקאַפּן. — — —

אין שטעדטל ליוצין, וואָס האָט מיט הונדערט און אַכטציק
יאָר צוריק געהערט צו פּוילן, האָט געלעבט אַ מאָל אַ שניידער.
דאָרטן געבאָרן געוואָרן, דאָרטן געוואוינט, אָבער דאָרטן נישט
געאַרבעט. ער איז געווען אַ דאָרפֿשניידער און האָט געצויגן זיין
חיונה אין די אַרומיקע דערפער, וואו ער פלעגט אָנבאַטן אין
פרייצישע הויפּן און אין פויערשע כאַטעס זיין קונסט פון נייען
נייע בנדים און איבערניצעווען אַלטע, אַז זיי זאָלן אויסזען ווי
נייע, און צו קירצן די מלבושים פון עלטערע און גרעסערע פאַר
קליינער יונגוואָרג. נאָר אויף שבת פלעגט ער קומען אַהיים
אין ליוצין. קיינמאָל נישט אַוועקגעגאַנגען צו ווייט, ער זאָל
נישט קאָנען קומען אויף שבת אַהיים. זונטיק פלעגט ער אַוועק־

גין מיט נאָרד־פּאַרים און מאָס אין קעשענע און מיט דעם שווערן פּרעסאייזן אויף דער פּלייצע און קומען צוריק פּרייטיק פּאַרנאַכט, צייטיק גענוג אַרײַנצוכאַפּן די פּאַך. שבת האָט ער געמוזט זיין צווישן אירן. כאָטש שבת זאָגן אַ ייִדיש וואָרט הויך אויפן קול, כאָטש שבת מאַכן אַ קרושה און ענטפּערן אָמן מיט פּיזן מויג און פּרומען האַרץ. און טאַקע הערן צומאָל אַ דרשה, און גראַט עפעס — שבת!

געהייסן האָט ער משה, ביי אַן עליה האָט ער געהייסן רב משה ברב דוד, אָבער די פּויערים האָבן אים גערופן מאָשקאַ. אפשר דערפּאַר, וואָס אַלע יידן האָבן ביי זיי געהייסן מאָשקאַ. אַ נאַנצע וואָך האָט ער געהייסן מאָשקאַ און מאָשקאַ און האָט זיך געפּרייט, וואָס שבת פּלעגט ער זיך אומקערן צוריק צו משה און אפּילו צו רב משה. ווען ער האָט מעביר געווען די סדרה, האָט ער אַרויסגערערט דעם נאָמען משה מיט ליבע און מיט דעם ציטער פּון גרויסן אָפּשיי, ווי ער וואָלט אים באַלוינט און איבערגעבעטן פאַר אַלע די „מאָשקאַס“, וואָס ער האָט זיך אָנגעהערט דורך דער וואָך.

אַ פּרומער ייד געווען און האָט אָפט געקערעכצט, וואָס דורך זיין פּרנסה קאָן ער נישט אָפהיטן ייִדישקייט, ווי ער וואָלט געוואָלט און ווי אַ פּרומער ייד דאַרף אָפהיטן. אָבער ער האָט זיך באַמיט גאַרנישט שולדיק צו פּלייבן. ער פּלעגט נייען פּון אינדערפּרי ביז שפעט פּאַרנאַכט, ווען ער האָט שוין מער נישט געקאָנט אָפּלייגן מנחה־דאוונען. יעמאָלט פּלעגט ער אַוועקלייגן זיין אַרבעט מיט אַנטשלאָסנקייט, געמאָגט אפּילו האַלטן אין מיטן פּון אַ נאַט. גענוג! ביז אַהערצו געאַרבעט פאַר מענטשן, איצטער וועט ער גיין אַן אַרבעט טאָן פאַר גאָט. איז אין דאַרף געווען אַ ייִדישע קרעטשמע, איז ער איינגעד־שטאַנען אין דער קרעטשמע, און אַהינצו פּלעגט ער אַוועק־אייגן אָפּדאוונען מנחה, און טאַקע אויף ניד, ווייג עס ווערט שוין שפעט! אָפּזאָגן אַ פאַר קאַפּיטלעך תּהלים, ביז נאַכט איז צוגעפּאַרן. יעמאָלט פּלעגט ער גלייך דאוונען מעריב, טאַקע בנעימות, רואיק און געלאַסן און מיט ניגון. איז ער אָבער

איינגעשטאנען ביי א פויער אין דאָרף, ווייל קיין יידישע קרעטשמע איז נישט געווען, האָט ער שוין געהאַט אַן אָפּגע־זונדערטן, באַהאַלטענעם ווינקל ערגעצווואו איז דרויסן צווישן בויםער אָדער אין אַ פירהויז, וואו ער האָט זיך געקאָנט פאַר־רוקן, ווייט פון צלמים און איקאָנעס, און דאוונען און זאָגן תהלים מער אָדער ווייניקער אומגעשטערט.

נאָר זייער שווער איז געוועזן מיט שחרית — דער טלית און תפילין האָבן געריסן די פרעמדע אויגן. זיי פלעגן זיך צונויפ־קומען יונג און אַלט, און קוקן אויף אים ווי אויף אַ ביזי וואוינ־דער, און געברויכן שטערנדיקע ווערטער, און אָפּלאַכן און חיזעק מאַכן. האָט עס געמוזט אויסגיין צו זיין שלאָף. ער פלעגט אויפשטיין נאָך פאַר די הענער, אָפּניסן נעגל־וואַסער, פאַרקריכן אין זיין אויסגעזוכטן ווינקל און שטעלן זיך דאוונען אין טלית און תפילין, כאַטש עס איז נאָך געוועזן פינסטערע נאַכט, און יעדעס מאָל מיט אַ טיפּן קרעכץ, ווייז ער פלעגט זאָגן די תפילות שנעל, שנעל, „אָפּכאַפּן זיי“.

פרעמד איז אים געוועזן די דאָזיקע וועלט, פון וועלכער ער האָט געצויגן זיין חיונה. אַזויפיל יאָרן געאַרבעט און דאָך נישט געקאָנט זיך צוגעוויינען. דאַכט זיך מענטשן — און ער האָט געדיבט מענטשן, באַצויגן זיך מיט דרך ארץ צו אַלטע און ליב געהאַט אַ שפּיל צו טאָן זיך מיט קליינוואַרג — און דאָך ווי ער וואָלט זיך געדאַרפט אַנטאָן אַ כח, ווי ער וואָלט געדאַרפט אַוועקשאַרן מיט דער האַנט עפעס, וואָס איז געשטאַנען צווישן אים און זיי, פאַרנאַנדעררייסן אַ פאַרהאַנג.

געוואָלט צוגעוויינען זיך און נישט געקאָנט. ווי ער האָט זיך נישט געקאָנט צוגעוויינען צו די הייליקע בידער אויף די ווענט. ער האָט זעלטן אויפגעהויבן די אויגן פון דער אַרבעט, ווייז ווען ער האָט זיי אויפגעהויבן, האָט ער געמוזט זיך באַגעגענען מיט דעם אָנבליק פון אַ „גאָט“, וואָס איז געהאַנגען איינגעראַמט אויף דער וואַנט. האָט ער שטענדיק אויסגעזוכט צו זיצן מיטן רוקן צו דער וואַנט מיט די בידער, אָבער דאָס האָט אים נישט פאַרהיט צו פילן די טשאַדעניש פון דעם פרענענדיקן אויף אונטער דעם בכבודיקסטן

„גאָט“ אָדער „גאָטיכע“ אין חשובסטן ווינקל פון צימער. און וויפיל האָט אים געקאָסט געזונט זייער כסדרדיק צולמען זיך? ער האָט נאָר געקאָנט אָפקרעכצן: גאָט זאָל אים נישט שטראַפן, פאַרוואָס ער מוז עס צווען, און זאָל אים טאַקע אויסלייזן פון זיין ביטערער פרנסה.

אָבער אויך זיי האָבן זיך נישט געקאָנט צוגעוויינען צו זיין הילוך און זיינע דרכים. ער פלעגט זיצן ביי זיין אַרבעט מיט דער יאַרמוקע אויפן קאַפּ און אָן דעם לאַפּסאַרדאָ נאָר מיט'ן אַרבע כנפות איבערן העמר. האָבן זיי זיך געחירושט. אָבער ווערדיק ער האָט געזען, וואָס ער האָט געזען, און נאָר אָפּגעקרעכצט, האָבן זיי אים פאַרשאַטן מיט פּראַגן, אין וועלכע עס איז געלעגן נישט נייגעריקייט, נאָר שפּאַט און אָפּלאַך, אָפּט אויך בייזקייט און פאַראַכטונג.

„וואָס טראַגסטו די יאַרמוקע? האָסט אַ פאַרך?“
זיי האָבן גוט געוואוסט, אַז ער האָט נישט קיין פאַרך. די יאַרמוקע האָט פאַרדעקט אַ קרוין געריכט-געקרייזטע האָר, אין וועלכע עס זיינען שוין געוועזן אַ היבש ביסל גרויע. זיי האָבן דאָס געקאָנט זען, דער עיקר, ווען ער פלעגט אַראָפּשאַרן די יאַר-מולקע נאָך הינטן, ווען ער האָט געדאַרפט עפעס באַטראַכטן און אויסמאַרקירן אין זיין אַרבעט. אָבער זיי האָבן געדאַרפט רייצן זיך מיט אים.

און ער האָט געענטפערט, פאַרטאָן אין זיין אַרבעט, אַ מסיח לפי תומו:

„פאַרוואָס טראַגט אַ קסיאָנרו אַ יאַרמוקע?“
דאָס איז געוועזן אַ רייצנדיקער ענטפער. עס איז זיי נישט אָנגעשטאַנען, וואָס ער פאַרגלייבט זיך צו אַ קסיאָנרו, און ער האָט גלייך באַרואיקט מיט אַן אויפּזיפּץ:
„אַזוי איז עס שוין. אַ ייד טאָר נישט גיין מיט אַן אָפּגע-דעקטן קאַפּ.“

אָבער דאָס האָט נישט באַרואיקט און רוגזהדיק איז ווייטער געפּרעגט געוואָרן:

„פאַרוואָס מאַגן מיר יאָ און אַ ייד טאָר נישט?“

אויף דעם האָט ער זייער באַרואיגנדיק געענטפערט:
 „איינער נאָט האָט אייך געהייסן אַראָפּנעמען די היטלען, נעמט
 איר אַראָפּ; אונזער נאָט האָט אונז אָנגעזאָגט, אז מיר זאָלן נישט
 גיין מיט אַן אָפּגעדעקטן קאָפּ, גייען מיר נישט.“
 ער האָט אָבער נישט באַרואיקט. ער האָט געמוזט אויס-
 הערן, ווי זיינע פרעגער האָבן זיך דורכגערעדט צווישן זיך און
 באַשלאָסן, אז יידן מוזן טאָן אַזוי פאַרקערט און זיינען פון טיילווס
 אָפּשטאַם, און אַ ביזע קרייניק מאַג זיי אַלעמען אויסקייקלען. ער
 האָט נאָר טיפער אָפּגעקערעכצט. און געריכט זיך, אז באַלד וועלן זיך
 אָנהייבן שיטן קשיות וועגן דעם אַרבע כּנפות. זיי האָבן שטענדיק
 געוואָלט וויסן, וואָס איז דאָס פאַר אַ מין שטיק קליידונג און צוליב
 וואָס טראָגט ער עס. איז וואָס ענטפערט מען זיי, וואָס פאַר אַ מין
 שטיק קליידונג דאָס איז? זיי זעען דאָך: אַ קליידונג! אַ מין
 העמד. אָבער צוליב וואָס טראָגט ער עס? האָט ער איינמאָל
 געענטפערט:

„איר טראָגט אַ צולם, מיר טראָגן אַן אַרבע כּנפות.“

נאָר דאָס איין מאָל געענטפערט, מער נישט. די גוים זיינען
 אויפגעבראכט געוואָרן. די העזה! צו פאַרגלייכן אַ צולם מיט דעם
 שטיק שמאַטע מיט די פיר עקלעך! איינער האָט געהאַט אויפגע-
 הויבן אויף אים די האַנט: ער וועט אים אזוי פאַרפאַרן אין מאָרדע,
 אז ער וועט עס שוין מער נישט זאָגן! אָבער נאָכמער האָט ער זיך
 אַזיין שיר נישט אויפגעגעסן. ווי קומט ער נאָר אַרויסצורעדן אזא
 זאך אַן אַ כּהבדיק אַפּירו? ! פון יעמאָרט אַן פּלעגט ער זיך שוין
 פאַררופן אויף גאָט: „גאָט האָט אונז געהייסן טראָגן עס, טראָגן
 מיר!“ האָבן זיי געלאַכט: אַט וואָס פאַר אַ באַפעל! און באַשלאָסן,
 אז דאָס מוז זיין עפעס אַ מין יידישע באַוואָרעניש, ווער ווייס זיי,
 וואָס אין דעם קאָן שטעקן! ער האָט זיך געמאַכט נישט הערנדיק,
 ער האָט זיך נאָר געוואונדערט, וואָס זיי קאָנען פאַרטראַכטן!
 וואָס האָבן זיי נישט פאַרטראַכט, פאַרוואָס ער וויל נישט
 עסן פון זייערן אַ טעפל! ער האָט זיי געזאָגט: טריף. האָט זיך
 אָנגעהויבן אַ חתונה. וואָס הייסט טריף? איז עס סס? איז עס
 עיפּוש? איז עס ווערמדיק? איז עס עפעס, מיט וואָס מען דאַרף

זיך מיאוסן? און אויף צוהכעם פלעגט מען אים איינלאדן צו צוקומען צום טיש און נישט זיין קיין גראַבער יונג. אז מען לארט איין, טאָר מען זיך נישט אָפּזאָגן. ער פלעגט זיך נישט אָפּזאָגן פון אַ ביסל שנאָפּס, פון אַ שטיקל רעטאַך, אַ ציפּקע. אָבער זיי דווקאָ: פאַרוואָס זאָג ער נישט נעמען אַ שטיקל חזיר? עס איז געשמאַק, און עס איז געזונט, און די גאַנצע וועלט פאַסמאַקעוועט זיך. און אים ווערט איבּל פון זייער רעדן אַליין. און וואָס האָט ער געקאָנט ענטפערן? געדאַנקט פאַר פּרײַנטלעכקייט און אָפּגע-וויצט זיך. אַן אומגליק! דווקאָ ווייל עס איז געשמאַק און עס איז געזונט און די גאַנצע וועלט פאַסמאַקעוועט זיך, טאָר עס אַ ייד נישט. מיינא, ער וועט שוין אָפקומען אזוי זיין לעבן. ער האָט אָפּגעלעבט ביי אַיזטער אָן חזיר, וועט ער ווייטער לעבן. און געזונט איז ער גאָט צו דאַנקען סאיוויסאי, הקואי ווייטער! אָבער זיינע גאַסטפּרײַנטליכע באַגאַבאַטיס זיינען געוועזן העכסט צו-פּרידן, וואָס זיי זיינען נישט געבאָרן געוואָרן קיין יידן.

איז געוועזן דאָס ערנסטע, ווען זיי פלעגן באַדויערן, וואָס ער איז געבאָרן געוואָרן אַ ייד, און אָנהייבן אַרײַנצורעדן אין אים, ער זאָג זיך טויפן. ער דאַרף אָננעמען די אמתע רעליגיע, באַקערן זיך צו יעזוס קריסטוס, וועלכער האָט גענומען אויף זיך אַזע זינד פון דער וועלט. יידן האָבן אים געפייניקט, אָנגעטאָן אַלערליי יסורים און לסוף געקרייציקט — אויב ער, מאַשקאַ, וויל נישט גערעכנט ווערן פאַר אַ גאָט-מערדער, דאַרף ער זיך טויפן.

אזוי אין יעדן פּויערשן הויז, יעדער פּויער און אפילו יעדע פּויערטע האָט געוואָלט פאַרדינען די מצוה, צו באַקערן דעם ייד צום אמתן גלויבן. און פאַר אים איז דאָס געוועזן חיבוט הקבר. די רעד זיינען געפאַלן שווער אויף זיינע אויערן און געשטאָבן אים אין האַרצן ווי שפּיקעס. ער האָט נישט געקאָנט פאַרטראָגן דעם נאָמען יעזוס קריסטוס, פאַר וועלכן ער האָט געהאַט אַן אַנדער נוסח, און טיף אין זיך געשוידערט און געקרימט זיך יעדעסמאַל, ווען דער נאָמען איז געזאָגט געוואָרן. ווען ער וואָלט געקאָנט רעדן, וואָלט ער זיי דערציילט גאַנץ אַנדערע מעשות! אָבער ער האָט געמוזט שווייגן, אפילו ווען זיי האָבן אָנגערופן זייער רעליגיע

די אמתע רעדיגייע. וואָס זיי ווייסן שוין פון אמת! אָבער גיי ענטפער זיי, אז עס איז אַ סכנה אַרויסצורעדן אַ וואָרט און אַפֿירו צו מאַכן אַ קרומע מינע. ער האָט געמוזט רואיק צוהערן, כמעט מאַכע אַ מינע, אז ער הערט זיך גוט צו. זאָל עס אים נאָר נאָט מוחז זיין! אָבער אינדעראמתן האָט ער געטריבן פון זיך די טומאה־ווערטער, געזוכט נישט צוצוזאָגן זיי צו זיינע אויערן. די רעד האָבן זיך געשאַטן, און ער האָט אונטערגעזונגען אין זיך אַ שטיקל חזנות: אַ „יקום פֿורקן“, אַ „מפני חטאינו“. אָדער געזאָגט אין זיך אַ קאָפיטל תהלים, וועדכן ער האָט געקאָנט אויף אויסווייניק.

גאָר שעכט איז געוועזן, ווען דער ריידער איז געווען אַ גח. דער האָט נישט געזאָגן אָפשווייגן זיך און איז באַשטאַנען אויף אַן ענטפער. „וואָס זאָגסטו, מאַשקאַ?“ און „וואָס דענקסטו?“ און „וואָס ענטפערסטו נישט?“

„איך בין אַן אַרעמער שניידער“, האָט ער ענדלעך איינמאַל געענטפערט. „האָב נישט געלערנט. וואָס קאָן איך ענטפערן אַ געלערנטן גח, ווי דו ביזט. דו רעד זיך דורך מיט דעם ליוצינער רב. אויב ער וועט מיט דיר מסכים זיין, וועל איך וויסן, וואָס איך האָב צו טאָן.“

און געטראַכט האָט ער בשעת מעשה: „נישט דערקעבן וועסטו! גיכער וועסטו אייננעמען אַ כפרה!“

אָבער באַלד האָט ער חרטה געהאַט, וואָס ער האָט דערמאַנט דעם רב, ווייז דער גח האָט אָנגעהויבן צו שיטן פֿעך און שוועבל אויף דעם רב און אויף אַלע רבנים און אויף אַלע ייִדישע תלמידי חכמים. און ער האָט געמוזט הערן און שווייגן, און נישט אַרויס־ווייזן, ווי עס קאָכט אין אים. אַ פאַרגניגן וואָלט געוועזן כאַטש גוט אויסשפּייען זיך! אָבער אַפֿירו ווען ער וואָלט געדאַרפט אין דעם מאַמענט אויסשפּייען, וואָלט ער געמוזט אַראַפּשלינגען דעם שפּיי, מען זאָל אים חליקה נישט אָננעמען אויף דעם השפּון פון דעם גח און זיין תורה. ער האָט זיך געפרוּאווט פאַרהוסטן און דערנאָך אויסגעשפּייט, אָבער ער האָט קיין הנאה נישט געהאַט. עס איז אין דעם שפּיי נישט געוועזן עקל און בייזקייט. דער

אָנשטעל פון פאַרהוסטן זיך האָט געמוזט דורכגעפירט ווערן זייער עכט, און דער אויסשפיי איז געמאַכט געוואָרן זייער פּאַרזיכטיק, וואָס ווייטער פון דעם גלח, און עס איז געוועזן אַ סכנה איבער-צוהערן נאָך אַ מאָל דעם הוסט און דעם שפיי.

די גלייכסטע זאָך איז געוועזן, וואָס ווייניקער צו רעדן. ער וועט נישט רעדן, וועלן זיי אויף אים פאַרגעסן. דו זאָגסט אַ וואָרט, און זיי האָבן שוין אָן וואָס אָנצוכאַפן זיך. איז בעסער שווייגן. ווי שטייט דאָרטן אין פרק? שתיקה! שווייגן איז אַ קדונע זאָך. אה, אי, דער פרק!

האָט ער געשוויגן. געטאָן זיין אַרבעט, גענייט, געפרעסט, און אונטערגעזונגען, אין זיך אָדער זייער שטיי, אונטער דער נאָז. אַ פּאַפּורי פון ניגונים. די גאַנצע חזנות איבערגעגאַנגען. געוועזן אין דער פּאַפּורי אי ראש השנה אי יום כיפור, אי סליחות, אי טל, אי גשם, און אַ פשוטער שבתדיקער דאוונען, און דער ניגון פון דער סדרה און דער ניגון פון הפטרה. און אזוי זיך ניגונים — ניגונים פון שטוב און גאַס, פון לידער מיט יידישע ווערטער. ער איז אַריבער פון ניגון צו ניגון נישט באַמערקנדיק. עס האָבן זיך געקיימלט ניגונים, און ער האָט נישט געוואוסט, וואָס ער האָט געזונגען. אָבער ער האָט געוואוסט, אַז עפעס צושטרוען זיי אין אים, אַז עפעס לאָזן זיי צו אים נישט צו, באַשיצן אים פון עפעס.

אָבער די גוים אַרום האָבן נישט אָפּגעלאָזן. פון צייט צו צייט פאַדפירט מיט אים אַ געשפרעך. שטענדיק געפרעגט עפעס און אָפט אַרויפגעפירט דעם געשפרעך אויף ייד-זיין און געוואָלט וויסן, פאַרוואָס ער זאָל זיך נישט טויפן.

האָט ער געפונען אַ וועג ווי נישט צו ענטפערן: מאַכן זיך שטאַרק פאַרטאָן אין דער אַרבעט. ווען מען האָט אים עפעס גע-פרעגט, אויף וואָס ער האָט נישט געוואָלט ענטפערן, ווייז ער האָט נישט געקאָנט ענטפערן, וואָס ער האָט געוואָלט, פלעגט ער איינקנייטשן דעם שטערן, מאַכן אַן אָנגעשטריינגטן, פאַרזאָרגטן פנים — עפעס אַ שווערע הלכה אין דער אַרבעט. ער פלעגט קוקן באַזאָרגט אויף דער אַרבעט, גלייך ער האָט געמאַכט עפעס אַ טעות

אָדער דאַרף גוט באַקלערן, וואָס ער האָט דאָ צו טאָן. אָדער די נאָרד פּלעגט פּלוצים פּרײַבן שטעקן, צי זי און צי זי, און זי וויל נישט פון אָרט, כאָטש שפּאַן איין אימיצן אין איר. די שער האָט פּלוצונג פאַרקאָרן איר שאַרפּקייט, און ער האָט געדאַרפּט זי פּאַר טראַכטן און דורכרעדן זיך מיט איר: וואָס פאַר אַ כּוואַראַבע איז אין איר אַרײַן! און וואָס פאַר אַ צרה מיט דעם פּרעסאייזן, אַ פּויער אויף אים! וויל עפּעס נישט הייס ווערן ווי עס דאַרף צו זײַן, ברענען זאָל ער!

איז עס געוועזן איינמאָל אַ פּאָר טעג פאַר שבועות, און ער האָט געאַרבעט בײַ אַ רײַכן פּויער אין אַ דאַרף ביים אָזערע פּונקט אַקעגן לײַצין, און איז געוועזן גוט אויפגעלײַגט. אָט איז שבועות, און ער וועט זײַן יום טוב אין דער היים — ער האָט שוין איימיצן, דעם אַלטן רוציאן, דעם שליסהאַלטער פון דער קאָזע אין דעם פּרײַ'עם הויף, וואָס וועט אים אַריבערשיפּן איבער דער אָזערע. אַ גוטער גוי, געבענטשט זאָל ער זײַן! דאָס אַריבערשיפּן איבער דער גרויסער אָזערע וועט נעמען אַ שעה און מער, און ער וועט קומען אַהײם אַן אָפּגערוטער און קאַנען אויף זײַן די נאַכט און נישט מורא האָבן, אַז ער וועט איינשלאָפּן איבערן תּיקון. האָט ער געאַרבעט און אונטערגעזונגען דעם אַקרמות'ניגון. ער האָט גע-וואוסט אויף אויסווייניק די ערשטע עטליכע שורות, און דערנאָך איינצלענע ווערטער, דאָ אַ וואָרט, דאָ אַ פּאָר ווערטער, האָט ער אַרויסגעזונגען אונטער דער נאָז די שורות, וועלכע ער האָט געקאַנט. דערנאָך אונטערגעפּאַנפּעט דעם ניגון, ביז ער איז צוגעקומען צום וואָרט, וואָס ער האָט געוואוסט, אַרויסגעזונגען עס אונטערן נאָז און ווידער אונטערגעפּאַנפּעט ביז צום צווייטן פּאַר-קאַנטן וואָרט. אַזוי דורכגעזונגען דאָס גאַנצע אַקרמות, אין פּאַרויסגעפּייד פון דעם גרויסן נחת פון דעם הייליקן יום טוב אין דער היים מיט ווייב און קינדער און צווישן אַ סך יידן.

ער האָט גענייט אַ גאַנצן בּגד פון שווערן שוואַרצן שטאָף פאַר דעם רײַכן פּויער, וואָס וועט פּאַרן אין אים אין שטאָרט אויף זײער כּמוּר'שבועות יום טוב, און ווײל ער האָט געדאַרפּט האָבן

א סך ליכטיגקייט, איז ער געזעסן אויף א באַנק ביי דער ליינג פון א לאַנגן טיש, וואָס איז געשטאַנען ביי דער אויבן־אָן וואַנט, וועלכע האָט געהאַט צוויי פענסטער. צווישן די ביידע פענסטער איז געהאַנגען אַ תּלוי מיט אַ פאַרוואָרפענעם קאַפּ און פאַרקרימטן פנים; רעכטס פון דעם תּלוי אין ווינקל איז געהאַנגען דאָס בילד פון דער הייליקער מאַמען, אונטער וועלכן עס האָט געטשאַדיעט אַ ברענענדיק אוי־דעמפל, און לינקס אין ווינקל איז געהאַנגען עפעס אַ גאַנצע הייליקע פאַמיליע. איז משה געזעסן מיטן רוקן צו דער וואַנט, געהיט זיך, וואָס ווייניקער אָנצוטערעפן זיך מיט דעם אָנבליק פון די „געטשקעס“.

און ווייל דאָס איז געוועזן אַ בגד, וואָס וועט צוערשט געד־טראָגן ווערן אין אַ הייליקער פּראָצעסיע, איז אָפּט די גאַנצע פאַמיליע — דער פּויער, די פּויערטע און זייערע זעקס קינדער — געשטאַנען ביים טיש און האָט צוגעקוקט און באַוואונדערט דעם נס, ווי דער בגד ווערט פון מינוט צו מינוט אַלץ מער פאַרטיק. אָט איז געלעגן אַ שטיק געוואַנט, און אָט איז דאָס געוואַנט צו שניטן געוואָרן אויף שטיקער און שטיקלעך, און אָט ווערן די שטיקער צוזאַמענגענייט און עס וואַקסט אַ בגד, וועלכן דער טאַטע פון דער פאַמיליע, אַ פּויער, וועמען גאָט האָט געבענטשט מיט אַדאָס גוטס, וועט אָנטאָן און פאַרן אין אים אין ליציון און גיין מיט אים אין אַ הייליקער פּראָצעסיע צוזאַמען מיט אַ סך פון די חשובסטע באַטאַבאָטיס פון דעם אַרום.

ווען משה האָט געהאַלטן ביים אַרייננייען די אַרבע, איז שוין די נייגער געשטימט געוואָרן. זיי האָבן שוין אַלץ געזען, וואָס זיי האָבן געוואָקט זען. ער האָט געקאָנט דערנייען דעם בגד אומגעד־שטערט, נישט פאַרוואָרפן ווערן מיט קשיות און געבן ענטפּערס, וועלכע האָבן אים געשטערט זיינע יום־טוב־דעיונות און אָפּגע־ריסן פון זיין געזאַנג. אָבער ווען ער האָט געהאַלטן ביים לעצטן אַרבע, איז אַריינגעקומען די פּויערטע, אַ לאַנגע דאַרע נקבה מיט אַ בייזן געזיכט, אַ דריי געטאָן זיך איבערן חדר, געבליבן שטיין ביים טיש, צוגעקוקט אַ וויילע, ווי משה ניט אַריין דעם אַרבע, און אַ זאָג געטאָן :

„ביזטו נישט שטאַלץ, וואָס דיין בנד וועט זיין אין דער
פּראָצעסיע?“
„וועט נישט זיין דאָרטן מײן איינציקער,“ האָט משה גע-
ענטפּערט.

„דו אַזײן האָסט אויך געדאַרפט זיין אין דער פּראָצעסיע,“
האָט די פּויערטע געזאָגט און איבערגעצוקמט זיך.
„איך?“ האָט ער זיך געוואונדערט. „ווי קום איך? איך בין
אַ ייד.“

„אַז דו נײסט בנדים, וואָס גײען אין דער הייליקער פּראָד-
צעסיע, האָסטו דאָרטן אויך געדאַרפט זיין,“ האָט די פּויערטע
האַרט אַרויסגערעדט.

„און אַז איך נײ פאַר אַ פּריץ, דאַרף איך בײ אים זיין אויף
זיין שמחה?“ האָט משה גוטמוטיק געפּרעגט.

„אַ הייליקע פּראָצעסיע איז בײ דיר נישט קײן פּריצישע
שמחה!“ האָט די פּויערטע בײז אָפּגעשניטן. „גײן אין אַ הייליקער
פּראָצעסיע אין אַ בגד, וואָס אַ ייד האָט גענויט, איז אפּשר אַ גרוי-
סע עברה.“

„האָסט עס פּריער געדאַרפט וויסען,“ האָט ער געזאָגט.
„עס האָט דײך אונטערגעטראָגן!“ האָט זי שוין זײער בײז
אַרויסגעשיפּעט.

ער האָט אויף איר אַ קוק געמאַן. צו זוכט זי נישט צומאָל
עפעס אַ פּאַרטל, ווי נישט צו באַצאָלן אים פאַר דער אַרבעט און
צוואוואַרפן אים דעם בגד.

„קײנער צווינגט דײך נישט אָנצונעמען דעם בגד,“ האָט ער
שטיף אַרויסגערעדט. „וויססט אים נישט, דאַרפסטו נישט. איך
וועל קריגן אויף אים אַ קויפּער.“

„אַזאַ קלוגער ביזטו!“ האָט זי אויסגעשריען. „שוין אַט דער
הייליקער יום טוב און די פּראָצעסיע! און דאָס געוואַנט איז
אונזערס!“

„איז וואָס וויססטו?“

עס איז העכסטע צײט געוועזן איינצוקנייטשן דעם שטערן,
אָנצוהײבן נישט צו קאָנען אַרויסשלעפּן די נאָדל, מאַכן זײער

אָנגעשטריינגטע מינעס, אויפהערן צו רעדן און זי זאָג זען, אז ער קאָן איצטער נישט געשטערט ווערן. אָבער די פויערטע האָט נישט אויפגעהערט. ווען ער נייט בגדים, אין וועלכע מען גייט אין הייליקע פּראָצעסיעס, דאַרף ער אַליין ווערן אַ קריסט. און זי זעט נישט איין, פאַרוואָס ער זאָג נישט ווערן קיין קריסט. ער ווייס דאָך, אז זיין אמונה איז אַ פאַרשאַלטענע, און די יידן זיינען פאַר-שאַלטענע.

די נאָרד האָט זיך איינגעקשנט, נישט געוואָלט זיך רירן פון אָרט. איינמאָל אַ שעפע מיט אַדע כחות, אַ צווייטן מאָל אַ שעפע. ער האָט צוזאַמענגעפּיסן די ציינער, פאַרקרימט דאָס נע-זיכט, געמאַכט די גרעסטע אָנשטריינגונג. ענדליך אַ שעפע מיט מיט אַדע כחות. אַרויסגעשעפט די נאָרד! אָבער די האַנט האָט אַ זעץ געטאָן אין בידר פון דעם תלוי. עפעס האָט אַ פּלאַץ געמאַן. ביידע האָבן אַרויפגעקוקט מיט שרעק. יעזוס איז געהאַנגען מיט אַ ריס אין בויך. עס איז געוועזן קאָמיש צו זען דעם גאָט מיט אַ צוריסענעם בויך. ווען ער זעט עס ערגעץ-וואו צופעליק, וואָלט ער זיך צוקאַכט. אָבער איצטער האָט ער געמוזט דערשטיקן אין זיך דעם קיצל. ער האָט דערפּילט, אז אַן אומגליק איז געשען.

די פויערטע האָט אויפגעהויבן אַ געשריי: „אך, דו פאַר-שאַלטענער ייד!“ זי האָט זיך געכאַפט פאַר דער שער, אויפ-געהויבן די האַנט, אַ צי געטאָן זיך צום ייד, און גלייך אַוועק געוואָרפן די שער און אַרויסגעקאַפן אויפן גאַס מיט געשריי. ער איז געשטאַנען אַ פאַרלאָרענער און געקוקט אויפן תלוי. צו קאָן ער נישט עפעס פאַריכטן, פאַרנייען, לייגן אַ לאַפּיק פון הינטן? און ער הערט, ווי די פויערטע שרייט דרויסן, אז דער פאַר-שאַלטענער ייד, דער שניידער, האָט איר צוריסן אַן איקאַנע, מיט דער פּויסט געמאַכט דעם פאַן יעזוס אַ גאָך אין בויך... אַט באַד ווערן זיי זיך צוזאַמענגעוויפן. ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט פאַר דער צוריסענער איקאַנע, אַ פאַרלאָרענער, אַ בלייכער, מיט פאַרנאַנדער-געפירטע הענט. אויף וועלכע עס איז געלעגן שרעק און בייזע דערוואַרטונג. אַליין איצטער דער תלוי, מיט דעם שוואַרצן באַזיר-בערטן בערד און צוכראַסטשעטער ברוסט, דורכגענומען פון פּיין

און יסורים, דערווארטנדיק דעם אַנקוויף פון אויפגערעגטע פויערים און פויערטעס. ווען זיי זיינען אָנגעקאַפן מיט כעסדיקן רעש, האָט ער זיך קוים געקאָנט האַלטן אויף די פיס, און מיט ציטערדיקן קול האָט ער אָנגעהויבן צו דערסקערן, ווי דאָס איז געשען. אָבער זיי האָבן נאָר געזען דאָס לאַך אין יעזוסעס בויך, געצוקמט זיך און אַרויפגעוואָרפן זיך אויף דעם שניידער מיט קללות און קולאַקעס.

אַן אַלטער פויער האָט אָפגעשטעלט די אָנפאַלער :

„טשעפעט אים נישט! מיר וועלן אים נעמען צום פריץ. דער פריץ וועט אים אויסהערן און משפטן. איר טוט אים גאָרנישט אָן משפט. אויף דאָרויף איז דאָ דער פריץ.“

מען האָט משהן אַוועקגעפירט צום פריץ. מיט קלעפ, און קניפ און בריק. מען האָט פון אים אַראָפגעריסן דעם לאַפסארדאק, צוריסן אויף אים דעם אַרבע כנפות, וואַרפנדיק די שטיקלעך אין דער קופט, און געטריבן, געטריבן. אַ ניער יסורים־וועג. ער איז גענאָגען האַסטיק, פול מיט ווייטיק פון די קלעפ און די קניפ און די בריק, און געפילט, אַז עס קומט נאָך און נאָך, און עס איז נישטאָ קיין אַנקוויף. ער האָט שוין געוואָלט אָנקומען צום פריץ. וועלן די קלעפ און די קניפ אויפהערן, און ער וועט דערציילן דעם פריץ, ווי עס איז געשען. זאָג גאָט אים נאָר געבן לשון, פירן מיט זיין צונג און געבן אים תן אין די אויגן פון דעם פריץ.

אַ קלאַפ מיט אַ שטעקן איבערן קאַפ האָט אים צוטומלט. ער האָט פאַרגעסן דעם פריץ און וואָס ער וועט אים זאָגן. ער האָט אַ הייב געטאָן די האַנט, געכאַפט זיך פאַרן קאַפ. געפילט בלוט אונטער די פינגער. אָבער געוואָר געוואָרן, אַז די יאַרמוקע איז נישטאָ מער אויפן קאַפ, און אַז ער גייט מיט אַן אָפגעדעקטן קאַפ. ער האָט מיט שרעק אָפגעקרעכצט. אַי! און געיאָגט, געיאָגט. וואָס קאָן ער טאָן... וואָס קאָן ער מאַכן... דער ווייטיק אין קאַפ איז געוועזן זייער גרויס. פאַר די אויגן האָט געשווינדלט. אַט וועט ער פאַלן.

מען האָט אים אַריינגעשעפּט צום פריץ. גיין האָט ער שוין נישט געקאָנט. ווען מען האָט אים אַוועקגעשטעלט פאַרן פריץ, האָט ער נישט געקאָנט שטיין. עס איז אים געוועזן פינסטער פאַר

די אויגן, אז ער האָט דעם פרייז קוים געקאָנט זען, און ער האָט נישט געקאָנט עפענען דעם מויל. ער האָט געהערט, ווי די פויערטע פארמסרט אים, ווי אנדערע פויערים זאָגן ערות, אז זיי האָבן געזען דעם רים, און אז ער איז געשטאָנען פאר דער איקאָנע מיט אויפגעהויבענע הענט. ער האָט געוואוסט, אז ער דארף עפעס זאָגן, און נישט געקאָנט.

ווען דער פרייז האָט אים געפרעגט, וואָס האָט ער צו זאָגן, האָט ער זיך אָנגעשטריינגט און אויפגעהויבן אויף אים די פאר טונקלטע אויגן. דער פרייז, אַ מאַן פון אַ יאָר זעכציק, אַ הויכער, אַ דיקער, מיט גרויסע וואַנצעס און אַן אַרומגעשאַרענעם בערד, וואו די האָר האָבן אויסגעזען ווי שפיקעס, האָט אָנגעוואָרפן אויף אים אַ שרעק. ווען ער וואָלט געהאַט זיינע הענט פריי, וואָלטן זיינע הענט גערעדט און געבעטן רחמים, אָבער מען האָט אים גע- האַלטן פאר די הענט פון ביידע זייטן, און זיין צונג האָט זיך נישט באַוועגט, און נאָר אין די בעטנדיקע קוים אָפענע אויגן האָבן זיך באַוווּזן טרערן.

זיין שוויגן האָט צורייצט דעם פרייז. אין די טרערן איז גע- דעגן שוודר. און דער פרייז האָט אויסגעשריען:

„גיט אים פופציק שמיץ!“

דער פסק דין האָט אים ניט דערשראָקן. אַפילו באַרואיקונג איז אַריין אין אים. גאָט זיי דאַנק! פופציק שמיץ... ער האָט געפיקט באַפרייאונג און היים הינטער דער צאָל פופציק. פופציק שמיץ און פטור! ווען ער וועט אָנצייגן פופציק, וועט ער וויסן, אז דאָס איז דער סוף, און אז ער איז איבערגעקומען און וועט געשיקט ווערן אַהיים.

ער איז געוועזן רואיק, ווען מען האָט אים אָפגעדעקט און אַוועקגעלייגט; מיט געדורד געווארט אויפן ערשטן שמיץ. עס האָט אים אַ ברי געטאָן, ביים האַרצן פאַרכאַפט. ער האָט אַרויס- געאַטעמט: איינס! און ווידער אַ ברי. „אָי! צוויי!“ ער האָט אָנגעצייגט ביז אַכט, און מער נישט געהערט די שמיץ. דער ניוענ- טער און צענטער שמיץ זיינען שוין געפאַרן אויף אַ באַוואוסט- פאָזן קערפער.

דער פרייז האָט אויפגעהערט צו צייכן און אָפגעשטעלט דאָס שמיסן.

ווען משה איז געקומען צו זיך און האָט געעפנט די אויגן, האָט ער אַריינגעקוקט אין טיפער פינסטערניש. טיפע נאַכט, און ער האָט זיך נישט פאַרוואונדערט. ווען ער איז געשטאַנען פאַרן פרייז, איז געוועזן האַלבער טאָג. ער האָט עס נישט געדענקט, אָבער ער האָט אויך דעם פרייז נישט געדענקט. ער האָט נאָר גע־פֿיט שרעקליכע ווייטיקן אין גאַנצן קערפער. ער קאָן זיך קוים אַ ריר טאָן. און אַ שוואַכקייט אין אים, אַ מוראָדיקע שוואַכקייט. אָט וועט זיך עפעס ענדיקן, צו עפעס וועט נעמען אַ סוף. ער האָט אָנגעהויבן צו קרעכצן, עפעס צו מורמען. ער האָט גערופן זיין ווייב, זיין עטערע טאָכטער, זיין עטערן זון און אָפגעשטעלט זיך ביי גאָט: „גאָטוניו!... דערבאַרעמדיקער!... שמע ישראל!...“ זיינע אויפקרעכץ האָבן דערשראָקן עטליכע מיין און רעץ. זיי זיינען פון ערגעץ אַראָפגעשפרונגען, קוים אַ גלעטן פון זייערע פֿיסלעך איבער דער נאַקעטער ערד. אָבער ער האָט גאָרנישט פאַרנומען. ער האָט געבעטן אַ טרונק וואַסער און צו געהערט זיך, צו בריינגט מען עס אים נישט. ערשט איצטער איז אים אויפגעקומען, ווי שטיג און פינסטער עכ איז אַרום אים. ער האָט זיך אַ הייב געטאָן און אויפגעשריען: „אָי!“... אזא שרעקליכער ווייטיק, ער איז געקומען צו פונד באַוואוסטזיין. ער האָט זיך דערמאָנט אויף די שמיץ, דעם פרייז, דעם גאַנג צום פרייז, אויף די געשרייען און דעם געדיאַרם פון די פויעריים, אויף דער פויערטע, אויף דעם צוריסענעם גאָט. דוקאָ ביי אים איז ער זיינגער שטיין געבליבן. דער לאַנגער, נאַקעטער קערפער פון דעם תלוי, און דער ריס אין מיטן בויך. „אַ גאָט, הא! אַ גאָט!“ האָט ער געמורמלט מיט חיזעק און געקרעכצט אין גרויסן ווייטיק. „אַ גאָט!“ אָבער וואָס איז די פּעזקה? זיי געהערט די ווערט! דער ריס אין דעם תלוי איז טאַקע גאָרנישט מיט גאָרנישט, אָבער ער ליגט אין געהאַקטע וואונדן. וואו ליגט ער דאָס? ער האָט אָנגעהויבן אַרומשאַרן מיט די הענט. הויכע ערד אונטער אים.

א שטיינערנע וואנט לעבן אים... אַי וויי! ער איז אין דער קאָזע... אין קעלער פון דער קאָזע... אין גרוב... ווי אזוי קומט ער אַהער? ווען? ער האָט זיך דערמאָנט. ער האָט געוואָלט מקבל באַהבה זיין די פופציק שמיץ. געריכט זיך, אז נאָך די שמיץ וועט מען אים אָפּלאָזן אַהיים. אָבער ער האָט נישט געקראָגן קיין פופציק שמיץ. ער האָט אָנגעצייגט ביז אַכט, און מער געדענקט ער נישט. ליגט ער איצטער אין דער קאָזע-גרוב, און ווען ער וועט זיך דערפֿינן שטאַרקער, וועט מען אים אַריינצייַן די איבעריקע. אז דער פריץ האָט געזאָגט פופציק, וועט עס זיין פופציק.

ער האָט זיך צוואוויינט.

„רבנו של עולם, גיב מיר כח אריבערצוטראָגן אַלע איבעריקע שמיץ און קאָז מיד גיין אַהיים!“

ער האָט זיך דאָך געפרייט אזוי מיט זיין אויף שבועות אין דער היים און פאַרבריינגען דעם הייליקן יום טוב צוזאַמען מיטן גאַנצן הויזגעזינט, אויף זיין די נאַכט און זאָגן דעם תיקון... איז עס היינט טיקע נאַכט? ניין, מאָרגן... מאָרגן ביי דער נאַכט... איבער-מאָרגן איז שבועות... „אָך!“ איז וואָס וועט איצטער זיין? וועט ער גאָר פינסטערן אין גרוב? „גאָט דערבאַרימינקער!“ ער וועט זאָגן, אז ער פילט זיך שטאַרק, און זאָל מען אים דערגעבן די שמיץ, וועלכע ער איז שוואַך געבליבן, און אַוועקלאָזן אים אַהיים. ער וועט צונויפבײסן די ציינער און אויסהאַלטן. גאָט וועט אים געבן כח אַריבערצוטראָגן.

ער האָט זיך אויפגעהויבן אַ ביסל, ווידער אַרויסגעשריען „אַי!“, אָבער נישט אַוועקגעלייגט זיך צוריק נאָר אָנגעהויבן אַרויסצוקרעכצן: „פאַניע! פאַנאווע!“ איימיצער וועט דאָך דערהערן. איימיצער וועט זיך דאָך אַפרופן. אָבער אין קור וואַין עונה. ער האָט זיך אַרײַן געענטפערט: „שטיי... קיינער רופט זיך נישט אָפּ... מוז זיין שפעט ביי נאַכט...“ ער האָט זיך צוריק אויסגעצויגן. שפעט ביי נאַכט — איז ער עס אזוי לאַנג געלעגן אַ געחשטער? געוועזן האַלבער טאָג, ווען מען האָט אים געבראַכט צום פריץ. און איצטער — שטאַק פינסטער. ער האָט זיך געכאַפט: אין דער קאָזע-גרוב איז שטענדיק שטאַק פינסטער.

פינסטערער ווי די פינסטערסטע נאכט. עס קאן זיין, אז דרויסן איז נאך גרויסער טאג, העכסטנס מנחה-צייט. מנחה... ער וועט דאוונען מנחה... און אפשר טאקע דארף ער גאר דאוונען מעריב? ניין, ער וועט גאט גארנישט שולדיק בלייבן. ער וועט דאוונען מנחה. א וויידע שפעטער וועט ער דאוונען מעריב. וועט ער גאר וויסן, ווען צו דאוונען שחרית? אך, זיין טרית און תפילין און זיין סידור זיינען געפליבן אין זיין זאק ביי דער פויערטע. וואָס זיי וועלן שוין צומאכן פון דעם! ער וועט שוין מוזן דאוונען שחרית אָן תפילין און אָן א טרית... ער זאָל נאָר וויסן, ווען. נו, גאָטנוי!... מסתמא וועט מען אים דאָ נישט פאָרגעסן... א טיר וועט גע-עפנט ווערן... איימיצער וועט זיך דאָך פאָווייזן... ער האָט זיך דערמאָנט אויף דעם אַלטן לוציאן, דעם שליסהאַלטער פון דער קאָזע. ווי אזוי האָט ער נאָר פאָרגעסן אויף אים? מיט אַזעכע ווייטיקן קאָן מען דעם אייגענעם טאַטן פאָרגעסן. דער אַלטער לוציאן האָט אים געזאָלט אַריבערשיפן איבער דער אָזערע, וויי, וויי... א זייער אַלטער מאַן, אַוואַדע אַ בן שמונים, אַ בעל־אַראָם, און איז אים געוועזן זייער צוגעטאָן. ווען ער האָט וואָס גענייט פאַר אים, האָט ער גענייט מיט אמתער ליבשאַפט. דעצטן ווינטער האָט ער אים אויפגענייט אַ פעלצל, האָבן זיך אַלע אין אים געשפיגלט. און נישט ווייז ער האָט דעם זייער אַלטן גוי כמעט טאַקע ליב געהאַט, נאָר ווייז ער האָט אויך גערעכנט, אַז עס איז גוט צו האָבן אַט דעם אַלטן גוי מיט זיך. דאָס קאָן צויניץ קומען. אַ מאָל וועט מען קאָנען טאָן אַ טובה אַ יידן, וואָס וועט אַרייני-פאַרן אין קאָזע. האָט זיך אויסגעקאָזן, אַז ער אַרײַן איז נאָר אַרײַנגעפאַרן אין קאָזע... מיטאָ, גאָט האָט מסתמא אַזוי גע-וואָלט!...

ער האָט אָנגעהויבן אַרויסצוקרעכצן: „פאַניע לוציאַניע!
פאַניע לוציאַניע!“ נישט געקומען קיין ענטפער. וועט ער דער-וויידע דאוונען מנחה. געדאַרפט וואַשן די הענט... ער האָט זיי אַ ריב געטאָן אָן דער פייכטער ערד. וועט ער דאוונען ליגנדיק?
ער וועט זיך אויפזעצן צו אַשרי און וועט זען, צו וועט ער נישט קאָנען אויפשטיין צו שמונה עשרה. ער האָט זיך אָנגעהויבן אויפ-

זעצן און שרייען פאר ווייטיק. אָבער ער איז דאָך געבליבן זיצן און אָנגעהויבן אַשרי מיט קרעכצן און אָכצן. ביים סוף פון ערשטן פסוק האָט ער זיך געכאַפּט, אַז זיין קאַפּ איז אָפּגעדעקט. ער וועט צודעקן דעם קאַפּ מיט זיין לאַפּסאַרדאַק. ער האָט אָנגעהויבן אַרומ-צוטאַפּן אויף זיך און אַרום זיך. נישטאָ דער לאַפּסאַרדאַק. ער האָט זיך נישט געקאַנט דערמאַנען, ווען מען האָט אויסגעטאַן פון אים דעם לאַפּסאַרדאַק. ער האָט אים געהאַט אויף זיך, ווען ער איז געזעסן און גענייט. ער האָט נישט געוואָלט זיצן אין דעם אַרבע כּנפות אַליין. מען האָט זיכער אַראָפּגעשעפּט פון אים דעם לאַפּסאַרדאַק. אפשר ווען מען האָט אים אוועקגעדייגט שמיסן. וועט ער צודעקן דעם קאַפּ מיט דעם אַרבע כּנפות. ער האָט זיך ווידער אַרומגעטאַפּט. אַ שרעק האָט אים אַרומגענומען. נישטאָ! נישטאָ אויף אים דער אַרבע כּנפות! טרערן האָבן אַ פּרייז געטאַן. אָן אַן אַרבע כּנפות! ווי מוז ער עפעס אויסזען? אַ ייד מיט אַ היידן קאַפּ, אָן אַן אַרבע כּנפות... מאָג ער גאָר דאוונען? ער וועט צודעקן דעם קאַפּ מיט זיין העמד... זיין העמד איז נאָך אויף אים. ער וועט זי אויפהויבן פון הינטן און אַריבערוואַרפּן איבערן קאַפּ. ער האָט אָנגעהויבן צו שלעפּן זיין העמד און נישט געקאַנט באַוועגן זי, שרעקליכע ווייטיקן האָבן אים פאַרכאַפּט דעם אַטעם, פאַרקוועטשט דאָס האַרץ. זיין העמד איז געוועזן צוגע-קלעפּט צום גייב. און ער זיצט אויף איר. ער וועט מוזן גוט אַ הייב טאָן זיך. עס איז אים אונטערגעגאַנגען טויט-חַקשׁוּת. אָבער ער האָט זינס אויסגעפירט: ער האָט אויפּגעהויבן די העמד און אַרויפּגעשאַרט אויפּן קאַפּ. קלעפּיק געוועזן די העמד און נאַס, און ער האָט דערשפּירט דעם גערוך פון פּדום. אַט אַזוי וועט ער דאוונען מנחה. און זאָל גאָט, פאַר וועמען עס איז נישטאָ קיין פינסטערניש, זען זיינע וואונדן, זיין פאַרבּוטיקטע העמד, זיין צוקאַטעוועטן גייב. מיט דער העמד ווי אַ טרית איבערן קאַפּ האָט ער אָנגעהויבן צו זאָגן אַשרי, אַרויסקרעכצנדיק די ווערטער, באַגיסנדיק זיך מיט טרערן, זוכנדיק פאַרגעסנקייט פון די גרויסע ברענענדיקע ווייטיקן.

און איצטער שמונה עשרה. וועט ער דאוונען שמונה עשרה

זיצנדיקערהייט? גאָט האָט אים געהאַפּן, ער זאָל זאָגן אַשרי זיצנדיק, וועט ער אים העלפּן אויפשטעלן זיך אויף די פּיס און שטיין די גאַנצע שמונה עשרה. „העלה מיר, גאָטעניו!“ ער האָט אָנגעטאַפּט די שטיינערנע וואַנט, אָנגעשפּאַרט זיך אָן איר, גע- דראַפּעט זיך אויף איר. געקערעכצט, געאַכצט, געשריען פאַר ווייטיק, געמוזט פאַררוען זיך אַ פאַר מאָל, געפּילט, אַז עס גייט אים אויס דאָס חיות, אָבער אויפגעהויבן זיך, געשטעלט זיך אויף די פּיס, צונויפגעגאַסן זיך מיט דער וואַנט. אָנגעהויבן שמונה עשרה. ביי „מגן אַברהם“ האָט ער אַ טראַכט געטאַן, צו שטייט ער שמונה עשרה מיטן פנים צו מזרח. ער האָט אויפגעקערעכצט. ווער קאָן אים געבן אַ תשובה אויף דעם? גאָט וועט עס אים נישט נעמען פאַר אומגוט! ער האָט נאָך דערפאַר פרימער אַרויסגעערעדט די ווער- טער. אָבער דוקאָ ביי די ווערטער „רפּאינו ונרפּא“, אין וועלכע ער האָט געוואָקט אַריינטאַן זיין גאַנץ האַרץ פּוד מיט רחמים- געבעט און תחנונים, האָט ער דערפּילט, אַז די ווערטער זיינען פאַרשוואַנדן פון קאַפּ, און ער האָט זיך אָנגעהויבן אַראַפּלאַזן, אַראַפּלאַזן און אַראַפּגעקייקט זיך אויף דער ערד באַוואוסטקאָז. ווען ער האָט אָנגעהויבן ווידער וואָס צו באַנעמען, האָט ער דערהערט זיינע אייגענע קרעכצן און דערפּילט דעם שוין פון ליכט. פּיזיכט האָט אים דאָס פּלעמל אַ ברען געטאַן און אָפּגעמינטערט. ווען ער האָט אויפגעהויבן די אויגן, האָט ער דערזען איימיצן איבער זיך. צוערשט איז דאָס געוועזן סתם אַ גוי, און ער האָט אָפּגעקערעכצט מיט שרעק. אָבער גלייך האָט ער דערקאָנט דאָס זייער אַלטע געזיכט פון דעם אַלטן לוציאן מיט די לאַנגע געדיכטע ברעמען און דעם קליינעם שיטערן בערדל, און ער האָט אויפגע- קרעכצט רחמנותדיק.

„דו געפסט נאָך?“ האָט לוציאן האַרט געפרעגט. „וואָרט

געווען גלייכער, ווען דו שטאַרפסט.“

משה האָט נאָר געקאָנט קרעכצן, וויינענדיק, טרערנפול.

„וויילסט אַ טרונק?“ האָט לוציאן געפרעגט. „דו דאַרפסט

שוין וואָס עסן, אויב דו קאַנסט.“

„אַ טרונק... אַ טרונק...“ האָט משה אַרויסגעקערעכצט.

לוציאן האָט אים צוגעטראַגן צו די ליפן אַ קענדל וואַסער,
 באַגלייטנדיק מיט די ווערטער:
 „האַב נישט געדאַרפט זיין גוט צו דיר, ייד. איך האָב געזען
 דעם רים אין דער איקאָנע. אַ גאַנצער קולאַס אין דורך...“
 משה האָט זיך דערמאָנט אויף דעם רים, געזען אים פאַר זיך.
 ער האָט שווער געאַטעמט און געקרעכצט:
 „אומגערן... די נאָרד... נישט געקאָנט אַרויסשלעפּן...
 אַ שטאַרקן צי געטאָן און...“
 „פאַנג טרעמבאָוסקאַ זאָגט, אַז דו מיט אַ בכיוון. ווייז זי
 האָט דיר געזאָגט, אַז דו דאַרפסט זיך טויפּן...“
 „כיוזב!“ האָט ער אַרויסגעקרעכצט. „איך שווער דיר...
 אומגערן... נאָר אומגערן... דו קענסט'דאָך מיך, פאַניע לוציאַ-
 ני...“
 „איך קאָן דיר גלויבן, אָבער דער פּריץ גלויבט איר. און דאָס
 איז שלעכט... איך האָב דיר געבראַכט אַ שטיקל ברויט.“
 „וואַסער... וואַסער... נאָך אַ טרונק.“ האָט משה אַרויס-
 געקרעכצט.
 לוציאַן האָט אים ווידער אונטערגעטראַגן דאָס קענדל צו
 די ליפן.

„וואו ליג איך?“ האָט משה אַרויסגעכריפעט.
 „וואו זאָלסטו ליגן? אין דער פינסטערער קאָזע.“
 „אזוי פינסטער. איז עס שפעט ביי נאַכט?“
 „די זון זעצט זיך ערשט.“
 „בין איך נישט לאַנג דאָ?“
 „ביי צוויי שעה.“
 „ביי צוויי שעה ערשט!“
 „און וואָס האָסטו געמיינט?“
 „ד'זויים... אַן אייביגקייט עפעס.“
 „גו, קיין אייביגקייט וועסטו דאָ נישט זיין.“ האָט לוציאַן
 געזאָגט צוויידייטיק.
 „נאָך שמיץ.“ האָט משה דערקלערט די צוויידייטיקייט.
 „ביז פּופציק.“

„דו בעסער טראכט, אז דו דארפסט זיך טויפן,“ האָט
 לוציאן געזאָגט. „דער פרייז וועט צוזאמענרופן די אַרומיקע גחלים,
 און דו וועסט געמשפט ווערן.“

משה האָט אָנגעהויבן שטאַרקער צו אַטעמען, אָן אויף טויט
 דערשראָקענער:

„וואָס נאָך משפטן? פּופּציק שמיץ דאָך!“

„איך דערצייל דיר, וואָס דער פרייז גייט טאָן.“
 „גאָטניו, דערבאַרמדיקער!“ האָט משה אַרויסגעקרקעכט
 מיט שרעק.

„דו בעסער בעט צו אינזער גאָט, און דו וועסט געהאָלפן
 ווערן.“ האָט לוציאן געזאָגט, ווי ער וואָלט פאַרשטאַנען משה'ס
 געקרקעכץ.

„פּאַניע לוציאַניע, דו ביזט אַ גוטער... זייער אַ גוטער...
 ביזט שטענדיק... וועל אַרויס פון דאַנען, וועל דיר גוט אָפּדינען...
 דאָז וויסן מיין ווייב...“

„וואוינסט צו ווייט.“

„אַריבערן אָזערע... פונקט...“

„איך ווייס דאָך...“

„ד'ווייז נישט אומזיסט... וועסט טאָן אַ גוטע זאַך...“

„איז גוט. ד'וועל אַ טייערע בשורה!“

„גאָט האָט אַזוי געוואָלט.“

„דו טראַכט, טראַכט גוט, אז דו וועסט זיך מוזן טויפן.“

„טו מיר נאָך אַ טובה. בריינג מיר מיין זאַק... ביי דער
 טרעמבאַווסקאַ...“

„אויב זי האָט אים נאָך און אויב זי וועט אים געבן.“

„אז נישט... זאָג מיין ווייב... זי זאָג מיר בריינגען טגית
 און תּפּלין... ווייסט'אָך... יידן טוען אָן... ביים דאוונען.“

„גוט. וועל איר זאָגן. אָבער איך זאָג דיר...“

משה האָט אים איבערגעריסן:

„פּאַניע לוציאַניע, ביזט שטענדיק... געוועזן גוט צו מיר...“

„נו, נו... איך בין גוט אַפּילו צו אַ קראַנקן פאַרדאָפּענעם

הונט.“

„נעם מיך ארויס פון דאנען ... פון גרוב ...“
 „א באפעל פון פריץ.“

„איך וועל דאָ שטארבן ... וועל אויסגיין ... איך ווער
 דערשטיקט.“

„נו, נו ... וועל אים פרוואוון זאָגן, אז דו וועסט זיך טויפן.“
 „איך האָב פאַרלאָרן ... מיין יאַרמוקע ... אפשר וועסטו
 זי געפינען ... ביי דער טרעמבאָוסקא איז מיין הוט ...“

„דו זאָלסט נאָר האָבן אַ קאַפּ אויף אַנצוטאָן דעם הוט.“
 „ווי גאָט וויל,“ האָט ער אַרויסגעקרעכצט. „כל זמן ער היט
 מיין קאַפּ ... וועל איך אים היטן מיין הוט ...“

דוציאן האָט עס נישט פאַרשטאַנען. אָנגענומען עס פאַר
 פוסטע ווערטער פון אַ קראַנקן געפייניקטן מענטש. ער האָט אמת
 רחמנות געקראָגן.

„מאָרגן אין דער פרי וועל איך דיך אַרויפנעמען אַרויף, אין
 איצטער וועל איך גיין. עס דיין ברויט, אז נישט וועלן מיין אויפ־
 עסן.“

און משה האָט קוים אַרויסגעאַטעמט:

„דאָז מיר נאָר ס'קענדל מיט וואַסער ... טרינקען ... וועל
 נישט קאָנען עסן ...“

„גוט.“ דוציאן האָט אַוועקגעשטעלט דאָס קענדל ביי זיין
 האַנט. „איך וועל נאָך אַריינלאָזן צו דיר די קאַפּ, וועלן די מיין דיך
 לאָזן צורו.“

ער איז אַוועק מיטן ליכט. משה איז געבליבן אין דער דיקער
 פינסטערניש מיט זיינע ווייטיקן. עס האָט זיך אים געוואָלט וויי-
 נען, תחנונימדיק זיך דורכרעדן מיט גאָט, איז אים אויפגעאַנגען,
 אז ער האָט נישט פאַרענדיקט די שמונה עשרה. גאָט האָט נישט
 געוואָלט זיין תפילה, איבערגעריסן זי אינמיטן. „פאַרוואָס, גאָד
 טעניו? מיט וואָס האָב איך זיך פאַרזינדיקט? רבונו של עולם, דו
 נעמסט זיך אויך אָן, חלילה, פאַר דעם רים אין דעם תלוי?“ ער
 האָט אָפגעקרעכצט: נישט געטאַרט נאָר דאָס אַפילו אַ טראַכט
 מאָן. אַי, וויי! ער וועט איצטער דאוונען מעריב. אַלץ, וואָס ער

האָט צו רעדן מיט גאָט, וועט ער אַרויסזאָגן אין מעריב. איצטער
האָט ער אַ ביסל וואַסער, וועט ער וואַשן די הענט.

ער האָט באַנעצט די הענט, אָפגעווישט זיי מיטן העמד און
אַנגעהויבן מיט געוויין: „והוא רחום יכפר עון...“ אָבער ביים
האַרץ איז אים געוועזן אזוי שוואַך, אז ער האָט נאָר געקאָנט
שעפּטשען, קוים באַוועגן מיט די לײַפן.

אַ שײַן האָט זיך באַוויזן, דערנענטערט זיך, לוציאן האָט
אַריינגעוואָרפן די קאַץ.

„דאָ איז די קאַץ, וועט דיר זיין פרייזכער, און איך וועל דאָ
ביי דער טיר אויפהיינגען אַ קאַגאַניעץ, וועט דיר נישט זיין אזוי
סומנע... פאַרוואָס ביזטו דאָרטן אזוי שטיק? האָסט שוין ווידער
געהרשט?“

משה האָט אָפגעקערעכצט.

„נו איז גוט,“ האָט לוציאן צופרידן געזאָגט און צוגעגעבן:
„איך קאָז די טיר נישט פאַרשלאָסן, וועסט נישט אַנטדויפן, וועסט
וועלן אַ ביסל לופט, גיב אַ קליין ביסל אַן עפן די טיר, אָבער מאַך
זי צוריק צו.“

ווען ער איז אַוועק, איז די קאַץ געוואָרן אומרואיק און האָט
אַנגעהויבן צו מיאָקען. געשטאַנען ביי דער טיר און געבעטן זיך
אַרויס מיט אַזויפיל טרויער און רחמנות, זי האָט אים געשטערט
אין דאַוונען. ער וואָלט אָנגעשריען אויף איר, זי זאָל זיין שטיק,
אָבער ער האָט נישט געטאָרט איבעררייסן: ער האָט געהאַלטן
אינמיטן קריאת שמע, דאַרף מען פאַרטרייבן פון זיך איר מיאָקען,
נישט הערן נאָר, אַריינטאָן זיך אינגאַנצן אין דאַוונען, ווען ער
וועט דאַוונען אויפן קוק, וועט ער אפשר ניט הערן די קאַץ.
אָבער ער האָט קיין כוח נישט געהאַט אויפצוהייבן זיין קוק, און
די קאַץ האָט אזוי ביטערדיך געמיאָקעט, אז זי איז אים מבדבל
געווען די תפילות, און אָט וועט ער דאַכט זיך פאַרגעסן דאָס
דאַוונען, נו, אַ! וואָס טוט מען? ער האָט זיך אויפגעזעצט, אויפ־
געקערעכצט, אַ געשריי געטאָן צו דער קאַץ, די קאַץ איז נישט
נתפעל געוואָרן, זי איז בלויז אָפגעטראָטן פון דער טיר און געלאָזט
זיך גיין צו אים און געמיאָקעט.

„זי וויל ארויס,“ האָט ער זיך אַ זאָג געטאָן, „זי וויל דאָ אין קאטוך נישט זיין.“

ער האָט אָנגעטאַפּט די וואַנט, אָנגעשפּאַרט זיך מיט אַ האַנט און איז אויפגעשטאַנען. אָנגעהאַטן זיך אָן דער וואַנט און איז אַוועק צו דער טיר, מיט קליינע טריט, קוים באַוועגנדיק די פיס, מיט אונטערדריקטע, איינגעהאַטענע קרעכץ. ער האָט אויפגע- עפנט די טיר, אַרויסגעקאָזט די קאַץ. ער האָט גאַרנישט געזען פאַר זיך הינטער דער אויפגעעפנטער טיר. פון ערגעץ וואו האָט געפּקאָזט אַ ווינט. מוז זיין ערגעץ וואו אַ טיר אָדער אַ פענסטער אין דרויסן אַרויס. אָפּער דאָס איז איצטער נישט וויכטיק געווען. ער האָט צוריק צוגעמאַכט די טיר. איצטער וועט ער דאוונען מעריב. וועט אָנהייבן פון אָנהייב. אַ שאָד, וואָס ער האָט פריער נישט אויסגעפונען ביי לוציאַנען, וואו איז מורח.

„רבנו ישׁ עולם,“ האָט ער אַרויסגעקערעכצט, „איך האָב דעהערט דער קאַץ'ס בקשה און אַרויסגעקאָזט זי, דעהער דו מיין בקשה און נעם מיך אַרויס פּונדאַנען.“

ער האָט זיך אָנגעשפּאַרט אָן דער וואַנט דאָרט, וואו ער איז געשטאַנען און אָנגעהויבן ווידער והוא רחום, מיט דער העמד אַריבערגעצויגן איבערן קאַפּ.

אויף מאָרגן האָט לוציאַן אים אָנגעטאָן קייטן אויף די פיס — אַזוי האָט דער פּריץ באַפוידן! — און אַריינגעזעצט אים אין אַ קליין שטייגל, וואו עס איז געשטאַנען ביי דער וואַנט אַ שמאַלע באַנק — דאָס איינציקע שטיקל מעפל. אַ קליין פענסטערל אויבן ביים באַנקן האָט אַריינגעקאָזט אַ ביסל לופט און ליכט.

„פאַרוואָס, פאַרווען?“ האָט משה געקערעכצט, ווען לוציאַן האָט אים אָנגעטאָן די קייטן. „פאַרוואָס? פאַרווען?“ האָט ער גע- קרעכצט, ווען ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף דער באַנק, און דער גאַנצער קערפּער האָט אים געברענט פאַר ווייטיק.

לוציאַן האָט נישט געהאַט פאַר אים קיין ענטפּער. ער האָט אַוועקגעשטעלט לעבן אים אַ קענדל וואַסער, אַוועקגעזינגט אַ שטיקל ברויט, און געטרייסט אים, אַז ווי נאָר ער וועט האָבן צייט, וועט

ער אַריבעררודערן איבער דער אָזערע קיין ליוצין און אָנזאָגן זיין ווייב די גוטע בשורה. ער וועט איר אויך נישט פאַרגעסן צו זאָגן, אז זי זאָג אים ברײנגען דאָס, וואָס ער דאַרף צו זיין דאוונען, ווייך די טרעמבאָוסקא האָט אַלץ צוריסן — אויף שטיק שטיק — לעך אַלץ צוריסן און אַרײנגעוואָרפן אין פּײער, פאַרברענט, אז קיין סימן איז פון דעם נישט געבליבן.

לוציאן האָט אָבער נישט געדאַרפט אָנזאָגן די גוטע בשורה. די ידיעה, אז מאַשקאָ דער שניידער האָט געמאַכט אַ גאָך אין דעם אויספּײזערס פּײד און אין אַרײנגעוואָרפן געוואָרן אין דעם פּרײז'ס קאָזע, האָט זיך שנעל פאַרשפּײט איבער די דערפער און דערגרייכט אויך ליוצין. אַ שרעק איז אָנגעפאַן אויף אַלע יידן אין ליוצין און דעם אַרום. „וויסט איר, מיט וואָס דאָס קאָן זיך אויספּאַן?“ האָט איינער דעם אַנדערן געפרעגט, און איינער האָט דעם אַנדערן געענטפערט מיט שרעק אין אַקסלצוקן און פאַר-נאַנדערגעוואָרפנע הענט און מיט אַ פאַרצווייפּטן „א!“ מען האָט געזען קומען גורות פון גירוש, פון שחיטות און טויט.

אין ליוצין זיינען יידן, און דוקאָ די חשובסטע פון שטערטה, באַפאַן דעם שניידערס הייז און געוואָלט וויסן פון זיין ווייב, ווי אזוי איז דאָס געשען און ווי אזוי האָט ער עס אָפּגעטאָן אַזאַ זאַך. אָבער זי איז געשטאַנען אַ דערשראָקענע, האָט געבראַכן זיך די הענט און געריסן זיך די האָר און ענדליך אַרויסגעשריען: „וואָס פרעגט איר בײ מיר? פּונדאָנען זאָג איך וויסן? איך ווייס אזוי ווי איר. ער האָט זיך דען מײשב געווען מיט מיר? גע-זאָגט מיר, אז ער וועט עס טאָן און ווי ער וועט עס טאָן?“

אירע טענות זיינען געוועזן גערעכטע, אָבער אים האָט מען געזיידט און געשאַלטן, גערופן שניידער און עוכר ישראל, און אז „נאָר אַ משוגענער האָט עס געקאַנט טאָן“ און נאָר „איינער אזוינער, וועמען עס אַרט נישט אומצובריינגען כּך ישראל“. אָבער ווען מען האָט זיך אויסגעשאַלטן און אויסגעזיידט, איז מען פאַר-צווייפּט געקומען צום באַשדוס, אז מסתמא איז עס אים אומגערן געשען און צופעדיק, אז די איקאַנעס, נישט אויסגערעדט זאָג עס זיין, זיינען פּוּר און פּײד בײ „זײ“ אויף די ווענט, און ער איז

נישט געוועזן פארזיכטיק און איז טאקע גאנץ בשוגג אריין מיט דער האנט אין דעם תלוי, און וויפיל דארף עס פאפיר? ! האָט ער דערווייג געקראָגן פופציק שמיץ און פינסטערט אין דער גרוב פון דעם פרייז'ס קאָזע, און די פויערעם זיינען אויפגעריר דערט, און גאָט ווייס, מיט וואָס דאָס קאָן זיך ענדיקן פאַר אים און פאַר כל ישראל.

זיין ווייב איז נישט אָנגעגאָנגען כל ישראל. זי האָט זיך געהאַלטן פאַרן קאָפּ און געיאָמערט:

„פופציק שמיץ, וויי איז מיר געשען! צו לעבט ער נאָך גאָר? פופציק שמיץ, ווי האָט ער עס גאָר געקאָנט אַריבערטראָגן? הויט און ביינער נעביך! און אין דער פינסטערער גרוב! וויי מיר נישט געשען, וואָס טו איך? וואָס הייב איך אָן צו טאָן?“

עס איז געבליבן, אַז זי זאָג גלייך אַוועק צום פרייז אין סאַמע ערב יום טוב און פאָלן פאַר זיינע פיס און בעטן ביי אים רחמים. זי מאַג אים גאַנץ רואיק דערקלערן, אַז איר מאַן האָט עס געטאָן בשוגג און קיינמאָל נישט געהאַט בכונה צו מאַכן אַ קאָך אין דער איקאָנע. און אויב זי וועט חס ושלום גאַרנישט פועלן, זאָג די קהילה גלייך נאָך יום טוב שיקן צום פרייז דעם רב און אַ פאַר פון די אָנגעזעענסטע בעדי־הבתיים, וואָס האָבן אַ צוטריט צום פרייז. אויך די אַרומיקע קהילות זאָלן מיטשיקן, וועמען זיי וועלן געפינען פאַר נויטיק און ראוי, וואָרום דאָס קאָן זיין אַ צרה נישט בדיוו פאַר ליציון, נאָר אויף אַלע אַרומיקע שטערטלעך קאָן זיך אויסניסן די פורעניות. און מען וועט דאַרפן גוזר תענית זיין און נעמען זיך צום תהלים, טאקע אין דעם טאָג, ווען די שקוחים וועלן אַוועק צום פרייז.

אַ פישער האָט אַריבערגעפירט די שניידערקע איבער דער אַזערע, אָבער מען האָט זי נישט צוגעקאָזן צום פרייז. זי איז אַרומ געגאַנגען פאַרן הויף, געשריען, געיאָמערט, געוואַרט, דער פרייז וועט אַרויספאַרן און זי וועט זיך וואַרפן פאַר זיינע פערד. פויערעם און פויערטעס האָבן זי געשאַלטן, געשפייט אויף איר; קליינד וואָרג האָט זי געשעפט פאַרן קלייד, נאָכגעקרימט איר. אָבער זי האָט גאַרנישט געזען און גאַרנישט געהערט, אָדער געמאַכט זיך

נישט הערנדיק און נישט זעענדיק, און געבראָכן זיך די הענט, געקלאַפט זיך אין קאָפּ און געיאַמערט.
צו איר איז צוגעקומען לוציאן.

„דו ביזט מאַשקאָס ווייב? דעם שניידערס?“

„איך... איך...“ האָט זי אַרויסגעראָוועט.

„קום, איך וועל דיך צופירן צו אים.“

„ער לעבט נאָך?“

„ער לעבט, ווי דען.“

זי האָט אָנגעהויבן נאָכגיין נאָך אים, געמאַכט אַ פּאָר שריט און איז שטיין געבליבן.

„וואָס ביזטו שטיין געבליבן?“ האָט לוציאן פאַרוואונדערט

געפרעגט. „וויססט נישט זען דיין מאַן?“

„דו וויסט מיך אַוועקנעמען פון טויער,“ האָט זי געזאָגט

דורך טרערן. „דער פרייז וועט באַדער אַרויספאַרן.“

„אַט וואָס זי האָט פאַרקערט!“ האָט לוציאן אַ מאַך געטאָן

מיט דער האַנט. „איך ווייס נישט, צו דער פרייז וועט אַרויספאַרן

אַדער נישט אַרויספאַרן. אָבער אים קאַנסטו אָפּוואַרטן צו יעדער

צייט און דיין מאַן וועסטו נישט קאַנען זען צו יעדער צייט. אפשר

וועסטו אים נאָר נישט קאַנען זען.“

זי האָט זיך אַ ריס געטאָן פון אַרט.

„אי, ער גוססט שוין מסתמא!“

„פּידיכט גוססעט ער שוין,“ האָט לוציאן רואיק געזאָגט.

„איך האָב אים נישט געזען גוססען. ער האָט זיך אַפּילו נישט

צוגעקליבן גוססען. ער האָט געבעטן, איך זאָג דיר אָנזאָגן די גוטע

בשורה. נה, האָט שוין איימיצער אַנדערש, אַ פּלינקערער ווי איך.

האָט דער אָנזאָגער דיר געזאָגט, אַז דו זאָסט בריינגען... נה,

האָב איך שוין פאַרגעסן, ווי אָנצורופן... אַט וואָס ער דאַרף

אַרויפפאַקן אויף זיך, ווען ער מאַליעט זיך...“

ווען זי האָט דערזען משהן אַ צושלאַגענעם, אַ פאַרבליטקטן,

מיט די קייטן אויף די פיס, האָט זי אויסגעשריען און איז גע-

פאַרן אין חששות. משה האָט זיך צוואוויינט מיט זיין ביטערסטן

געווייזן.

לוציאן האָט זיך געווסקט מיט דער געהשטער און געד-
בורטשעט:

„הייב זיך אָן מיט ווייבער... וואָס נאָר עפעס — געד-
השט!... אָו זי השט נאָר, וואָס איז זי געקומען? ... געזאָרט
פרייבן אין דערהיים... און דו" האָט ער זיך געווענדט צו משהן.
„הער אויף צו ראָווען... וועסט נאָך האָבן צייט!...“
ווען ער האָט זי אָפגעמינטערט, האָט ער זי געמוסרט:
„בזיט געקומען הערפן און נעמסט און השסט.“

ער האָט זי אוועקגעזעצט אויף דער באַנק לעבן משהן. זי האָט
פאָרוואָרפן דעם קאָפּ — אָט השט זי ווידער! — און פון דער
זייט דערזען משה'ס צופאַסעוועטן רוקן. זי האָט אויפגעשריען,
געכאַפט זיך פאַרן קאָפּ.

„פופציק שמיץ!“ האָט זי אַרויסגעקרקעצט.
„איך האָב נאָר אָנגעצייגט אַכט“, האָט ער קוים אַרויסגעד-
רעט. „מער גאָרנישט געפירט.“

זי האָט ווידער געבראַכן די הענט און געאַיקעט.
„אויב דו האָסט אים עפעס וואָס צו זאָגן, זאָג!“ האָט לוציאן
איר געזאָגט. „איך וועל דיך באַדן מוזן אַרויסטרייבן. אזוי אויך
צופיג גענומען אויף זיך.“
„האָסט מיר געבראַכט טגית און תפלין?“ האָט משה אַ פּרעג
געטאָן.

לוציאן האָט זיך אָנגעכאַפט.

„אָט דאָס-אָ האָב איך דיר געדאַרפט זאָגן, זאָסט אים
בריינגען.“ האָט ער געזאָגט צו איר און גלייך זיך געווענדט צו
משהן: „איך האָב נאָך קיין צייט נישט געהאַט אַריבערצושיפן זיך.
זי איז אַזיין געקומען. אָבער איך האָב דיר געבראַכט דיין יאַר
מוקקע... געפונען זי.“ ער האָט אַרויסגענומען די יאַרמוקקע פון
קעשענע. „אָט האָסטו זי.“

משה האָט אָנגעכאַפט די יאַרמוקקע מיט ביידע הענט און
גלייך אַרויפגעזעצט זי אויפן קאָפּ. דאָס זיצן מיט אַן אָפגערעקטן
קאָפּ איז געוועזן פאַר אים אַ שווערע משא. ער האָט איצטער ווי
אויפגעאַטעמט. אין די אויגן האָט אויפגעשיינט עפעס פון שמחה.

און זיין ווייב האָט אים דערוויילע געענטפערט, אז זי האָט נישט געוואוסט, אז זי האָט געדארפט אים בריינגען טלית און תפילין, אז זי האָט גאָר אַפילו נישט געוואוסט, צו זי וועט אים געפינען אַ לעבעדיקן. ווי איז עס געשען? געוואָלט, ווי איז עס געשען? משה האָט איר דערציילט ווי דאָס איז געשען. באַוווּן מיט באַוועגונגען, ווי די נאָרל איז שטעקן געבליבן און ער האָט זי גע-שלעפט, געשלעפט, אָנגענומען זיך מיטן נאַנצן כוח... און אָט!... „אז עס איז באַשערט אַן אומגליק!“

„אז מיט דיר דאַרף זיך אַלץ מאַכן!“ האָט זי ביטער אַרויס-געוויינט.

„וואָס מיט מיר?“ האָט ער איר גוטמוטיק דערווידערט. „וואָס אַלץ? וואָס נאָך האָט זיך מיט מיר געמאַכט? איך בין אַ שניידער מיין גאַנץ לעבן, גיי שוין אַרום איבער די דערפער מכמה שנים...“

רוציאן האָט זיך צוגעהערט און צוגעקוקט. ער האָט פאַר-שטאַנען דעם שניידערס באַוועגונגען, פאַרשטאַנען, אז ער דער-ציילט, ווי דאָס איז געשען, און אַרויסגעהערט פון זיין קוּל, אז ער דערציילט דעם אמת. ער האָט רחמנותריק אַ מאַך געטאַן מיט דער האַנט:

„און דו ביזט פונדעסטוועגן פאַרפאַלן. וואָס דו זאָלסט נישט זאָגן, מיט גרויבן דער פויערטע.“

„זאָל ער זיך בעסער אָפּבייסן דעם צונג!“ האָט די שנייד-דערקע אַרויסגעקערעכצט.

„אַ גוטער ערד“, האָט משה איר געזאָגט. „מסתמא ווייס ער, וואָס ער זאָגט.“ ער האָט אַ וואָרף געטאַן מיט די הענט, ווי אין געבעט.

זי האָט אים דערציילט, וואָס עס טוט זיך אין רוציאן און אין אַלע אַרומיקע שטערטלעך. דערציילט אים פון די שידוכים, וואָס ווערן גיין צום פרייז. מען האָט גוזר תענית געווען — זי פאַסט שוין סאַוויסאַני. באַדד נאָך שבועות ווערן אַלע פאַסטן. און דערוויילע זיצן יידן און זאָגן תהלים... .

„דאָמיר האָפּן“, האָט ער אויפגעזיפצט. „אפשר וועט גאָט

זיך מרחם זיין... דו בריינג מיר טגית און תפלין און א סידור מיט א תהלים. מיינע געבליבן אין זאק ביי דער פויערטע. ביי דער טרעמבאָווסקא, א מיתה משונה אויף איר! ... האָט צוריסן, פאַרברענט... למען השם, א טגית און תפלין! ... איך בין דאָך עפעס דער הויפט־מחותן, דאַרף איך דאָך אַוואַדע מתפלל זיין... פאַסטן וועל איך שוין מער ווי איין תענית... יא, און אן אַרבע כנפות! ..."

זי האָט אים גאַרנישט געבראַכט, ווייל זי האָט אים שוין מער נישט געזען. דאָס איז געוועזן דער פּועל יוצא פון דער דעפּוֹ-טאַציע ביים פּרייז.

די שניידערקע האָט דעם פּרייז נישט געקאָנט זען, בשום אופן נישט, אָבער די דעפּוטאַציע האָט אים געזען. א גרויסע דעפּוטאַציע. פון יעדן שטערטל צוויי־דריי יידן, די רבנים און די שענסטע בעזיהבתים. דער פּרייז האָט זיי אויפגענומען ביזן און פול פאַראַכטונג. זיי זיינען געשטאַנען פאַר אים פּרום־הכנעהדיק, און דער ליוצינער רב, א זקן מיט א הדרת פנים פון תורה און יאָרן, האָט דערציילט, ווי דאָס איז געשען, ווי אזוי דער שניידער האָט צוריסן די איקאָנע — זיי האָבן עס שוין געוואוסט פון דער שניידערקע. אָבער דער פּרייז האָט אים אויסגעהערט מיט אומגעדולד און צום סוף אויסגעשריען צו אַלעמען:

„פּונדוואַנען ווייסט איר, ווי דאָס איז געשען? איר זייט געשטאַנען דערביי? איר האָט מיט אים גערעדט?“

דער רב האָט ווייטער דערקלערט. ניין, זיי האָבן אים נישט געזען און מיט אים נישט גערעדט. אָבער זיין ווייב איז ביי אים געוועזן, און ער האָט איר דערציילט.

אָבער דער פּרייז האָט נישט געוואָלט הערן. ער האָט נאָך קיינמאָל נישט געהערט, אז ביי א שניידער זאָל זיך אזוי פאַר-האַקן די נאָרד און ער זאָל זי אזוי א שלעפּ טאָן, אז זיין האַנט זאָל ווערן א קולאַס, און דער קולאַס זאָל מאַכן א גרויס לאַך

אין א הייליקער איקאָנע. ער האָט זיך צושריען מיט העדליש
כעס:

„איר לייגט אַלע צוזאַמען! איר האָט עס זיך אָפגעטראַכט!
איר זאָלט בעסער שווייגן, אַז נישט וועג איך זיך נעמען צו
איך און אויסגעפינען, צו האָט איר אים נישט צוגערעדט,
ער זאָל צורייסן דאָס יעזוס־בייד! איר טראַגט זיך בעסער אָפּ
— איך זאָל איך נישט איינשפּאַרן, וואו ער זיצט!“
ער האָט נישט געוואַרט, ביז זיי וועקן זיך רירן פון אַרט,
ווייז זיי האָבן נאָך געוואָלט עפּים זאָגן, און איינער פון די
שענסטע בעדי־הבתים, אַ מקורב צום פּריץ, האָט געהאַט שוין
אָנגעהויבן צו רעדן. ער האָט אַריינגערופן די דינער און געהייסן
אַרויסטרייבן די יידן. ווען זיי זיינען שוין געוועזן ביי דער טיר,
האָט ער זיי צוגעשריען:

„אויב אייער שניידער וויל לעבן, וועט ער זיך מוזן טויפּן.
אַ שוידער איז דורך דורך אַלע יידן. דער אַלטער רב פון
ליוצין האָט געוואָלט עפעס זאָגן, געוועזן גרייט אַ וואָרף טאָן
זיך צו די פּיס פון דעם פּריץ, אָבער די דינער האָבן זיי אַלעמען
אַרויסגעשטופּט.“

דער פּריץ האָט געקאָזט רופן צו זיך לוציאנען און אָנגעזאָגט
אים, ער זאָל קיינעם פון די יידן נישט צוקאָזן צום שניידער.
„דו ביזט געוועזן דאָרטן, ווען זיין ווייב איז ביי אים געוועזן?“
„יא, האַר.“

„וואָס האָבן זיי גערעדט?“

„האָב נישט פאַרשטאַנען. זיי האָבן גערעדט אויף זייער לשון.
אָבער ער האָט איר ווייזט אויס דערצייילט, ווי דאָס איז געשען.“
און לוציאן האָט אָנגעהויבן איבערצוגעבן די באַוועגונגען פון דעם
שניידער.

„און דו וואָס?“ האָט דער פּריץ שאַרף אַרויסגערעדט מיט
אָנגערוקטע שרעק־אָנוואַרפנדיקע ברעמען איבער בייזע אויגן. „דו
האַסט געגריבט?“

„און איך האָב אים געזאָגט, אַז מען וועט גלויבן דער פּויערטע,
נישט אים. און ער איז פאַרפאַרן.“

„אויב ער וועט זיך טויפן, איז ער נישט פארפאלן. זאג עס אים!“

„וועל זאגן.“

„האָט ער וואָס אָנגעזאָגט זיין מאַשקיבע?“

„זי זאָל אים ברײנגען... נו, האָב ווידער פאַרגעסן... וואָס זיי טראָגן, ווען זיי מאַליען זיך... אַזעלכע קעסטעלעך... און דאָס וואָס זיי טראָגן ווי אַ שאַל... אַ יאָ, אַ טלית!...“
 „לאָז זי מער נישט צו צו אים, און ווען זי וועט עס ברײנגען, נעם צו און וואַרף עס אַרײן אין פייער... אָבער נאָך בעסער אין נוזשניק!“

לוציאן האָט זיך דערמאָנט אויף דער יאַרמולקע. געוואָרן אַ ביסל אומרויאיק. דער פּרויז האָט אויפגעכאַפט די אומרויאיקייט. „באַהאַלטסט וואָס פון מיר?!“ האָט ער שטרענג אַרויס- גערעדט.

„איך האָב געפונען זיין פאַרדריפּעטע יאַרמולקע און אים אָפּגעגעבן. זאָל ער זי ווייטער דריפּען.“

ער האָט שטאַרק געוואָלט, אַז דער פּרויז זאָל זי לאָזן „ווייטער דריפּען.“ אָבער דער פּרויז האָט ביז אויסגעשריען: „נעם זי בײַ אים אַוועק!“ און ווען לוציאן האָט געמאַכט אַ באַוועגונג אַוועקצוגיין, האָט דער פּרויז אים אַ זאָג געטאָן:
 „זאָג פּאַטער אַנדושעי, ער זאָל אים באַזוכן.“

לוציאן איז געוועזן טרויעריק, ווען ער האָט אַוועקגענומען בײַ משהן די יאַרמולקע. ער האָט מיט רחמנות צוגעזען, ווי דער שניידער האָט נאָכגעקוקט דער יאַרמולקע, וואָס איז פאַרשוואונדן אין זיין הויזקעשענע, מיט טרערן אין די אויגן, פאַרצווייפלט פאַראַנדרעגעפירט מיט די הענט און צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ. ווי צו לאָזן אים פאַראיינוענס שוין אויסטרינקען די גאַנצע בײַ טערקייט, האָט ער דערציילט דעם ייד, וואָס עס וועט געשען מיט דעם טלית און תפילין, אויב זיין ווייב וועט זיי אים ברענגען.
 משה האָט אויסגעשריען „אוי!“ און פאַרבראַכן די הענט.
 „ער וויל, דו זאָלסט זיך טויפן,“ האָט לוציאן ווייטער געזאָגט.
 „קאָנסט זיך ריכטן אויפן קסיאָנדו.“

ווען דער קסיאָנדרו איז געקומען, האָט זיך משה שוין גע-
ריכט אויף אים און נישט אויפגעהויבן די אויגן.

דער קסיאָנדרו האָט געזאָגט אַ פרומען האַרציקן „גוטן טאָג“
און פֿריינטלעך נאָכגעפרעגט זיך, ווי עס גייט אים. משה האָט
געשוויגן, און דער קסיאָנדרו האָט אים דערקלערט, אַז מען מוז
זיין העפלעך צו אַלעמען, און ווען איינער זאָגט „גוטן טאָג“ און
פרעגט זיך נאָך, ווי עס גייט, דאַרף מען אים ענטפֿערן, און ער
מאָג אויפהייבן די אויגן און אַ קוק טאָן אויף דעם, וואָס רעדט
צו אים.

משה האָט זיך אַראָפֿגעלאָזן אין חלשות אויף דער באַנק.
דער קסיאָנדרו האָט אַריינגערופן לוציאנען.
„מינטער אים אָפֿ. אָבער איך גלויב, אַז ער מאַכט זיך גע-
חלשט.“

„פּאָטערל מאָג אים גלויבן,“ האָט לוציאן געזאָגט. „שוין
דער וויפֿלטער טאָג, אַז ער האָט נאָרנישט געגעסן. ער רירט זיך
אפֿילו נישט צו צום ברויט.“

דער קסיאָנדרו האָט דאָס דערציילט דעם פֿריז און צוגעגעבן,
אַז דער שניידער מוז וואָס שנעלער דערוויסן זיך זיין אורטייל.
אפשר וועט דער פּסקדין האָבן אַ ווירקונג אויף דעם שניידער
און אַרויסטרייבן פֿון אים זיין ייִדישע עקשנות. דער פֿריז האָט
געפּאָלגט די עצה און אַרויסגעשיקט אַן איינלאָרונג צו די אַרר-
מיקע גלחים, זיי זאָלן זיך צונויפקומען און משפּטן דעם ייד, וואָס
האָט געמאַכט אַ לאַך אין מיטן לייב פֿון יעזוס-בילד. ער האָט
אפֿילו געשיקט זיינע פֿערד און קאַרעטעס צוזאַמענצוברענגען זיי.
לוציאן האָט שטאַרק געוואָלט ראַטעווען דעם מאַשקאָ. ער
האָט אים געגלויבט, כאָטש ער איז אַ ייד. ער וואָלט אַליין גע-
שוואָרן, אַז וואָס מאַשקאָ זאָגט איז אמת. ער איז אוועק צו דער
פֿויערטע טרעמפּאָווסקאָ ווידער אַ קוק צו טאָן אויף דאָס צורר-
סענע הייליקע בילד. אָנגעקוקט זיך, געפרעגט, וואו איז געזעסן
דער שניידער, אוועקגעזעצט זיך אויף יענעם אָרט און נאָכגעמאַכט
די באַוועגונגען, ווי משה האָט זיי פּאָרגעמאַכט פֿאַר זיין פֿרוי.

די שטוביקע האָבן אים פאַרוואַנדערט אָנגעקוקט, און די פויערטע האָט ביז אַ פּרעג געמאָן :

„דו ווילסט מאַכן אַ צווייטן רים ?“

לוציאַן האָט זיך אַ קראַץ געטאָן אין בערדל און אַרויסגע- טשאַמקעט ווי פאַר זיך :

„און אפּשר טאַקע אומגערן... אומגערן צו שטאַרק אַ רים געטאָן די האַנט...“

„און וואו זיינען מיינע אויגן געווען ? האָב איך נישט גע- זען ?“ האָט זי שוין געשריען.

„האַסט געזען... געזען... געוויס געזען,“ האָט לוציאַן זי באַרוואַקט. „אָבער עס קאָן דאָך אַלץ זיין אומגערן.“

„איך האָב נישט נאָר די האַנט געזען,“ האָט די פויערטע האַרט געזאָגט. „איך האָב אויך זיין פנים געזען, אַ גאָט-מע־רע- ריש פנים, און האָב זיינע גולנישע אויגן געזען...“

לוציאַן האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט.

„פאַרפאַלן דער מענטש !“

משה האָט פאַר זיין גאַנג צום משפּט דורכגע־רעדט זיך מיט גאָט, מיט זיין העמד איבערן קאָפּ, און אויסגעקוועטשט פאַר אים דאָס לעצטע ביסל טרערן, וואָס איז געבליבן אין זיינע אויסגע- וויינטע אויגן. ער זאָל געפינען חן אין די אויגן פון זיינע שופּטים, האָט ער געבעטן, און זיי זאָלן גלויבן, וואָס ער וועט זיי זאָגן. און ער וועט זיי דאָך זאָגן דעם אמת. ער האָט דאָך נישט אַנ- דערש וואָס צו זאָגן. אפילו זיי זאָלן אים פייניקן און מאַטערן, האָט ער נישט אַנדערש וואָס צו זאָגן. גאָט ווייס עס דאָך. איז זאָל ער אַרײַנטאָן אין די שופּטים, זיי זאָלן גלויבן זיין אמת און נישט דעם ליגן פון דער גויה.

גאָט האָט זיין תפילה נישט אָנגענומען, פון זיינע טרערן נישט אויסגעמאַכט זיך. די שופּטים האָבן משהם אמת נישט געגלויבט, בעסער דעם ליגן פון דער גויה.

„זיין נאָדל האָט זיך אַ סך מאָל פאַרהאַקט,“ האָט זי געטענהט, „און פונדעסטוועגן האָט ער קיינמאָל קיין איקאָנע נישט אָנגערירט.“

אָבער דאָס מאָל האָט ער מיט אַ בכיוון, ווייל איך האָב צו אים גערעדט, אז ער מוז זיך טויפן. דער בנד, וועלכן ער פאַרענדיקט, וועט געטראָגן ווערן אין אַ הייליקער פּראָצעסיע, און ווי קאָן גע- טראָגן ווערן אין אַ הייליקער פּראָצעסיע אַ בנד פון אַ נישט-גע- טויפטן ייד? האָט ער מיט אַ כיוון אַ הייב געטאָן די האַנט און געמאַכט דאָס לאַך... אַ רים אין מיטן בוידך..."

דאָס בילד פון יעזוס מיט דעם רים אין מיטן בוידך איז גע- לענן פאַר די ריכטער. ווען די פּויערטע האָט אָנגעוויזן אויפן בילד און דערביי זיך איבערגעצולמט, האָבן זיך איבערגעצולמט אַלע שופּטים, און דער פּסקדין זייערער איז געוועזן:

"אזוי ווי דער דאָרפּשניידער מאַשקאָ האָט מיט אַ כיוון צוריסן דאָס הייליקע בילד פון אונזער האַר יעזוס און דערמיט געמאַכט צו שפּאַט דעם הייליקן קריסטלעכן גלויבן, פאַרמשפּטן מיר אים צום טויט דורך פאַרברענען. אויב אָבער ער וועט וועלן פאַרריכטן זיין גרויסן פאַרברעך און וועט זיך טויפן און וועט אַריינגיין אין די פּאַלדן פון דעם געבענטשטן קריסטנטום, וועט אים זיין חטא פאַרגעבן ווערן און זיין לעבן וועט אים געשענקט ווערן. כדי צו געבן אים גענוג צייט אויף איבערצולייגן זיך און צו צוגרייטן זיך צו דער הייליקער טויפע, ווערט די אויספירונג פון דעם פּסק אָפּגעלייגט ביז דעם טאָג פון דעם גרויסן יריד אין ליווצין."

דער פּסקדין איז פאַרנעלייענט געוואָרן פון דעם פּריץ אַליין, און ער האָט אים געלייענט אזוי, אז קיין איין וואָרט זאָל נישט פאַרבייגיין מאַשקאָס אויערן. די ווערטער, "צום טויט דורך פאַר- ברענען" האָט ער אַפילו איבערגעלייענט צוויי מאָל, צום ערשטן מאָל פון פּאַפיר און צום צווייטן מאָל אויסווייניק, קוקנדיק אויפן שניידער, ביי וועמען עס האָבן זיך אונטערגעבוין די פיס, און ווען שומרים וואָלטן אים נישט אונטערגעהאַלטן, וואָלט ער געוויס געפאַלן אויף דער ערד. דערפאַר האָט דער פּריץ צוויי מאָל איי- בערגעחזרט די ווערטער, "וועט זיך טויפן" און, "זיין לעבן וועט אים געשענקט ווערן". און ווידער האָט ער צום ערשטן מאָל אַרויס- געלייענט זיי פון פּאַפיר און צום צווייטן מאָל איבערגעחזרט אויף אויסווייניק און געקוקט אויפן שניידער, וואָס איז געהאַנגען אויף

די הענט פון די שומרים און נישט ארויסגעוויזן קיין שום פאר-
שטייעניש פאר דעם, וואָס עס איז אים דאָ אָנגעבאָטן געוואָרן.
דער פרייז האָט דערפאַר די לעצטע שורה פון דעם פסקדין איבער-
געליענט מיט באַזונדער וואַגיקייט, דער שניידער זאָל זיי גוט
ארייננעמען זיך אין קאַפּ. אָבער עס איז נישט געוועזן צו מערקן,
אַז ער האָט וואָס געהערט, און עס איז אַרויפגעלייגט געוואָרן אויף
דעם פאַטער אַנדזשעי, ער זאָל קומען צום ייד יעדן טאָג און פאַר-
לייענען פאַר אים דעם פסקדין, אַזוי אַז דער ייד וועט יעדן טאָג
הערן, וואָס פאַר אַ שרעקלעכע שטראַף עס דערוואַרט אים און ווי
ער קאָן זיך פון איר אָפּראַטעווען.

ווען מען האָט געבראַכט משהן צוריק אין זיין שטייג, האָט
מען אים געמוזט אַוועקלייגן. ווייל שטיין האָט ער נישט געקאָנט
און אויך זיצן נישט.

„ער וועט נישט דערלעבן ביז דעם ירירטאָג,“ האָט איינער
פון די שומרים געזאָגט. „אויב פאַרברענען, האָט מען אים גע-
דאַרפט וואָס שנעלער.“

אָבער לוציאן האָט יענעם פאַרזיכערט, אַז ער וועט שוין
שמעקן געבראָטנס. „דער דאָ,“ האָט ער געזאָגט, „האָט אין זיך
אַ סך לעבן. ער וועט מיט אַ כיוון דערציען צו יענעם טאָג.“

דער אַלטער לוציאן האָט אַליין נישט געוואוסט, ווי ריכ-
טיק איז דאָס, וואָס ער האָט געזאָגט. משה דער דאַרפשוניידער האָט
די פרומע קריסטן נישט אַנטוישט און נישט באַרויבט זיי פון דעם
הערלעכן ספעקטאַקל און פון דעם גרויסן פאַרגעניגן צו צוזען,
ווי עס ווערט פאַרברענט אַ ייד.

דער פסקדין האָט אים פריטשמעליעט, און משה איז אַ
לאַנגע צייט געלעגן אויף זיין געפענגעניש-באַנק אָן דעם קלענסטן
געדאַנק אין קאַפּ. ער האָט נאָר געדענקט דאָס וואָרט פאַרברענען,
און דאָס וואָרט איז פון אים נישט אָפּגעטראָטן, האָט אויסגעפילט
זיין גאַנץ וועזן. אָבער ווען ער איז אַרויסגעקומען פון זיין פאַר-
נומענקייט, זיינען וואָך געוואָרן אין אים די איבעריקע ווערטער,
אַרויפגעשוואומען פאַר אים פון ערגעץ-וואו, אָבער ער איז נישט

געוועזן זיכער, צו האָט ער זיי געהערט אָדער נישט. אויב ער וועט זיך שמדן, וועט אים זיין לעבן געשענקט ווערן — ער האָט נישט געוואָלט גלויבן, אז מען האָט אים געמאַכט אזאָ אַנבאַט, און געוואונדערט זיך, ווי עס קומען גאָר צו אים אַזעלכע ווערטער און אזאָ געדאַנק. זאָל גאָט אים נאָר מוחל זיין פאַר זיי! אָבער „צום טויט דורך פאַרברענען“ — דאָס געדענקט ער נוט, דאָס איז געוויס. עס איז אים שוואַך געוואָרן ביים האַרצן, ער האָט רחמנות געקראָגן אויף זיך אַליין און זיך צוואוויינט. „רבּונו של עולם, גאָט אין הימל!“ פאַרברענען... ברענען... שטאַרבן... נישט זען מער זיין ווייב, נישט זען מער זיינע קינדער, נישט זען די ליכטיקע וועלט, נישט קאָנען מער דאוונען, טאָן מצוות, אָפהיטן גאָטס גע- באַטן... ווי אזוי און פאַרוואָס? אזוי פּלוצלונג, אַ מענטש אין זיינע יאָרן, קוים פּערציק יאָר געוואָרן. ער וועט דאָך שטאַרבן אַפּילו אָן ווידוי! וועט מען דען צולאָזן צו אים אימיצן צו זאָגן מיט אים ווידוי? אז קיין סידור אַפּילו לאָזט מען צו אים נישט צו. ער האָט געוויינט שווער און ביטערלעך אין גרויסער רחמנות אויף זיך, שיר נישט פאַרגעסן מנחה.

„רבּונו של עולם, גאָטונו פּאָטער, וואָס האָסטו צו מיר? מיט וואָס האָב איך זיך פאַרזינדיקט? פאַרוואָס האָט זיך אויס- געלאָזן אויף מיר אזאָ שטראַף? פאַרוואָס האָבן די סאַנדזשעס מיר נישט געגלויבט? איך האָב דאָך געזאָגט דעם אמת, רבּונו של עולם, עפּן אויף זייערע אויגן! זאָלן זיי דערזען, אז איך בין אומשולדיק. גאָטונו פּאָטער, דו ביסט דאָך אַ דיין אמת, וועסט דאָך נישט צולאָזן קיין פּאַלשן משפט.“

דאָס זיינען געוועזן שטאַרקנדיקע טענות צו גאָט, איצטער האָט ער אָנגעהויבן דאוונען מנחה. און אזוי האָט ער אָפּגערעדט מיט גאָט פּון מנחה ביז מעריב און פאַרענדיקט זיינע טענות מיט מעריב. ווען לוציאַן איז אַרײַנגעקומען ביידערנאַכט אַ קוק צו טאָן, וואָס זיין געפּאַנגענער מאַכט, האָט ער אים געפונען שטייענ- דיק ביי דער וואַנט, אַריבערגעדעקט אַריבערן קאָפּ מיט זיין העמד, שאַקלענדיק זיך און מורמלענדיק. „דער וועט זיך נישט אונ- טערגעבן“, האָט לוציאַן אַרויסגעטשאַמקעט.

אויף מאַרגן איז געקומען דער גלח אַנדזשעי און האָט איי-
בערגעלייענט פאַר אים דעם פּסקדין. נאַכגעטאָן דעם פּרייז און
איבערגעלייענט די וויכטיקע שטעלן צוויי מאָל מיט באַזונדערער
באַטאָנונג. איצטער האָט משה קלאָר געהערט, אַז די ווערטער
וועגן שמדן זיך האָבן זיך אים נישט אויסגעדוכט, און ער האָט
זיך צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ: הייסט עס, עס איז אים טאַקע אָנ-
געבאַטן געוואָרן, ער זאָל זיך שמדן!

דער גלח איז נישט יוצא געוועזן מיט איבערלייענען דעם
פּסקדין. ער האָט זיך אוועקגעזעצט לעבן משהן און אָנגעהויבן
צו באַשרייבן אים אַ פייערטויט און וועלכע יסורים עס שטייט זיך
אויס אַ מענטש, וואָס ברענט. דערפאַר ברענט מען דאָך די רשעים
אין גיהנום. דאָך ער קאָן זיך אַפּראַטעווען פון דער שרעקלעכ-
קייט דורך טויפן זיך. אָבער ווען ער וועט זיך טויפן און אָנ-
געמען קריסטנטום, וועט עס אים נישט בלויז ראַטעווען פון טויט,
נאָר ער וועט געפינען די אמתע רעליגיע און די אמתע גליקזעלי-
קייט.

משה איז געזעסן און געשאַקלט מיטן קאַפּ. עס האָט געקאַנט
אויסווען, אַז ער הערט זיך גוט צו, אָבער ער האָט נאָרנישט געהערט
פון דעם גלח'ס דרשה און נישט געוואָלט הערן. ווי פריער האָט
ער זיך אַליין צוגעשאַקלט, אַז ער האָט טאַקע נעכטן געהערט, אַז
מען באַט אים אָן צו שמדן זיך.

דער גלח האָט געהאַט ברעה אונטערצוטראַגן צו דעם יידנס
ליפן דעם צלם, וועלכן ער האָט געטראַגן אויף דער ברוסט, נעמען
ביי אים אַן אויפנאַב, לאַזן אים מאַכן דעם ערשטן שריט. אָבער
דעם יידנס שטאַרער בליק אין ערנעז אַ פּוסטקייט האָט געזאָגט
דעם גלח, אַז עס איז נאָך צו פריי. ער איז אוועק מיט דער ברכה,
אַז דעם פאַרמשפּטנס אויגן זאָלן אויפגעפנט ווערן, און ער זאָל
דערזען דאָס געטלעכע ליכט, וואָס וועט אים ברענגען צום גרויסן
קריסטלעכן אמת.

משה דעם דאָרפנשניידערס אויגן זיינען אויפגעפנט גע-
וואָרן. אָט ווי ער איז אַזוי געזעסן און געשאַקלט דעם קאַפּ,
איז אים אויפגענאַנגען דאָס ליכט, אַז אים איז באַשערט צו

שטארבן „על קידוש השם“. עפעס האָט אויפגעצײטערט אין אים, אָנגעפילט אים מיט וואַרעמקייט, דורכגענומען אים מיט פאַנייס־טערונג, אזוי אז ער האָט ווייט פאַרנאַנדערגעעפנט דעם מויל, פאַר־נאַנדערנגעשפּרייט די הענט, און אין די אויגן און אויפן געזיכט האָט אויפגעלויכטן שמחה. ער האָט זיך אויפגעשטעלט אויף די פיס, און ווען נישט די שווערע קייטן, וואָלט ער איצטער געשטעלט טאַנצ־טריט. גאָט האָט פאַר אים אויסגעוויילט אזא טויט. ער האָט אים נישט געלאָזט שטארבן אונטער די שמיץ, נישט גע־לאָזט אויסגיין פון די תעניתים. דערהאַלטן אים ביים לעבן, ער זאָל שטארבן „על קידוש השם“. ער, משה דער דאָרפנשניידער, וועט ווערן אַ קדוש! אים איז באַשערט צו הייליקן גאָטס נאָמען פאַר דער גאַנצער וועלט!

„רבנו של עולם, אז דאָס איז דיין ווילן, בין איך צופרידן!“
האָט ער אויסגעשריען.

ער איז געוועזן אין התלהבות.

בין דעם יריר אין ליוצין איז נאָך אַ סך וואָכן, וועט ער זען, אז ער זאָל דערציען. ער וועט עסן זיין ברויט. ער וועט נאָך אפשר אויסבעטן ביי ליוציאַנען אַ ציבעלע צום ברויט.
אַך. ווי לאָזט מען וויסן אין שטעטל, צו וואָס ער האָט זוכה געווען!

אין שטעטל האָט מען שוין געוואוסט דעם פסק־דין, און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ גרויסע יללה. נישט נאָר אין משה דעם שניידערס הויז, נאָר אין אַלע יידישע הייזער. וואָס טוט מען, אז מען זאָל אים אַפּראַטעווען פון דעם שרעקלעכן טויט? תעניתים און תהילים האָבן ביז אַהער נישט געהאַלפן, איז אפשר וויל גאָט, אז די רעטונג זאָל קומען דורך אַ שליח. מען האָט צונויפגעקליבן געלט און אוועקגעשיקט שתדלנים צום קעניג. איינער פון די גע־שיקטע איז געוועזן משהם עלטסטער זון: אפשר וועט ער רירן דעם קעניגס האַרץ.

צו משהן האָט מען קיין יידן נישט צוגעלאָזן, אפילו נישט זיין ווייב און קינדער. אָבער פון לוציאנען האָט מען זיך דער־וואוסט, אז דער פאַרמשפּטער ווערט יעדן טאָג באַזוכט פון אַ גלח,

און אז ער האָט אָנגעהויבן צו עסן און איז זייער אויפגעלעבט. לאַכט דאָס דער אַלטער ערל? אָבער דער אַלטער ערל אַליין באַ- גרייפט נישט, וואָס עס איז פאַרגעקומען מיט דעם שניידער. מאַשאָ פלעגט פריער גאַנצע טעג פאַסטן, אזוי אז ער, לוציאן, האָט זיך געוואונדערט, ווי אזוי ער לעבט נאָך. און איצטער רייבט ער אזוי גוט אַרײַן...

„חזיר אויך?!“ — עס איז געוועזן גרויסער שרעק אין דעם פרעגן.

לוציאן האָט באַרואיקט מיט אַ מאַך מיט דער האַנט. אַ, ניין! ברויט בלויז עסט ער, ברויט מיט וואַסער, און אַמאָל קרינט ער אויך אַ ציבעלע. די גיט ער אים אויס אייגענער גוטסקייט.

מען האָט נישט פאַרשטאַנען משהן. צוערשט האָט מען זיך גערשאָקן, אז אפשר וויל ער טאַקע זיך שמדן. דער גלח קומט צו אים יעדן טאָג, און ער, משה, האָט אָנגעהויבן צו עסן און איז זייער אויפגעלייגט. ווער ווייס, וואָס דער דאָרפנשניידער מיט דעם פייערמוט פאַר די אויגן קאָן נעמען און אָפּטאָן! אָבער ער עסט דאָך נישט קיין טריפה — איז גאָט ווייס, וואָס מיט אים קומט דאָרטן פאַר! מען האָט אונטערגעקויפט לוציאַנען, ער זאָל נעבן משהן עפעס מער ווי ברויט מיט ציבעלע. טאַקע אַ הערינג, אַ גערויכערט פישל, אַן אוגערקע, אַ שטיקל רעטאָך. און ער זאָל וויסן, אז דאָס קומט פון זיי, פון יידן.

און משה האָט גענעסן. נישט צופיל, אָבער גענוג אויף צו דערהאַלטן די נשמה און „צו דערציען“. דער גלח האָט באַשלאָסן, אז משה מוז זיין גערירט. ער פלעגט אים געפינען אַ פריילעכן און אויפגעלעבטן. משה האָט זיך אָנגעהויבן צו שאַקלען ווי אַ ייד ביים לערנען און אפילו צווינגען זיך. דאָס קאָן דאָך נישט קיין קלאָרער מענטש, ווען מען לייענט אים פאַר זיין טויט-אורטייל! אָבער עס איז דאָך געוועזן מעטאָדע און אָפּגעקלערטקייט, ווי דאָס יידל פלעגט מיט זיין שאַקלען זיך און אונטערברומען פאַרטומלען די פרומע איבעררעדונגס-ווערטער. אַ זון פון אַ פאַלק, וואָס איז פאַראורטיילט נישט צו געניסן פון דער אויסלייזונג!

דער גלח האָט מיט אים געציילט ספירה. יעדן טאָג דער-

מאָנט אים, אז עס ווערט געענטער און געענטער דער טאָג פון דער שטראָף. אָבער אַנשטאָט דערשראָקענער צו ווערן, אומרואיקער און טרויעריקער, ווערט ער גאָר מער עקזאלטירט, מער אויפגעלעבט. און לוציאן האָט דערציילט דעם גלח, אז ווען דער ייד איז אליין, זאָגט ער תפילות. מאַשקאָ האָט עס אים אליין געזאָגט:

"פאַראַן, האָט ער געזאָגט, אַ גוט בוך, אַ טייער בוך, אַ הייִ ליק בוך. תהילים הייסט דאָס בוך. אזוי האָט מאַשקאָ מיר אָנגערופן דאָס בוך. תהילים. עטלעכע מאָל איבערגעהזרט. פון דעם צאָר דוד. באַגלייט אונז פון וויג ביז צום קבר, האָט ער געזאָגט. מיר ווערן געבאָרן, האָט ער געזאָגט, מיט תהילים און שטאַרבן מיט תהילים. איז אָט זאָג איך מיר תהילים! אזוי האָט מאַשקאָ..."

דער גלח האָט אָנגערוקט דעם שטערן. תהילים! אָט דער דאָרפֿשניידער קען תהילים אויף אויסווייניק! אָבער וואָס פאַר אַ זין מוזן האָבן די הייליקע ווערטער אין זיין מויל!

ער האָט אויפגעהערט צו קומען צו משהן. ער האָט געפילט, אז דאָס דאָזיקע פאַראַכטלעכע באַשעפעניש פון אַ יידל לאַכט פון אים, רייצט זיך מיט אים, טריומפירט איבער אים. אָבער אַ טאָג פאַר דער פאַרברענונג איז ער געקומען צו דערמאָנען, אז מאָרגן וועט ער פאַרברענט ווערן. צו ווייס ער עס?

"ווי דען-זשע!" געוויס ווייס ער.

"וויילסטו טאָקע ברענען?"

"איך וויל נישט. אָבער נאָט וויל."

"פאַרוואָס וויל עס נאָט?"

"ווי קאָן איך עס וויסן?"

"ווייל דו פאַרלייקנסט אים. וויל דו האָסט אים געלעסטערט."

"ווייל דו ווילסט אים נישט אָננעמען."

"איך האָב נאָט קיינמאָל נישט פאַרלייקנט, האָב אים קיינמאָל

נישט געלעסטערט, און איך נעם אים אָן מיט מיין גאַנצן האַרצן."

"איך מיין יעזום קריסטוס." — און דער גלח האָט זיך איר

בערנעצלמט.

„איך בין א ייד. און ווען איך זאג נאָט, מײן איך דעם איינ-
ציקן נאָט, דעם יידישן נאָט.“

דעם גלח איז געוואָרן פריקרע, וואָס ער האָט זיך אַריינגע-
לאָזט מיט דעם דאָרפֿשניידער אין אַ מין דיסקוסיע, און דער דאָרפֿ-
שניידער רעדט אַזוי שטאַרק און זיכער, און ער, דער גלח, געפינט
נישט פאַר אים קיין ווערטער, וואָס זאָלן אים צומאַכן דעם מויל
און איינבוין דעם קאַפּ, סײַדן נאָר ווערטער פון שרעק, פון שטראָף
און טויט, און די קאָנען אים שוין מער נישט דערשרעקן. ער
איז שטאַרק אין כעס געוואָרן אויף דעם ייִדליק. אַ כוואַליע פון
שנאה און פאַראַכטונג איז אויפגעשטיגן אין אים, און ער האָט
שניידיק אַרויסגערעדט, מיט דערהעכערטן קול:

„דער האַר פון דער וועלט האָט זיין הייליקן גײסט פאַראַי-
ניקט מיט דער הייליקער יונגפֿרוי און אַראָפֿגעשיקט צו אונז דורך
איר זיין זון אונזער האַר יעזוס קריסטוס, אויסצולײזן די וועלט
פון איר זינד און דערנענטערן אונז צו דער הימלישער מלוכה.
אַבער איר ייִדן זײט געשלאָגן מיט בלינדקײט און פאַרטעמפֿטקײט.
איר זײט ווי אַרומגעוויקלט מיט אַ פאַנצער פון אייזן, אַז די
הייליקע ווערטער פון אונזער האַר יעזוס קריסטוס און זײנע אַפּאָס-
טאָלן קאָנען אייך נישט דערנרייכן. דערפאַר זײט איר פאַרשאַלטן
צו פרענלעך זיך אויף דער וועלט אויף אַלערליי פּײערן און דערנאָך
אין די אייביקע פּײערן פון גהינם!“

ער האָט אויסגעשפּײט פאַר די פּײס פון דעם ייד און איז
אָועק.

דער ייד האָט טרױמפּירט, נאָכגעשיקט דעם גלח אַ לוסטיקן
שמייכל. ער האָט געוואוסט, אַז דער וועט שוין צו אים מער ניט
קומען, און ער וועט מער ניט דאַרפֿן קוקן אויפֿן צלם, וואָס הענגט
אויף דעם גלח'ס ברוסט און שמעכט אים די אויגן, און נישט דאַרפֿן
מער הערן ווערטער, וואָס האָבן שמענדיק געשניטן אין זײנע אויערן.
איצטער וועט ער געהערן אינגאַנצן צו גאָט, וועט זיך מיט אים
מתייחד זײן.

איאַיאַי, ווען ער האָט דאָ בײַ זיך אַ פאַר הייליקע ספּרים!
ווען ער האָט דאָ מיט זיך זײן גראָבן סידור מיט דעם

ווידי הגדול!... און יידן וואָלט ער געוואָלט האָבן אַרום זיך. כאָטש אַ מנין יידן. און אַלע וואָלטן זיי מיט אים געזאָגט תהילים. זיי מוזן דאָרטן סיידווי זאָגן תהילים פאַר אים. זיי ווייסן דאָך געוויס, וואָס מאָרגן וועט מיט אים געשען, וועלן זיי אים דאָך נישט לאָזן אוועקגיין אָן תהילים-זאָגן. און ער זעט, ווי יידן זיינען פאַרזאָמלט אין די בתי מדרשים און אין די שולן און זאָגן תהילים. ער הערט דאָכט זיך זייערע קולות, וועלכע שטייגן אַרויף מיט אַזויפיל פרומקייט און רחמים צום רבנו של עולם. פאַר געריטקייט האָבן זיך זיינע אויגן אָנגעפילט מיט טרערן.

„אַ דאַנק דיר, גאָטוניו, וואָס איך האָב דערצו זוכה געווען!“ אַך, ווען ער האָט דאָ ביי זיך דעם רב! כאָטש דעם מלמד פון זיינע יינגלעך... און ער ווייס, אז אין די אַלע פאַרלאַנגען און איבער די אַלע פאַרלאַנגען שטייען זיין פרוי און קינדער. ער בענקט נאָך זיי, וואָלט זיי געוואָלט האָבן לעבן זיך. כאָטש אויף אַ וויילינקע! וועט ער זיי טאַקע מער נישט זען?

ער האָט זיך געכאַפט, אז מיט אַלע געדאַנקען, פאַרלאַנגען און בענקענישן האָט ער זיך דערווייטערט פון גאָט, מיט וועמען ער האָט זיך געוואָלט מתייחד זיין. ער האָט זיך צושאַקלט, אָנגעד-קנייטשט דעם שטערן, אָנגעהויבן פרום און התלהבותדיק אַ קאַ-פיטל תהילים. מער וועט ער פון גאָרנישט טראַכטן, וועט טרייבן פון זיך אַלע רעיונות. געהערן נאָר צו גאָט. און צווישן איין קאַ-פיטל תהילים און אַ צווייטן וועט ער זיך דורכרעדן מיט גאָט אויף זיין אייגענעם לשון מיט זיינע אייגענע ווערטער. און ער וועט אים דאַנקען, דאַנקען פאַר אַלץ, וואָס ער האָט מיט אים געטאָן זיין גאַנץ לעבן און וועט בעטן, בעטן ביי אים פאַר זיין הויז-געזינד און פאַר כל ישראל.

ער האָט דורכגעוואַכט די גאַנצע נאַכט, געראַנגלט זיך מיטן שלאַף און אים פייגעקומען. ער האָט זיך אַרומבאוועגט אין די פיר איילן פון דעם שטייג, געבריאָזגעט מיט די קייטן אויף די פיס, דערהעכערט זיין קול אין די תפילות און אין זיינע געשפרעכען מיט גאָט. ער האָט באַגעגנט דעם פרימאָרגן מיט אַ חשק טובל צו זיין זיך, אַראַפּשווענקען דעם שמוץ, וואָס האָט זיך אָנגעקליבן

אויף אים, און אַנטאָן אַ פּרישע העמד, ווייל זיין העמד אויף אים איז שוואַרץ פאַר ברוד און ווערט אויך צופאַלן אויף שטיקלעך — ער האָט שוין פאַלד נישט מיט וואָס דעם קאַפּ צו פאַרדעקן.

און די בקשה זיינע האָט גאָט גראָד פאַרנומען. אַקאַרשט טאָג איז אַריינגעקומען צו אים לוציאַן — דער אַלטער איז דאַכט זיך אויך נישט געשלאָפּן די נאַכט. ער האָט קוים פּאַווענט די פּיס, געשלאָפּט זיך און געקערעכצט. ער איז געקומען אַ קוק צו טאָן, צו לעבט ער נאָך. ער האָט דאָך נעכטן דעם גאַנצן טאָג גאַרנישט אין מויל געהאַט.

משה האָט זיך מיט אים דערפּרייט. גאָט אַליין האָט אים צוגעשיקט! אפשר איז מעגלעך צו ברענגען אים אַ צעבער וואָס סער? ער וויל זיך אַ פּיסל אַרומוואַשן. אפשר איז מעגלעך צו ברענגען אים אַ ריינע ווייסע העמד?

לוציאַן איז רירעוודיק געוואָרן, מיט שנעלע טריט אַוועק צו ברענגען דעם ייד, וואָס ער האָט געבעטן. ער איז געוועזן זיכער, אַז מאַשקאַ איז אומשולדיק און האָט געוואָלט פון זיין זייט כאַטש מיט עפעס גוט מאַכן דעם פאַרברעך, וואָס ווערט דאָ פּאַנאַנגען. און עס איז טאַקע ריכטיק, אַז ער זאָל אַנקומען „אַהינצו“ אַן אַרומגעוואַשענער, כאַטש דאָס פּיער וועט אים שוין גוט אָפּרייט ניקן. ער האָט געבראַכט אַ צעבער וואַסער, געבראַכט אַ ריינע ווייט סע העמד — צושיידט זיך מיט איינער פון זיינע בעסטע העמדרע, און אַנגעבאַטן משהן אַרומצוואַוואַשן אים. עס איז געוועזן גע- רירטקייט אין דעם אַלטן מאַן, ביז צו וויינען. משה האָט אים פּאַדאַנקט און אַרומגעוואַשן זיך אַליין. דאָס וואַסער וואָלט אונ- טער די הענט, וואָס צלמען זיך, געוואָרן „עפעס נישט דאָס“ און דאָס וואַשן זיך וואָלט נישט געוואָרן קיין טבילה.

ווען ער איז פאַרטיק געוואָרן, האָט לוציאַן שנעל אַוועק- גענומען דעם צעבער, אָפּגעווישט דאָס פאַרנאַסענע וואַסער, עס זאָל נישט זיין קיין סימן, אַז ער האָט מיט עפעס געהאַלפּן דעם פאַרמשפּטן, און געפּרעגט, צו וואָלט ער נישט געוואָלט עפעס צו- פּייסן. ער האָט דאָך נעכטן נישט געגעסן, ווי וועט ער האָבן כוח צו גיין ביז צו... נישט אַרויסגעזאַגט, ביז וואוהין.

משה האָט נאָר געשאַקלט מיטן קאָפּ. ער האָט קיין וואָרט נישט געוואָלט אַרויסרעדן. איצטער אַן אָפּגעטובלכטער, אַ געטהרהר-טער, וועט ער געברויכן זיין מויל נאָר פאַר תּפּילתּ.

לוציאַן האָט געוואָלט עפעס זאָגן ביים געזענענען זיך, געבן אַ האַנט, פּילייכט אויך צוקושן זיך. אָבער משה איז געזעסן מיט צוגעמאַכטע אויגן, פּאַמעלעך געשאַקלט זיך און שטיל באַוועגט די ליפּן. לוציאַן האָט יאָושדיק אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט, איבערגעצאלט זיך און איז אַוועק. ווען עס איז געקומען די צייט אַוועקצופירן דעם פּאַראַרטיילטן, איז דער אַלטער געלעגן אויף זיין געלעגער מיט אַ שרעקלעכער ברעכעניש אין רוקן און אין די פּיס, אַז ער האָט זיך נישט געקאָנט רירן.

„ער וועט שוין מוזן ברענען אָן מיר,“ האָט ער געזאָגט. „און איך וועל מיין לולקע מיט זיין פייער נישט פּאַרוויכערן.“

ווען ער איז געבליבן אַליין, איז ער אויפגעשטאַען פּון זיין געלעגער, אויפגעפנט זיין גרויסן קאַסטן, אַרויסגעשלעפט פּון דאָרטן דאָס פּעלצל, וואָס משה האָט אים אַמאָל אויפגענייט, גע-שאַקלט מיטן קאָפּ, אויפגעקרעכצט און איבערגעצאלט זיך.

משה איז געפירט געוואָרן אונטער אַ באַוואָפּנטער וואַך, גע-פירט פּון דעם פּרייז'עס תּליון — אַ ריז מיט אַ ווילדער טשוּפּרינע, מיט זיין שאַרפּער האַק אונטער זיין אָרעם — דער סימבאָל פּון זיין אַמט, וואָס גיט צו וואָג צו זיין יעדן טריט. דער וועג איז געגאַנגען דורך שוורת פּויערים און פּויערטעס, יונג און אַלט, קינדער און זקנים, וועלכע האָבן געשאַלטן דעם ייד מיט ביטער-רע קללות. געזידלט אים מיט דעם גאַנצן ניבול פּה פּון זייער לשון, און געשפּייט אויף אים. משה איז געגאַנגען, ווי ער וואָלט קיינעם נישט געזען און קיינעם נישט געהערט, ריין אין דער ריינער העמד, דער קאָפּ אַרומגעבונדן מיט אַ שטיק פּון זיין אַלטן העמד, די הענט צונויפגעלייגט אויף דער ברוסט, פּאַרוקט אין די אַרבל פּון דער העמד, און זיך אַליין נאַכגעזאָגט דעם לווייה-פּסוק: „צדק פּנּויו יחלך וישם לדרך פּעמיו.“

אויפּן ברעג פּון דער אַזערע אַנטקעגן לוציאַן, אויף דעם זעל-

ביקן ברעג, פון וועלכן לוציאן האָט געדאַרפט אים אַריבעררודערן אויף שבועות אַהיים, האָבן פויערים און פויערטעס אָנגערטאָגן טרוקענעם סכך און טרוקענע שייטלעך האַלץ מיט קלעצלעך און ברעטלעך, געמאַכט גאָר אַ וואַזשנעם שייטערהויפן, אַ הויכן און אַ ברייטן, באַלייגט מיט פעך. טויזנטער פויערים און פויערטעס — און אַלע האָבן צוגערטאָגן עפעס, אַלע האָבן געוואַלט זיין אין דער מצווה. מען האָט שוין נישט געקאָנט העכער מאַכן, אָבער פאַר ברייטער מאַכן איז נישט געוועזן קיין מאָס. די טויזנטקער פיקע מאַסע האָט באַגענגט דעם פאַראורטיילטן מיט חרמות און קללות און זידלוערטער. אַפילו די ווייטסטע אין דעם גרויסן עולם, וואָס האָבן אים נאָרנישט געקאָנט זען, האָבן אויף אים גע-וואָרפן זייערע קללות און זידלערייען, ווי ער וואַלט געשטאַנען פאַר זיי.

מען האָט אים צוגעפירט צו דער זייט פון דעם שייטערהויפן, וואו עס איז געשטאַנען דער פרייז מיט אַלע אַנדערע שופטים. אָבער ער האָט נישט אויפגעהויבן די אויגן און קיינעם נישט גע-זען. ער האָט געגראָבן אין זיין זכרון פסוקים פון תהילים און האָט איצטער געמורמלט: „צדיק אתה יי וישר משפטיך...“

אויף אַ סיגנאַל איז געוואָרן זייער שטיל, און פויערים האָבן אָנגעהויבן אויסצוטאָן די היטלען. פייער איז צוגערטאָגן געוואָרן צו אַלע פיר זייטן פון דעם שייטערהויפן גאַנץ אונטן ביי דער באַגראַזטער ערד. דער פרייז איז אַרויסגעטראָטן פאַראויס, אַ פאַר שריט פון משהן און אָנגעהויבן צו לייענען דעם פסוק דין. דאָס פייער האָט הוננערדיק אָנגעכאַפט דאָס טרוקענע געהילץ און גיריק געצויגן זיך צום פעך. רויטע פלעמעלעך האָבן זיך אָנגע-הויבן צו רייסן אַרויף, און דער רויך האָט אַ שפאַר געטאָן פון אַלע זייטן. די שטים פון דעם פרייז איז געוואָרן זייער פייערלעך, און איבערלייענענדיק דעם פסק-דין, האָט ער זיך געווענדט צו משהן, מיט אַ ווייז אויף דעם ברענענדיקן פייער:

„צום לעצטן מאָל פרעג איך דיר, איינגעשפאַרטער ייד, וויל-“

סטו ברענען אָדער טויפן זיך? “

משה האָט לאַנגזאַם אויפגעהויבן דעם קאָפּ, די אויגן צוגע-
מאַכט, כדי ער זאָל דעם פריץ נישט זען, העכער אלץ געהויבן,
העכער, העכער, ביז ער האָט נישט געקאָנט מער. יעמאָלט האָט
ער אויפגעפנט די אויגן, געזען דעם קלאָרן הימל, אין וועלכן עס
האָט געבלענדט אַ הערלעכע תמוז-זון, און פרום אַרויסגערעדט:
„ברוך דיין האמת!“

און האָט צוגעמאַכט די אויגן, איז פאַרגליווערט געוואָרן.
דער פריץ איז רויט געוואָרן אין גאַנצן געזיכט, געפילט, ווי
אַ בריק צו טאָן דעם ייד, נאָר איינגעהאַלטן זיך און ווילד אַרויס-
געשריען:

„טוט אים זיין רעכט! פאַרשאַלטענער ייד!“

ער האָט אַ שפּוין געטאָן אויף אים, און פלוצלונג צוגעגעבן:

„איר קאָנט אים אפילו אַ פייניק טאָן!“

דער תליון האָט נחתריק אָפגערייניקט זיין האַלז, אַ גלעט
געטאָן די האַק — נישט אומזיסט, הייסט עס, גענומען זי! —
און אַרויסגענומען זי פון אונטערן אָרעם. מען האָט געדאַרפט
אַראָפנעמען די קייטן פון משהס פיס, אָבער דער תליון האָט קיינעם
נישט צוגעלאָזן. מיט איין זעץ מיט זיין פוס האָט ער אַוועקגע-
לייגט משהן אויף דער ערד, פאַרריכט אויף זיך די הויזן, פאַר-
נאַנדערגעפאָכעט זיך מיט דער האַק און אָפגעהאַקט איין פוס נאָך
דעם אַנדערן, אַ ביסל איבער די קייטן. און ווייל די האַק האָט
געוואָלט נאָך, האָט ער שוין אָפגעהאַקט אויך די הענט.

משה איז געבליבן ליגן ווי טויט. מען האָט זיך דערשראָקן.
וואָס וועט איצטער זיין מיט פאַרבּרענען? מען האָט שנעל אַרויפ-
געוואָרפן דעם אַרומגעהאַקטן קערפער אויף דעם ברענענדיקן שײר
טערהויפן, צוגעוואָרפן אַהין די אָפגעהאַקטע הענט און פיס, און
באַדויערט, וואָס מען וועט נישט הערן זיינע געשרייען. מען האָט
זיך געפילט ווי באַרויבט: די הויפט־מוזיק וועט פּעלן. און מען
האָט זיך צוגעהערט, פילייכט וועט ער נאָך אַ געשריי טאָן. מען
האָט זיך דערוואַרט.

ווען דאָס פיער האָט באַרירט זיין קערפער, איז משה גע-

קומען צו זיך, באגריפן, וואו ער ליגט, דערפילט דאָס ברענען, און
 זיך דערשראָקן. וויי, ער האָט נעקאָנט פארברענט ווערן אָן דער
 הויפטזאך! מיט שטארק קלאַפנדיקן האַרץ האָט ער אויסגע-
 שריען מיט אַלע זיינע כוחות:

„שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד!“

און געצויגן דעם „אחד“, ביז אַלץ אין אים איז געוואָרן
 שטיל.

.1945

יידנהאם

1

דער האסער האָט געהייסן עדוואַרד קאַהן.
דער ערשטער נאָמען טויטאָניש, אורדייטש, א נאָמען פון
מלכים און פרינצן, וואָס זיין טייטש איז „ווערטפולער אָדער
גליקלעכער שומר“. דער צווייטער נאָמען איז אויך א יחוס-נאָ-
מען, און איז אַלט, אוראַלט, א סך עלטער פאַר דעם ערשטן,
אַבער איז עכט יידיש, און איז אָפט א שווערע משא פאַר דעם,
וואָס טראַגט אים, און אַמאָל אויך א גאַנצע טראַגעדיע.
דער נאָמען איז נישט געוועזן קיין טראַגעדיע פאַר דעם
זיידן און דעם טאַטן פון עדוואַרד קאַהן. ער האָט זיי נישט גע-
שטערט אַרויפצושטייגן צו גרויסן רייכטום און צו פאַרנעמען א
גאָר וויכטיקן פּלאַץ אין דער געשעפט-וועלט פון ניו יאָרק. זיי
האַבן אים אַפילו נישט געפילט פאַר א צו שווערע משא. נישט
דער זיידע און נישט דער טאַטע. אן אַנדער נאָמען, נישט אַזא
עכט יידישער, וואָלט אפּשר געווען בעסער, באַקוועמער, אַבער
אַז עס איז זיי שוין באַשערט געוועזן אָט דער אַלטער יידישער
נאָמען, האָבן זיי אים געטראַגן אַפילו מיט שטאַלץ. דער ווייט פאַר-
שפּרייטער נאָמען האָט געקראָגן נייעם קלאַנג און נייעם ווערט,
ווען זיי האָבן אים געטראַגן. די יואוועליר-פירמע „אייזיק קאַהן
ענד סאָן“, די פירמע מיט די ביידע עכט יידישע נעמען, איז
געוועזן אַ גאַראַנטיע פון ראַיעלקייט און ערלעכקייט.
עדוואַרד קאַהן דער אייניקל האָט דערשפּירט די משא.
זיין גאַנץ אויסזען איז געוועזן טויטאָניש, אורדייטש, ווי

זיין נאָמען עדוואַרד. בלאַנד און בלויע אויגן און אַ גלייכע נאָז און זעקס פּוס הויך און ברויטע פּלייצעס. שוין, ווי אַ נאָרדישער נאָט. דער בעסטער יידנסענער וואָלט נישט דערקענט אין אים קיין ייד. די שאַרפּסטע שפּיר-אויגן פּון אַ נאַצי וואָלטן אים אָנגענומען פאַר אַן אַריער און אַ נאָרדיק.

און ער האָט זיך געהאַלטן און אויפגעפירט לויט זיין אויס-זען. ווי ער וואָלט טאַקע געוועזן אַן אַריער, אינגאַנצן אום-ייד. יידן, יידישקייט זיינען אים געוועזן פרעמד, האָבן זיך גאַרנישט אָנגעקערט מיט אים, אַרויסגערופן אפילו אַ ווידערווילן. דערגאַנץ גען צו זיינע אויערן, ווי אַן אומאָנגענעמער קרייז, פאַרטשעפּעט זיינע אויגן, ווי עטוואָס זייער העסלעכס.

ער האָט עס אַרויסגעזויגן מיט זיין מוטערמילך. זיין מו-טער, אַ געבאַרענע לעווין, האָט טיף געהאַסט און פאַראַכט אַלץ, וואָס יידיש. ווייל זי איז געוועזן זייער רייך, האָט זי זיך געקאַנט אַרומנעמען מיט קרויסטלעכע פּריינט. דאָס האָט איר גע-קאַסט אַ סך געלט, אָבער זי איז געוועזן גליקלעך. ווען עדוואַרד וואָלט געפאַרן געוואָרן מיט פינף יאָר שפּעטער, וואָלט זיין טאַטע נישט געוועזן דער ייד סידני קאַהן, נאָר דער דייטשער אָפּערני-זינגער, וואָס איז געוועזן איר ערשטער געליבטער. ווייל עדוואַרד איז געוועזן בלאַנד און בלוואויגיק, האָט זי אים אויפּדערצויגן, ווי ער וואָלט טאַקע געוועזן דעם זינגערס זון. אַזעקגענעפּן אים אין אַ פּריוואַטער שולע, אין וועלכער עס זיינען געוועזן נאָר עטלעכע געצייגטע יידישע תלמידים, און אָנגעזאַגט אים, ער זאָל זיך מיט די יידן דאָרטן נישט חברן. האָט דער יינגל מיטן נאָמען קאַהן אויסגעמיטן יעדן פאַרקער מיט זיינע יידישע מיט-שילער ווי אין דער אָנפאַנגשולע אַזוי אויך שפּעטער אין קא-לעדזש.

אָבער דער נאָמען קאַהן? וואָס פאַר אַ פאַרפּלוקטע אָנשי-עקניש! אַ העסלעך געוויקסל אויפן נאַסן, וואָס האָט געשטערט אין האַלטן גלייך דעם קאַפּ און נישט געקאַנט אָפּערירט ווערן. דער „ייד“ סידני קאַהן האָט נישט דערלויבט זיין בן יחיד נישט צו שמדן זיך און נישט אפילו צו בייטן זיין נאָמען.

ווען מאמע און זון האָבן געוואָלט וויסן דעם גרונט פון אזא
גזירה, האָט ער געענטפערט גאנץ פאַרשטעלט און מיסמיש:

„אַט אזוי וועלן מיר ווייטער אָנגיין!“

ווער מיר? וואָס אָנגיין? וואָס הייסט ווייטער?

ער האָט אָפגעזאָגט און פאַרטיקט. אָבער ווען ער האָט עס
אַרויסגעזאָגט, האָט סידני קאָהן, וואָס איז אַליין געוועזן אַ קנאַפער
ייד, געפילט ווייטע, פאַרגאַנגענע דורות און אַ סך קומענדיקע
דורות — אַ גרויסע מאַסע יידישע מענטשן, אַ יידיש פּאָלק, וואָס
האָט נישט אויפגעהערט און וועט נישט אויפהערן צו זיין. עפעס
פּלוצלונג דערפילט און דורכגעלעבט. ער וואָלט עס נישט גע-
קאַנט דערקלערן, האָט ער טאַסע נישט דערקלערט.

וואָלט אפשר עדוואַרד קאָהן נישט געפּאָלגט דעם טאַטן,
וועמען ער האָט אין אַ סך זאַכן נישט געפּאָלגט און פאַר וועמען
ער האָט געהאַט ווייניק דרך ארץ. אָבער נישט פּאָלגן דעם טאַטן,
אַט „דעם פאַרפּלוצטן שמוציקן ייד“ אין דעם פרט, איז געוועזן
אַ סכנה. אין דעם מאַמענט, ווען ער וואָלט דאָס געטאָן, וואָלט
ער געדאַרפט פאַרלאָזן דעם טאַטנס הויז, ווי ער שטייט און גייט.
דאָס האָט זיך נישט געלוינט. איז ער געבליבן ביים נאָמען און
כלומרשט ביים יידישן גלויבן, פון וועלכן ער האָט די קלענסטע
אַנונג נישט געהאַט.

אָבער דעם טאַטנס הויז האָט ער דאָך פאַרלאָזן. כל זמן ער
האָט געטראָגן דעם יידישן נאָמען, האָט ער געטיילט דעם טאַטנס
עשירות, איז ער געוועזן אַ מיטגליד פון דער פירמע, געקראָגן
אַ גרויס געהאַלט פאַר וואָס ווייניקער מישן זיך אין געשעפט
און געקאַנט דערלויבן זיך צו האָבן אַן אייגענע לוקסוסדיקע
פּחור-דירה. קיין איין פרעמדער יידישער פּוס איז נישט אַריבער-
געטראָטן זיין שוועל, דערפאַר שוין אַלץ, וואָס צווישן זיינע
פריינט איז נישט געוועזן קיין איין ייד. די יידן פון זיין קרייז
זיינען געוועזן פונקט אזוי יידן-פרעמד און יידן-פיינטלעך אזוי ווי
ער, און דאָך האָט זיך עדוואַרד קאָהן נישט געחברט מיט זיי.
ער האָט געוואָלט זיין יידן-ריין. זיינע „אַרישע“ פריינט זאָלן

באַשיצט זיין פון דער געפאַר צו טרעפן זיך אין זיין דירה אפילו צופעליק מיט נאָך אַ ייד.

ער האָט איינגעפאַסט זיין לעבן אזוי, אז מען זאָל אים דעם קאָהן אינגאַנצן פאַרגעסן. מיט קעשענעם אָנגעפאַסטע מיט געלט, איז עס פאַרהעלטנישמעסיק געוועזן לייכט, און ווייל עס האָט זיך געלוינט, האָבן זיינע אַרישע פריינט אַראָפּגעשלונגען דעם קאָהן. ער איז פאַר זיי געוועזן עדי און ער. זיי פלעגן אים פאַרשטעלן: „דאָס איז עדי“... „ווערט באַקאַנט מיט עדין“... „מין פריינט עדי“... דעם קאָהן קיינמאַל נישט אַרויפגעבראַכט אויף די ליפּן. נישט, ווען ער איז פאַרגעשטעלט געוואָרן.

ער האָט זיך קיינמאַל נישט באַליידיקט, וואָס זיינע פריינט האָבן אויסגעלאָזן דעם קאָהן. ער האָט נאָר געציטערט, טאָמער וועלן זיי אים אַרויסריידן. מיט עדי האָט זיך געלעבט אזוי גוט אין דער אַרישער געזעלשאַפט. בלאַנד און בלוואויניק און גלייכ־נאָזיק, שוין און רייך. אַ גלייכער מיט גלייכע.

נאָר ווען אימיצער האָט געוואָלט שטאַרק וויסן, וואָס איז עס פאַר אַן עדי, וואָס איז אים פאַרגעשטעלט געוואָרן, איז אים צוגעשעפטשעט געוואָרן דער נאָמען קאָהן—צוגעשעפטשעט געוואָרן, אַ מאָל שנעל, קוים אַרויסנערעדט, ווי דער קאָהן איז נישט וויכ־טיק און מאַכט נישט אויס, און אַמאָל טאַקע מיט באַטאָנונג, מיט אַ ביסל גיפּט און שטעכיקייט, מיט דער פרייד פון קאָנען שעדיקן און אַפּטאָן עדין אַ שפּיצל.

און כמעט שטענדיק, ווען עס האָט זיך באַוווּזן אין דער געזעלשאַפט פון זיינע פריינט אַ שיינע מיידל, איז ער פאַרגע־שטעלט געוואָרן „מר. קאָהן“ — עדי האָט זיך געפילט בשעת מעשה, ווי עטוואָס זייער אומאַנגענעמעס וואָלט אים באַרירט, ווי אַן אייזקאַלטע האַנט וואָלט זיך אַרויפגעלייגט אויף אים. און דער נאָמען איז אַרויסגעזאָגט געוואָרן קאַלט און האַרט — עדי האָט געמוזט צוזאַמענבייסן זיינע ציינער. אַ סעקונדע נאָר. ער איז קיינמאַל נישט ברוגז געוואָרן. ער האָט פאַרשטאַנען זיינע פריינט. „דעם איט!“ ער וואָלט נישט בעסער געוועזן!

דאָס איז אַ וואַנט אויפגעשטעלט געוואָרן צווישן אים און

דער „שיינהייט“, א מחיצה, א שטער. דאָס האָבן זיך די „ממזרים“ געווערט קעגן אים, דעם שענערן און רייכערן. דער נאָמען קאָהן איז געוועזן זייער זעלבסטשויז. דער וועג צו דער מיידל איז אים געמאכט געוואָרן שווערער. אָבער פֿלויז שווערער. און טייערער. פֿאַלד האָט די אַרישע שיינהייט געדענקט נאָר עדי און פֿאַרגעסן קאָהן.

2

איז געוועזן אַ פֿאַל אין די „הויכע פענצטער“ פֿון ניו יאָרק. אַ גלענצנדער פֿאַל, נאָר אַ ביסל פֿאַטונקלט פֿון עטלעכע יידן און יידישקעס, וועמען די הויכע געזעלשאַפט האָט געדיקט פֿאַרגעסן זייער יידישקייט. עדי איז אויך געוועזן איינער פֿון די „טאַלענטיטע“, אַריינגעשמוגלטע יידן. אָבער ער האָט זיך ניט געפֿילט אַריינגעשמוגלט און אַרומבאוועגט זיך פֿריי, מיט אויפֿ-געהויבענעם קאָפּ און שטאַלצן גאַנג, ווי איינער וואָס באלאנגט. געטאַנצט, געטרונקען, אַפֿילו אָנגעפֿירט מיט אַ רעדל, געהאַט גאַנצליפֿער און באַוואַנדערער.

אין זאַל האָט אויפֿגעהעלט אַ יונגע שיינהייט, צוגעצויגן אַלע אויגן.

„ווער איז זי?“ האָט עדי געפרעגט ביי זיינע באַגלייטער.

זיי האָבן אים אָנגערופן איר נאָמען.

„איר קענט זי?“

ניין. קיינער פֿון זיינע באַגלייטער איז נישט געוועזן פֿאַ-

קאַנט מיט איר.

„איך וויל איר פֿאַרגעשטעלט ווערן.“

„בעסער וויל עס נישט,“ האָט איינער אַ זאָג געמאָן.

„פֿאַרוואָס?“

„אַ!...“

„וואָס איז עס?“

„איך האָס עס דיר צו זאָגן.“

„וואָס אַזוינס?“

„אין איר הויז טאָר מען נישט דערמאָנען קיין יידישן נאָך מען.“

מיין נאָמען איז עדי!״ האָט עדי שאַרף אָפגעשניטן. נישט געוואָלט מער גאָרנישט הערן.

און אַט טאַנצט זי, און איר קאוואַליער איז דושימי, זיי נער אַ בוזים־פריינט. גוט. ער האָט זיי נישט אָפגעלאָזן פון די אויגן. דער טאַנץ האָט אויפגעהערט, און דושימי מיט דער שיינהייט זיינען געבליבן שטיין אין אַנדער עק זאָל. עדי איז אוועק אַהין. שטאַלץ, זעלבסטבאַוואוסט, אָן דער קלענסטער שפור פון קאָהן, די אויגן אָנגעשטעלט אויף איר.

נישט ווייט פון איר איז ער פאַרהאַלטן געוואָרן אָדער — געלאָזן זיך פאַרהאַלטן. זי האָט אים דערזען און די אויגן נישט אַראָפגענומען. איז זאָל זי קוקן, זאָל זי זיך אָנטוקן. לעבן איר — דושימי און נאָך אַ פאָר יונגעלייט. זיי ריידן צו איר, זי רעדט צו זיי, און קוקט דער עיקר אויף אים. און ער האָט גערעדט מיט זיינע פאַרהאַלטער און געקוקט צוריק צו איר מיט אַ בליק, וואָס האָט אים אַמבעסטן געקליידט.

האָט זי דאָס נישט איצטער אַריבערגעשמיכלט צו אים? האָט זי נישט איצטער אַריבערגעשיקט צו אים איר קורצן אויפ־לאַך? אירע בליקן זיינען געוואָרן איינלאַדונג.

און אַט קוקט זי אויף אים און זאָגט עפעס צו די, וואָס אַרום איר. אירע אויגן זאָגן אים, אַז דאָס רעדט זי וועגן אים. זי מאַכט אויבמערקזאַם אויף אים. קעפּ הייבן זיך אָן צו דרייען אין זיין זייט, אויגן אַנטדעקן אים. אויך דושימים אויגן. איצט טער וועט ער צוגיין. דער ענטפער דאַרף איר געגעבן ווערן פאַר אים אין די אויגן.

ער האָט פאַרענדיקט זיין געשפרעך מיט זיינע פאַרהאַלטער, האָט זיך אַנטשוילדיקט און איז אוועק צו איר.

אַבער דושימי האָט איר שוין צוגעשעפטשעט:

„עדי קאָהן פון דער פירמע אייזיק קאָהן און זון.“

זי האָט זיך אַ צאַפּל געטאַן. איר געזיכט האָט זיך פאַר־פינצטערט. אין אירע אויגן האָט אויפגעפלאַקערט דאָס שוואַרצע

פייער פון האס און פאראכטונג. ווען עדי איז צוגעקומען, איז ער באגענגט געוואָרן מיט שטרענגער שטייפקייט. אַ וואַנט איז אויפגעשטעלט געוואָרן. די געמאָוואַנט. אַלע קעפּ האָבן זיך אָפּ געדרייט, אַלע אויגן האָבן זיך אָפּגעווענדט. אויך דזשימי האָט זיך נישט אומגעקוקט אויף אים. עדין איז קאַלט געוואָרן, אָבער ווייל ער איז שוין צוגעקומען, האָט ער אַרויפגעלייגט זיין האַנט אויף דזשימין.

דזשימי האָט זיך אומגעקוקט, געמאַכט זיך איבערראַשט און צובעזיש אַרויסגערעדט:

„אַ, עדי!“

ער איז אַרויס פון קרייז, אָפּגעפירט עדין עטלעכע טריט און אַרויסגעשעפטשעט:

„וועסט מיר אַנטשולדיקן, וואָס איך האָב דיך נישט פאַר געשטעלט... וואָס האָסטו מיר געוואַלט זאָגן?“

אין עדין האָט אויפגעקאַכט, אָבער ער האָט קיין וואָרט נישט געזאָגט און איז אַוועק. ער האָט זיך נישט אומגעקערט צו די, וואָס האָבן אים פריער געוואָרנט, אפילו נישט אַ קוס געטאָן אין זייער זייט. ער איז געוועזן זיכער. אַז זיי האָבן געזען, וואָס עס איז פאַרגעקומען. ער האָט פאַרלאָזן דעם באל, געדריקט די ציינער, געמאַכט האַרטע פויסטן, די אויגן אָנגעצונדן אין בייז-קייט, די פאַקן האָבן אים געברענט פאַר כעס.

אויף וועמען? דאָס איז אים נישט געוועזן קלאָר. אַן אַלץ און אַלעמען פאַרשלינגענדיקער כעס. אָבער באלד האָט זיך עס אַרויסגעשיילט, איז געוואָרן קלאָר. ווען ער וואַלט אָבער נישט געהייסן קאָהן?!

ער איז איר געפעלן געוואָרן. זי האָט אים גערופן מיט די אויגן, געוואַרט אויף אים. און ווי האָט ער עס געוואַלט זיין לעבן איר! ווי האָט עס אים געצויגן צו איר! האָט זיך דער קאָהן אַריינגעמישט! קאַליע געמאַכט, אויפגעשטעלט אַ וואַנט! ער האָט גאָך קיינמאָל אַזוי דעם קאָהן נישט געהאַסט, קיינ-מאָל אַזוי נישט אין כעס געווען אויף אים. אויף אים און אויף אַלע יידן. ער וואַלט זיי געקאַנט אָפּווישן פון דער ערד. וואָס

האַבן זיי זיך אָנגעזעצט אויף אים? ! וואָס ווילן זיי פון אים? !
 וואָס פאַרביטערן זיי אים דאָס לעבן? !
 ביי זיך אין דער דירה האָט ער געהייצט דעם כעס מיט
 איין גלעזל קאַניאַק נאָך אַ צווייטן. געטראַכט, אז ער מוז עפעס
 טאָן. יאָ, ער וועט זיך מאַרגן נאָך אַמאָל דורכריידן מיט דעם
 אַלטן ייד! אַ סוף מוז עס נעמען!
 ער האָט עס אויף מאַרגן דערציילט דעם „אַלטן ייד“, דער-
 ציילט עס מיט האַרץ, דראַמאַטיש. זע, צו וואָס דיין נאָמען קאָהן
 האָט געבראַכט! און פאַרוואָס? צו וואָס?
 אָבער די מעשה, קענטיק, האָט אויף דעם אַלטן ייד קיין
 איינדרוק נישט געמאַכט. ער האָט זי רואיק אויסגעהערט, און
 ווען דער זון האָט זיך אויסגעשטורעמט, האָט ער קאַלטבלוטסיק
 אַרויסגערעדט:

„האַסט ווייניק אַנדערע שיינהייטן?“

עדי האָט געוואָלט ווידער אויפשטורעמען און פלוצלונג
 דערפילט זיך אָפגעקילט. די חניפה און דער באַוואַנדערונגס-
 טאָן, מיט וועלכן דער טאַטע האָט זי אַרויסגעזאָגט, האָבן אים
 געקיצלט. שיר האָט זיך נישט באַוווּזן אַ שמויכל אויף זיינע ליפן.

3

אָבער שפעטער איינמאָל...

עדי האָט געהאַט צוויי רייטפערר, פראַכטיגות, שיינהייטן
 איינס אין איינעם. זיי זיינען געוועזן זיין שטאַלץ און זיין ליב-
 שאַפט. ער האָט זיי אַרומגערינגלט מיט לוקסוס, נישט געזשאַ-
 לעוועט אויף זיי קיין הוצאות. אַפילו דער אַלטער קאָהן האָט
 מיט זיי שטאַלצירט און געגעבן צושטייער אויף זייער אויס-
 האַלט.

מאַכט זיך איינמאָל אין אַ זומער, אז ער איז אַוועק רייטנדיק
 ווייט ערגעץ אין אַ געגנט אין דעם שטאַט מעין, ער און זיין שוואַרץ-
 צער ביייריטער. געריטן, ביז עס איז געוואָרן שפעט פאַרנאַכט, און
 ער האָט באַשלאָסן אויפצוזוכן אַ האָטעל און איבערנעכטיקן. די

געגנט איז אים געוועזן פרעמד, און ער האָט די האָטעלן נישט געקענט. איז ער אַליין וואָלט זיך דערלויבט איבערצונעכטיקן אין וואָס עס איז פאַר אַ האָטעל, אָבער ער האָט זיך עס נישט געקאָנט דערלויבן מיט זיינע פּערד. ער וועט זיי נישט לאָזן איבערנעכטיקן אין וואָס עס איז פאַר אַ שטאַל אונטער וואָס עס איז פאַר אַ באַהאַנדלונג. מוז דער האָטעל זיין אַן ערשטקלאַסישער. אזא האָטעל וועט האָבן אַן ערשטקלאַסישע שטאַל, און די באַהאַנדלונג אין דער שטאַל וועט געוויס זיין אַ קעניגלעכע.

זיין שוואַצער בירייטער האָט זיך געכאַפט. יא, פאַראַן דאָ נישט ווייט אַן ערשטקלאַסישער האָטעל, און דער האָטעל האָט אַ פּראַכטפולע שטאַל, און ער איז זיכער, אז די פּערד וועלן דאָרטן האָבן אַ קעניגלעכע באַהאַנדלונג.

זיינען זיי אַוועקגעריטן אַהין. פּוננױטן שוין האָט די פּראַכט־געבידע פּון דעם האָטעל־פּאַלאַץ פאַרשפּראַכן אַלע באַקוועמ־לעכטיקן. און לוקסוסן. אָבער ביים אַריינפאַר אין דעם פאַרק, אין וועלכן דער האָטעל איז געשטאַנען, האָט ער נאָכגעפּרעגט ביים טויערהיטער, צו איז דאָ פאַראַן אַ שטאַל פאַר פּערד, און איז קודם־כלל צוגעריטן אַ קוק צו טאָן אויף איר. זי האָט אים פּולשטענדיק צופּרידגעשטעלט, אויך די פּערדקנעכט זיינען אים געפּעלן געוועזן. גוט. זיינע פּערד וועלן זיך דאָ פּילן, ווי ביי זיך אין דער היים.

איצטער איז ער שטאַלץ צוגעריטן צום טרעפ־אַריינגאַנג פּון דעם האָטעל. די געסט, וואָס זיינען געזעסן אויף דער גרויסער וועראַנדע, האָבן אָנגעשטעלט אויף די פּערד אַנטציקטע בליקן. איינער איז געוועזן אַזוי אַנטציקט, אז ער האָט אַרויסגערופן איר מיצן, וואָס איז געוועזן אין פּאַיעי פּון האָטעל, און באַלד איז די פּאַיעי אויסגעליידיקט געוואָרן. אַלע זיינען אַרויס אויף דער וועראַנדע צו באַוואונדערן די פּערד. אָבער אויך זיער באַלעפּאַס, וואָס האָט אויסגעזען גאַנץ באַצויבערנדיק אין זיין רייט־אַנצונג. די פּרויען האָבן טאַקע געקוקט מער אויף אים ווי אויף די פּערד. ער איז פּרויען איבערגעגעבן די פּערד צו זיין שוואַרצן בירייטער, אַ וויילע אָנגעקוקט זיי מיט באַוואונדערונג און ליבשאַפט, אָנגע־

גלעט זיי, עפעס איבערנערעדט מיט דעם ביירייטער — נישט גע-
 איילט זיך אריינצוגיין אין האַטעל. עס האָט אים געקיצלט די
 אלגעמיינע דאָפּלטע באַוואַנדערונג.

ענדלעך איז ער אַרויף אויף די טרעפּ. מיט דער האַלטונג
 פון אַ באַוואַנדערטן העלד. ביים דעסק האָט מען אים אויפגע-
 נומען מיט גרויסן דרך ארץ, געמאַכט אַ פּאַר קאָמפּלימענטן די
 פּערד, און ער האָט טאַקע צוערשט באַשפּראַכן זייער קעסט און
 קוואַרטיר, דערנאָך וועגן אַ צימער פאַר זיך און אַ צימער פאַר זיין
 שוואַרצן ביירייטער.

מען האָט אים אונטערנערקט אַ באַדרוקטן צעטל: נאָמען,
 גאַס, שטאָרט און שטאַט, און אַריינגעגעבן אים אין האַנט אַ
 פּאַנטענפּען. ער האָט אַרויפגעשריבן נאָמען, גאַס, שטאָרט און
 שטאַט. דער קלערס האָט נאָכגעקוקט זיין שרייבנדיקער האַנט.
 עדי האָט געהאַט אַ ספּעציעלע אונטערשריפט. עדוואַרד איז
 געוועזן צונויפגעגאַסן מיט קאַהן. אָבער עדוואַרד איז געוועזן
 קלאַר און דייטלעך און קאַהן איז געוועזן פּאַרצוקט און פּאַרדרייט.
 דער קלערס האָט נישט געקאָנט דערקענען דעם צווייטן נאָמען.
 ער האָט גענומען דעם צעטל אין האַנט אַריין, פּאַרטיפּט זיך אין
 דער אונטערשריפט, נישט געוועזן נאַנץ זיכער.

„אַנטשולדיקט, האָט ער זיך געווענדט צו עדין. „עדוואַרד...
 ע...?"

„קאַהן, האָט עדי קוים צו הערן אַרויסגעוואָרפן פון צווישן
 די ציינער.

„קאַהן, האָט דער קלערס איבערגעהזרט און גלייך צוגע-
 געבן: „עס טוט מיר לייד, מיר האָבן נישט קיין צימער.“
 „וואָס איז? וואָס פּלוצים?“ האָט עדי זיך געחידושט.
 „מיר נעמען נישט אַריין קיין יידן,“ האָט דער קלערס אָפּ-
 געענטפּערט מיט אַ טאָן פון רשעות.

אַ פּלוצימדיקער סינזשאַל-שטאַך וואָלט עדין נישט אַזוי
 אויפגעטרייסלט. ער האָט זיך פאַרשעמט, בנגבּה אַרומגעקוקט,
 צו האָט נישט אימצינער געהערט זיין בזיון, און פּאַרלאַרן נאָכ-
 געקוקט די באַוועגונגען פון דעם קלערס, וועלכער האָט אַראָפּגע-

נומען דעם רעסיווער פון דעם הויז-טעלעפאן און אימיצן אָנגע-
זאָנט צוצוברענגען צום הויפט-אַרײַנגאַנג די ביידע ערשט-אַרײַנ-
געבראַכטע פּערד. עדי האָט זיך אָנגעצונדן.

„פאַרוואָס דאָס? !“ האָט ער אויפגערעגט אַרויסגעבייזערט.
„די פּערד זײַנען נישט קײן יידן!“

„אַבער מיר וועלן זיי מוזן פאַרשרײַבן אויף אייער נאָמען,“
האַט דער קלערק האַרט אָפּגעענטפּערט, און דערביי לאַנגזאַם צו-
ריסן דאָס צעמל, אויף וועלכן עדי האָט אויפגעשריבן זײַן נאָמען
און אַדרעס.

עדי האָט געביסן די ליפּן, אַבער ער האָט באַשלאָסן צו בעטן
פאַר זײַנע פּערד. זיי טאָרן נישט לײַדן פון זײַן אומגליק און
שאַנד.

„גיט נאָר אַ קוק,“ האָט ער אָנגעהויבן. „איך וועל צאָלן
יעדן פּרײַז... די פּערד דאַרפן נישט לײַדן... וואו קאָן איך זיי אונט-
טערברענגען? .... זיי זײַנען געוויינט צו לוקסוס... איך קאָן זיי
נישט לאָזן איבערנעכטיקן אין עפעס אַ לאָך...“

דער קלערק האָט מיטגעפילט מיט די פּערד. שוין בײַ עדים
ערשטע ווערטער האָט ער אָנגעהויבן צו טראַכטן, וואָס טוט מען
דאָ עפעס צוליב די פּערד. ער האָט זיך דערטראַכט און איבערגע-
ריסן עדים האַרציקע בקשות מיט דעם פאַרשלאָג:

„פאַרשרײַבט זיי אויפן נאָמען פון אייער בײַרייטער.“
עדי איז רויט געוואָרן אין געזיכט. זײַנע ליפּן האָבן געצוקט,
די אויגן האָבן געשרפעט. ער האָט געפילט, ווי אַרײַנצופאַרן מיטן
קולאַק דעם קלערק אין מאַרדע אַרײַן. אַבער ער האָט זיך אויס-
געדרייט און מיט שנעלע טריט אַרויסגעאַײַלט פון האַטעל. דרויסן
האַט דער שוואַרצער שוין געוואַרט אויף אים מיט די פּערד.
„וואָס איז געשען? “ האָט ער געפּרעגט.

אַבער עדי האָט זיך אַרויפגעוואָרפן אויף זײַן פּערד און
איז אַוועקגעריטן, קײן וואָרט ניט אַרויסגערעדט. דער נענער איז
געריטן הינטער אים, גאַנץ נשתומם. ער האָט נאָך קײן מאָל
נישט געזען זײַן באַלעבאַס אַזוי אויפגערעגט און אין כּעס. וואָס
האַט דאַרטן געקאָנט געשען?

אין עדין האָט געפרענט אַ העלישער כעס. אויף אַלץ און אַלעמען, אויף דער גאַנצער וועלט. אַ גאַנצע שרפה. אָבער די פייערן האָבן זיך אָנגעהויבן אויסצולעשן, ביז עס איז געבליבן נאָר איין פייער. קאָהן! קאָהן! קאָהן! האָט עס געשריען אין אים מיט רציחה.

ער האָט נישט געקאָנט זיין אין כעס אויף דעם קלערק, אויף דער פירערשאַפט פון דעם האָטעל. זיי האָבן געהאַנדלט, ווי זיי האָבן געדאַרפט. ווען ער האָט אַ האָטעל, וואָלט ער אויך קיין יידן נישט אַרײַנגעלאָזט, ווי ער לאָזט זיי איצטער נישט אַריבער איבער זיין שוועל. דאַרף ער דווקא הייסן קאָהן! דאָס מוז נעמען אַ סוף! זיין ווייניקער ווי זיין שוואַרצער בירויטער! באַה! פאַרדאַמטער קאָהן! פּוּי!

ניין, איצטער וועט נעמען אַ סוף! זאָל דאָרטן דער אַלטער ייד טאָן, וואָס ער וויל! זאָל ער אים אָפּשניידן פון דער ירושה! ער וועט לעבן ווייניקער רייך, ער וועט אַפילו לעבן אַרעם, אָבער דערפאַר וועט ער זיין פריי פון דעם פאַסקודנעם, העמלעכן, שרעקלעכן יידן־געוויקסל!
קאָהן! ייד! פּוּי!

זיינע פערד האָבן געמוזט איבערנעכטיקן אין גאָר נישט קיין געהויבענער שטאַל אין געזעלשאַפט פון זייער מינדערווערטיקע פערד. אָבער מער וועט עס נישט געשען.
און טאַקע. אויף די האָטעל־צעמלעך האָט ער גאָר באַלד אָנגעהויבן אַרײַנצושרייבן נישט מער פאַרצוקט און פאַרררייט גאָר קלאָר און דייטלעך עדוואָרד קאָלעט.

געשען איז עס נאָך אַ קורצער אונטערריידונג מיט דעם „אַלטן ייד“. דער אַלטער ייד האָט אויסגעהערט מיט פאַרקלעמטן האַרץ, ווי די פערד זיינען באַליידיקט געוואָרן. ער איז געבליבן זיצן גאַנץ נידערשלאָגן און פאַרביטערט. נישט געוואוסט, וואָס צו זאָגן זיין זון. ווען דער זון האָט קאַטענאַריש דערקלערט, אַז איצטער וועט ער גאַנץ באַשטימט בייטן זיין נאָמען, האָט ער נישט געזאָגט ניין.

דעם נאָמען קאָלעט האָט ער אָנגענומען לכבוד דעם גלח,

וואָס האָט אים געבראַכט די באַפֿרייאַונג פֿון דעם אָנגעבאָרענעם
פֿלעק. אָבער שפּעטער האָט ער זיך נישט אויפֿגעהערט צו יאָדען.
ער האָט זיך געכאַפּט, אַז דער צופֿאַל האָט אים דאָ אָפּגעטאָן אַ
שפּיצל און פֿאַראַייביקט אים מיט אַ נאָמען, וואָס קלינגט ווי אַ
צוזאַמענגעצונג פֿון קאַהן און לעווין. ווי אויף צו אַהכעים עפעס!

דער כח פון א ניגון

חיים גרינבערג א מתנה.

א שמאלער שאָסי, וואָס האָט זיך געצויגן פון ווייט אַרויס אין ווייט אַרײַן, פאַרביי פּעלדער און דורך וועלדער, אויפגעמענדיק אין זײַן מהלך וועגן און שטענן, וואָס זײַנען אָנגעקומען פון ערגעץ-וואו, געפליבן בײַ אים שטײַן אָדער אַריבערגעכאַפט זיך אַריבער אים און געגאַנגען ווייטער ערגעץ-וואוהײַן. הויך איבער אים האָט זיך אַ נאַכמיטאַגזון פאַרבויען צו מערב צו און משופּעדיק געגאַסן אויף אים אירע שמראַלן, און אונטן איבער אים, הײבנדיק זיך צום הימל, האָט זיך געטראָגן אַ פּרײלעכער ניגון :

טאַטערי-טאַטערי-טאַטערי-טאַם ! פּײַם-פּאַם-פּאַם, פּײַם פּאַם פּאַם ! טאַטע-טאַטע-זיסער !

פּרײלעכע יידן זײַנען געגאַנגען איבער אים. אַ לוסטיקע חברותא. אַ גאַנצער מנין. אַלטע, מיטלעריקע און אויך יונגע. לאַנגע גרויע בערד, לאַנגע שוואַרצע און רויטע, און אויך קלײַנע בערדעלעך, קוים אַרויסגעשפּראַצטע. אַ פּאָר יידן האָבן הויך אַרויסגעשטעקט איבער די קעפּ פון די אַנדערע, אײנער גאַנץ פון הינטן איז געוועזן ווי אַ נאַכשפּרינגענדיק פּינטעלע. אַלע אין שבתדיקע פּגדים, אין לײַוסטריין און אין געוואַנט, די הויזן אין לאַנגע זאַקן אָדער איבער די שטיוול, אין קאַפּעלשן און קאַשקעטן, אָבער אַלע מיט אַרויסשטעקנדיקע אַרבע פּנפותן און אַרומפּלײַענדיקע ציצית.

יום-טובדיקע יידן, כאַטש עס איז גאָר קײַן יום-טוב נישט געוועזן. זײ האָבן געטראָגן דעם יום-טוב אין זיך, ווייל זײ זײַנען געגאַנגען פון אַ שמחה פון אַ מצווה.

ביים־באם ביים־באם־באם־באם, טאטע, טאטע זיסער!
 א געזאנג מיט שלעכטע שטימען. נאָר נאָט ברויכט ניט
 די שטימען, ער ברויכט דאָס האַרץ, און דער געזאנג איז געוועזן
 א האַרציק דורכריידן זיך מיט נאָט.
 אָבער עס איז אויך געלעגן טאנץ אין דעם ניגון.

אי־איאיאי איאי איאי!

און זיי האָבן טאקע געטאנצט. געגאנגען און געטאנצט.
 צוגעפאטשט זיך מיט די הענט. יעדער איינער האָט זיך פאַראויס־
 באַוועגט מיט טאנץ. אויפגעהויבן דעם סיורטוק פון הינטן,
 געגאנגען און געטענצלט. אָבער אז זיי זיינען אַריינגעקומען
 צווישן בוימער, האָבן זיי פאַרלייגט האַנט אויף אַסל און טאקע
 דורכגעטאנצט זיך אין אַ ראָד, און פאַלעס און פאות זיינען גע־
 פלויגן.

טאטע־טאטע־רי־טאטע־רי־טאם! ביים־באם־באם, ביים־באם־

באם! טאטע־טאטע־זיסער!

אויף אַ זייטנוועג, וואָס האָט זיך געענדיקט ביים שאַסיי,
 איז געגאנגען אַן איינזאָמער פויער. אַ מאַן אין די דרייסיקער
 מיט אַ בלאָנדן בערדל, מיטל־וואַקסיק. פונווייטן האָט ער שוין
 געהערט דעם פריילעכן ניגון און געזען טאַנצנדיקע געשטאַלטן,
 איז ער געגאנגען און געקוקט אויף זיי, געקוקט נאָך לינסס, פונ־
 וואַנען זיי זיינען אָנגעקומען, די אויגן נישט אַראָפגענומען.
 ער האָט פאַלד דערקענט, אז דאָס זיינען יידן, אָבער ער איז נאָך
 געוועזן פאַרנומען מיט זיינע אייגענע געדאַנקען וועגן דער וויכ־
 טיקער אָנגעלעגנהייט, וועלכע האָט געפירט אים דאָ אויפן וועג,
 און ער האָט זיך נאָך נישט אָפגעגעבן מיט די טאַנצנדיקע יידן.
 געחידושט זיך אַ ביסל, אָבער געפליבן גלייכנילטיק.

די געשטאַלטן זיינען צוגעקומען נעענטער, זייערע באַווע־
 גונגען זיינען געוואָרן קענטיקער, זייער געזאנג איז געוואָרן
 שטאַרקער. ער האָט זיי אָנגעקוקט מער פאַרחידושט, די געדאַנ־
 קען וועגן זיין אייגענער אָנגעלעגנהייט זיינען געפליבן שטיין
 — ער האָט נאָר פאַרגעסן, אז ער האָט וועגן וואָס געטראַכט.

ער האָט פאַרלאַנגזאַמט זיין גאַנג, נישט געקוקט אונטער די פיס, די אויגן אָנגעשטעלט נאָר אויף די פריילעכע יידן.

האָבן זיי אים געזען? האָבן זיי אים באַמערקט? זיי האָבן דאַכט זיך נישט געקוקט נישט רעכטס און נישט לינקס, אָפט גע- גלאַצט די אויגן צום הימל, און ווען זיי האָבן געקוקט פאַר זיך האָבן זיי געקוקט אין אַ ווייטקייט, וואָס איז נישט געוועזן פון דער וועלט.

אָבער אויב זיי האָבן אים באַמערקט, האָבן זיי זיך נישט אויסגעמאַכט פון אים. גלייך ווי זיי וואָלטן אים גאָר נישט גע- זען. זיי האָבן נישט געענדערט זייער טאַנץ-גאַנג, נישט מפסיק געוועזן אין זייער ניגון, נישט אַרונטערגעלאָזט דעם מאָן.

ווען ער איז צוגעקומען צו דעם פונקט, וואו זיין וועג האָט זיך געענדיקט אין דעם שאַסיי, האָבן זיי פאַרבייגעטאַנצט פאַר- ביי אים. אויך יעמאָלט נישט באַמערקט אָדער נישט אויסגע- מאַכט זיך פון אים.

האָט זיך אָבער געמאַכט אזוי, אַז זיי זיינען געגאַנגען דעם וועג, וועלכן ער האָט געדאַרפט גיין. זיי פאַראויס, און ער הינטער זיי. און ווייל זיי האָבן קיינעם נישט געזען אין דער ווייטקייט פאַר זיך, פאַר וועמען זיי וואָלטן געדאַרפט אָפטרעטן דעם וועג, האָבן זיי זיך צושפרייט איבער דער גאַנצער ברייט פון דעם שאַסיי. איין ברויטע טאַנצנדיקע שורה, מיט אַ צוויי-דריי נאָכ- שלעפער, וועלכע האָבן קיין פלאַץ נישט געפונען אין דער שורה אָדער זיינען געוועזן לאַנגזאַמערע גייער, נאָכשפרינגער און נאָכ- טאַנצער.

און דער פויער הינטער זיי. צוערשט געקוקט פאַראינטע- רעסירט אויף די רוקנס און באַוועגונגען פון די אונטערלאַטאַנצ- דיקע יידן. דערנאָך איז דער פאַראינטערעסירטער בליק ביס- לעכווייז אַריבער אין פאַראַכטלעכקייט: „אידעליוקעס!“ און באַלד אָנגעצונדן זיך מיט כעס.

דער פויער האָט זיך געכאַפט, אַז די יידן האָבן זיך צו- שפרייט אזוי נאָר באַלעבאַטישדיק און פאַרשטעלן אים דעם וועג. ער האָט נישט פאַרשנעלערט זיינע טריט אַריבערצויאָגן

זיי, נאָר איז גענאָנגען לאַנגזאַם ווי פּריער און אַרײַנגעאַרבעט זיך אין אַלץ מער אָנשטײַגנדיקער בײַזקײט.
 „זשידעס! טײוולשער אָפּשטאַם! ווי זײ האָבן זיך צור-
 יושעט!“

און וואָס ער האָט געטראַכט, האָט ער אויך אַרויסגערעדט.
 אַרויסגעבײַזערט, אַרויסגעשפּײט.
 „זשידעס פאַרשױוע! טײוולשער אָפּשטאַם! געזינדל שמור-
 ציקע!“

זײ האָבן אים נישט געקאָנט הערן. זײ האָבן געזונגען צו
 הויך. הײנט נײ און שרײ זײ אַרײַבער! אַם ליבסטן וואָלט
 ער זײ פאַרפּאָרן מיט זײַן שטײוול אין די הינטערנס! ... אַס
 דער קלײנער אידליק פון הינטן בעט זיך פשוט, ער זאָל אים
 אַ גוטן בריק טאָן. אָבער נײ הײב זיך אָן אײנער קעגן צען אויף
 אַן אײנזאַמען וועג דורך וואַלד און פעלד.
 דאָך — ער האָט דערהעכערט זײַן קול. ער האָט זיך צור-
 שרײען:

„פאַרשױוע זשידעס! האָבן זיך צוײושעט! קײן מפּלה
 נעמט זײ נאָר נישט! וויפּיל מען שלאָגט זײ, אײז זײ אַלץ וײר-
 ניק!“

די יידן האָבן עס געמוזט הערן. ער איז דאָך גענאָנגען
 אַזױ נאָענט הינטער זײ. אָבער זײ האָבן זיך אַפּילו נישט אומגע-
 קומט. זײ האָבן ווײטער געזונגען און ווײטער געטאַנצט, ווי
 זײ וואָלטן נאָרנישט געהערט.

דאָס האָט אים שטאַרק צורײצט. ער האָט פאַרשנעלערט
 זײַן גאַנג, אַ לאָז געמאַן זיך מיט געשרײ און זידלעריי:
 „וואָס'ט איר פאַרכאַפט דעם נאַנצן וועג, פאַרפּלוקטע זשײ-
 דעס! מען קאָן שױן צוליב אײך נישט דורכגיין! ווער צור-
 פאַלן, טײוולשער אָפּשטאַם!“

ער האָט מיט אַ כײוון אַרויפגעשפּרײזט אויף די פּאָר נאָכ-
 שלעפּער, פאַרנאַנדערגעשטופּט זײ רעכטס און לינקס, אַז זײ
 זײנען שײר נישט אומגעפאַלן, און דורכגעשפּרײזט די אָפענע

פאָדערשטע שורה, מיט די עלנבויגנס שטויסנדיק רעכטס און לינקס.

די יידן אָבער — ווי נאָרנישט וואָלט געשען! זיי האָבן ווידער צוזאַמענגערוקט זיך און ווייטער געזונגען זייער ניגון און געגאַנגען און געטענצלט. האָבן זיך אַפילו נישט איינגע-קוקט אין אים. ווער עס האָט געגלאַצט די אויגן צום הימל, ווער עס האָט געקוקט פרום און עניוותריק צו דער ערד אונטער די פיס, און די, וואָס האָבן געקוקט פאַר זיך, האָבן ווייטער געקוקט אין דער ווייטקייט, וואָס איז נישט פון דער וועלט, און דער פויער, וואָס איז איצטער געגאַנגען פאַראוים פאַר זיי, האָט פון זיי די דאָזיקע ווייטקייט נישט פאַרשטעלט.

ער האָט זיך נישט אומגעקוקט אויף זיי. דאָס האָט גע-זאָלט זאָגן, אַז ער האָט זיך גענומען דאָס וועגדעכט, וואָס קומט אים, ווייל ער איילט זיך, און ווער זיינען זיי צו פאַרשטעלן אים דעם וועג! און איצטער האָט ער זיך ווייטער געאיילט, איז גע-גאַנגען מיט גרויסע שנעלע טריט, שנעל דערווייטערט זיך פון די יידן. אָבער עס האָט אים געערנערט, פאַרוואָס די יידן האָבן אים אַזוי אינגאָרירט. נאָרנישט! ווי ער וואָלט זיי נישט פאַר-נאַנדערגעשטופט! ווי ער וואָלט זיי נישט געזירלט און געשאַלטן! אַט, אַ געזינדל!

פאַר ערנערניש האָט ער אָנגעהויבן זיי איבערצוקרימען. פאַר זיך אַליין, נאָכגעגעבן זיך דאָס האַרץ. איבערנעקרימט דעם געזאַנג — מיט אַ מין געלער העסלעכער שטים האָט ער זיך צוגאַרלט: „איאיאיאי טאַטעטאַטיטאַטו!“ און איבערנעקרימט דעם טאַנץ — אויפגעהויבן זיין ראַק פון הינטן, אויסגעשטעלט זיי זיין ברייטן הינטערן, און געשאַלט אים און געדרייט, און געוואָרפן מיט די הענט... אָפגעטאַן זיינס און געגאַנגען ווייטער.

אָבער די גרויסע יידן האָבן גראָד פאַרליינט האַנט אויף אַסל און געלאָזן זיך טאַנצן אין אַ ראַד, און די מיטלזואוסקיסע האָבן צוגעלייגט די הענט און מיטגעטאַנצט, און די קליינע האָבן געטאַנצט אַרום און אַרום, און דער ניגון איז אָנגעשטיגן הע-

כער און שטארקער : טאטערי־טאטערי־טאטערי־טאט! פים־באם־
באם! טאטע־טאטע־זיסער!

דער פויער איז אוועק א שטיק וועג פאָראַויס. גענאָנגען
ווי א זיגער, מיט אויפגעהויבענעם קאָפּ און פעסטע שריט און
געטראָגן אין זיך זידלוערטער און קללות אויף די יידן. אָבער
די יידן האָבן אים אָנגעהויבן צו פעלן. פריער, ווען ער איז גע־
נאָנגען הינטער זיי, איז געוועזן אינטערעסאנטער. איצטער האָט
ער געהאַט פאַר זיך ווייטקייט און פוסטקייט, קוים א פויגל דורכ־
געפלוין. און פריער איז געוועזן אויף וועמען צו קוקן. פריער
אויך האָבן זיינע קללות געהאַט ממשות. זיי האָבן געטראָפּן
אין די רוקנס פון די טאנצנדיקע און זינגנדיקע זשידיוקעס.
איצטער נייען זיי אין דער לופט אַריין, לוינט זיך שוין אפילו
נישט אַרויסצוזאָגן זיי.

ער האָט פאַרלאַנגזאַמט זיינע טריט. זאָל ער כאַטש זיין
געענטער צו די יידלעך און זייער געזאַנג. און ער וועט זיי עפעס
אָפּטאָן. ער וועט אויך זינגען. ער וועט זינגען זיינע לידער און
העכער פאַר זיי. וועט זיי צומישן, אַראָפּשלאָגן פון טאָן.

ער האָט אָנגעהויבן צו זינגען אַן אַלט פּאָלעסליד. צוזונגען
זיך אויף די העכסטע קולות. אומגעקוקט זיך צו הערן אים די
יידן. און באַלד טאַקע אומגעקערט זיך מיטן פנים צו די יידן,
איז גענאָנגען א שטיק אויף הינטן און געזונגען מיט אַלע כוחות.
געשיקט זיין ניגון צום יידישן ניגון, געוואָלט אים מבבל זיין.
אָבער דער יידישע ניגון איז נישט מבבל געוואָרן. איז נאָר
פעסטער געוואָרן, האַרציקער, פרומער, געמותרדיקער.

און עס איז געשען נאָר פאַרקערט : זיין ניגון איז מבבל
געוואָרן. ער האָט זיך געכאַפּט, אַז זייער ניגון איז אַריין אין
אים, אַריינגעזעצט זיך אים אין האַלדז, אויסגעברייטערט זיך
אין זיין זכרון, און אָט וועט ער אים באַלד זינגען. ער האָט זיך
אָפּגעווענדט פון די יידן, איז אוועק פּאָראַויס און געריסן זיך
דעם האַלדז, געוואָלט פאַרשרייען אין זיך דעם יידישן ניגון,
פאַרטויבן אים אין זיך, און — פּלוצלונג אָפּגעהאַקט. ער האָט
דאַכט זיך זיין אייגענעם ניגון פאַרגעסן. פאַר פאַרדראָס און

בייזקייט, האָט ער אָנגעהויבן נאָכצוקרימען דעם יידישן ניגון, צוהייעקט דעם ריטם, פאַרמיאוסט די טענער, פאַרגאווערט די יידישע ווערטער. אָבער ביסלעכווייז האָט די נאָכקרימעניש אָפֿ-געלאָזן, און ער איז לאַנגזאַם געגאַנגען און האָט שטיל פאַר זיך געזונגען דעם יידישן ניגון. ער האָט עס קוים באַמערקט, אָבער ער האָט אָנגעהויבן צוצוגעבן צו זיין געזאַנג דעם יידישן קוועטש — דעם אונטערטאָן פון פרומקייט און האָפענונג און בטחון.

ער האָט איבערגעזונגען איינמאָל און צוויימאָל און דווקא ביים דריטן מאָל פאַרטשעפעט זיך און נישט געקאָנט זינגען ווייטער: פאַרגעסן. ער האָט אָנגעהויבן צו זוכן אין זיך די פאַר-זעצונג, האָט אָנגעהויבן צוריק פון אָנהייב, און ווידער געבליבן שטיין. פאַרגעסן, ווי איימעצער וואָלט עס ביי אים אַרויסגעריסן פון קאָפּ. אָט דאַכט זיך געזונגען, דורכגעזונגען אינגאַנצן, און אָט אויס, אַרויסגעפלוין פון קאָפּ. ער האָט אָנגעבויגן דעם קאָפּ אויף הינטן צו די יידן צו, אָנגענייגט אַן אויער, איז אויך באַלד שטיין געבליבן, בעסער צוגעהערט זיך. די יידן זיינען שוין גע-וועזן גאָר נאָנט, און אָט זינגען זיי דעם ניגון, וואו ער האָט פאַרגעסן. אָ, יאָ! איצטער ווייס ער. ער האָט אויפגעכאַפט די מעלאָדיע, צוזונגען זיך אויפן קול און אָנגעהויבן צו גיין. אָבער איצטער ווען ער האָט זיך צוזונגען אויפן קול, איז דער פריילעכער ניגון אַריין אים אין די פיס און אַרויסגעשיקט טאַנץ-איינלאָדונגען איבערן גאַנצן קערפער. האָט ער געמאַכט עטלע-כע טאַנץ-באוועגונגען, אַ שפּרונג געטאָן אויף די פיס קאָמאַרינסקי-מעסיק.

אָבער טאַנץ וויל געזעלשאַפט, וויל שותפים.

ער האָט זיך אומגעקוקט אויף די יידן. איז שטיין גע-בליבן, האָט זיי אָפּגעוואַרט.

די יידן האָבן אים געזען און נישט געזען. געקוקט איבער אים, פאַרביי אים, דורך אים. ער איז געוועזן פאַר זיי לופט. זיי האָבן געזונגען זייער פריילעכן ניגון, געגאַנגען זייער פריילעכען גאַנג, צוגעפאַטשט מיט די הענט. טאַטעריי-טאַטעריי-

טאם! פים-באם-באם פים-באם-באם! טאטע-טאטע-זיסער! ווען זיי האָבן זיך אויסגעגלייכט מיט אים, האָט ער אַ זאָג געמאָן :
 „און איך קאָן עס שוין אויך זינגען.“

און האָט אָנגעהויבן צו זינגען. טאטע-רי-טאטע-רי-טאטע-רי-טאטע!
 טאם! נישט נאָכגעקרימט, נאָר אמתדיק, אין טאָן און מיטן קוועטש.

די יידן זיינען געוועזן גרייט נישט צו הערן, וואָס ער וועט זיי דאָרטן זאָגן, צו פארהערן זיינע קללות, אויף וועלכע זיי האָבן זיך גערעכט. זיינען זיי פאר זיינע ווערטער נאָך געוועזן פאר-שלאָסן, אָבער זיין זינגען האָט עפעס אַ ריר געמאָן אין זיי, איי-בערראַשט זיי, פארהידושט זיי, פארלאַנגזאמט זייער נאָנג. ער האָט זיך צוגעשטעלט צו זייער פאָדערשטער שורה, אַוועק מיט זיי איין נאָנג, אַריין אין זייער כאָר. טאטע-רי-טאטע-רי-טאטע-רי-טאטע, פים-באם-באם פים-באם-באם! טאטע-טאטע-זיסער!

די יידן האָבן זיך נישט אומגעקוקט אויף אים, אָבער האָבן געהערט זיין שטים, און עס איז נישט געוועזן אין איר קיין חזק, קיין אַפלאַך, נישט דאָס קלענסטע ביסל פייניטשאַפט. און דער מנין יידן האָט געפילט, אַז עפעס אַ מאָדנע זאָך איז געשען, עפעס אַ נס מן השמים, און אין זייער געזאָנג האָט אויפגעקלונג גען גרויסע התפעלות.

טאטע-טאטע-זיסער!

ער האָט איבערגעריסן דאָס זינגען, אַ ווענד געמאָן זיך צו זיין שכן, אַ הויכן מיטליעריקן יידן מיט אַ גרויסער רויטלעכער באָרד:

„און וואָס מיינט עס אָט: טאטע-טאטע-זיסער?“

דער הויכער ייד האָט ווי עפעס דערוואַרט פון אים די פראַג-גע. זי איז דאָך אַ טייל פון דעם נס. און ער האָט אים התפעלותדיק פרום דערקלערט. נאָט, מיינט עס! נאָט! דעם גרויסן נאָט אין הימל!

ער האָט פרום התלהבותדיק געמייטלט מיטן פינגער צום הימל און אונטערגעכאַפט דעם ניגון, צוזונגען זיך מיט די איבעריקע.

דער פויער האָט דערפילט די פרומע התלכות, דערפילט גאָט און די מורא פאר גאָט. ער האָט אַראָנגענומען דאָס היטל און איבערגעצולמט זיך. די יידן, וואָס האָבן באַמערקט זיין האַנט־אויפהייב, האָבן צוגעמאַכט די אויגן, זיי זאָלן נישט זען, ווי ער וועט אויסלייגן אויף זיך דעם שתי וערב. אָבער זיי האָבן גע־פילט זיין פרומקייט, געפילט, אַז דאָס איז נישט מער דער, וואָס האָט זיי פריער באַליידיקט און געשאַלטן. און דער הויכער ייד האָט אַרויפגעלייגט זיין האַנט אויף דעם פויערס פלייצע, און דער פויער האָט אַרויפגעלייגט זיין האַנט אויף דעם יידנס פלייצע, און זייערע שטימען האָבן זיך ענגער צונויפגענאַסן, און ביידע האָבן זיי געמאַכט די גלייכע טאַנץ־פאַווענגונגען.

און אזוי זינגענדיק און טאַנצענדיק זיינען זיי צוגעקומען צו אַן אָרט, וואו אַ זייטנוועגל האָט זיך אַריבערגעכאַפט איבערן שאַסי, און דער פויער האָט אַראָפּגענומען זיין האַנט פון דעם יידנס פלייצע און אַ זאָג געטאָן:

„איך דאַרף רעכטס. און איר וואוהין?“

„מיר — גלייך,“ האָט דער ייד געענטפערט, „מיר גייען אין שטאָט.“

„נו, איז אָט. זייט געזונט!“ האָט דער פויער געזאָגט און געוואָלט אַראָפּנעמען דאָס היטל.

אָבער דער ייד האָט אַרויפגעלייגט זיין האַנט אויף דעם פויערס אַקסל און דעם פויערס האַנט צו זיך אויפן אַקסל, און די אַנדערע יידן האָבן אַרויפגעלייגט אַ יעדער זיין האַנט, און דער געזאַנג איז אָנגעשטיגן, און עס איז אַוועק אַ התלכות־די־קער געדרייטאַנץ.

דער פויער האָט צוערשט נישט געוואוסט, וואָס די יידן מיינען, האָט זיך געהאַט אַ ביסל פאַרלאָרן, נישט געוואוסט, וואָס ער האָט צו טאָן. אָבער אַ דרוק פון דעם יידנס פינגער אויף זיין אַקסל האָט אים געגעבן דעם טאַנץ־צייכן, און ער האָט פאַר־שטאַנען, אַז ער דאַרף שטעלן טאַנץ־פּיס, און דאָס וועט זיין אַ געזעגענונגס־טאַנץ פון זיין כבוד וועגן. איז נו! האָט ער אַרייַנגעלייגט זיין גאַנץ האַרץ אין זיינע פּיס און אין זיין האַלדן, און

געטאָנצט און געזונגען „כאחד מאתנו“, אינגאנצן ווי אַן אונז-
זעריקער ...

ווען דער געדריי האָט אויפגעהערט, האָט ער אַלעמען גע-
געבן די האַנט: זיי געזונט! זיי געזונט! זיי געזונט!
און די יידן האָבן אים געענטפערט:
„גיי מיט גאָט!“

זיי זיינען אַוועק מיט דעם ניגון ווייטער אויפן שאַסי, און
ער האָט זיך פאַרנומען נאָך רעכטס, אַן אויפגעווייכטער, אַן אויפ-
געוואַרעמטער, אַ שיינענדיקער. ער האָט זיך אַ פאַר מאַל אומ-
געקוקט אויף די יידן. זיי זיינען געגאנגען נאָך פריילעכער,
נאָך צונויפגעגאָסענער מיט גאָט, האָבן געהויבן קול און הענט
צום הימל, דער ניגון איז געוואָרן נאָך מער התלהבותדיקע שירה
צו גאָט. ער האָט אויך אָנגעהויבן צו זינגען דעם ניגון, מיט
די הענט צום הימל, מיט די אויגן צום הימל. זיין גאנג איז
געוואָרן פרוּמע פּראָצעסיע. און איבער וואַלד און פעלד האָט זיך
פון צוויי זייטן פרום און האַרציק און ליבעפול געטראָגן:
טאַטערי-טאַטערי-טאַטערי-טאַטערי! ...